

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

**SURİYE İÇ SAVAŞI VE DEVLET DIŞI SİLAHLI
AKTÖRLERİN SORUMLULUĞU**

NIHAN ÖZAY

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

AĞUSTOS 2019

**SURİYE İÇ SAVAŞI VE DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN
SORUMLULUĞU**

Nihan ÖZAY

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

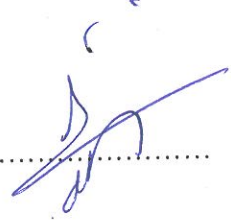
AĞUSTOS 2019

Nihan ÖZAY tarafından hazırlanan “ Suriye İç Savaşı ve Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Sorumluluğu ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Başkan : Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Üye : Dr. Öğr. Ü. Cemil Doğaç İPEK

Uluslararası Siyaset, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Tez Savunma Tarihi: 07/08/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZALF
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Nihan ÖZAY

07/08/2019

Birim Kodu
Anahtar Kelimeler
Sayfa Adedi
Tez Danışmanı

SURİYE İÇ SAVAŞI VE DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN SORUMLULUĞU

(Yüksek Lisans Tezi)

Nihan ÖZAY

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2019

ÖZET

Devletler ve devlet dışı silahlı aktörlerin katılımıyla meydana gelen uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar gerek yoğunluğu gerekse süresi bakımından insanlık açısından oldukça vahim sonuçlar doğurmaktadır. Devletler gibi devlet dışı silahlı aktörler de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştirmektedir. Devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlallerinin önüne geçebilmek için bu aktörlerin insancıl hukuk kurallarına uymaları sağlanmalıdır. Uluslararası hukukun devlet merkezli yapısı nedeniyle devlet dışı silahlı aktörler ne insancıl hukuk kurallarının oluşum sürecine dahil olabilmekte ne de bu kurallara taraf olabilmektedir. İnsancıl hukuk kurallarının devlet dışı silahlı aktörlere bazı yükümlülükler getirdiği genel olarak kabul edilmekle beraber kurallara taraf olamayan devlet dışı silahlı aktörlerin bu kurallarla bağlı oluşunun yasal dayanağı belirsizdir. Bununla birlikte bu aktörlerin gerçekleştirdiği insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusu da günümüzde devlet dışı silahlı aktörlerin sahip olduğu kurumsal, mali ve ekonomik güç göz önünde bulundurulduğunda çok daha önemli bir hal almaktadır. Devlet dışı silahlı aktörler bireysel cezai sorumluluk mekanizmasının işletilmesi ve insancıl hukuk ihlallerinin devlete atfedilmesi şeklinde dolaylı yoldan sorumlu tutulabilse de doğrudan sorumluluk konusu tartışmalıdır. 2011 yılında patlak veren Suriye İç Savaşı'nda faaliyet gösteren DEAŞ ve PYD/YPG devlet dışı silahlı aktörlerin sorumluluğu konusunu çok daha önemli bir noktaya taşımaktadır. Klasik terör örgütlerinin sınırlarını aşan DEAŞ ve PYD/YPG, devlet ve devlet dışı silahlı aktör arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmıştır. Bu yönleriyle sorumluluk konusunda yeni tartışmaların alevlenmesine neden olan DEAŞ ve PYD/YPG aynı zamanda Suriye İç Savaşı boyunca çok ciddi insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştirmiştir.

Bilim Kodu : 114107
Anahtar Kelimeler : İnsancıl Hukuk, DEAŞ, PYD/YPG, Devlet Dışı Silahlı Aktörler
Sayfa Adedi : 255
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fatma Taşdemir

SYRIA CIVIL WAR AND NON STATE ARMED ACTORS RESPONSIBILITY
(M. Sc. Thesis)

Nihan ÖZAY

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

August 2019

ABSTRACT

Non-international armed conflicts with the participation of states and non state armed actors have very serious consequences for humanity in terms of both intensity and duration. Non state armed actors such as the states also conduct humanitarian law violations in non international armed conflicts. Due to the state centered structure of international law, non state armed actors cannot be involved in the process of forming humanitarian law rules, nor can they be parties to these rules. Although it is generally accepted that the rules of humanitarian law bring some obligations to non state armed actors, the legal basis for non state armed actors who are not parties to the rules is unclear. However, because of humanitarian law violations carried out by these actors, the issue of responsibility is much more important today, considering the institutional, financial and economic power of non state armed actors. Although non state armed actors can be held indirectly responsible for the operation of individual criminal responsibility mechanisms and the abdication of humanitarian law violations to the state, the issue of direct liability is controversial. ISIS and PYD/YPG, operating in the Syrian Civil War, which erupted in 2011, have a much more important point in the responsibility of non state armed actors. ISIS and PYD/YPG, which exceeded the boundaries of classical terrorist organizations, blurred the line between the state and the non state armed actor. In these aspects, ISIS and PYD/YPG, which have caused new debates on responsibility, have also carried out very serious humanitarian law violations during the Syrian Civil War.

Science Code : 114107
Key Words : Humanitarian Law, ISIS, PYD/YPG, Non State Armed Actors
Page Number : 255
Supervisor : Prof. Dr. Fatma Taşdemir

TEŞEKKÜR

2011 yılından beri büyük bir insanlık dramının yaşandığı Suriye İç Savaşı'nda çatışmaların taraflarından biri olan ve sayısız insancıl hukuk ihlali gerçekleştiren devlet dışı silahlı aktörlerin bu ihlalleri neticesinde doğacak sorumluluklarını araştırmak bu tezin birincil amacını oluşturmaktadır. Tezin yazım aşamasında ve öncesinde değerli görüşlerini esirgemeyen ve her anlamda destek olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Fatma TAŞDEMİR'e teşekkürü bir borç biliyorum. Bununla birlikte maddi manevi her anlamda sabırla arkamda duran annem Nuriye Özay ve babam Mehmet Özay'a, teknik anlamda eksiklerimi tamamlayan değerli dostum Nihan Tutar Eraydın'a teşekkürlerimi iletiyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI NİTELİKTE OLMAYAN SİLAHLI ÇATIŞMALARDA DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN SORUMLULUĞU

1.1. Uluslararası Hukukun Devlet Merkezli Yapısı ve Uluslararası Hukukta Devlet Dışı Aktörler Sorunu	5
1.1.1. Uluslararası Hukukun Devlet Merkezli Yapısı.....	5
1.1.2. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Tanımı, Türleri ve Karakteristik Unsurları....	7
1.1.2.1. Devlet dışı silahlı aktörlerin tanımı.....	8
1.1.2.2. Devlet dışı silahlı aktörlerin türleri	9
1.1.2.3. Devlet dışı silahlı aktörlerin karakteristik unsurları.....	10
1.2. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Artan Etkinlik ve Rolü	12
1.3. Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku.....	17
1.3.1. Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku	17
1.3.1.1. 1949 Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3	18
1.3.1.2. 1977 tarihli II Numaralı Ek Protokol	22
1.3.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Arasındaki İlişki.....	24
1.4. Uluslararası İnsancıl Hukuk'un Devlet Dışı Silahlı Aktörler Üzerinde Bağlayıcılığı Sorunu.....	31
1.4.1. Genel İlkelerin Bağlayıcı Niteliği	33
1.4.2. Uluslararası Teamül Hukukunun Bağlayıcı Niteliği.....	35
1.4.3. Üçüncü Taraflar Üzerinde Antlaşmaların Bağlayıcı Niteliği	38

1.4.4. De Facto Hükümet Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesi Sayesinde Antlaşmaların Bağlayıcı Niteliği	42
1.4.5. Yasama Yetkisi İlkesi Sayesinde Antlaşmaların Bağlayıcı Niteliği.....	45
1.5. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsancıl Hukuk İhlalleri Nedeniyle Sorumluluğu	52
1.5.1. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsancıl Hukuk İhlalleri Nedeniyle “Dolaylı” Sorumluluğu.....	53
1.5.1.1. Devlet dışı silahlı aktörlerin eylemlerinin devletlere atfedilmesi	53
1.5.1.1.1. Etkin denetim testi	55
1.5.1.1.2. Bütünsel denetim testi.....	56
1.5.1.1.3. Onaylama ölçütü	57
1.5.1.2. Uluslararası suçlar nedeniyle bireysel cezai sorumluluk yaklaşımı	58
1.5.1.2.1. İnsanlığa karşı suçlar.....	59
1.5.1.2.2. Saldırı suçu-barışa karşı suçlar	62
1.5.1.2.3. Savaş suçları.....	64
1.5.1.2.4. Soykırım suçu	67
1.5.1.2.5. Uluslararası suçlar nedeniyle bireysel cezai sorumluluğun tarihsel gelişimi.....	69
1.5.1.2.6. Nürnberg ve Tokyo uluslararası askeri ceza mahkemeleri	71
1.5.1.2.7. Birleşmiş Milletler tarafından kurulan ad hoc mahkemeler	72
1.5.1.2.8. Uluslararası Ceza Mahkemesi ve bireysel cezai sorumluluk.....	75
1.5.2. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsancıl Hukuk İhlalleri Nedeniyle “Doğrudan” Sorumluluğu	77

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE İÇ SAVAŞI'NDA DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN İNSANCIL HUKUK İHLALLERİ VE ULUSLARARASI SORUMLULUK

2.1. Ortadoğu'da Arap Baharı'na Genel Bakış.....	85
2.2. Bağımsızlıktan İç Savaşa: Suriye Tarihi.....	88
2.2.1. Suriye'de Fransız Manda Yönetimi	88
2.2.2. Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Askeri Darbeler Dönemi	91
2.2.3. Suriye'de BAAS Partisi ve Hafız Esad Dönemi.....	93
2.2.4. Beşar Esad Dönemi.....	98
2.3. Suriye İç Savaşı'nın Nedenleri	103

2.3.1. Suriye’de Mezhep Ayrılığı	105
2.3.2. İç Savaşın Sosyo-ekonomik Nedenleri	107
2.3.3. İç Savaşın Siyasi Nedenleri	111
2.4. Suriye İç Savaşı	118
2.4.1. Suriye İç Savaşı’nda 2011-2014 Arası Dönem.....	120
2.4.2. Suriye İç Savaşı’nda 2014-2019 Arası Dönem.....	140
2.5. Devlet Dışı Silahlı Aktör Olarak DEAŞ ve PYD’nin Suriye İç Savaşı’nda Gerçekleştirdikleri İnsancıl Hukuk İhlalleri ve Uluslararası Sorumluluk	172
2.5.1. Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ)	174
2.5.1.1. Yabancı terörist savaşçılar	192
2.5.2. Demokratik Birlik Partisi (PYD)	199
SONUÇ	213
KAYNAKLAR	221
ÖZGEÇMİŞ	255

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar ve simgeler, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler   **Açıklamalar**

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren

Kısaltmalar   **Açıklamalar**

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
DEAŞ	Irak ve Şam İslam Devleti
EYUCM	Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi
HTŞ	Heyet-ü Tahrir Eş-Şam
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
MC	Milletler Cemiyeti
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
PYJ	Kadın Koruma Birlikleri
RUCM	Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
SMDK	Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
TEV-DEM	Demokratik Toplum Hareketi

Kısaltmalar	Açıklamalar
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UKK	Uluslararası Kızılhaç Komitesi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı
YAK	Yüksek Askeri Konsey
YPG	Halk Savunma Birlikleri
YTS	Yabancı Terörist Savaşçılar

GİRİŞ

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların taraflarından biri olan devlet dışı silahlı aktörler uluslararası alanda yeni bir görüngü değildir. 1990'lı yılların başından itibaren Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan başarısız devletlerin topraklarında var olma şansı bulan bu aktörler, hem oluşan güç boşluğundan faydalanmış hem de küreselleşme ve yeni teknoloji gelişmelerin etkisiyle güçlenmiştir.¹ Devlet dışı silahlı aktörlerin ne oldukları, nasıl etkileşime girdikleri ve zaman içinde nasıl değişebilecekleri hakkında çok fazla kapsamlı çalışma mevcut olmasa da, günümüzde sahip oldukları kurumsal, ekonomik ve mali güç göz önünde bulundurulduğunda bu aktörlerin uluslararası sistemde son derece önemli bir pozisyonda yer aldıkları söylenebilir.

Devlet dışı silahlı aktörler uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda savaş suçu ve insanlığa karşı suç teşkil edecek eylemler gerçekleştirerek, en az devletler kadar Uluslararası İnsancıl Hukuk'u ihlal etmektedir. İnsanlık açısından ağır sonuçlar doğuran bu eylemlerin gerçekleştirilmesinin engellenmesi, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda savaş dışı kalmış kişilerin ve sivillerin korunması açısından son derece önemli bir konudur. Bunun içinde devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallara riayet etmesi, etmek zorunda bırakılması gerekmektedir.

Günümüz uluslararası hukuk sisteminin devlet merkezli yapısı nedeniyle devlet dışı silahlı aktörler uluslararası hukukun bir öznesi olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle devlet dışı silahlı aktörler, devletler tarafından düzenlenen ve devletlerin tarafa olduğu uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen antlaşmalara taraf olamamaktadır. Bu durum en başta devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk kuralları ile bağlı olup olmadıkları sorusunu gündeme getirmektedir. Devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk kuralları ile bağlı oldukları varsayımı üzerinden hareket edildiğinde ise antlaşmalara taraf olamayan devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk kuralları ile nasıl bağlı oldukları sorusu gündeme gelmektedir. Devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda gerçekleştirdikleri eylemlerin kontrol edilmesi ve devlet dışı silahlı aktörler tarafından antlaşma hükümlerinin reddedilmesinin önüne

---

¹ Gravingholt, J., Hofmann, C., Klingebiel, S. (2007). "Development Cooperation and Non State Armed Groups", *Studies/ German Development Institute*. 29, 18-19.

geçilmesi için bu aktörlerin ilgili antlaşmalarla bağlı oluşunun yasal dayanağı belirlenmelidir.

Uluslararası hukuk sisteminde devletlerin sorumluluğunu düzenleyen devletlere özgü bir sorumluluk modeli mevcut iken devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusu yeterli ölçüde düzenlenmemiştir. Mevcut şartlarda devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri neticesinde sorumlu tutulmasını sağlayan işletilebilir model bireysel cezai sorumluluk modelidir. Ancak son dönemde devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumlu tutulması gerekliliği üzerine akademik literatürde çalışmalar yapılmaktadır. Devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğuyla ilgili yabancı literatürde Annyssa Bellal, Veronika Bilkova ve Sten I. Verhoeven gibi yazarların çalışmaları mevcuttur. Yerli literatürde bu konuda çalışmalar oldukça sınırlıdır. Konuyla ilgili Prof. Dr. Fatma Taşdemir'in "Devlet Merkezli Uluslararası Hukuk Sistemi ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler" isimli makalesi öncü niteliktedir. Bu çalışmada devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusunun teorik açıdan incelendiği bölümde doğrudan sorumluluk konusuna da değinilecek ve yerli literatürdeki boşluk bir nebze olsa kapatılmaya çalışılacaktır. Günümüz uluslararası hukuk sisteminde devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumluluğunu düzenleyen bir mekanizma bulunmamaktadır. Konuyla ilgili yapılacak çalışmalar hem dikkatleri bu konu üzerine çekmek hem de ilerleyen süreçte konuyla ilgili yasal bir düzenlemenin yapılmasını teşvik etmek amacıyla son derece önemlidir.

2019 itibariyle hala devam etmekte olan Suriye İç Savaşı'nda başladığı tarihten beri yüzlerce devlet dışı silahlı aktör faaliyet göstermiştir. Binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve milyonlarca insanın ülke içinde yer değiştirmesine ya da mülteci durumuna düşmesine neden olan iç savaş, devlet dışı silahlı aktörlerin özellikle insancıl hukuk bağlamında ne kadar önemli bir yerde olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Suriye İç Savaşı'nda çok sayıda devlet dışı silahlı aktör faaliyet göstermiş olsa da DEAŞ ve PYD/YPG, iç savaşta yaşanan gelişmelerde kilit rol oynamıştır. Bu aktörler toprağa bakış açıları, hakimiyet kurdukları bölgelerdeki siyasi ve sosyal faaliyetleri, kendi kendilerini idame ettirebilen ekonomik faaliyetleri, askeri strateji ve kapasiteleri, ulusal ve uluslararası aktörlerle kurdukları bağlantılar sayesinde kendilerinden önceki radikal ya da etnik milliyetçi gruplardan ayrılmaktadır. Devlet dışı silahlı aktör tanımının ötesine geçen bu

aktörler, devletlerle rekabet halinde olan alternatif yönetim sistemleri oluşturarak devlet ve devlet dışı silahlı aktörler arasında var olan çizgiyi de bulanıklaştırmıştır. Yeni nesil devlet dışı silahlı aktörlere örnek teşkil eden DEAŞ ve PYD/YPG hem kendilerine özgü yapıları hem de iç savaş boyunca gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri ile devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusunu alevlendirmiştir. Bu aktörlerin iç savaş sona erdikten sonra savaş suçu ve insanlığa karşı suç teşkil eden eylemleri nedeniyle sorumluluğu gündeme gelecektir.

Bu tezin yazılmasındaki amaç, devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı olup olmadığı, bağlı oldukları varsayırsa bağlı oluşlarının yasal dayanağının ne olduğu ve bu aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri neticesinde ne şekilde sorumlu tutulabileceği sorularına cevap aramaktır. Bu bağlamda devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuku nasıl ihlal ettiği, hangi suçları işlediği ve bu suçlar neticesinde sorumluluğu konuları Suriye İç Savaşı'nda faaliyet gösteren DEAŞ ve PYD/YPG çerçevesinde incelenerek teori ve uygulamanın karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Yerli literatürde Suriye İç Savaşı'yla ilgili yapılan çalışmaların genellikle olayların kronolojik olarak aktarılmasının ötesine geçmediği gözlemlenmiştir. Benzer şekilde DEAŞ ve PYD/YPG ile alakalı çalışmalar da bu aktörlerin kuruluşu, tarihçesi, liderleri ve faaliyetlerinin araştırılması şeklinde yapılmıştır. DEAŞ ve PYD/YPG'nin insancıl hukuk ihlalleri neticesinde sorumluluğu konusu yerli ve yabancı literatür taraması kullanılarak araştırılacak ve bu konuda ilerleyen süreçte yapılacak çalışmalara katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

Bu tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak devlet merkezli uluslararası hukuk sisteminde devlet dışı aktörlerin hangi konumda olduğu; devlet dışı aktör kapsamında yer alan devlet dışı silahlı aktör kavramıyla neyin kastedildiği ve bu aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalardaki rolü araştırılacaktır. İkinci olarak Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nu düzenleyen kurallar detaylandırılacak ve devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk kuralları ile neden bağlı olması gerektiğine dair yasal bir dayanak oluşturmayı amaçlayan temel teoriler incelenecektir. Üçüncü olarak devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusu, dolaylı ve doğrudan sorumluluk şeklinde ikiye ayrılarak incelenecektir. Devlet dışı silahlı

aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle “doğrudan” sorumlu tutulup tutulamayacağı tartışılacaktır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde öncelikle Suriye halkını ayaklanmaya sürükleyen yakın tarihli gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, Suriye’de Fransız manda yönetiminden 2011 yılına kadarki süreç incelenecektir. Ardından rejimin kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek iç savaşta hayatta kalmasına imkan veren mezhep ayrılığı, bir halkı ayaklanmaya sürükleyecek kadar kötüleşen yaşam koşulları; uygulanan ekonomi politikalarıyla gün geçtikçe şiddetlenen işsizlik, yoksulluk ve gelir adaletsizliği kısacası iç savaşın sosyo-ekonomik nedenleri ve iç savaşın siyasi nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Devamında 2011 yılında patlak veren Suriye İç Savaşı’nda yaşanan gelişmeler, çatışmanın tarafları ve uluslararası camiada iç savaşın sona ermesi yönünde atılan adımlar 2011–2014 ve 2014–2019 olmak üzere iki bölüm halinde değerlendirilecektir. Suriye İç Savaşı bu tez çalışmasının yazıldığı dönemde hala devam ettiğinden ve oldukça dinamik bir süreç olduğundan dolayı bu çalışmada 2019 yılının mart ayına kadarki süreçte yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Son olarak birinci bölümde teorik açıdan incelenen devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusu Suriye İç Savaşı özelinde değerlendirilerek, uygulama ile teori karşılaştırılacaktır. İç savaşta çok sayıda devlet dışı silahlı aktör faaliyet göstermiştir. Ancak bu tez çalışmasında kendilerini diğer devlet dışı silahlı aktörlerden ayıran kurumsal, mali ve askeri yapıları ile yeni nesil devlet dışı silahlı aktör olarak değerlendirilen DEAŞ ve PYD/YPG’nin insancıl hukuk ihlalleri ve bu ihlaller neticesinde doğacak uluslararası sorumluluğu ele alınacaktır. Devam eden iç savaş ve bölgeye erişimin neredeyse imkansız olması sebebiyle DEAŞ ve PYD/YPG’nin insancıl hukuk ihlalleri öncelikle BM tarafından hazırlanan raporlar ile çeşitli insan hakları örgütleri tarafından hazırlanan raporlar referans alınarak derlenmiştir. Tez çalışmasının sonuç bölümünde ise devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu ve DEAŞ ve PYD/YPG’nin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konularıyla alakalı değerlendirmeler yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI NİTELİKTE OLMAYAN SİLAHLI ÇATIŞMALARDA DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN SORUMLULUĞU

1.1. Uluslararası Hukukun Devlet Merkezli Yapısı ve Uluslararası Hukukta Devlet Dışı Aktörler Sorunu

1.1.1. Uluslararası Hukukun Devlet Merkezli Yapısı

Uluslararası hukuk tanımlanırken bu hukuk düzenini oluşturan ve ilişkilerinin düzenlendiği toplumun hangi birimlerden oluştuğuyla ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Geleneksel görüşe göre uluslararası toplum yalnızca devletlerden oluşur ve bu hukuk düzeni yalnızca devletler arasındaki ilişkileri düzenler. Modern görüşe göre ise uluslararası toplum devletlerden başka uluslararası tüzel kişiliğe sahip birimlerden oluşur ve bu hukuk düzeni hem devletler arasındaki hem de uluslararası kişiliğe sahip birimler arasındaki ilişkileri düzenler. Günümüzde uygulanan uluslararası hukuk, devletlere, uluslararası örgütlere, devlet niteliği kazanamamış örgütlenmiş topluluklara ve uluslararası toplumun bütününe genel çıkarlarını ya da paylaştığı değerleri ilgilendiren bireylere ilişkin durumlarda doğrudan bireylere yönelik kuralları kapsamaktadır.²

Uluslararası toplumu oluşturan ve uluslararası tüzel kişiliğe sahip olan tek birimin devletler olduğu görüşü 20. yüzyıla kadar hakim görüş olarak varlığını sürdürmüştür. Günümüzde de devletler, uluslararası hukuk düzeninde egemen, eşit ve bağımsız bir tüzel kişiliğe sahiptir. Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası toplumun ihtiyaçlarının ve eğilimlerinin değişmesiyle uluslararası örgütler de uluslararası tüzel kişiliğe sahip birimler olarak ortaya çıkmıştır.³ Ancak uluslararası örgütlerin uluslararası tüzel kişiliği devletlerin uluslararası tüzel kişiliği ile karıştırılmamalıdır. Uluslararası örgütlerin uluslararası tüzel kişiliği görevsel bir kişiliktir.⁴

² Pazarcı, H. (2015). *Uluslararası Hukuk*. (14. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, 4–5.

³ Algan, B., Tiryaki, R. (2002). "Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği". *Avrasya Dosyası*, 8(1), 99.

⁴ Pazarcı, a.g.e., 2015, 139.

Uluslararası örgütlerin uluslararası tüzel kişiliğiyle ilgili Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) “Birleşmiş Milletler (BM) Hizmetinde Uğranılan Zararların Giderilmesi” konusundaki 11 Nisan 1949 tarihli danışma görüşü yol gösterici niteliktedir.⁵ Divan’a göre, “*herhangi bir hukuk sistemi içinde, nitelikleri ya da haklarının kapsamı bakımından, hukuk kişileri mutlak surette aynı değildir ve onların doğaları (yapıları) toplumun ihtiyaçlarına bağlıdır*”.⁶ BM kendisinden istenen fonksiyonları ve yükümlülükleri yerine getirmesi için kendisini kuran devletler tarafından gereken yetkilerle donatılmıştır. BM Antlaşması’nda belirlenen ilke ve amaçların gerçekleştirilmesi çerçevesinde uluslararası tüzel kişiliğe sahiptir.⁷ Görüldüğü üzere her uluslararası örgütün kişiliği onun amaçları ve kurucu devletlerin kendisine tanıdığı yetkilerle sınırlıdır.⁸ Uluslararası örgütlerin uluslararası tüzel kişiliğe sahip olduğu konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamakla beraber uluslararası hukuk sisteminde devletlerin sahip olduğu yetkileri içeren kapsamlı bir uluslararası tüzel kişiliğe sahip birimde bulunmamaktadır.⁹

Bu açıklamalar ışığında uluslararası hukukun yapısının büyük ölçüde devlet merkezli olduğu sonucu çıkarılabilir. Örneğin uluslararası hukukun en önemli kaynağı olan ve taraflarına hak ve yükümlülükler öngören antlaşmalar ve bu antlaşmaları uygulama mekanizmaları öncelikle devletler üzerinde odaklanmıştır.¹⁰

Uluslararası hukukun geleneksel kişileri arasında kabul edilmese de günümüzde devlet dışı aktörler de önemli derecede ekonomik, mali ve kurumsal güce sahiptir.¹¹ Devlet dışı aktörlerin uluslararası hukuk düzeninde hak ve yükümlülükler sahip olma yeteneği olarak tanımlanan uluslararası tüzel kişiliğe sahip olmaması, artan önemine ve elinde bulundurduğu güce rağmen, yasal sorumluluktan yoksun olmasına neden olmaktadır. Devlet dışı aktörlerle ilgili uluslararası hukuk sisteminde ortaya çıkan, bu aktörlere sorumluluk yüklemenin kolay olmaması sorununun temeli ise uluslararası hukuk

⁵ Pazarcı, a.g.e., 2015, 139.

⁶ ICJ. (11 April 1949). *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*. Advisory Opinion, ICJ, 178.

⁷ Sak, Y. (2010). “Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuk Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği'nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (Özel Sayı), 1213.

⁸ Pazarcı, a.g.e., 2015, 139.

⁹ Albayrak, G. (2016). “Devlet dışı Silahlı Aktörlerin İnsancıl Hukuk Sorumluluğu ve Suriye Krizi”, F. Taşdemir (Editör). *Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 319.

¹⁰ DCAF&Geneva Call. (2015). “Armed Non State Actors: Current Trends & Future Challenges”, *DCAF Horizon Working Paper*, No 5, 7.

¹¹ Zarai, H. M., Safari, A. (2015). “The Status of Non State Actors under the International Rule of Law : A Search for Global Justice”, C. Sampford, S. Zifcak, D. Aydın Okur (Editörler). *Rethinking International Law and Justice*. Law, Ethics and Governance Series, Ashgate, 233.

sisteminin yapısının büyük ölçüde devlet merkezli olmasıdır. Uluslararası alanda devlet dışı aktörlerin gücü ve etkisi birçok durumda bu aktörleri uluslararası hukukun devlet merkezli yapısının ötesine taşımaktadır.¹² Bu durum devlet dışı aktörlerin uluslararası hukuk sistemindeki mevcut konumunun, bu aktörlerin yasal sorumluluğunun tesis edilebilmesi amacıyla yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini doğurabilir. Yine de devlet dışı aktörler uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmeli mi edilmemeli mi sorusu hala belirsizliğini korumaktadır.

1.1.2. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Tanımı, Türleri ve Karakteristik Unsurları

Ulus devlet uluslararası hukukun biricik öznesidir. Ancak uluslararası hukukun geleneksel kişileri arasında kabul edilmese de sahip oldukları ekonomik, kurumsal ve mali güç nedeniyle devlet dışı aktörlerde uluslararası hukukun devlet merkezli yapısının ötesine geçmeye başlamıştır. Devlet dışı aktör kapsamında yer alan devlet dışı silahlı aktörler 1990'ların başından itibaren uluslararası tartışmalara daha fazla konu olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan bu durum tesadüf değildir.¹³ İki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile ortaya çıkan başarısız devletler hem bölgesel hem de küresel düzeyde güvenlik sorunlarına neden olmuştur. Barışı sağlamak ve şiddeti önlemek için uluslararası çabaların yeni yol göstericisi olarak "insan güvenliği" kavramının yaygınlaşmaya başlamasıyla, bütün dikkatler insan güvenliğini garanti altına almaktan veya tehlikeye sokmaktan sorumlu aktörler üzerinde toplanmıştır.¹⁴ Uluslararası toplumun bir mensubu olarak kendisini idame ettirme kapasitesi olmayan devletlerde¹⁵ kurumsal yapı, otorite, hukuk ve siyasal düzen çökmüş, hükümet halkı adına hareket etme, ülke üzerindeki denetim ve meşruluğunu sürdürme ve kamu hizmetlerini sunma erkini yitirmiştir.¹⁶ Başarısız devletlerin topraklarında ortaya çıkma şansı bulan devlet dışı silahlı aktörler, hem başarısız devletlerin neden olduğu güç boşluğundan hem de küreselleşme ve yeni

¹² Nijman, J. E. (2010). "Non State Actors and the International Rule of Law: Revisiting the 'Realist Theory' of International Legal Personality"., M. Noortmann, C. Ryngaert (Editörler). *Non State Actor Dynamics in International Law: From Law-Takers to Law-Makers*. Non State Actors in International Law, Politics and Governance Series, Ashgate, (Amsterdam Center for International Law Research Paper Series, University of Amsterdam), 5.

¹³ Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m, 2007, 18.

¹⁴ Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m, 2007, 18.

¹⁵ Taşdemir, F. (2009). *Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 34.

¹⁶ Başer, M. (2014). *İnsancıl Hukuk; Yeni Savaşlar, Yapısal Sorunlar ve Korunamayan İnsan Hakları*, Ankara: Gazi Kitabevi, 138.

teknolojik gelişmelerin etkisiyle güçlenmiş ve böylece kendilerine karşı nasıl bir tutum takınılacağına karar verme gereksinimlerine de neden olmuştur.¹⁷

1.1.2.1. Devlet dışı silahlı aktörlerin tanımı

Devlet dışı silahlı aktörlerin evrensel düzeyde kabul edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır.¹⁸ Devlet dışı silahlı aktör terimi gittikçe daha fazla kullanılmasına rağmen tam olarak ne anlama geldiğine ilişkin bir tanımlama nadiren bir müzakere bağlamında verilmektedir. Bu olgu genellikle spesifik değer yüklü terimleri içermeyen ortak bir tanım olarak kullanılır. Terimle ilgili yapılan açıklamalar tipik devlet dışı silahlı aktörlere gönderme yapmaktan başka bir anlama gelmez. Bu tür ortak bir tanımlamada eksik olan nokta ise tüm devlet dışı silahlı aktörlerin tam anlamıyla ortak noktasının ne olduğudur.¹⁹

Devlet dışı silahlı aktörler en geniş anlamda devlet kontrolünün ötesinde faaliyet gösteren silahlı gruplar şeklinde tanımlanabilir.²⁰ Başka bir tanıma göre devlet dışı silahlı aktörler, devlet kontrolü altında olmayan, hedeflerine ulaşmak için güç kullanan ve silahlı olan gruplardır.²¹ Policzer'e göre devlet dışı silahlı aktörler eylemleri vasıtasıyla devletin güç tekeline meydan okuyan gruplardır.²² Bu tanımla Policzer, devlet dışı silahlı aktörleri oluşturan çok sayıda karakteristik unsura değinmek yerine bu grupların devletin temel işlevlerine yönelik tutumlarına atıfta bulunarak devlet dışı silahlı grupların tanımlanmasını önermektedir.²³

Devlet dışı silahlı aktörlerle ilgili yapılacak tanım açık olmalıdır ve mevcut devlet dışı silahlı aktör çeşitliliğini tam olarak dikkate almalıdır. Bu anlamda devlet dışı silahlı aktörler; kendi amaçlarına ulaşabilmek için şiddet kullanma kapasitesi ve isteğine sahip, özel kuvvetler ya da polis, başkanlık muhafızları, düzenli ordular gibi resmi devlet

¹⁷Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m, 2007, 19.

¹⁸ DCAF&GENEVA CALL, a.g.m., 2015, 7.

¹⁹ Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m, 2007, 22.

²⁰ Holmqvist, C. (2005). "Engaging Armed Non State Actors in Post-Conflict Settings", A. Bryden, H. Hanggi (Eds.), *Security Governance in Post-Conflict Peacebuilding*. Lit Verlag: Munster, 45.

²¹ International Council on Human Rights Policy. (2000). *Ends & Means: Human Rights Approaches to Armed Groups*, Versoix: ICHRP, 5; Glaser, P. M. (2005). "Humanitarian Engagement with Non State Armed Actors: The Parameters of Negotiated Access". *Humanitarian Practice Network*, Network Paper Number 51, 7.

²² Policzer, P. (3-5 March 2005). *Neither Terrorists nor Freedom Fighters*. Presented at the International Studies Association Conference, Honolulu, Hawaii, s.8.

²³ Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m, 2007, 23.

kurumlarına entegre olmamış, kaynaklar, alt yapı, askeri operasyonlar ve politik bakımdan belirli bir derecede özerkliğe sahip yapılar olarak tanımlanabilir.²⁴ Ancak daha önce de belirtildiği gibi devlet dışı silahlı aktörlerin evrensel olarak kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Devlet dışı silahlı aktörlerin devlet merkezli kalmaya devam eden uluslararası hukuk sistemine meydan okuduğu²⁵ ve insancıl hukukun uygulanması açısından çok önemli bir yerde durduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu da devlet dışı silahlı aktörlerin tanımı sorununun üzerinde durulması gereken önemli bir konu olduğunu göstermektedir.

1.1.2.2. Devlet dışı silahlı aktörlerin türleri

Devlet dışı silahlı aktörler Sri Lanka'daki Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları gibi ayrılıkçı örgütlerden Nepal'deki Maoçu sistem karşıtı örgütlere kadar çok farklı biçimlerde kendini gösterir.²⁶ Aralarında bazı benzerlikler bulunmasına rağmen devlet dışı silahlı aktörler büyük oranda heterojen bir yapıya sahiptir. Bazıları açıkça tanımlanmış siyasi hedeflere sahipken bazı durumlarda bu daha az belirgindir. Bazıları toprak kontrolü yapar; paralel idari yapılar kurar ya da devlet benzeri bir idare kurarlar. Diğerleri ise daha gevşek bir komuta yapısına sahiptirler. Bazıları kırsal alanda gerilla tipi savaş yürütürken bazıları esas olarak kentsel olgulardır ve kent savaşı yürütürler. Bazıları askeri hedeflere saldırmaya odaklanırken bazıları bir strateji meselesi olarak sivilleri hedef alırlar. Bazıları üyelerini zorla toplarken bazılarında katılım gönüllü olarak gerçekleşir.²⁷

Devlet dışı silahlı aktörlerin farklı biçimleri için yaygın olarak kullanılan tanımlamalar bu olgunun geniş yelpazesini yansıtır ancak gerçekten net ayrımlar yapmak oldukça zordur.²⁸ Devlet dışı silahlı aktörlerin en önemlileri arasında başkaldıranlar (rebels), asi-ayaklananlar (insurgents), milis güçler, kabile reisleri, savaş ağaları, terör

²⁴ Schneckener, U. (2007). "Armed Non-State Actors and the Monopoly of Force", A. Bailes, U. Schneckener, H. Wulf (Editors.), *Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Force (DCAF), No 24, 10.

²⁵ Taşdemir, F. (2017). "Devlet Merkezli Uluslararası Hukuk Sistemi ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 56, 62.

²⁶ Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m., 2007, 22.

²⁷ DCAF&Geneva Call, a.g.m., 2015, 8.

²⁸ Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m., 2007, 24.

örgütleri, mafya, paralı askerler, özel askeri şirketler ve çapulcular yer almaktadır.²⁹ Bu kategorik sınıflandırma değişkendir ve bir grup zamanla farklı şekilde sınıflandırılabilir.³⁰

Devlet dışı silahlı aktörleri sınıflandırma girişiminde üç temel problem ortaya çıkar. İlk olarak, bir grubun özellikleri hakkında kesin verilerin elde edilmesi genellikle zordur. İkinci olarak gruplar çeşitli karakteristik unsurları bakımından aktif olabilirler. Son olarak zamanla değişen gruplar gibi bu gruplarda nispeten uzun süren bir geçiş aşamasında olabilirler. Devlet dışı silahlı aktörleri çok basit ya da çok katı terimlerle sınıflandırmaya çalışmak makul bir yaklaşım olmayacaktır.³¹ Devlet dışı silahlı aktörlerle ilgili yapılan sınıflandırma devlet dışı silahlı aktörlerle ilgili ortaya çıkacak herhangi bir yeni gelişmeye uygun olarak çoğaltılabilir ya da aynı grup daha önce de belirtildiği gibi zamanla farklı şekilde sınıflandırılabilir.³²

1.1.2.3. Devlet dışı silahlı aktörlerin karakteristik unsurları

Tüm devlet dışı silahlı aktörler için doğru ilişkilendirme kalıbının belirlenmesi mümkün olmasa da davranışları belirli faktörlerle karakterize edilir. Bu faktörlerin belirlenmesinde devlet dışı silahlı aktörlerin faaliyet gösterdikleri ortam önemli bir rol oynar. Çoğu durumda devlet dışı silahlı aktörler devletin güç tekelinin kriz halinde olduğu başarısız devletlerde ortaya çıkar. Devletin elinde bulundurduğu güç tekelinin uzun süre kriz halinde bulunmasına neden olan ekonomik, ekolojik, siyasi ve süreç faktörleri devlet dışı silahlı aktörler için olumlu koşullar yaratır ve bu faktörler devlet dışı silahlı aktörlerin faaliyet göstereceği ortamı tanımlar. Böylece neden bir devlet dışı silahlı aktörün belirli bir faaliyette bulunmaya ve belirli bir tutumu sergilemeye eğilimli olduğunu açıklamaya yardımcı olur.³³

Devlet dışı silahlı aktörlerin karakteristik özelliklerinden ilki toprak denetimi konusundadır. Bazı devlet dışı silahlı aktörler toprak fethetmeyi ve eğer mümkünse kalıcı olarak toprak denetimini amaçlarken; diğerleri toprak denetimi yapmazlar.³⁴ Toprak denetimi yapan devlet dışı silahlı aktörler denetimleri altındaki topraklarda yaşayan

²⁹ Taşdemir, a.g.m., 2017, 62.

³⁰ Holmqvist, a.g.e., 2005, 46.

³¹ International Council on Human Rights Policy. a.g.e., 2000, 6.

³² İnternet: Clapham, A. (2009). "Non State Actors". Web: <https://www.researchgate.net/publication/228227478> adresinden 20 Mart 2017'de alınmıştır. 5.

³³ Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m., 2007, 45,46.

³⁴ Schneckener, a.g.e., 2007, 13.

binlerce kişinin hayatını etkiler ve kontrol eder. Toprak denetiminin bir devlet dışı silahlı aktörün hedeflerinin bir parçası olduğu varsayılırsa, kontrol düzeyi genellikle devlet dışı silahlı aktörlerin başarısını değerlendirmenin bir aracıdır.³⁵ Gerilla hareketleri, başkaldıranlar (rebels), savaş ağaları ve kabile reisleri toprak denetimi yapmayı amaçlar. Terör örgütleri ise kendi devletlerini kurma hedefleri varsa toprak denetimini amaçlayabilir.³⁶ Günümüzde ve daha önce toprak denetimi yapan devlet dışı silahlı aktörlere örnek olarak Filipinler'deki Moro İslami Kurtuluş Cephesi, Sri Lanka'da Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları, Güney Sudan'da Sudan Halkının Özgürlük Hareketi Ordusu, Nepal Komünist Partisi- Maoist, Suriye'de Demokratik Birlik Partisi (PYD) gösterilebilir.³⁷ İkinci özellik statükoya yön verme konusundadır. Devlet dışı silahlı aktörler farklı bir hükümet, farklı bir siyasal sistem, bir bölgenin ayrılması ya da yeni bir dünya düzeni gibi statükoda radikal bir değişim isterken, diğer gruplar statükoyu güvence altına alıp pekiştirmeyi amaçlar. Terör örgütlerinin yanı sıra başkaldıranlar ve gerilla savaşçıları birinci duruma örnektir. Elde ettikleri siyasi ve ekonomik kazançları korumayı amaçlayan savaş ağaları, kabile reisleri, mafya ve milis güçler ise ikinci duruma örnektir.³⁸ Üçüncü özellik şiddet konusundadır. Uganda'daki Tanrı'nın Direniş Ordusu gibi bazı devlet dışı silahlı aktörler halk arasında terör ve korku yayma yönleriyle nam salmıştır. Bazıları ise kendi toplumlarıyla sıkı sıkıya bağlıdır ve yarı devlet işlevi görebilirler.³⁹ Açıkça belirlenmiş siyasi hedeflerine ulaşmayı amaçlayan başkaldıranlar ve gerilla savaşçıları rakibin askeri gücünü zayıflatmak, yenmek veya teslim olmaya zorlamak ve ardından onun yerine geçmek amacıyla fiziksel şiddet kullanırlar. Terör örgütleri ise psikolojik etki yaratmak için şiddet kullanır.⁴⁰ Dördüncü özellik hevesler konusundadır. Gerilla hareketleri, milis gruplar, kabile reisleri ve terör örgütleri "sosyo-politik" amaçlar için ekonomik kaynaklara ihtiyaç duyarken; savaş ağaları, paralı askerler, çapulcular ve mafya ise şahsi çıkarları için ekonomik kazanç peşinde koşmaktadırlar.⁴¹

Devlet dışı silahlı aktörleri daha iyi kavramak ve ayırt edebilmek için yapılan bu sınıflandırma bazı durumlarda tanımlayıcı bir boşluk yaratabilir. Örneğin savaş ağaları toprak denetimi yapan ve amacı ekonomik kazanç olan aktör olarak tanımlanır. Bu

³⁵ DCAF&GENEVA CALL, a.g.m., 2015, 9.

³⁶ Schneckener, a.g.e., 2007, 13.

³⁷ DCAF&GENEVA CALL, a.g.m., 2015, 9.

³⁸ Schneckener, a.g.e., 2007, 13.

³⁹ Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m., 2007, 22.

⁴⁰ Schneckener, a.g.e., 2007, 13.

⁴¹ Taşdemir, a.g.m., 2017, 62.

durumda merkezi hükümete karşı siyasi bir iddiayı temsil eden savaş ağaları yapılan sınıflandırmaya göre tanımsal bir boşlukta kalır.⁴² Yapılan bu sınıflandırmanın ideal tiplere dayandığını belirtmek gerekir. Bazen devlet dışı silahlı aktörler çatışma sürecinde dönüşümden geçtiği için gerçekte çok sayıda “gri bölge” vardır.⁴³

1.2. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Artan Etkinlik ve Rolü

Günümüzde yaşanan silahlı çatışmaların büyük bir kısmı uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalardır. Bunlar en az bir devlet dışı silahlı aktör tarafından devlete ya da diğer devlet dışı silahlı aktörlere karşı yürütülmektedir. Bu çatışmalarda hem devletler hem de devlet dışı silahlı aktörler sıklıkla insancıl hukuku ihlal etmektedir.⁴⁴ Uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmada çatışmanın tarafı olan devlet dışı silahlı aktörlerin hukuki açıdan nitelendirilmesi bu silahlı çatışmaya uygulanacak uluslararası hukuk kurallarını da belirleyecektir. Bu nedenle uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışma da çatışmanın tarafı olan devlet dışı silahlı aktörlerin kimler olduğunun berraklaştırılması gereklidir.⁴⁵

Geleneksel uluslararası hukukta, iç silahlı çatışmaların gelişiminde çatışmanın ölçüsüne ve yoğunluğuna bağlı olarak üç farklı aşama söz konusudur. Bu aşamalar, başkaldırı (*rebellion*), ayaklanma (*insurgency*) ve savaştan taraflıdır (*belligerency*).⁴⁶ Başkaldırıda rol oynayan devlet dışı aktörlere isyancı denilmekte ve devlet bu isyancıları kendi iç hukukuna uygun olarak cezalandırabilmektedir. Eğer isyan hareketi çok büyük bir etkiye ulaşmamışsa isyancılara savaştan statüsü yerine ayaklananlar statüsü tanınabilmektedir.⁴⁷ Ayaklananların ülkenin belli bir kesiminde kontrol elde etmesi, sorumlu bir kişinin otoritesi altında olmaları ve savaş hukukuna uygun hareket etmeleri durumunda iç silahlı çatışmanın yaşandığı ülke devleti ya da üçüncü devletler ayaklananlara savaştan statüsü tanıyarak onlarla ilişki kurabilirler. Savaştan statüsü hak ve

⁴² Gravingholt, Hofmann, Klingebiel, a.g.m., 2007, 25.

⁴³ Schneckener, a.g.e., 2007, 14.

⁴⁴ DCAF&GENEVA CALL, a.g.m., 2015, 6-7.

⁴⁵ Taşdemir, Fatma, a.g.m., 2017, 63.

⁴⁶ Taşdemir, F., Tezcan, E. (2013). “Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşı'nın Analizi”. *Ankara Strateji Enstitüsü*, Rapor No 13-01, 22.; Taşdemir, a.g.e., 2009, 72.; Detaylı bilgi için bkz., Moir, L. (2004). *The Law of Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 4-18.

⁴⁷ Yeşil, F. (2015). *Uluslararası Hukukta Silahlı Çatışmalar ve Devlet Dışı Aktörler*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, TBMM, Ankara, 18.

sorumluluklar içeren bir statüdür ve insancıl hukuk kurallarının uygulanmasını gerektirir.⁴⁸ Bu statünün tanınması uluslararası alanda devlet dışı silahlı aktörlerin harekete geçebilme kapasitesini ve böylece uluslararası tüzel kişiliğinin oluşmaya başladığını gösterecektir.⁴⁹ Fakat sayılan şartlar yerine getirilmiş olsa bile savaştan statüsü kendiliğinden doğmaz. Çatışmaların yaşandığı ülke devleti ya da üçüncü devletler bu statüyü çatışmalara katılan devlet dışı silahlı aktörlere tanımalıdır. Aksi halde devlet dışı silahlı aktörlere sorumluluk yüklemek mümkün olmayabilir.⁵⁰

Devlet dışı aktörlere hak ve sorumluluklar öngörmesi ve bunun sonucunda uluslararası tüzel kişiliğini gündeme getirmesi nedeniyle savaştan statüsü ile uluslararası hukukta devlet dışı aktörler sorunu paralel ilerlemektedir. Savaştan statüsünün günümüzde örneğine rastlanamamasının nedeni ise büyük ölçüde statünün yarattığı durumun uluslararası hukukun devlet merkezli yapısı içinde yer bulamamasıdır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın yapısında meydana gelen değişiklikler ile devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan müdahil olduğu iç silahlı çatışmaların sayısının ciddi oranda artması uluslararası hukukta ve özellikle insancıl hukukta devlet dışı silahlı aktörler sorununu çok daha önemli bir hale getirmiştir.

Uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmanın hangi koşullarda meydana geleceği iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların ne zaman uygulama alanı bulacağını tespit etme açısından çok önemlidir. Antlaşma Hukuku, iç silahlı çatışma hukukunun düzenlemediği şiddet durumlarının neler olduğuyla ilgili bize bilgi verse de, yüksek yoğunlukta olsun ya da olmasın bir silahlı çatışmanın hangi koşullarda uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak değerlendirilebileceğini gösteren gerekli kıstasların neler olduğu konusunda herhangi bir düzenleme yapmamıştır. Bununla birlikte, yıllar boyunca, uluslararası mahkemeler uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların varlığını belirlemek için gerekli kıstasların neler olduğu konusunda iç silahlı çatışmalar hukukuna önemli katkılar sağlamıştır.⁵¹

⁴⁸ Taşdemir, Tezcan, a.g.m., 2013, 23.

⁴⁹ Albayrak, a.g.e., 2016, 319.

⁵⁰ Albayrak, a.g.e., 2016, 319.

⁵¹ Choudhury, M., Arimatsu, L. (2014). "The Legal Classification of the Armed Conflicts in Syria, Yemen and Libya", *Chatham House: Royal Institute of International Affairs*, 3-4.

Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) Üst Yargılama Dairesi Tadic Davası'nda uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları “*hükümet otoriteleri ile örgütlü silahlı gruplar arasında ya da bir devlet içinde bu tür gruplar arasında meydana gelen uzun süreli silahlı şiddet*” şeklinde tanımlamıştır.⁵² Söz konusu tanımda, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın varlığını tespit edebilmek için iki kıstas gerekli görülmüştür. Bunlar çatışmalarda asgari düzeyde bir yoğunluğun yani silahlı güce başvurma ya da iki taraf arasında uzun süreli bir çatışmanın olması ve şiddet eylemlerine karışan grupların belirli bir düzeyde örgütlenmiş olmasıdır.⁵³ Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar bağlamında, bu iki kıstas, silahlı çatışmayı eşkıyalık, organize olmayan ve kısa süreli ayaklanmalar ya da terörist faaliyetler gibi Uluslararası İnsancıl Hukuk'un konusu olmayan durumlardan ayırt etme amacına hizmet etmektedir.⁵⁴ Tadic Davası'nda yapılan tanıma göre bir silahlı çatışmanın sınıflandırılması için tek gerekli görülen bu iki kıstasın sağlanmasıdır.⁵⁵ Örneğin iç silahlı çatışmanın varlığını belirlemede silahlı grupların ülkesel kontrol sağlama koşulu ya da Ortak Madde 3 altındaki yükümlülüklerini yerine getirme koşulu gerekli görülmez. Bununla birlikte bu durumların gerçekleşmesi grubun örgütlenme derecesi ve devlet kuvvetleriyle karşılaştırıldığında göreceli gücü açısından güçlü bir gösterge olabilir.⁵⁶

Şiddet yoğunluğu uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın belirlenebilmesi için oldukça önemli bir gerekliliktir. EYUCM, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın varlığını tespit etmek için gerekli şiddet eşiğine ulaşıp ulaşılmadığını tespit etmeyi kolaylaştırmak için çeşitli belirleyici kıstaslara atıfta bulunmuştur.⁵⁷ Bu kıstaslar: saldırıların ciddiyeti ve bu saldırıların tekrarlanması; şiddetin zamansal ve bölgesel anlamda genişlemesi ve düşmanlıkların kolektif niteliği; çeşitli tarafların kendi kontrolleri altında bulundukları bölgeden harekete geçebilme kabiliyetlerinin olup olmadığı; hükümetin silahlı güçlerinin sayısında bir artış; çatışmanın tarafları arasında kullanılan silahların tipi, sayısı ve dağılımı ve gönüllülerin harekete geçirilmesi; çatışma nedeniyle meydana gelen ölümlerin miktarı ve çok sayıda insanın yerinden edilmesi; çatışmanın BM

⁵² ICTY. (2 October 1995). *Prosecutor v. Tadic, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction*, IT-94-1, para. 70

⁵³ Lubell, N. (2010). *Extraterritorial Use of Force Against Non State Actors*. Oxford University Press, 105.

⁵⁴ ICTY. (3 April 2008). *Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj*, Judgement, IT-04-84-T, para. 38; Rodenhauer, T. (2015:2). “International Legal Obligations of Armed Opposition Groups in Syria”. *International Review of Law*, 8.

⁵⁵ Moir, a.g.e., 2004, 43.

⁵⁶ Rodenhauer, a.g.m., 2015, 8.

⁵⁷ Choudhury, Arimatsu, a.g.m., 2014, 4.

Güvenli Konseyi tarafından konu ile ilgili herhangi bir eylem ya da incelemenin konusu olup olmadığı şeklinde sıralanabilir.⁵⁸ Daha önce de belirtildiği gibi bu kıstaslar silahlı çatışmayı Uluslararası İnsancıl Hukuk'un konusu olmayan şiddet durumlarından ayırt etme amacına hizmet etmektedir. Bu amaç doğrultusunda, gerekli şiddet yoğunluğuna ulaşılması koşulu, şiddetin ölçüsünden ziyade şiddetin süreklilik koşulu bakımından belli bir düzeye ulaşmış olmasını gerektirmektedir.⁵⁹

Bir iç şiddet durumunun uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak nitelendirilmesi için gerekli ikinci kıstas ilgili tarafların belirli bir örgütlenme derecesine ulaşmış olmasıdır. Bazı yorumcuların görüşüne göre, iç şiddet durumlarında gerekli şiddet yoğunluğuna ulaşıldığında ve silahlı grup silahlı bir eylem gerçekleştirebilme kapasitesine sahip olduğunda bu kıstas ikinci derecede önemlidir ya da öneminin bir kısmını kaybetmiştir. Bununla birlikte, uluslararası mahkemeler iç şiddet durumunun uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak nitelendirilmesinde ilgili tarafların belirli bir örgütlenme derecesine ulaşmış olması konusunda ısrarcıdır.⁶⁰ İlgili grupların belli düzeyde bir örgütlenmeye sahip olması kıstasına göre, devlet dışı aktörler saldırı gerçekleştirme kapasitesine sahip olma ölçüsünde “silahlı” olmak zorundadır.⁶¹ Ancak silahlı grupların örgütlenme seviyesi devletin silahlı kuvvetlerinin örgütlenme seviyesine ulaşmak zorunda değildir.⁶²

Yakın tarihli EYUCM kararlarında bir silahlı grubun gerekli örgütlenme derecesine ulaşip ulaşmadığını tespit edebilmek için belirleyici kıstaslara vurgu yapılmıştır. Bunlar: Silahlı grupların komuta yapısı; süreklilik arz eden askeri operasyonları planlama ve yürütme yeteneği; askeri inzibat kurulması ve disiplin kurallarının oluşturulması; yeni üye kazanma yeteneği; askeri eğitim sağlama kapasitesi; silah dağılım kanallarının oluşturulması; iç yasaların benimsenmesi ve benimsetilmesi; çeşitli ekipman ve üniforma

⁵⁸ ICTY. (10 July 2008). *Prosecutor v. Ljube Boskoski and Johan Tarculovski*, Judgement, IT-04-82- T, para. 177–193; ICTY. (3 April 2008). *Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj*, Judgement, IT-04-84-T, para. 40–49; ICTY. (30 November 2005). *Prosecutor v. Fatmir Limaj, Haradib Bala and Isak Musliu*, Judgement, IT-03-66-T, para. 135–170

⁵⁹ Taşdemir, a.g.e., 2009, 192.

⁶⁰ Rodenhauer, a.g.m., 2015, 9.

⁶¹ Choudhury, Arimatsu, a.g.m., 2014, 5.

⁶² ICTY. (10 July 2008). *Prosecutor v. Ljube Boskoski and Johan Tarculovski*, Judgement, IT-04-82- T, para. 197; ICTY. (30 June 2006). *Prosecutor v. Naser Oric*, Judgement, IT-03-68-T, para, 254

kullanılması; ve siyasi müzakerelere katılım şeklinde sıralanabilir.⁶³ Silahlı grupların gerekli örgütlenme derecesine ulaşip ulaşmadıklarının belirlenmesinde bu kıstasların dikkate alınması gerekmektedir ancak bu kıstasların hiçbiri, kendi başlarına, örgütlenme kıstasının karşılanıp karşılanmadığını belirlemek için zorunlu değildir.⁶⁴ Yani bu kıstaslar gerekli örgütlenme seviyesi için kesin bir eşik oluşturmazlar.

Tadic Davası'nda EYUCM Üst Yargılama Dairesi tarafından 2 Ekim 1995 tarihinde alınan karar, insancıl hukukun gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Silahlı çatışmanın tanımını yaparak uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların varlığını belirlemek için gerekli kıstasları ortaya koyan ve insancıl hukukun iç silahlı çatışmalara uygulanabilmesi için kavramsal bir çerçeve sunan Tadic formülü, Ruanda Mahkemesi tarafından Ruanda'da silahlı çatışmanın varlığını tespit etmek için benimsenmiş ve uygulanmıştır. Ayrıca formül Filistin toprakları ve Somali gibi çok sayıdaki başka durumlara da uygulanmıştır.⁶⁵ Son olarak Tadic formülü Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Roma Statüsü'ne şu şekilde uyarlanmıştır: *2 (e) fıkrası uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanır ve dolayısıyla gösteriler, münferit ve zaman zaman meydana gelen şiddet hareketleri veya benzer nitelikte diğer fiiller gibi iç karışıklıklar ve gerginliklere uygulanmaz. Bir devletin toprakları içinde hükümet kurumları ile organize silahlı gruplar arasında veya bu gruplar arasında uzun süreli silahlı çatışma meydana gelirse uygulanır.*⁶⁶ Tadic formülünün Roma Statüsü'ne uyarlanması, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma mağdurlarının korunmasını güçlendiren ve iç silahlı çatışmalar sırasında işlenen suçlar bakımından sorumluluk tesis etmeye yardımcı olan önemli bir gelişmedir.⁶⁷

⁶³ ICTY. (10 July 2008). *Prosecutor v. Ljube Boskoski and Johan Tarculovski*, Judgement, IT-04-82- T, para. 194-206; ICTY. (30 November 2005). *Prosecutor v. Fatmir Limaj, Haradib Bala and Isak Musliu*, Judgement, IT-03-66-T, para. 94-129.

⁶⁴ ICTY. (3 April 2008). *Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj*, Judgement, IT-04-84-T, para. 60.

⁶⁵ ICTR. (2 September 1998). *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Judgement, ICTR-96-4-T, para. 620; Taşdemir, a.g.e., 2009, 193.

⁶⁶ Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Madde 8 (2)(f)

⁶⁷ Cullen, A. (2005). "The Developments Affecting the Scope of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law". *Military law Review*, 183, 107; Taşdemir, a.g.e., 2009, 197.

1.3. Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

1.3.1. Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku

Silahlı çatışmaların genel bir biçimde uygulanan uluslararası hukukun kapsamına sokulması ilk kez 1864 tarihli Savaş Alanında Yaralıların Durumunun İyileştirilmesi Sözleşmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu dönemden başlayarak 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne kadar uygulanan uluslararası hukuk silahlı çatışmaları devletlerarası ve belirli bir yoğunluktaki silahlı çatışmalar olarak algılamıştır.⁶⁸ 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne kadar Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku yalnızca devletlerarası silahlı çatışmalara uygulanırken, Örf ve Adet Hukuku “savaşan taraf” statüsünün tanınması yoluyla silahlı çatışmalar hukukunun iç silahlı çatışmalara uygulanmasını sağlamıştır.⁶⁹ Fakat 1936 İspanya İç Savaşı sırasında komşu devletler tarafından savaşan tarafların hiç birisine savaşan taraf statüsünün tanınmaması, doktrinin geleneksel uluslararası hukuktaki yok oluşunu kanıtlamış ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların da Uluslararası İnsancıl Hukuk'un kapsamına dahil edilmesinin gerekliliği gündeme gelmiştir.⁷⁰ Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra silahlı çatışmalar hukuku alanında çok önemli gelişmeler yaşanmış ve silahlı çatışmalar hukukunun iç silahlı çatışmalara da uygulanması adına önemli adımlar atılmıştır.

Uluslararası Kızılhaç Komitesi (UKK) tarafından düzenlenen 1949 Cenevre Konferansı'nda kabul edilen 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesinde ortak hüküm olan 3. madde, iç silahlı çatışmaların uluslararası bir belgede yer alan ilk hukuksal düzenlemesidir.⁷¹ Ortak Madde 3, muhatap devletin ulusal hukukunun yanı sıra Uluslararası İnsancıl Hukuk kurallarının uygulama alanı bulduğu çok önemli bir gelişmedir. Bu nedenle Ortak Madde 3 başlı başına minyatür bir sözleşme olarak nitelendirilmektedir.⁷² İç silahlı çatışmalar için uluslararası hukukta temel teşkil eden ikinci önemli düzenleme ise 1954 tarihli Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair La Haye Sözleşmesidir. Sözleşmenin 4. ve 19. maddeleri “uluslararası

⁶⁸ Pazarcı, a.g.e., 2015, 530.

⁶⁹ Moir, a.g.e., 2004, 19.

⁷⁰ Taşdemir, a.g.e., 2009, 87.

⁷¹ Moir, a.g.e., 2004, 30.

⁷² Dülger, K. (2015). *Devletin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu*. İstanbul: BETA Yayıncılık, 35.

nitelikte olmayan silahlı çatışmalar” kavramına yer verir. İç silahlı çatışmaların Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku kapsamına dahil edilmesi için pek çok girişimde bulunan UKK, II. Dünya Savaşı’ndan sonra meydana gelen iç silahlı çatışmalarda insani değerlerin korunması konusunda Ortak Madde 3’ün yetersiz kalması nedeniyle iç silahlı çatışmaları düzenleyen yeni kuralların geliştirilmesi çağrısında bulunmuştur.⁷³ Böylece uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların düzenlendiği üçüncü önemli belge olan 8 Haziran 1977 tarihli “Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına Dair 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol II”, 1974-1977 tarihleri arasında toplanan Cenevre Diplomatik Konferans’ta uzun bir diplomatik müzakere sürecinin ardından kabul edilmiştir.⁷⁴ Öğreti; uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların kapsamı ve uygulanacak kurallar açısından 1949 Cenevre Sözleşmeleri ile II Numaralı Ek Protokol arasında bir ayrıma giderek, bunların uygulanacağı durumların ayrı ayrı belirlenmesi yoluna gidilmesini benimsemektedir.⁷⁵ Bu nedenle iç silahlı çatışmaları düzenleyen 1949 Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3 ve 1977 tarihli II Numaralı Ek Protokol çatışmaların kapsamı ve uygulanacak kurallar açısından alt başlıklar halinde ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.3.1.1. 1949 Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3

1949 Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3 hükmü, “uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma” kavramı altında kimi silahlı iç çatışmalara özellikle insancıl amaçlı bir takım kuralların uygulanmasını öngörmektedir.⁷⁶ İç silahlı çatışmanın tarafları üzerinde dört Cenevre Sözleşmelerinin insani ilkelerinin benimsetilmesi çabası olarak değerlendirilen Ortak Madde 3, bu değerlendirmenin bir sonucu olarak Cenevre Sözleşmelerinin “küçük evren”i ya da “minyatür sözleşme” olarak da adlandırılmaktadır.⁷⁷ İç silahlı çatışmaların Uluslararası İnsancıl Hukuk’a dahil edilmesi konusunda önemli bir adım teşkil etse de hangi çatışmaların Ortak Madde 3’ün kapsamına girdiği sorusu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde metni, hükmün “yüksek akit taraflardan birinin toprakları üzerinde çıkmış uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışma halinde”

⁷³ Taşdemir, a.g.e., 2009, 114.

⁷⁴ 1977 Tarihli II Numaralı Ek Protokol’ün tasarlanma süreciyle ilgili detaylı bilgi için bkz., Taşdemir, F. (2009). *Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku*, Ankara: Adalet Yayınevi, ss. 114-124.

⁷⁵ Pazarcı, a.g.e., 2015, 545; Başeren, S. H. (2001). “İnsan Hakları ve Terörizm”. *İnsan Hakları ve Güvenlik*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No 1, 213.

⁷⁶ Pazarcı, a.g.e., 2015, 543

⁷⁷ Moir, a.g.e., 2004, 31.

uygulanabileceğini belirtmektedir. Bu hüküm, biri diğerine göre belirgin bir şekilde daha basit olan iki kıstas öngörmektedir. Çatışmanın “yüksek akit taraflardan birinin ülkesinde çıkmış olması” kıstası, dünyada yüksek akit taraflardan birine ait olmayan çok az bölge bulunmasından dolayı herhangi bir sorun teşkil etmez.⁷⁸ Asıl önemli sorun ikinci kıstastır. “Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar” kavramı, Ortak Madde 3 metninde doğrudan tanımlanmamaktadır.⁷⁹ Bu eksiklik ise “uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar” kavramıyla kastedilenin ne olduğu ve hangi hallerde bir silahlı çatışmadan bahsedilebileceği sorununu gündeme getirmektedir.⁸⁰

1949 Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3 hükmü ile uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların doğrudan tanımının yapılmaması karşısında; öğreti, bir takım tanımlama çabaları içine girmiştir. Hem sözleşmelerin hazırlık aşamasında devletler tarafından geliştirilen öneriler hem de Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin çalışmalarında, Ortak Madde 3 hükmünün hangi şartlarda uygulama alanı bulacağı belirlenmeye çalışılmıştır.⁸¹ Örneğin 1949 Diplomatik Konferans’ında Ortak Madde 3 metni hazırlanırken; başta Fransa ve ABD olmak üzere birçok devlet, başkaldıran kuvvetlerin örgütlenmiş bir askeri güce ve ülkenin bir bölümü üzerinde hareket edebilen bir sorumlu yönetime sahip olmasını ve sözleşmelerin uygulanmasını sağlayabilecek olanakların bulunmasını önermişlerdir. Yüksek uygulama eşiği benimsenen bu öneri ile amaçlanan; sözleşme hükmünün uygulanacağı silahlı çatışmaların, hükümet kuvvetleri ile başkaldıran herhangi bir küçük silahlı grup arasındaki kısa süreli ve küçük çaplı gerginlik ve iç karışıklıklardan ziyade tarafları gerçekten karşı karşıya getiren iç savaşlar olması gerektiğinin ortaya konulmasıdır.⁸²

UKK tarafından oluşturulan uzmanlar komisyonunun 1963 yılında hazırladığı rapora göre yasal bir hükümete karşı yöneltilen düşmanca eylemin kolektif nitelikte olması ve asgari bir örgütlenmeyi sağlıyor olması halinde Ortak Madde 3 anlamında bir silahlı çatışmanın varlığı inkar edilemez. Komisyona göre Ortak Madde 3 kapsamına giren uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların sahip olması gereken yoğunluk sınırıyla ilgili şu faktörler dikkate alınmalıdır; silahlı çatışmanın süresi, isyancı grup elemanlarının

⁷⁸ Moir, a.g.e., 2004, 31-32.

⁷⁹ Cullen, A. (2004). “The Parameters of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law”. *University of Miami International and Comparative Law Review*, 12, 194.

⁸⁰ Taşdemir, a.g.e., 2009, 93.

⁸¹ Dülger, a.g.e., 2015, 36.

⁸² Pazarıcı, a.g.e., 2015, 545-546; Başeren, a.g.m., 2001, 213.

sayısı ve örgütlenmesi, ülkenin bir bölümünde yerleşme ya da eylemde bulunma durumları, güvensizlik derecesi, mağdurların varlığı ve hükümetin düzeni sağlamak için kullandığı yöntemlerdir.⁸³

Ortak Madde 3'ün uygulama alanıyla ilgili öğreti, iç silahlı çatışmanın varlığının saptanmasında yol gösterici nitelikte olan bu öğelere uymayan eşkıyalık, terörizm, sokak hareketleri ve iç karışıklıkların Ortak Madde 3'te yer alan uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar kavramının dışında kaldığı konusunda görüş birliği içindedir.⁸⁴

Ortak Madde 3'ün bağlayıcı niteliği değerlendirilecek olursa; madde metni, "anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri" ifadesiyle kimlerin Ortak Madde 3 hükmü ile bağlı olacağını açıklamıştır. Sözleşmelere taraf olan devletlerin sözleşmelerden kaynaklanan hak ve yükümlülüklerine tabi olduğu açıktır. Cenevre Sözleşmelerine taraf olan devletlerin Ortak Madde 3 ile bağlı oldukları konusunda herhangi bir sorun yoktur. Günümüzde iç silahlı çatışmalara taraf teşkil eden devlet dışı silahlı aktörlerin Ortak Madde 3 ile bağlı oldukları genel kabul görmüş olsa da bu aktörlerin, Ortak Madde 3 ile bağlı oluşunun yasal dayanağı ise belirsizdir.

Ortak Madde 3'ün teamül statüsünde olduğu, UKK'nın Uluslararası İnsancıl Teamül Hukuku ile ilgili çalışmasının giriş kısmında ve çeşitli yargı kararlarında açıkça kabul edilmiştir. Örneğin UAD 1986 tarihli Nikaragua Davası'nda, Uluslararası İnsancıl Hukuk'un yazılı kaynaklarının teamül statüsünde olduğunu belirtmiştir.⁸⁵ Benzer şekilde EYUCM Tadic Davası'nda da Ortak Madde 3'ün teamül statüsünde olduğu belirtilmiştir.⁸⁶ Ortak Madde 3'ün teamül statüsü kazanmış bir kural oluşu, Cenevre Sözleşmelerine taraf olsun ya da olmasın tüm devletlerin Ortak Madde 3 hükmünden doğan yükümlülüklerine tabi olacağı anlamına gelmektedir.

Bir çatışmanın hukuksal bakımdan uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak nitelendirilmesi ile birlikte Ortak Madde 3 kapsamında asgari düzeyde insancıl

⁸³ IRRC. (1963). *Humanitarian Aid to the Victims of Internal Conflicts: Meeting of a Commission of Experts in Geneva*. Geneva: IRRC, III (23), 82-83.

⁸⁴ Aslan, Y. (2008). "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", TBB Dergisi, *TBB Dergisi*, 79, 265; Taşdemir, a.g.e., 2009, 98.

⁸⁵ ICJ. (1986). *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua*, ICJ Report of Judgments, Advisory Opinions and Orders, para 218.

⁸⁶ ICTY. (2 October 1995). *Prosecutor v Dusko Tadic (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction)*, IT-94-1-AR72, para 98.

koruma kuralları uygulama alanı bulmaktadır.⁸⁷ Ortak Madde 3, iç silahlı çatışmalarda; çatışmalara doğrudan doğruya iştirak etmeyen kişilere, silahını terk edenlere ve hastalık, yaralılık, tutuklanma veya herhangi bir sebeple çatışma dışı kalmış kişilere karşı ne zaman ve nerede olursa olsun maddenin devamında sıralanan muameleleri yasaklamaktadır. Yasaklanan muameleler şunlardır: Kişinin hayatına, vücut bütünlüğüne ve şahsına karşı her türlü saldırı, sakatlama, vahşice muamele, işkence ve eziyet, rehin alma ve medeni milletlerce zorunlu sayılan yargısal güvencelerle donatılmış, usulüne uygun olarak oluşturulmuş bir mahkeme tarafından önceden bir yargılama olmaksızın verilen mahkumiyet kararları ile idam cezalarının infazı.⁸⁸ Ortak Madde 3 (2)'nin ilk paragrafı “*Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi tarafsız insani bir teşkilat, anlaşmazlık halinde taraflara hizmetlerini arz edebilecektir*” şeklinde düzenlenmiştir. Daha önceki olaylardan edinilen tecrübe, insani yardım teklifinin sık sık düşmanca bir karışma olarak değerlendirildiğini göstermiştir ve insani yardım önerisine madde metninde yer verilerek böyle bir değerlendirme önlenmeye çalışılmıştır. Devletler UKK ya da herhangi bir benzer örgütün insani yardım teklifini kabul etme yükümlülüğü altında değildirler ve bu tür teklifleri reddedebilirler. Yine de düzenleme ile UKK ya da benzer bir örgüt yasal olarak insani yardım teklif etme hakkına sahiptir.⁸⁹

Ortak madde 3 (2)'nin ikinci paragrafı, çatışan tarafların isterlerse 1949 Cenevre Sözleşmelerinde yer alan diğer kuralları özel anlaşmalar yolu ile aralarında uygulamaya koyabileceklerini öngörmektedir.⁹⁰ Hükümetlerin bu tür anlaşmalar yapmaları ahlaki bir görev olarak kabul edilebilir fakat bunlar kesinlikle yasal bir yükümlülük altında değildirler.⁹¹

Ortak Madde 3 (2)'nin son paragrafı “*Yukarıdaki hükümlerin uygulanması anlaşmazlık halinde bulunan tarafların hukukî durumları üzerinde bir tesir icra etmeyecektir*” şeklinde düzenlenmiştir. Sözleşmeyi hazırlayan devletlerin Ortak Madde 3'ün asilere hukuki statü kazandırması endişesi içinde olduklarını gösteren son paragraf ile ayaklananların iç hukuk çerçevesinde asi olarak kalacağı, hükümetin ayaklanmayı bastırma

⁸⁷ Dülger, a.g.e., 2015, 37.

⁸⁸ Pazarcı, a.g.e., 2015, 570; Taşdemir, a.g.e., 2009, 106-107.

⁸⁹ Moir, a.g.e., 2004, 63.

⁹⁰ Pazarcı, a.g.e., 2015, 570.

⁹¹ Moir, a.g.e., 2004, 64.

yetkisine sahip olacağı ve ayaklanmayı bastırması halinde ulusal ceza kanunlarının suç saydığı eylemler dolayısıyla da asileri yargılayabileceği garanti altına alınmıştır.⁹²

İç silahlı çatışmaların İnsancıl Hukuk kapsamına dahil edilmesi açısından çok önemli bir adım olan Ortak Madde 3 ile 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nde yer alan ve mutlak değere sahip insanlık kurallarından oluşan temel ilkelerin her türlü durumda korunması amaçlanmıştır.⁹³ İnsancıl Hukuk'un gelişimine katkısına rağmen silahlı çatışmanın tanımının yapılmamış olması, hangi şiddet yoğunluğunun aşılmasıyla uygulamaya gireceğinin belirtilmemiş olması ve bu eşiği belirleyecek bir otorite göstermemiş olması Ortak Madde 3'ün en önemli eksikliklerindedir.⁹⁴ İç silahlı çatışma durumlarını ayırt edecek bir formülün eksikliği tartışmasız Uluslararası İnsancıl Hukuk'un uygulanmasını zayıflatmaktadır.⁹⁵

1.3.1.2. 1977 tarihli II Numaralı Ek Protokol

8 Haziran 1977 tarihli "Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına Dair 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol II" Ortak Madde 3'de sağlanan korumayı genişletmek amacıyla oluşturulmuştur.⁹⁶ Protokol'ün birinci maddesi tümüyle uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın tanımına ayrılmıştır. Birinci maddede yapılan tanıma göre, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma, Yüksek Akit tarafın ülkesinde kendi silahlı kuvvetleriyle muhalif silahlı kuvvetler veya sorumlu bir komutan altında olan, devamlılık arz eden ve planlı askeri operasyonlar yapmalarına ve bu Protokol'ü uygulamalarına imkan verecek şekilde Yüksek Akit tarafın ülkesinin bir kısmı üzerinde kontrolü elinde bulunduran diğer örgütlü silahlı gruplar arasında cereyan eden tüm silahlı çatışmalardır. Aynı maddenin devamında II Numaralı Ek Protokol'ün ayaklanma, münferit ve düzensiz şiddet eylemleri ve benzer nitelikteki diğer eylemler gibi iç gerginlik ve iç karışıklık durumlarında uygulanmayacağı belirtilmektedir.

II Numaralı Ek Protokol'e göre, bir iç silahlı çatışma öncelikle hükümet silahlı kuvvetleri ile başkaldıran bir örgütlenmiş grubun silahlı kuvvetleri arasında geçmelidir.

⁹² Taşdemir, a.g.e., 2009, 109.

⁹³ Aslan, a.g.m., 2008, 272.

⁹⁴ Yeşil, a.g.m., 2015, 34.

⁹⁵ Cullen, a.g.m., 2004, 198.

⁹⁶ Cullen, a.g.m., 2004, 199.

Daha önce belirtildiği gibi bu silahlı çatışmaların yoğunluğu iç gerginliklerin ve iç karışıklıkların ötesine geçmelidir. Protokol'e göre başkaldıran silahlı kuvvetler ve gruplar sorumlu bir komutanın yetkisi altında bulunmalı, devlet ülkesinin bir bölümünde sürekli ve düzenli operasyon yapabilmesine olanak veren denetime sahip olmalı ve Protokol de yer alan silahlı çatışma hukuku kurallarına uyulmasını sağlayabilecek durumda olmalıdır.⁹⁷

Özellikle silahlı kuvvetlerin ve grupların eylemde buldukları ülke parçası üzerindeki denetim güçleri ile ilgili sayılan koşul, asiler bakımından bu denli etkin bir ülkesel denetimin ancak durumun klasik anlamda bir iç savaşa dönüşmesi halinde söz konusu olabileceği yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır. Ancak II Numaralı Ek Protokol göreceli olarak yüksek yoğunlukta silahlı çatışmalara uygulanmakla birlikte, bu çatışmaların tipik bir "iç savaş" olması gerekli değildir. II Numaralı Ek Protokol'ün 1. maddesinin uygulanması için savaşıyan taraf statüsünün tanınmasından farklı olarak ayaklananlar, denetimleri altındaki ülke üzerinde, *de facto* egemen yetkiler kullanan bir hükümet teşkil etmek zorunda değildir.⁹⁸

II Numaralı Ek Protokol'ün 3. maddesi karışmama ilkesi ile ilgilidir ve devletlerin iç silahlı çatışmanın varlığını tanımamaları yönünde takdir yetkilerini güçlendirmektedir.⁹⁹ 3. maddenin 1.bendine göre II Numaralı Protokol'ün hiçbir hükmü, bir devletin egemenliğini ya da meşru tüm yöntemler ile hükümetin ülke içinde kamu düzenini korumak veya sağlamak ya da ülkenin milli birliği ve toprak bütünlüğünü savunma hakkı ve sorumluluğunu etkilemek amacıyla kullanılmayacaktır. 3. maddenin 2. bendi ise "*Protokolde yer alan hiçbir hüküm her ne sebeple olursa olsun ülkesinde silahlı çatışma cereyan eden Yüksek Akit Tarafın iç ya da dış işlerine veya silahlı çatışmaya doğrudan ya da dolaylı müdahale etmeyi haklı göstermek için kullanılamaz*" şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü gibi II Numaralı Ek Protokol'ün 3. maddesi ile protokol hükümlerinin dış güçler tarafından müdahale amaçlı kullanılması engellenmeye çalışılmıştır.¹⁰⁰

II Numaralı Ek Protokol ile iç silahlı çatışmalarda herkesin insanca muamele görmesi, yaralıların, hastaların ve deniz kazasına uğrayanların özel bir biçimde

⁹⁷ Pazarcı, a.g.e., 2015, 546.

⁹⁸ Taşdemir, a.g.e., 2009, 126.

⁹⁹ Cullen, a.g.m., 2004, 201.

¹⁰⁰ Taşdemir, a.g.e., 2009, 131.

korunmaları ve sivil halkın askeri operasyonlardan korunmaları amaçlarına yönelik detaylı düzenlemeler yapılmıştır.¹⁰¹

Tartışmasız bir şekilde II Numaralı Ek Protokol'e taraf olan devletler Protokol'ün hükümlerini uygulamakla yükümlüdürler. Açıklığa kavuşturulması gereken nokta iç silahlı çatışmalara katılan devlet dışı silahlı aktörlerin II Numaralı Ek Protokol hükümleri ile bağlı olup olmadıkları sorunudur. Daha önce de belirtildiği gibi iç silahlı çatışmaları düzenleyen Ortak Madde 3'ün ve II Numaralı Ek Protokol'ün iç silahlı çatışmalara taraf teşkil eden devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcı niteliğini kabul edilmekle birlikte devlet dışı silahlı aktörlerin bu kurallarla bağlı oluşunun yasal dayanağı belirsizdir.

Ortak Madde 3'te sağlanan korumanın genişletilmesi ve desteklenmesi amacıyla düzenlenen II Numaralı Ek Protokol ile uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma kavramının tanımı yapılmıştır ve Protokol'ün 1. maddesinde yapılan tanıma göre II Numaralı Ek Protokol, yalnızca yüksek yoğunluktaki iç silahlı çatışmalara uygulanabilmektedir. II Numaralı Ek Protokol ile iç silahlı çatışma niteliği gösteren çatışmaların uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma kabul edilebilmesi için Ortak Madde 3'te düzenlenen daha yüksek bir uygulama eşiğinin belirlenmiş olduğu görülmektedir.

1.3.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Arasındaki İlişki

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk arasında yakın bir ilişki olduğuna şüphe yoktur.¹⁰² Her iki hukuk dalının da ortak amacı insanların onurunun ve fiziksel bütünlüklerinin korunmasıdır.¹⁰³ Ortak amaçla hareket eden iki hukuk dalı birbirlerini tamamlayan yapılar oluştururlar.¹⁰⁴ Buna rağmen Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ayrı tarihsel ve teorik hukuk rejimleri olarak kalmaya devam etmektedir.¹⁰⁵ İki hukuk dalı arasındaki en önemli fark, insan hakları hukukunun aksine insancıl hukukun dolaylı olarak zarar gören siviller gibi bir silahlı çatışmaya doğrudan katılmayan masum insanların yaralanmasına ve öldürülmesine izin

¹⁰¹ Pazarcı, a.g.e., 2015, 571.

¹⁰² Moir, a.g.e., 2004, 193.

¹⁰³ Başer, a.g.e., 2014, 77.

¹⁰⁴ Başeren, a.g.m., 2001, 197.

¹⁰⁵ Taşdemir, a.g.e., 2009, 244.

vermesi ya da en azından bunları görmezden gelmesidir. İnsan hakları hukuku ise her koşulda insan onurunu ve fiziksel bütünlüğünü korur. Bu kurallar eşit olmayan taraflar arasındaki ilişkiye uygulanır, yönetilenleri yöneticilerden korur.¹⁰⁶

İki hukuk dalı arasındaki diğer farklılıklar ise şu şekilde sıralanmaktadır. Birinci olarak, iki hukuk dalı oldukça farklı gelişmiştir. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku II. Dünya Savaşı'nın barbarlığına tepki olarak geliştirilmiştir. Uluslararası İnsancıl Hukuk ise 19. yüzyılda kodifiye edilmiştir. İkinci olarak, iki hukuk dalı arasındaki fark çatışmanın tarafları arasındaki ilişki üzerinde dönmektedir. İç silahlı çatışmalarda Uluslararası İnsancıl Hukuk hükümet ve başkaldıranlar üzerinde eşit derecede bağlayıcı niteliktedir. İnsancıl hukukun uygulanması durumunda "karşılıklık" derecesi söz konusu olur. İnsan hakları hukuku ise yalnızca devletler üzerinde bağlayıcı niteliktedir.¹⁰⁷ Üçüncü olarak, insancıl hukuk sadece "silahlı çatışma" hallerinde uygulanırken, insan hakları hukuku barış ve çatışma zamanlarında uygulanabilmektedir. Bir iç silahlı çatışma durumunda ise insancıl hukuk ve insan hakları hukuku birlikte uygulanmaktadır. Dördüncü olarak, insancıl hukuk zorunlu hükümler taşır, istisnaları yoktur. İnsan hakları ise belirli durumlarda sınırlayan, kısıtlayan hükümler getirir ki bu İnsan hakları hukukunun en önemli zayıflığıdır.¹⁰⁸ Örneğin BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 4. maddesi, "*Sözleşmeci Taraf Devletler, ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü bir durumun meydana gelmesi ve bunu resmen ilan etmeleri halinde, durumun zorunluluklarının kesinlikle gerektirdiği ölçüde, uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düşmeyecek ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, toplumsal köken gibi sebeplerle ayrımcılık içermeyecek şekilde, bu Sözleşmedeki yükümlülüklerinde azaltma yapan tedbirler alabilir*" şeklinde düzenlenmiştir.¹⁰⁹ Benzer durum Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 15. maddesinde de düzenlenmiştir. 15. maddenin 2. fıkrasında kısıtlanamayacak maddeler şu şekildedir: 2.madde (yaşam hakkı), 3. madde (işkence yasağı), 4. maddenin 1. fıkrası (kölelik yasağı) ve 7. madde (kanunsuz ceza olmaz).¹¹⁰ Beşinci olarak, insancıl hukuk bireysel cezai sorumluluğu esas alırken insan hakları hukuku ise devletleri bağlamaktadır. İnsan hakları ihlallerinin sorumlusu devletlerdir. İki hukuk dalı arasındaki altıncı fark

¹⁰⁶ Meron, T. (2000). "Humanization of Humanitarian Law". *The American Journal of International Law*, 94 (2), 240.

¹⁰⁷ Moir, a.g.e., 2004, 194.

¹⁰⁸ Başer, a.g.e., 2014, 79; Moir, a.g.e., 2004, 195.

¹⁰⁹ Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>., adresinden 9 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

¹¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, adresinden 9 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

yaptırım ve denetim mekanizmalarının farklı olmasıdır.¹¹¹ İnsancıl hukuk ve insan hakları hukuku arasındaki son fark ise iki hukuk dalı arasındaki normatif ilişki konusundadır. İnsan hakları hukukunun silahlı çatışmalar sırasında uygulanmasına karşın insancıl hukuk, “silahlı çatışma” sırasında *lex specialis* olarak üstünlüğe sahiptir. Diğer bir deyişle insan hakları hukuku daha genel ilkeleri içerirken, Uluslararası İnsancıl Hukuk daha özel ve istisnai bir uygulama alanına sahiptir.¹¹²

Bu durumu UAD 2004 tarihli “İşgal Edilen Filistin Topraklarında Bir Duvar İnşasının Hukuki Sonuçlarına Dair Danışma Görüşünde” şu şekilde izah etmiştir: “Mahkeme, genel olarak insan hakları anlaşmalarının sağladığı koruma, silahlı çatışma sırasında sona ermez. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 4. maddesinde rastlanan türde ayrık hükümlerinin (derogation) doğurduğu etki saklı kalmak üzere, insan hakları sözleşmelerinin sağladığı koruma silahlı çatışma halinde sona ermez. Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku arasındaki ilişki hususunda üç ihtimali durum vardır: bazı haklar, münhasıran uluslararası insancıl hukukun konusuna girer; diğerleri, münhasıran insan hakları hukuku konusuna girer; bazıları da hali-hazırda her iki uluslararası hukuk dalının alanına girer. Soruya yanıt vermek için mahkeme, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve *lex specialis* olarak Uluslararası İnsancıl Hukuk şeklinde her iki dalı da dikkate alacaktır.”¹¹³

Uluslararası İnsancıl Hukuk’un asıl amacı olan insan haklarının korunması için yapılan düzenlemeler, insan hakları belgelerinde olduğu gibi “hak”lar şeklinde değil, genellikle yapılması istenilen ya da istenilmeyen davranış normları şeklindedir. Bu davranış normlarından bir kısmı temel hakların korunabilmesi için detaylı bir şekilde ifade edilirken, bir kısmında sadece “insanca muamele edilecektir”, şeklinde çok genel bir ifade kullanılmıştır.¹¹⁴

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen 1949 Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3, temel insan hak ve özgürlüklerinden en önemli olanları

¹¹¹ Taşdemir, a.g.e., 2009, 252.

¹¹² Taşdemir, a.g.e., 2009, 249-250.

¹¹³ ICJ. (9 Temmuz 2004). *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, para. 106, <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf> adresinden 10 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır; Başer, a.g.e., 2014, 80; Taşdemir, a.g.e., 2009, 250-251.

¹¹⁴ Başer, a.g.e., 2014, 91-92.

dikkate almıştır.¹¹⁵ Temel insan hakları belgelerinde düzenlenen ve ayrıık hüküm getirilemeyen “yaşam hakkı”, “işkence ve diğer gayri insani veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma yasağı” ile “ceza kanunlarının geriye dönük uygulanmama ilkesi” Ortak Madde 3’de de düzenlenen güvencelerdir.¹¹⁶

Ortak Madde 3 (1) (a)’da yer alan düzenleme ile hayata, vücut bütünlüğüne ve şahsa tecavüz her nevi katil, sakatlama, vahşice muamele, işkence ve eziyet yasaklanmaktadır. AİHS madde 2’de¹¹⁷ ve Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 6 (1)’de¹¹⁸ yaşam hakkı daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 7¹¹⁹ ve AİHS madde 3¹²⁰ ile işkence yasağıyla ilgili de Ortak Madde 3 (1) (a)’da yapılan düzenlemeden daha detaylı bir düzenlemeye gidilmiştir.¹²¹

Ortak Madde 3’e göre AİHS madde 6 ve Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 14’te daha detaylı bir şekilde düzenlenen bir başka hak ise adil yargılanma hakkıdır. Ancak temel insan hakları belgeleri, adil yargılanma hakkı korumalarını bir bütün olarak zorunlu görmemekte ve olağanüstü hallerde “ayrık haller” getirebilmektedir.¹²² “Adil yargılanma hakkı”nı düzenleyen Ortak Madde 3 (1) (d)’de, medenî milletlerce elzem olarak tanınan adli teminatı haiz nizami bir mahkeme tarafından önceden bir yargılama olmaksızın verilen mahkûmiyet kararları ile idam cezalarının infazı yasaklanmaktadır.

¹¹⁵ Başeren, a.g.m., 2001, 219

¹¹⁶ Taşdemir, a.g.e., 2009, 256.

¹¹⁷ AİHS madde 2 şu şekildedir: “1- Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez. 2- Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz: a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması; b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme; c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması”. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> adresinden 12 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

¹¹⁸ Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 6 (1) şu şekildedir: “Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.”. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>., adresinden 12 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

¹¹⁹ Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 7 şu şekildedir: “Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz. Ayrıca hiç kimse, serbest iradesi olmadan tıbbi veya bilimsel bir deneye tabi tutulamaz.”. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>., adresinden 12 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

¹²⁰ AİHS madde 3 şu şekildedir: “Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> adresinden 12 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

¹²¹ Taşdemir, a.g.e., 2009, 254-255.

¹²² Taşdemir, a.g.e., 2009, 255.

Ortak Madde 3'te düzenlenen fakat temel insan hakları belgelerinde yer almayan haklar ise Ortak Madde 3 (1) (b) ve ortak madde 3 (2)'de düzenlenmiştir. Ortak Madde 3 (1) (b) iç silahlı çatışmalar sırasında “rehine almayı” yasaklamaktadır. Ortak Madde 3 (2) ise “yaralı ve hastalar toplanacak ve tedavi edilecektir” şeklinde düzenlenmiştir.¹²³

Temel insan hakları belgelerinde yer alan fakat Ortak Madde 3'te düzenlenmeyen bazı haklar ise şu şekildedir: “Çocuk hakları”¹²⁴, “aile hakkı”¹²⁵, “isim hakkı”¹²⁶, “kişi olarak tanınma hakkı”¹²⁷, “kölelik ve kulluk yasağı”¹²⁸, “din ve vicdan özgürlüğü”¹²⁹ ve “hükümete katılım hakkı.”¹³⁰ Bu haklardan özellikle “din ve vicdan özgürlüğü” ve “hükümete katılım hakkı” iç silahlı çatışmalar sırasında etki doğurabilir.¹³¹

1977 tarihli II Numaralı Ek Protokol'ün giriş kısmında “insan haklarına ilişkin uluslararası belgelerin, insanlara temel bir koruma sundukları hatırlatılarak” ilgili devletin mevcut insan hakları sözleşme ve bildirgeleri kabul etmiş olmasından dolayı sahip olduğu yükümlülükler atıf yapılmış ve insan haklarının korunmasına özel bir önem verilmiştir.¹³² Ortak Madde 3 hükmünü geliştirmeyi ve tamamlamayı amaçlayan II Numaralı Ek Protokol'de, hazırlanış amacına uygun olarak, çok sayıda insan hakkı Ortak Madde 3'ten daha detaylı bir şekilde düzenlenmiştir.

II Numaralı Ek Protokol'ün insan hakları hükümleri “insancıl muamele” başlıklı ikinci bölümde yer almaktadır. “Temel güvenceler” konusundaki madde 4 (1) şu şekilde düzenlenmiştir: “*Özgürlükleri sınırlandırılmış olsun olmasın, muhasamata doğrudan katılmayan ya da katılmaya son veren tüm kişilerin kişiliklerine, şereflerine, kanaatlarına ve dini ibadetlerine saygı gösterilmesini isteme hakları vardır. Her türlü durumda*

¹²³ Taşdemir, a.g.e., 2009, 256.

¹²⁴ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi madde 19, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 24. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi.

¹²⁵ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi madde 17, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 12, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 23.

¹²⁶ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi madde 18. <https://burakgemalmaz.files.wordpress.com/2015/05/02.pdf> adresinden 13 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

¹²⁷ Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 16, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi madde 3.

¹²⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 4, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 8, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6.

¹²⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 9, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 18, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi madde 12.

¹³⁰ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi madde 23. <https://burakgemalmaz.files.wordpress.com/2015/05/02.pdf> adresinden 13 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

¹³¹ Moir, a.g.e., 2004, 208-209.

¹³² Başer, a.g.e., 2014, 118.

herhangi bir aleyhte ayırım gözetilmeksizin her türlü yerde insanca muamele göreceklendir. Kimseinin hayatta kalmaması emrinin verilmesi yasaktır.” Benzer hükümler, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 17 (1), madde 18 ve madde 19’da; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 9 ve madde 10’da düzenlenmektedir.¹³³

II Numaralı Ek Protokol madde 4 (2) (a)’da kişilerin canına, sağlığına, fizik ya da manevi varlığına karşı şiddet, başta cinayet ve işkence gibi acımasız muameleler, sakatlama ya da herhangi bir bedensel ceza türü yasaklanmaktadır. Ek Protokol madde 4 (2) (b) iç silahlı çatışmalar bakımından yeni bir hükümdür ve toplu cezalandırmayı yasaklar. Madde 4 (2) (c) Ortak Madde 3 (1) (b) hükmüyle aynı şekilde düzenlenmiş olup rehine almayı yasaklamaktayken, Madde 4 (2) (d) bir başka yeni hükümdür ve terör eylemlerini yasaklar. Bu hüküm, önceden yalnızca uluslararası nitelikteki bir silahlı çatışma sırasında uygulanan bir hükmün¹³⁴ uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma sırasında uygulanması yoluyla sivillere sağlanan korumayı genişletir. Temel insan hakları belgelerinde bu hükme benzer bir düzenleme bulunmamaktadır.¹³⁵

Madde 4 (2) (e) kişisel onuru alçaltıcı davranışları, özellikle aşağılayıcı ve küçük düşürücü muameleleri, tecavüz, fuhşa zorlama ve çeşitli uygunsuz saldırı biçimlerini; madde 4 (2) (f) ise kölelik ve her türlü köle ticaretini yasaklamaktadır. Madde 4 (2) (g)’de temel insan hakları belgelerinde yer almayan ve insan hakları hükmü olmamasına rağmen düzenlenen yağmalama yasağı, Ortak Madde 3’ün bıraktığı boşluğu doldurmaktadır. Son olarak, madde 4 (2) (h) madde 4 (2)’de sayılan eylemlerin herhangi birisini işleme tehdidini yasaklamaktadır. Bu hüküm de temel insan hakları belgelerinde düzenlenmemiştir.¹³⁶

Madde 4 (3) hükmü ile iç silahlı çatışmalar sırasında özellikle savunmasız kalmış çocukların korunması için detaylı bir düzenleme yapılmıştır. Bu hüküm, Ortak Madde 3’te herhangi bir düzenleme yapılmadığı için iç silahlı çatışmalarda insan hakları güvencelerinin çocuklara uygulanmasını geliştirmesi bakımından önemli bir gelişmedir. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 24 (1)’de ve Amerikan İnsan Hakları

¹³³ Taşdemir, a.g.e., 2009, 258.

¹³⁴ Bkz., IV. Cenevre Sözleşmesi madde 33. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek I Numaralı Protokol madde 51 (2).

¹³⁵ Moir, a.g.e., 2004, 215.

¹³⁶ Taşdemir, a.g.e., 2009, 259; Moir, a.g.e., 2004, 218-219.

Sözleşmesi madde 19’da çocukların korunmasıyla ilgili oldukça genel düzenlemeler yapılmıştır.¹³⁷

II Numaralı Ek Protokol madde 5, özgürlükleri sınırlandırılan kişilere yapılacak muameleleri düzenlemekte ve önemli güvenceler getirmektedir. Ek Protokol madde 6’da ise cezai takibat başlığı altında yargısal güvenceler düzenlenmektedir. Madde 6 (1)’deki düzenlemeye göre madde 6 silahlı çatışma ile ilgili suçların kovuşturulmasına ve bastırılmasına uygulanır. Madde 6 (2) ise sağlanan güvencelerin neler olduğunu düzenlemektedir. Madde 6 (5) “*Muhasamatın son bulması durumunda, yetkililer silahlı çatışmaya katılan kişileri ya da silahlı çatışmayla ilgili nedenlerden ötürü ister enterne edilmek ister tutuklanmak suretiyle özgürlüklerinden mahrum bırakılmış kişileri mümkün olan en geniş af kapsamına almak için çaba göstereceklerdir*” şeklinde düzenlenmiştir. Genel af çıkartılmasını öngören bu madde hükmünün benzer bir düzenlemesi, temel insan hakları belgelerinde bulunmamaktadır.¹³⁸

Yaralılar, hastalar ve kazazedelerle ilgili II Numaralı Ek Protokol III. Bölüm, Ortak Madde 3 (2)’yi detaylandırmaktadır. Bu bölüm, Ortak Madde 3 bağlamında belirtildiği gibi sadece insancıl hukuk tarafından sağlanan korumayı temsil etme eğilimindedir.¹³⁹ III. Bölümde düzenlenen hükümlerin, temel insan hakları belgelerinde eşdeğer hükümleri bulunmamaktadır. II Numaralı Ek Protokol’ün IV. Bölümü “sivil halk” başlığını taşımakta ve sivillerin korunması konusunda Ortak Madde 3 ‘ün öngördüğünden çok daha detaylı bir koruma sağlamaktadır.¹⁴⁰

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk genel olarak farklı isimlerle anılan normatif kategoriler oluştursa da, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 60 (5) açıkça Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk için “insani nitelikteki antlaşmalar” terimini kullanmaktadır.¹⁴¹ Temelde aynı amacı paylaşan bu iki hukuk dalı genel olarak birbirini desteklemekte ve tamamlamaktadır. İç

¹³⁷ Moir, a.g.e., 2004, 219.

¹³⁸ Taşdemir, a.g.e., 2009, 261.

¹³⁹ Moir, a.g.e., 2004, 227.

¹⁴⁰ Taşdemir, a.g.e., 2009, 261.

¹⁴¹ Başeren, a.g.m., 2001, 197; Viyana Antlaşmalar Hukuk Sözleşmesi madde 60 (5) şu şekildedir: “1-3’ncü paragraflar insani nitelikteki antlaşmalarda yer alıp kişilerin korunmasıyla ilgili hükümlere, bilhassa bu gibi antlaşmalarla himaye edilen kişilere karşı herhangi bir misilleme şeklini yasaklayan hükümlere uygulanmaz.” Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf adresinden 15 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

silahlı çatışmalar çerçevesinde Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku normları, tek başlarına iç silahlı çatışmaların mağdurlarına yeterli düzeyde bir güvence sağlayamamaktadır.¹⁴²

İç silahlı çatışma sırasında, Ortak Madde 3 asgari düzeyde insancıl korumaları düzenlemekte ve ayrık hüküm getirilemeyen pek çok insan hakları korumasını içermektedir. Yüksek bir uygulama eşiğine sahip olması ve devletlerin protokolü uygulamakta isteksiz olmaları nedeniyle nadiren uygulama alanı bulsa da II Numaralı Ek Protokol, her iki alanda da Ortak Madde 3 ile sağlanan korumayı genişletmektedir. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ise açıkça iç silahlı çatışmalar sırasında özellikle sivilin korunması konusunda önemli bir rol oynamaktadır.¹⁴³

1.4. Uluslararası İnsancıl Hukuk'un Devlet Dışı Silahlı Aktörler Üzerinde Bağlayıcılığı Sorunu

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara taraf teşkil eden devlet dışı silahlı aktörler çatışmalarda en az devletler kadar insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştirmektedir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devletler üzerinde bağlayıcı olduğu konusunda şüphe yoktur. Asıl sorun devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı olup olmadığı konusunda uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar hukukunda net bir düzenlemenin yapılmamış olmasıdır. Devlet dışı silahlı aktörler uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı mı değil mi sorusuna verilecek olumlu yanıt, bu aktörlerin uymak zorunda oldukları kurallara uymadıklarında ne gibi sonuçların doğacağını analiz edilmesi açısından önemlidir.

1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Ek Protokoller uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar ile uluslararası silahlı çatışmalar arasında net bir ayırım yapmaktadır. Ortak Madde 3 ve II Numaralı Ek Protokol uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanacak kurallar düzenlenmiştir.¹⁴⁴ Ortak Madde 3'te devlet dışı silahlı aktörlerin asgari düzeyde uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları

¹⁴² Taşdemir, a.g.e., 2009, 262.

¹⁴³ Moir, a.g.e., 2004, 231.

¹⁴⁴ Sassoli, M. (2010). "Taking Armed Groups Seriously: Ways to Improve Their Compliance with International Humanitarian Law". *International Humanitarian Legal Studies*, 1 (1), 10-11.

düzenleyen kurallar ile bağlı olduğu düzenlenmiştir.¹⁴⁵ Söz konusu madde de geçen “anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri” ifadesi uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın taraflarından devlet dışı silahlı aktörlerin Ortak Madde 3 ile bağlı olacağını belirtmektedir.¹⁴⁶ II Numaralı Ek Protokol’de “çatışmanın tarafları” ibaresi yer almamaktadır ancak Protokol’de Ortak Madde 3’ü mevcut uygulama koşullarını değiştirmeden, geliştirme ve tamamlama amacı vurgulanmıştır.¹⁴⁷ II Numaralı Ek Protokol, Protokol’de yer alan koşulları sağlayan devlet dışı silahlı aktörler bakımından bağlayıcı niteliktedir.¹⁴⁸ Bu düzenlemelere ek olarak 1954 tarihli Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair La Haye Sözleşmesi madde 19 (1), bu Sözleşmenin II. Protokol’ü madde 22 ve 21 Aralık 2001 tarihinde gözden geçirilen “Aşırı Derecede Yaralayan ve Ayrım Gözetmeyen Etkileri Bulunan Belirli Konvansiyonel Silahların Kullanımının Yasaklanması veya Sınırlandırılması Sözleşmesi”nin Tadil Edilmiş II Numaralı Protokol’ü madde 1 (3) devlet dışı silahlı aktörler bakımından bağlayıcı niteliktedir.¹⁴⁹

Darfur Uluslararası Soruşturma Komisyonu raporuna göre topraklar üzerinde etkin ve istikrarlı bir kontrol sağlayan ve belirli bir organizasyon eşiğine ulaşan tüm direnişçiler uluslararası tüzel kişiliğe sahiptir ve iç silahlı çatışmalarda Uluslararası Teamül Hukuku’nun konuyla ilgili kuralları tarafından bağlıdırlar.¹⁵⁰ Ayrıca 2004 yılında Sierra Leone Özel Mahkemesi Temyiz Dairesi uluslararası antlaşmalara yalnızca devletler taraf olabilese de bir silahlı çatışmada faaliyet gösteren devlet ve devlet dışı silahlı aktörlerin Uluslararası İnsancıl Hukuk ile bağlı olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı olduğu ve devlet dışı silahlı aktörlerin bu kuralla uymak

¹⁴⁵ Henckaerts, J-M., Doswald-Beck, L. (2005). *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf Adet) Hukuku Cilt: 1 Kurallar*. Uluslararası Kızılhaç Komitesi, (Çev. E. Öktem, D. Özbek, M. Batur Yamaner v.d.). Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No 66. (Eserin orijinali 2005’te yayımlandı), 555.

¹⁴⁶ Solis, G.,D, (2010), *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, Cambridge University Press, 158.

¹⁴⁷ 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin II Numaralı Protokol md. 1(1)

¹⁴⁸ Taşdemir, a.g.m., 2017, 66.

¹⁴⁹ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 555; Taşdemir, a.g.m., 2017, 66.

¹⁵⁰ International Commission of Inquiry on Darfur. (2005). *Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General*, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004, para. 172

¹⁵¹ Special Court for Sierra Leone. (31 May 2004). *Prosecutor v Sam Hinga Norman, Appaels Chamber*, Case No. SCSL-2004-14-AR72(E) Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction (Child Recruitment), para. 22; Albayrak, a.g.m., 2016, 322.

zorunda olduğu kabul edilmektedir. Ancak uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanacak kuralları düzenleyen antlaşmalara devlet dışı silahlı aktörler taraf olamamaktadır. Bu noktada devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma kuralları ile nasıl bağlı olacağı konusu tartışmalıdır. Devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda gerçekleştirdiği eylemlerin kontrol edilmesi ve devlet dışı silahlı aktörler tarafından sözleşme hükümlerinin reddedilmesinin önüne geçilebilmesi için bu aktörlerin ilgili antlaşmalarla bağlı oluşunun yasal dayanağı belirlenmelidir.

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcı niteliğini açıklamayı amaçlayan doktrinde beş temel teori bulunmaktadır. Çalışmanın devamında, bu temel teorilerin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların bağlayıcı niteliğini açıklarken dayandıkları temeller, teorilere yöneltilen eleştiriler ve teorilerin kuralların bağlayıcı niteliğini açıklamada ne derecede başarılı oldukları incelenecektir.

1.4.1. Genel İlkelerin Bağlayıcı Niteliği

Genel ilkelerin bağlayıcı niteliği teorisi, iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların uluslararası hukukun genel ilkeleri olarak, bu statüleri gereği devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı olduğu fikrinden hareket eder. Uluslararası hukukun kaynaklarından hukuk genel ilkeleri ise UAD Statüsü'nün 38/1-c. maddesinde “uygar uluslarca kabul edilen hukuk genel ilkeleri” şeklinde yer almasıyla resmen ortaya çıkmıştır.¹⁵²

Hukukun genel ilkelerinin etkilerini çeşitli yargı kararlarında bulmak mümkündür. Örneğin UAD 1949 yılında Korfu Boğazı Davası ile ilgili kararında; bir devletin, kendi egemenliği altındaki ülkesini başka devlete zarar verecek şekilde kullanmama yükümlülüğünü genel ve tanınmış ilkelere yani “insanlığın gereği” ilkesine dayandırmıştır.¹⁵³ 1973 tarihli BM İdare Mahkemesi'nin 158 sayılı kararı ile ilgili danışma görüşünde ise, “bir yargı organı önünde tarafların sorunlarını tüm unsurlarıyla ortaya koyabilme hakkı”nı hukukun genel ilkesi olarak değerlendirmiştir.¹⁵⁴ Yine Divan

¹⁵² Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, 38 (1) (c).

¹⁵³ ICJ. (1949). *The Corfu Channel Case*, ICJ Report, 22

¹⁵⁴ Akıl, A. (2003). “Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi”. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (3-4), 411.

Nikaragua Davası'nda, Korfu Boğazı Davası'nda aldığı karara da atıfta bulunarak Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bazı faaliyetlerini, “insancıl hukukun temel genel prensipleri” temelinde değerlendirmiştir.¹⁵⁵ Verilen örneklerin dışında UAD'nin daha pek çok davada hukuk genel ilkelerine göndermelerde bulunduğu ve tarafların bu ilkelere uymaları gerektiği sonucuna vardığı söylenebilir.

Uluslararası İnsancıl Hukuk ise üç önemli genel ilkeye dayanır. Bunlar; “askeri gereklilik”, “gereksiz acı ve ızdırabın önlenmesi” ve “orantılılık” ilkeleridir.¹⁵⁶ İç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar bu genel ilkeler temel alınarak ortaya çıkarılmıştır. Genel ilkelerin bağlayıcı niteliği teorisine göre ise tam da bu statüleri gereği iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların muhalif gruplar üzerinde bağlayıcı gücü mevcuttur.¹⁵⁷

Bu noktada uluslararası hukukun kaynakları arasındaki hiyerarşide hukuk genel ilkelerinin yeri önem arz etmektedir. 1977 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol II'nin giriş kısmında Martens Kaydı'nın¹⁵⁸ daha zayıf bir ifadesine yer verilerek yürürlükteki hukuk tarafından öngörülmeven durumlarda, insanın insanlık ilkelerinin korunması ve kamu vicdanının emirleri altında kalmaya devam ettiği hatırlatılmıştır. Hukuk genel ilkelerinin hiyerarşik açıdan antlaşma hükümlerinin gerisinde kaldığı açıktır.

Eğer bir kural genişlemiş ve genel ilke için ana fikri veriyorsa o zaman hukuk genel ilkesidir. İç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların hukuk genel ilkelerini temel alarak düzenlenmiş olmasından, bu ilkeler üzerine inşa edilmiş olmasından, bu detaylı kuralların kendilerinin de aynı zamanda hukuk genel ilkeleri oldukları sonucuna ulaşamaz. Antlaşma hükümleri ve hukuk genel ilkeleri arasındaki hiyerarşiye göre ise iç silahlı

¹⁵⁵ Sima, B., Alston, P. (1988). “The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles”. *Australian Year Book of International Law*, 12, 106.

¹⁵⁶ Aslan, M. Y. (2008). “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 79, 266.

¹⁵⁷ Sivakumaran, S. (2006). “Binding Armed Opposition Groups”. *International and Comparative Law Quarterly*, 55(2), 375.

¹⁵⁸ Martens kaydı, Savaş sırasında mevcut hukuk tarafından henüz düzenlenmemiş olan hususlarda boşluk bulunması halinde nasıl davranılması gerektiğine dair yol göstermek amacıyla ilk kez 1899 yılında La Haye'de toplanan Birinci Dünya Barışı Konferansı'nda kabul edilen Karada Harbin Kural ve Örflerine Dair düzenlemeleri içeren II Nolu Sözleşme'nin giriş kısmında yer almıştır. Kara Harbine ilişkin olan 1907 tarihli ikinci La Haye Barış konferansı'nın IV Nolu Sözleşmesinin girişi aynı ifadeyi tekrar eder. Martens kaydına 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol I ve Ek Protokol II'de yer verilmiştir. Ertem, M. (2015). “İnsancıl Hukukta Martens kaydı”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (2).

çatışmalarda meydana gelen bir durum ayrıntılı yasal hükümlerle düzenlenmemişse ve yasal bir boşluk söz konusuysa hukuk genel ilkeleri bu boşluğu doldurur.¹⁵⁹

Bu durumda uluslararası hukukun kaynakları arasındaki hiyerarşik ilişki göz önünde bulundurulduğunda, hem detaylı yasal hükümlerin mevcut olduğu durumlarda hukuk genel ilkelerinin uygulamada antlaşmaların gerisinde kalması hem de antlaşma hükümlerinin tamamının hukuk genel ilkesi statüsüne sahip olmaması, hukuk genel ilkelerinin bağlayıcı niteliği teorisinin sınırlı kullanım alanına sahip olduğunu gösterir.¹⁶⁰

1.4.2. Uluslararası Teamül Hukukunun Bağlayıcı Niteliği

Devlet dışı silahlı aktörler üzerinde insancıl hukuk kurallarının bağlayıcı niteliğini açıklamayı amaçlayan uluslararası teamül hukukunun bağlayıcı niteliği teorisi, silahlı grupların uluslararası teamül hukuku ile bağlı oldukları görüşüne dayanır. Bu görüşe göre teori iki önemli argümana dayanır. Birincisi uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar teamül statüsüne sahiptir. İkincisi ise devlet dışı silahlı aktörler uluslararası teamül hukuku ile bağlıdır.¹⁶¹

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmayı düzenleyen kurallar, 1949 Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3, 1954 Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair La Haye Sözleşmesi, 1977 tarihli II Nolu Ek Protokoldür. UKK'nın Uluslararası İnsancıl Teamül Hukuku ile ilgili çalışmasının giriş kısmında, ortak 3. maddeleri de dahil olmak üzere 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin hükümlerinin büyük çoğunluğunun teamül olarak değerlendirildiği belirtilmiştir. EYUCM Tadic Davası'nda, UAD'nin Nikaragua Davası'nda¹⁶² beyan ettiği görüşe de atıfta bulunarak şu açıklamayı yapmıştır: "İç ihtilafları düzenleyen kurallar iki farklı düzeyde ortaya çıkar; Uluslararası Teamül Hukuku ve Uluslararası Antlaşma Hukuku. Bunlar birbirlerini tamamlar ve destekler. Bu kurallar arasındaki etkileşim, bazı antlaşma kurallarını kademeli olarak

¹⁵⁹ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 377.

¹⁶⁰ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 377.

¹⁶¹ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 372.

¹⁶² ICJ. (1986). *Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua*, ICJ Report, para 218.

teamül hukukunun bir parçası haline getirir. Bu durum 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesi içinde geçerlidir.”¹⁶³

Ortak Madde 3 için yapılan bu açıklamalar Ek Protokol II için geçerli değildir.¹⁶⁴ Ek Protokol II 15 çekirdek madde içerir ve EYUCM Temyiz Dairesi, yalnızca çekirdek maddelerin teamül statüsüne sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵ 1954 tarihli Silahlı Bir Çatışma Hâlinde Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair La Haye Sözleşmesi'nin 19. maddesinin de teamül statüsüne sahip olduğu belirtilmiş olmakla beraber bu durum Ek Protokol II'nin çekirdek maddelerinin durumu kadar yerleşmiş bir pozisyonda değildir.¹⁶⁶ Sonuç olarak iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların büyük bir çoğunluğu teamül statüsünde kabul edilse de bu kuralların tümünün teamül statüsüne sahip olduğu söylenemez.¹⁶⁷

Teorinin dayandığı ikinci argüman devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası teamül hukuku ile bağlı olduğudur. UAD Statüsü'ne göre uluslararası teamül hukuku, hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtıdır.¹⁶⁸ Uluslararası teamül hukuku kuralları devletlerin uygulamaları ve devletlerin görüşleri ile belirlenir. UAD'nin 1985 tarihli Libya/Malta Kıta Sahanlığı Davası'ndaki beyanı bunu açıkça gösterir. Divana göre; Uluslararası Teamül Hukuku'nun özünün öncelikle devletlerin etkili uygulamasında ve opinio juris'inde aranması gerektiği kabul edilmiş bir gerçektir.¹⁶⁹

Devletlerin teamül hukukunun oluşması sürecindeki önemi ortadadır. Devlet dışı silahlı aktörlerin ise teamül hukukunun oluşması sürecindeki rolü belirsizdir. EYUCM Tadic'te, savaşan devletlerin davranışlarına ek olarak hükümetlerin, asilerin ve diğer faktörlerin de teamül kurallarının oluşumuna vesile olacağı belirtilmiştir.¹⁷⁰ Devamında UKK'nın uygulamasının anlamlı olduğu ve uluslararası nitelikte olmayan çatışmalarda uygulanabilir teamül kurallarının oluşumu bakımından önemli bir etmen oluşturduğu

¹⁶³ ICTY. (2 Oct 1995). *Prosecutor v Dusjko Tadic (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction)*, IT-94-1-AR72, para 98.

¹⁶⁴ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 372.

¹⁶⁵ ICTY. (2 Oct 1995). *Prosecutor v Dusjko Tadic (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction)*, IT-94-1-AR72, para 98.

¹⁶⁶ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 373.

¹⁶⁷ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 373.

¹⁶⁸ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, 38 (1) (b).

¹⁶⁹ ICJ. (1985). *The Case Concerning the Continental Shelf, (Libyan Arab Jamahiria v. Malta)*, ICJ Reports, 29–30, para 27.

¹⁷⁰ ICTY. (2 Oct 1995). *Prosecutor v Dusjko Tadic (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction)*, IT-94-1-AR72, para. 108.

belirtmiştir.¹⁷¹ Yine de uluslararası hukuk inancına göre devlet dışı silahlı aktörlerin teamül kurallarının oluşumundaki katkısını henüz kabul edilmemiştir. Örneğin Kızılhaç Komitesi uluslararası teamül insancıl hukuk kurallarıyla ilgili son çalışmasında belirttiği gibi silahlı grupların uygulamalarının devlet uygulaması oluşturmadığı ve bu tür uygulamaların hukuki kapsamının belirsiz olduğu kanaatindedir.¹⁷² Devlet dışı silahlı aktörlerin hukuk yaratma sürecine dahil olamamasının dezavantajı, bu kuralların sahibi olduklarını benimseyememeleridir. Bunun sonucu olarak devlet dışı silahlı aktörlerin bu kuralları uygulamasını sağlama açısından da çok ciddi sorunlar doğabilir.

UAD Kuzey Denizi Kıta Sahanelığı Davası'nda, teamül hukuku kuralları ve yükümlülüklerinin doğası gereği uluslararası toplumun tüm üyeleri için eşit güce sahip olması gerektiği görüşüne yer vermiştir.¹⁷³ UAD bu görüşünde devlet dışı aktörlerin teamül hukukunun oluşmasına katkı sağlama yeteneği olup olmadığını yorumlamamıştır. Devlet dışı aktörlerin teamül hukuku ile bağı olmalarındaki belirleyici faktör, teamül hukukunun oluşması sürecine ortak olma yetenekleri değil onların uluslararası tüzel kişiliğe sahip olup olmadıklarıdır.¹⁷⁴ Bu durumda uluslararası teamül hukukunun devlet dışı silahlı aktörlerin tüzel kişiliğe sahip olduğu durumlarda onlar üzerinde bağlayıcı gücü olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Günümüzde uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma durumlarının oldukça fazla olduğu göz önüne alındığında, devlet dışı silahlı aktörlerin hem iç silahlı çatışmalarda hem de uluslararası toplum nezdinde önemli bir aktör olduğu görülmektedir. Bu noktada uluslararası toplumun ihtiyaçları bir uluslararası hukuk katılımcısı olarak devlet dışı silahlı aktörlerin niteliğini belirleyebilir. Uluslararası toplumun ihtiyaçları ise iç silahlı çatışmalarda yaşanan vahşetin önüne geçmek için devlet dışı silahlı aktörlerin eylemlerini bir şekilde düzenlemeyi gerektirir.¹⁷⁵

¹⁷¹ ICTY. (2 Oct 1995). *Prosecutor v Dusjko Tadic (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction)*, IT-94-1-AR72, para. 109.

¹⁷² Henckaerts, J-M. (2005). "Study on customary international humanitarian law: A contribution to the understanding and respect for the rule of law in armed conflict". *International Review of the Red Cross*, 87 (857), 179-80.

¹⁷³ ICJ. (1969). *North Sea Continental Shelf Cases*, ICJ Reports, 39, para. 63.

¹⁷⁴ Murray, D. (2015). "How International Humanitarian Law Treaties Bind Non State Armed Groups". *Journal of Conflict & Security Law*, 20 (1), 106.

¹⁷⁵ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 373.

Darfur Uluslararası Soruşturma Komisyonu raporuna göre topraklar üzerinde etkin ve istikrarlı bir kontrol sağlayan ve belirli bir organizasyon eşiğine ulaşan tüm direnişçiler uluslararası tüzel kişiliğe sahiptir ve iç silahlı çatışmalarda uluslararası teamül hukukunun konuyla ilgili kuralları tarafından bağlıdırlar.¹⁷⁶

Teamül statüsüne sahip insancıl hukuk kurallarının devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı gücü olduğu açıkça görülmekle beraber bu teori ile devlet dışı silahlı aktörler üzerinde antlaşma temelinde insancıl hukuk kurallarının bağlayıcı niteliği tatmin edici bir şekilde açıklanamaz. Sonuç olarak teamül statüsüne sahip olmayan insancıl hukuk kurallarının devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı gücünün açıklanamaması, teorinin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların türüne göre sınırlı olduğunu gösterir.¹⁷⁷

1.4.3. Üçüncü Taraflar Üzerinde Antlaşmaların Bağlayıcı Niteliği

Üçüncü taraf rıza teorisi, iç silahlı çatışmaları düzenleyen anlaşmaların devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcı gücünü Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde kodlanmış şekliyle *Pacta Tertius*¹⁷⁸ prensibine dayandırır.¹⁷⁹ Teoriye göre eğer devlet dışı silahlı aktörler iç silahlı çatışmaları düzenleyen antlaşma hükümleriyle bağlı olmaya rıza gösterir ve bu anlaşmaları düzenleyen devletler antlaşma hükümlerinin devlet dışı silahlı aktörler için yükümlülük aracı olmasını kast ederse, devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bu hükümler bağlayıcı olacaktır.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne göre antlaşmalar üçüncü taraflar lehine hak doğurmaz ve yükümlülük getirmez.¹⁸⁰ Fakat bir anlaşmanın üçüncü taraflar lehine hak yaratması ya da yükümlülükler getirmesi, anlaşmayı meydana getiren tarafların niyetine bağlıdır. Bu durumda anlaşmayı meydana getiren tarafların, anlaşmanın üçüncü taraflar

¹⁷⁶ International Commission of Inquiry on Darfur. (2005). *Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General*, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004, para. 172.

¹⁷⁷ Murray, a.g.m., 2015, 109.

¹⁷⁸ *Pacta tertius nec nocent nec prosunt*, sözleşmenin üçüncü kişiler bakımından ilke olarak, ne hak ne de yükümlülük doğurması anlamına gelen özdeyiştir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde de kabul edilen bu temel ilkeye göre, bir anlaşmanın üçüncü kişiler bakımından herhangi bir etkisi, özde, yalnızca bu üçüncü kişilerin rızası ile olanaklıdır. Pazarcı, a.g.e., 2015, 88.

¹⁷⁹ Taşdemir, a.g.m., 2017, 70.

¹⁸⁰ 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 34, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf adresinden 20 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.

için hak ve yükümlülük yaratıp yaratmayacağıyla ilgili niyeti ve potansiyel muhatabın kimliği göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁸¹

İç silahlı çatışmaları düzenleyen 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak üçüncü maddesine göre anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerin her biri, bu maddenin devamında belirtilen hükümleri uygulamakla mükelleftir. 1954 tarihli Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlıkların Korunması için Lahey Sözleşmesi ise iç silahlı çatışmaların taraflarından her birinin bu sözleşmenin hiç değilse kültürel varlıkların korunmasıyla ilgili hükümlerine saygılı olmakla mükellef olacaklarını düzenlemiştir.¹⁸² 1977 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol II de iç silahlı çatışmanın taraflarıyla ilgili benzer şekilde düzenleme yoluna gitmiştir.¹⁸³ Sözleşmelerin taraflarının sözleşmelerden kaynaklanan hak ve yükümlülükler tabi olduğu açıktır. Sözleşmeyi hazırlayan devletlerin niyeti ve üçüncü tarafların belirlenmesi ise sözleşme metinleri sayesinde tespit edilebilir. Gerek Cenevre Sözleşmeleri Ortak 3. Madde gerekse Lahey Sözleşmesi'ndeki düzenlemede yer alan "iç silahlı çatışmanın tarafları" ibaresinden yola çıkarak devlet dışı silahlı aktörlerin bu sözleşmelerin üçüncü tarafı oldukları sonucuna ulaşılabilir. İç silahlı çatışmanın tarafları bir devlet ve bir devlet dışı silahlı aktör, iki ya da daha fazla devlet dışı silahlı aktör ise iç silahlı çatışmaları düzenleyen sözleşmeleri meydana getiren devletler, sözleşme hükümlerinin devlet dışı silahlı aktörler için yükümlülükler meydana getirmesi niyetinde olmalıdırlar.¹⁸⁴

Üçüncü taraflara yükümlülükler getirme niyetiyle düzenlenmiş bir antlaşmanın üçüncü taraflar bakımından etkisi, yalnızca üçüncü tarafların rızası ile mümkündür. UAD, Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Davası'nda sözleşmeye taraf olmayan devletlerin sözleşmenin kendilerine yükümlülük getirebilmesi için rızalarının gerekli olduğunu açıkça belirtmiştir.¹⁸⁵ Ancak bir devletin siyasi statüsü, bir devletin ülkesinin tümünün ya da bir bölümünün silahsızlandırılması ve askerden arındırılması gibi konularda ülkesel statüsü, uluslararası önemde deniz veya akarsu yollarının statüsü, kimi uluslararası örgütlerin

¹⁸¹ Murray, a.g.m., 2015, 111.

¹⁸² 1954 tarihli Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlıkların Korunması için Lahey Sözleşmesi, m.19, <http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Lahey-Sozlesmesi-UNESCO%2C-1954.pdf> adresinden 20 Temmuz 2016'da alınmıştır.

¹⁸³ ICRC. *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri* (Çev. E. Öktem, M. Batur Yamaner, B. Kurtarıcan, M., C. Uzun). İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42, 266, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Uluslararası olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin 8 Haziran 1977 tarihli II No.lu Protokol, mad. 1.

¹⁸⁴ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 378.

¹⁸⁵ ICJ. (1969). *North Sea Continental Shelf Cases*, ICJ Reports, para. 28

uluslararası hukuk kişiliği ile ilgili konularda üçüncü tarafların rıza gereksinimine kural dışılık oluşturan ve üçüncü tarafların rızalarının aranmadığı anlaşmalara da rastlanmaktadır.¹⁸⁶

“Birleşmiş Milletler Hizmetindeyken Görülen Zararların Tazmini Davası”na ilişkin 1949 tarihli Danışma Görüşü’nde UAD, Birleşmiş Milletlerin uluslararası tüzel kişiliğinin olduğu sonucuna varmış ve örgütün yalnızca üye devletlere karşı değil üye olmayan devletlere karşıda tazminat talebinde bulunabileceğini belirtmiştir. Eğer Divan bu görüşünde antlaşmaların üçüncü taraflar için hak doğurmadığı ve yükümlülük getirmediği prensibinden hareket etseydi böyle bir sonuca ulaşması mümkün olmazdı. Divanın bu görüşü kişilik, kapasite ve işlevselcilik üzerine kurulmuştur.¹⁸⁷ BM Antlaşması’nın 2(6) maddesinde de en azından uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde üçüncü tarafların rızalarının gerekli olmadığı ve anlaşma hükmünün üçüncü taraflar üzerinde bağlayıcı olduğu açıkça görülür.

Modern uluslararası hukukta rıza gereksiniminin aşıldığı bir gerçektir. Hem geleneksel teamül hukuku formülasyonunun (devletler üzerinde hukuk kurallarının bağlayıcılığı onların özgür iradelerinden kaynaklanmaktadır) olduğu gibi kalmaması ve gelişmesi hem de *jus cogens* ve *erga omnes* yükümlülük kavramlarının teamül hukukundan ayrı bir şekilde koruma altına alınıp devletler tarafından kabul görmesi¹⁸⁸, devletlerin uluslararası hukuk altında rızaları dışında yükümlülüklerin konusu olabileceğini göstermektedir.¹⁸⁹

Bir antlaşmanın üçüncü taraflar lehine hak doğurmaması ya da yükümlülükler meydana getirmemesi ilkesinin devletler arasındaki ilişkilerde istisnaları olduğu görülmekle beraber bu ilkenin devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkilere uygulanışı sorgulanabilir. Özellikle bu ilkenin devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Devlet dışı silahlı aktörlerin, devletlerden farklı olarak sınırlı uluslararası tüzel kişiliğe sahip devlet dışı aktörler kategorisinde olduğu göz

---

¹⁸⁶ Uzunlar, İ. (2005). *Uluslararası Andlaşmaların Ulusal Mevzuatımızdaki Yeri ve Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Tesciline İlişkin Lahey Anlaşması*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Türk Patent Enstitüsü Endüstriyel Tasarımlar Dairesi Bakanlığı, Ankara, 86; Pazarıcı, a.g.e., 2015, 90.

¹⁸⁷ Murray, a.g.m., 2015, 115.

¹⁸⁸ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, m.53, m.64.

¹⁸⁹ Murray, a.g.m., 2015, 116-117.

önünde bulundurulursa bu ilkenin devletler ve devlet dışı silahlı aktörler arasındaki ilişkiye uygulanamayacağı açıkça görülür.¹⁹⁰

Üçüncü taraf rıza teorisi, iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralın devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcı gücünü Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlenmiş şekliyle *pacta tertiis* ilkesinden yola çıkarak açıklar. İç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı olup olmayacağına açıklanmasında, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlenen hükümlerin kullanılıp kullanılmayacağı ise üçüncü taraf rıza teorisinin geçerliliği açısından önemli bir problem teşkil eder. Sözleşmenin uygulama alanı, birinci maddede devletler arasındaki anlaşmalar olarak belirlenmiştir.¹⁹¹ Bu maddeden çıkarılacak sonuç, sözleşmenin antlaşma sıfatıyla devlet dışı silahlı aktörlere uygulanamayacağıdır. Sözleşme hükümlerinin teamül hukuku statüsü ile devlet dışı silahlı aktörler için uygulanabilir olduğu düşünülebilir. Fakat Sözleşme hükümlerinin teamül hukukunun bir parçası olduğu kesin değildir.¹⁹² Daha önce de belirtildiği gibi *pacta tertiis* prensibinin devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkilere uygulanışı sorgulanabilir. *Pacta tertiis* ilkesinin teamül hukukunun bir parçası olduğu kabul edilse bile, sözleşmede düzenlenen ilke devletlerin egemen eşitliğinin bir sonucudur. Devlet dışı silahlı aktörler uluslararası tüzel kişiliğe, hak ve yükümlülükler sahip olabilir fakat bu devletlerin tüzel kişiliği, hak ve yükümlülükleri ile aynı değildir.¹⁹³ Bu nedenle teamül kuralı, şahıs yönünden sınırlı olabilir.¹⁹⁴

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlenen maddelerin teamül hukukunun bir parçası olarak devlet dışı silahlı aktörler için uygulanabileceği varsayımından hareketle sözleşmenin 35. maddesinin incelenmesi, üçüncü taraf rıza teorisinin her yönden incelenmesi açısından önemlidir. Sözleşmenin 35. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: “Bir antlaşmanın tarafları bu antlaşmanın bir hükmünün bir üçüncü devlet için yükümlülük aracı olmasını kast ettiyse ve üçüncü devlet o yükümlülüğü açıkça yazılı bir şekilde kabul ettiyse, bu antlaşma hükmünden üçüncü bir devlet için bir yükümlülük ortaya çıkar.”¹⁹⁵ Maddeye göre iç silahlı çatışmaları düzenleyen sözleşmelerin üçüncü

¹⁹⁰ Murray, a.g.m., 2015, 118.

¹⁹¹ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, m.1

¹⁹² Sivakumaran, a.g.m., 2006, 377.

¹⁹³ ICJ (1949). *Advisory Opinions and Orders, Reperation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, ICJ Reports of Judgments, 179.

¹⁹⁴ Murray, a.g.m., 2015, 121.

¹⁹⁵ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, m.35

tarafları olarak devlet dışı silahlı aktörlerin bu sözleşme tarafından kendilerine atfedilen yükümlülükle rıza göstermesi gerekir. Rıza gereksinimi, devlet dışı silahlı aktörleri insancıl hukuk kurallarına uyma konusunda teşvik edebilir ve aktörlerin bu kurallara bakış açısını değiştirebilir.¹⁹⁶ Ancak rıza gereksiniminin doğuracağı en temel problem, devlet dışı silahlı aktörlerin rıza göstermedikleri iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar tarafından bağlı olmayacaklarıdır. Bu durumda devlet dışı silahlı aktörlerin bu kurallar tarafından bağlı olup olmayacakları tamamen onların isteğine bağlı olacaktır.¹⁹⁷

Üçüncü taraf rıza teorisi, iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı gücünü açıklamada yetersiz kalmaktadır. Öncelikle Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hükümleri yalnızca devletler arasında yapılan antlaşmalara uygulanabileceği için devlet dışı silahlı aktörlere uygulanamaz. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlenen kurallar teamül hukukunun bir parçası olarak değerlendirildiğinde de *pacta tertiis* ilkesinin devletler ve devlet dışı silahlı aktörler arasındaki ilişkiye uygulanabilirliği sorgulanabilir. Sözleşmede düzenlenen kuralların teamül hukukunun bir parçası olduğu varsayımından hareket edilse bile üçüncü taraf rıza teorisi iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı gücünü açıklamada yetersiz kalmaktadır.¹⁹⁸ Teori, iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallara bağlı olmayı reddeden devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bu kuralların bağlayıcı gücünü açıklayamaz. Bu yönüyle devlet dışı silahlı aktörler açısından sınırlıdır.

1.4.4. De Facto Hükümet Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesi Sayesinde Antlaşmaların Bağlayıcı Niteliği

De facto hükümet fonksiyonlarının yerine getirilmesi sayesinde antlaşmaların bağlayıcı niteliği teorisi, iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcı gücünü açıklarken devlet dışı silahlı aktörlerin *de facto* hükümet fonksiyonlarını yerine getirmesinden hareket eder. Jean Pictet'e göre, eğer mevcut otoriteye karşı ayaklanan direnişçilerin başında bulunan otorite etkin denetim

¹⁹⁶ Kleffner, J. K. (2011). "The Applicability of International Humanitarian Law to Organized Armed Groups". *International Review of the Red Cross*, 93 (882), 459.

¹⁹⁷ Kleffner, a.g.m., 2011, 459.

¹⁹⁸ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 379.

uyguluyorsa ülkenin bir kısmını ya da tamamını temsil ettiği iddiası ile bağlıdır.¹⁹⁹ Bu yaklaşımda hükümeti temsil etme iddiası açık değildir, yalnızca ülke topraklarının bir kısmı ya da tamamı üzerinde fiili kontrolü sağlamak bildirim ya da açıklık olarak kabul edilir.²⁰⁰ İç silahlı çatışmaların gerçekliğini ve iç silahlı çatışmanın yaşandığı devletlerde mevcut otoritenin siyasi olarak zayıflamış konumunu gösteren bu yaklaşım, bölünemez ve devredilemez olarak kabul edilen geleneksel devlet anlayışını terk eder.²⁰¹ Buna rağmen devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki insancıl hukukun bağlayıcı gücünü bu yolla açıklayan teori, insancıl hukukun devletler üzerindeki bağlayıcı gücünden ayrı tutulamaz. Devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk kurallarıyla bağlı olmasının temeli, bu aktörlerin temsil etmek için çaba sarf ettiği devletin insancıl hukuk kuralları ile bağlı olmayı kabul etmiş olmasıdır. Böylece bu teorinin devlet dışı silahlı aktörler üzerinde insancıl hukukun bağlayıcı gücünü açıklamada devlet merkezli bir teori olduğu söylenebilir.²⁰² Teorinin devlet merkezli oluşu, devlet dışı silahlı aktörlerin mücadele verdiği devletin kabul ettiği kurallar ile bağlı olmak istememesi gibi bir sonuç doğurabilir. Silahlı muhalif grupları bu fikirden alıkoyabilecek olan; onların ideolojik amaçlarıdır, yani hükümet olma arzusudur. Bu amaca odaklanan devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası toplum tarafından kabul görmeye çalışmaları ve bu konuda endişe duymaları oldukça makuldür.²⁰³ Bu da, devlet dışı silahlı aktörleri uluslararası toplum tarafından kabul edilmiş insancıl hukuk kurallarına uymaları açısından motive eder. Ayrıca bu amaç gelecekte hükümet olmayı hedefleyen, ülke topraklarının tamamı ya da bir kısmı üzerinde etkin denetim sağlayan ve devlet benzeri bir varlık olarak hareket eden devlet dışı silahlı aktörlere sorumluluklar yükler. Bu durum ise insancıl hukuk kurallarının devlet dışı silahlı aktörler tarafından reddedilmesini daha zor hale getirir.²⁰⁴

1977 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek II. Protokol'e göre devlet dışı silahlı aktörlerin sorumlu komutan altında olması; devamlılık arz eden, planlı askeri operasyonlar yapmalarına ve bu protokolü uygulamalarına imkan verecek şekilde bir devletin ülkesinin

¹⁹⁹ Pictet, J., v.d. (editors). (1960). *The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary, III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War*, Geneva: ICRC, 37.

²⁰⁰ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 380.

²⁰¹ Zegveld, L. (2002). *The Accountable of Armed Opposition Groups in International Laws*, New York: Cambridge University Press, 15.

²⁰² Kleffner, a.g.m., 2011, 452.

²⁰³ Kleffner, a.g.m., 2011, 453.

²⁰⁴ Kleffner, a.g.m., 2011, 453.

bir kısmı üzerinde kontrolü elinde bulundurması gerekir.²⁰⁵ Bu protokolün devlet dışı silahlı aktörler üzerinde uygulanabilmesi için belirlenen bu eşik, *de facto* hükümet fonksiyonlarını yerine getiren devlet dışı silahlı aktörlerin ulaştıkları eşikle benzerdir. Devlet dışı silahlı aktörlerin *de facto* hükümet fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri açısından, ülke topraklarının bir kısmı ya da tamamı üzerinde istikrarlı kontrol sağlaması gerekir ve kamu yetkisini kullanabilecek, *de facto* hükümet fonksiyonlarını yerine getirebilecek şekilde organize olmaları gerekir.²⁰⁶

De facto hükümet fonksiyonlarını yerine getiren devlet dışı silahlı aktörler üzerinde insancıl hukukun bağlayıcı gücünü açıklayan teori, bu eşığe ulaşamayan gruplar üzerinde insancıl hukuk kurallarının bağlayıcı gücünü açıklayamaz. Bu da teorinin yalnızca bu yetkiye sahip olan devlet dışı silahlı aktörler açısından uygulanabilir olduğunu yani devlet dışı silahlı aktörler bakımından sınırlı olduğunu gösterir.²⁰⁷

Teorinin uygulanışının devlet dışı silahlı aktörler bakımından sınırlı olduğunun bir başka göstergesi ise hükümeti temsil etme iddiasında bulunmayan devlet dışı silahlı aktörlerdir. Devlet dışı silahlı aktörler yalnızca mevcut hükümetin değişmesi için mücadele veriyorsa ya da devlete karşı verdikleri mücadelenin amacı bölünme ise bu teori uygulanamayacaktır.²⁰⁸ Bu teori, iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı gücünü hükümeti temsil etme iddiasında bulunan ve ülke topraklarının bir kısmı ya da tamamı üzerinde etkin kontrolü sağlayabilen devlet dışı silahlı aktörler bakımından açıklamayı başarır. Fakat amacı ve kapasitesi ne olursa olsun bir iç silahlı çatışmaya taraf olan tüm devlet dışı silahlı aktörlerin neden iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı olması gerektiğini açıklama noktasında başarısızdır.²⁰⁹

---

²⁰⁵ ICRC. *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri* (Çev. E. Öktem, M. Batur Yamaner, B. Kurtarcan, M., C. Uzun). İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42, 1977 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol II, 266, m. 1.

²⁰⁶ Kleffner, a.g.m., 2011, 453.

²⁰⁷ Zegveld, a.g.m., 2011, 15.

²⁰⁸ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 380.

²⁰⁹ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 380.

1.4.5. Yasama Yetkisi İlkesi Sayesinde Antlaşmaların Bağlayıcı Niteliği

Yasama yetkisi ilkesi devletin tüm vatandaşları için yasa yapma yetkisi olarak tanımlanabilir.²¹⁰ Antlaşmalar açısından ilkenin uygulanışı ise devletin bir antlaşmaya taraf olduğunda yalnızca devlet adına değil aynı zamanda kendi sınırları içindeki tüm bireyler adına da taraf olacağı şeklindedir.²¹¹

1949 tarihli Cenevre Diplomatik Konferansı'nda devlet dışı silahlı aktörlerin nasıl bağlanacağıyla ilgili bir uzlaşmaya varılamamış olsa da, yasama yetkisi ilkesine sınırlı destek bazı katılımcı devletlerin ifadelerinden çıkarılabilir.²¹² Ortak Madde 3'ün taslağı hazırlanırken, Yunanistan temsilcisi tarafından ileri sürülen görüş yasama yetkisi ilkesini desteklemektedir. Direnişçiler ve hatta haydutlar bazı devletin vatandaşlarıydı ve bu nedenle bazı yükümlülükler ile bağlı idiler; hazırlanan sözleşmeler hemen hemen tüm uygar devletler tarafından imzalanacağı için, istisnalar saklı kalmak üzere, herhangi bir isyancı ya da haydut imzacı devletin vatandaşı olacak ve sözleşme tarafından *ipso facto* bağlı olacaktır.²¹³

1974–1977 tarihli Silahlı Çatışmalarda Uygulanabilir Uluslararası İnsancıl Hukukun Gelişimi ve Teyidi üzerine Diplomatik Konferansta Sovyetler Birliği Delegatesi tarafından dile getirilen görüşte yasama yetkisi ilkesini destekler niteliktedir. Delegenin görüşüne göre hazırlanan metin devlet tarafından kabul edildikten sonra devletin sınırları içindeki tüm kişilere yükümlülük getiren bir ulusal yasa haline gelecektir. Hükümet tarafından imzalanan herhangi bir belge ülke sınırları içindeki tüm kişiler üzerinde bağlayıcı niteliktedir. Böylece hükümet yanlısı ya da hükümete muhalif olup olmadığına bakılmaksızın belgeyi ihlal edebilecek herhangi bir kişi cezaya tabi olacaktır. Başka bir deyişle bu kişi taslak Protokol II'nin korumasından mahrum olacaktır.²¹⁴

Bu yaklaşım devlet dışı silahlı aktörlerin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurullarla bağlı olduğunu savunur çünkü bir devlet tarafından yapılmış olan taahhüt yalnızca devlet

²¹⁰ Yasama yetkisi ilkesi ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Reese, L.M. Willis. (1978). "Legislative Jurisdiction". *Columbia Law Review*, 78(8), ss. 1587-1608.

²¹¹ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 381.

²¹² Murray, a.g.m., 2015, 123.

²¹³ Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949, Vol. IIB, s. 94; Murray, a.g.m., 2015, 123.

²¹⁴ Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development on International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (1974–1977) CDDH/III/SR.32, Vol. XIV, 314, para. 22; Sivakumaran, a.g.m., 2006, 381.

için değil aynı zamanda ulusal sınırları içindeki özel şahıslar ve yetkili makamlar içinde geçerlidir. Bu nedenle taahhütten kaynaklanan belirli yükümlülüklerle özel şahıslar ve yetkili makamlar da tabidir. Özel şahısların hak ve görevlerinin kapsamı devletin hak ve görevlerinin kapsamıyla aynıdır.²¹⁵ Devlet dışı silahlı aktörlerin devlete karşı verdiği mücadele, devletin taraf olduğu antlaşma hükümlerinin devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcı niteliğiyle ilgili herhangi bir anlam ifade etmez. Bu konuda genel ilke şu şekildedir: devlet adına antlaşmalar yapıldığı ve bir bütün olarak devletin bu antlaşmalarla bağlandığı tarihten itibaren, bir isyan patlak verdiğinde hâlihazırda var olan tüm antlaşmalar isyancı topluluk üzerinde bağlayıcı niteliktedir.²¹⁶

Yasama yetkisi teorisi, Diplomatik Konferans'a katılan devletlerin devlet dışı silahlı aktörleri bağlamak için yasa yapma niyetinde olmadıkları ve devlet dışı silahlı aktörlerin düzenlenen antlaşma hükümlerinden tesadüfen etkilendiği yönünde bir eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu görüşü destekleyenler Ortak Madde 3'te yer alan "anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri" ifadesinin devlet dışı silahlı aktörleri kastederek kullanılan bir ifade olmadığı, bu ifadenin yine aynı maddede geçen "yüksek akit taraflar" ifadesiyle ilgili olduğu fikrinden hareket etmektedirler.²¹⁷ İç silahlı çatışmanın tanımı gereği bu eleştiri çok gerçekçi görünmemektedir. Yinede, daha önce bahsedildiği gibi uluslararası hak ve yükümlülüklerin uygulanabilmesi açısından antlaşmalar hazırlanırken niyetin ne kadar önemli olduğu göz önünde bulundurulursa bu eleştiriye açıklık getirmenin teorinin sağlam temellere dayandırılması açısından gerekli olduğu görülür.

İç silahlı çatışma, devlet dışı silahlı grupların birbirleri arasında veya devlete karşı savaşmaları durumunda, çatışmanın yoğunluk açısından münferiden ve seyrek olarak gerçekleşen şiddet eylemleri eşiğini geçtiğinde, sürekli ve düzenli operasyonlar yapmalarına elverecek kolektif örgütlenme seviyesinde olmaları halinde ortaya çıkan çatışmadır.²¹⁸ Tanımda da görüldüğü gibi iç silahlı çatışmanın tarafları devlet dışı silahlı aktörler ve devlettir. İç silahlı çatışmaları düzenleyen Ortak Madde 3'te yer alan "anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri" ifadesinden devlet dışı silahlı aktörlerin kastedilmediği anlamını çıkarmak zor görünmektedir. Ayrıca Ortak Madde 3'ün sonunda

---

²¹⁵ICRC. (1987). *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva: ICRC, 1345, para. 4444

²¹⁶ Murray, a.g.m., 2015, 124.

²¹⁷Sivakumaran, a.g.m., 2006, 382.

²¹⁸ ICRC. (2011). *Violence and The Use of Force*, Geneve: ICRC, 26.

yer alan “*Yukarıdaki hükümlerin uygulanması anlaşmazlık halinde bulunan tarafların hukukî durumları üzerinde bir tesir icra etmeyecektir*” deyimini antlaşmayı hazırlayan devletlerin devlet dışı silahlı aktörleri bu madde ile bağlama niyetinde olduklarını gösteren başka bir kanıttır. Çünkü bu deyimden antlaşmayı hazırlayan devletlerin Ortak Madde 3’ün devlet dışı silahlı aktörlere hukuki statü kazandırabileceği endişesinde oldukları sonucu çıkarılabilir.²¹⁹

Ortak Madde 3 açıkça hem devlet dışı silahlı aktörler hem de devletler için hak ve yükümlülükler yaratmak için tasarlanmıştır.²²⁰ “Anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri” ifadesinin Ek Protokol II’de yer almaması ise Ortak Madde 3 için söylenenlerin Ek Protokol II için söylenemeyeceği anlamına gelmez. Protokol’ün 1. maddesindeki “12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. maddesini mevcut uygulama koşullarını değiştirmeden geliştiren ve tamamlayan işbu Protokol”²²¹ şeklindeki düzenleme Protokol’ü hazırlayan devletlerin devlet dışı silahlı aktörleri bağlama niyetinde olduklarının kanıtıdır.

Yasama yetkisi teorisiyle ilgili bir başka eleştiri ise teorinin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcılığını açıklarken iç hukuk ve uluslararası hukuk arasındaki ilişkiyle ilgili olarak devlet uygulamasındaki fikir ayrılığını ve antlaşmaların doğrudan etkisi hakkındaki fikir ayrılığını ihmal ettiğidir.²²²

Uluslararası hukuk ile iç hukuk arasındaki ilişkinin düzenlenmesi her devletin serbestçe karar verebileceği bir konudur.²²³ Bu konuda devlet uygulamalarında benimsenen iki farklı yaklaşım vardır: Dualizm ve Monizm. Monist görüşü benimseyen devletlerde, devlet bir uluslararası antlaşmaya taraf olduğunda antlaşma iç hukukun bir parçası olarak kabul edilir ve doğrudan uygulanır. Dualist görüşü benimseyen devletler ise devlet bir antlaşmaya taraf olduğunda antlaşma iç hukukta bağlayıcı kabul edilmeden önce iç hukuka dönüştürülmelidir. Dualist yaklaşımı benimseyen devlet taraf olduğu antlaşmanın iç hukuk kuralına dönüştürülmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yapmamış ise antlaşma kurallarının geçerliliği ortadan kalkabilir. İç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların iç

²¹⁹ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 383.

²²⁰ Moir, a.g.e., 2004, 53.

²²¹ ICRC. *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri* (Çev. E. Öktem, M. Batur Yamaner, B. Kurtarıcan, M., C. Uzun). İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42, 265, 1977 Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol II, m.1

²²² Sivakumaran, a.g.m., 2006, 383.

²²³ Kleffner, a.g.m., 2011, 447.

hukuk kuralına dönüştürülmemesi durumunda devlet dışı silahlı aktörler herhangi bir yükümlülüğe maruz kalmaz.²²⁴

UAD'nin Danzig Mahkemeleri'nin Yetkisi Davası Tavsiye Kararı'ndan bireylerin uluslararası sorumluluğu meselesi tartışılmış ve Divan uluslararası antlaşmaların özel şahıslar üzerinde doğrudan hak ve yükümlülük oluşturamayacağını belirtmiştir.²²⁵ Bu klasik görüşe göre devlet dışı aktörler iç hukuk meselesidir ve onlar uluslararası hukuk altında doğrudan hak ve yükümlülüklerin konusu olamaz. Yasama yetkisi teorisine yöneltilen eleştiri bu klasik görüşü temel alır. Fakat modern uluslararası hukuk düzeninde uluslararası hukuk altında devlet dışı aktörlerin doğrudan hak ve yükümlülüklerin konusu olabileceği kabul edilmiştir.²²⁶

Nürnberg Mahkeme Statüsü'nde ve Mahkeme Kararları'nda kabul edilen Uluslararası Hukuk İlkeleri'nin birinci ilkesine göre uluslararası hukukta suç teşkil eden bir eylemi gerçekleştiren herhangi bir kişi bu eylemden dolayı sorumludur ve cezalandırılır.²²⁷ Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan Nürnberg Mahkeme Statüsü'nde ve Mahkeme kararlarında kabul edilen Uluslararası Hukuk ilkelerin yorumuna göre İlke I'in altında yatan temel ilke uluslararası hukukun ulusal hukuku araya koymadan bireyler üzerinde doğrudan hak ve yükümlülükler yaratabileceğidir.²²⁸

Daha sonraki Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan 1954 tarihli İnsanlığın Barış ve Güvenliğine karşı Suçlara ilişkin Taslak Metnin 1. maddesine²²⁹ ve 1996 tarihli İnsanlığın Barış ve Güvenliğine karşı Suçlara ilişkin Taslak Metnin 1.

²²⁴ Kleffner, a.g.m., 2011, 447.

²²⁵ PCIJ. (1928). *Advisory Opinion Jurisdiction of the Courts of Danzig (Pecuniary Claims of Danzig Railway Officials Who Have Passed into the Polish Service against the Polish Railways Administration)* Rep Series B No 15, PCIJ Advisory Opinion Jurisdiction of the Courts of Danzig, 17; Sivakumaran, a.g.m., 2006, 384.

²²⁶ Murray, a.g.m., 2015, 127.

²²⁷ UN General Assembly International Law Commission. (1950). *Principles of International law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, 374; Murray, a.g.m., 2015, 127.

²²⁸ UN General Assembly International Law Commission. (1950). *Principles of International law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, 374. para. 99; Murray, a.g.m., 2015, 127.

²²⁹ UN General Assembly International Law Commission. (1954). *Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind*, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, md. 1

maddesine²³⁰ göre uluslararası hukuk bireyler üzerinde doğrudan hak ve yükümlülükler getirebilir.²³¹

Bu düzenlemeler modern uluslararası hukuk düzeninde uluslararası hukukun bireyler için doğrudan hak ve yükümlülükler yaratabileceğinin kanıtıdır. İnsancıl hukuk bağlamında iç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların iç hukuk kuralına dönüştürülmemesinin kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcı gücü üzerinde hiçbir etkisi yoktur.²³² İç silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların amacı iç silahlı çatışmalarda uluslararası denetimi sağlamak ve ulusal otoritenin ötesinde koruma sunmaktır.²³³ Bu nedenle devletin taraf olduğu sözleşme kuralları bireyler üzerinde doğrudan hak ve yükümlülük yaratır. Kuralların iç hukuk kuralına dönüştürülüp dönüştürülmediğine bakılmaksızın devlet dışı silahlı aktörler bu kurallar ile bağlı olacaktır.²³⁴

Yasama yetkisi doktrinine yöneltilen bir diğer eleştiri ise devlet dışı silahlı aktörlerin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı olma şekliyle ilgilidir. Buna göre devlet dışı silahlı aktörlerin mücadele ettiği devlet tarafından kabul edilen insancıl hukuk kurallarının iç hukuk sayesinde devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı niteliği, devlet dışı silahlı aktörlerin bu kurallarla bağlı olmayı reddetmesi ile sonuçlanabilir. Bu bakış açısı devlet dışı silahlı aktörlerin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı olmayı reddetmelerinin nedenini yeterince yansıtmamaktadır.²³⁵ İç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallarla ilgili devlet dışı silahlı aktörler açısından asıl endişe verici olan bu kuralların oluşma sürecidir. İç silahlı çatışmaların taraflarından hem devlet hem de devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı nitelikte olan kuralların oluşturulması sürecinde devletler söz sahibi iken devlet dışı silahlı aktörler bu sürecin dışında tutulmaktadır. Örneğin Ek Protokol I'ı meydana getiren Diplomatik Konferans'a bazı ulusal kurtuluş hareketleri katılmışken, hiçbir devlet dışı silahlı aktör Ek Protokol II'nin oluşması sürecine dahil olması için davet edilmemiştir.²³⁶ Silahlı Gruplarla Diyalog için Kızılhaç Komitesi Eski

²³⁰ UN General Assembly International Law Commission. (1996). *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind*, Yearbook of the International Law Commission with commentaries, Vol. II, md. 1/2

²³¹ Murray, a.g.m., 2015, 127.

²³² Kleffner, a.g.m., 2011, 448.

²³³ Murray, a.g.m., 2015, 126.

²³⁴ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 385.

²³⁵ Murray, a.g.m., 2015, 129.

²³⁶ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 386.

Danışmanı Bangerter'e göre devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukukla ilgili sorunlarının nedeni aktörlerin insancıl hukuk kurallarının oluşturulmasında söz sahibi olmamasıdır. Eğer devlet dışı silahlı aktörlerin bu sorunu dikkate alınırsa bunun çokta yanlış görüldüğü söylenemez.²³⁷

Devlet dışı silahlı aktörler yasalara uymayı reddettiğinde bu durum mücadele ettiği devlet tarafından kabul edilmiş ve çıkarılmış tüm yasaları gayrimeşru olarak göreceği anlamına gelecektir ve bu yasaların kaynağının ulusal ya da uluslararası olması bir anlam ifade etmeyecektir.²³⁸ Bu birçok devlet dışı silahlı aktör uygulamalarının yeterince incelenmeden ve birçok devlet dışı silahlı aktörün ulaşmak istediği amaçlar göz önünde bulundurulmadan öne sürülmüş zorlama bir yaklaşımdır. Çünkü Bangerter'in de ifade ettiği gibi bu fikir günümüzde yalnızca Kolombiya'daki devlet dışı silahlı aktörler (FARC-Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri) tarafından dile getirilmektedir.²³⁹

Bunun aksine insancıl hukuk kurallarına uymaya gönüllü olduklarını ifade eden pek çok sayıda devlet dışı silahlı aktör örneği mevcuttur. Kosova Kurtuluş Ordusu Sözcüsü Jakup Krasniqi 1998 yılında "Koha Ditore" gazetesine verdiği bir röportajda şu sözlere yer vermiştir: "*Baştan beri operasyonlarımız için kendi iç kurallarımız vardı. Bu kurallar açıkça Kosova Kurtuluş Ordusu'nun savaş yöntemlerini düzenleyen sözleşmeleri ve Cenevre Sözleşmeleri'ni tanıdığını gösterir.*"²⁴⁰ Yemen'de Huti hareketi lideri Abdülmelik el-Huti İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne hitaben bir mektubunda sivillere yapılan muamele konusunda dikkatli olduklarını, sivillere insancıl hukuk ve insan hakları hukukunda belirtilen haklarını koruyacak şekilde muamele ettiklerini ve inandıkları din ile bu kurallar arasında herhangi bir çatışma görmediklerini belirtmiştir.²⁴¹ Kosova ve Yemen örneklerinin dışında 1958 yılında Lübnan'da hükümete karşı savaşan devlet dışı silahlı aktörler, 1959 yılında Küba'da faaliyet gösteren devlet dışı silahlı aktör ve Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi insancıl hukuk kurallarına uymaya gönüllü olduklarını ifade etmiş olan devlet dışı silahlı aktör örneklerindedir.²⁴²

---

²³⁷ Bangerter, O. (2011). "Reasons why armed groups choose to respect international humanitarian law or not". *International Review of The Red Cross*, 93 (882), 380.

²³⁸ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 386.

²³⁹ Bangerter, a.g.m., 2011, 380.

²⁴⁰ Human Rights Watch. (2011). *Under Orders: War Crimes in Kosovo*, HRW, 101-102.

²⁴¹ Bangerter, a.g.m., 2011, 360.

²⁴² Sivakumaran, a.g.m., 2006, 388.

Bu verilen örnekler mutlaka tüm devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk kurallarını uygulamaya istekli olacakları anlamına gelmez. Devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk kurallarıyla bağlı olmayı reddettiği birçok iç silahlı çatışma da mevcuttur.²⁴³ Örneğin, Vietnam Savaşı sırasında Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi hükümet tarafından onaylanan uluslararası antlaşmalar ile bağlı olmayı reddetmiştir. Kendilerinin riayet etmedikleri hükümetin eylemleriyle bağlı olmadıklarını savunmuşlardır.²⁴⁴ İnsancıl hukuk kurallarıyla bağlı olmayı reddeden devlet dışı silahlı aktörler için sıkça verilen başka bir örnek ise Kolombiya'daki devlet dışı silahlı aktörlerdir. Bu aktörler teoride insancıl standartları desteklediklerini belirtmelerine rağmen kendileriyle müzakere edilmeden hazırlanan Ek Protokol II ile bağlı olmayı reddetmişlerdir.²⁴⁵

Devlet dışı silahlı aktörlerin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurullarla iç hukuk yoluyla bağlı olmalarından devlet dışı silahlı aktörlerin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurullarla bağlı olmayı mutlaka reddedecekleri gibi bir sonuç çıkarılamaz. Verilen örneklerden de görüldüğü gibi günümüzde iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurullarla bağlı olmayı reddeden devlet dışı silahlı aktör örnekleri sınırlıdır. Devlet dışı silahlı aktörlerin silahlı çatışmaları düzenleyen kurulları uygulamaya istekli olmaları uluslararası toplum tarafından meşru kabul edilme amaçlarına katkıda bulunabilir. Bu amaç ise devlet dışı silahlı aktörleri iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurulları uygulamaya teşvik edebilir. Tüm devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası toplum tarafından meşru olarak tanınmayı hedeflediği söylenemez. Yasama yetkisi teorisinin gücü ise bu noktada ortaya çıkar. İç silahlı çatışmaları düzenleyen antlaşmalara taraf olmuş bir devlet ülkesinde meydana gelen iç silahlı çatışmada çatışmanın taraflarından devlet dışı silahlı aktörlerin devlet tarafından taraf olunmuş antlaşma kurallarının bağlayıcı gücü üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Kurulların devlet dışı silahlı aktörler için hak ve yükümlülükler yaratabilmesi için grupların rızaları aranmaz.

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcı niteliğini açıklamayı amaçlayan teoriler ya kurullar ya da devlet dışı silahlı aktörler açısından sınırlıdır. Genel ilkelerin bağlayıcı niteliği ve teamül hukukunun bağlayıcı niteliği teorileri iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurulların türüne göre devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bu kurulların tümünün bağlayıcı gücünü açıklamada

²⁴³ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 392-393.

²⁴⁴ Murray, a.g.m., 2015, 128.

²⁴⁵ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 393.

başarısızdır. Örneğin teamül hukukunun bağlayıcı niteliği teorisi teamül statüsüne sahip olmayan insancıl hukuk kurallarının devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı gücünü açıklamada yetersiz kalır. *De facto* hükümet fonksiyonlarının yerine getirilmesi sayesinde antlaşmaların bağlayıcı niteliği teorisi ve üçüncü taraf rıza teorisi ise devlet dışı silahlı aktörler bakımından sınırlıdır. Örneğin *De facto* hükümet fonksiyonlarının yerine getirilmesi sayesinde antlaşmaların bağlayıcı niteliği teorisi *de facto* hükümet fonksiyonlarını yerine getirebilecek şekilde organize olmamış ya da hükümeti temsil etme iddiasında bulunmayan devlet dışı silahlı aktörlerin neden iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı olması gerektiğini açıklama noktasında başarısızdır. Yasama yetkisi teorisi bir takım eleştirilere maruz kalsa da devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı oluşunun yasal dayanağını açıklamada en başarılı teoridir. 4 sınırlı teori devlet dışı silahlı aktörlerin iç silahlı çatışmaları düzenleyen kurallarla bağlı oluşunun yasal dayanağını açıklarken devlet dışı silahlı aktörlere devletmişçesine muamele eder yani devletlere uygulanan kuralları uygular. Yasama yetkisi teorisi ise bu aktörlere devletlere bağlı varlıklar olarak muamele eder.²⁴⁶ Yasama yetkisi teorisine göre bir devlet bir antlaşmaya taraf olduğunda yalnızca devlet adına değil aynı zamanda kendi sınırları içindeki tüm bireyler adına da taraf olmaktadır. Böylece devlet dışı silahlı aktörler de eylemlerini gerçekleştirdikleri devletin uluslararası yükümlülüklerinden etkilenecekler ve insancıl hukuk ile bağlanabileceklerdir.²⁴⁷

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerindeki bağlayıcılığının yasal dayanağının belirlenmesi; iç silahlı çatışmalarda gerçekleştirilen ihlallerin yalnızca devletler tarafından değil aynı zamanda devlet dışı silahlı aktörler tarafından da işlendiği göz önünde bulundurulursa, bu ihlallerin önüne geçebilmek ve ihlaller nedeniyle devlet dışı silahlı aktörlere sorumluluk yükleyebilmek açısından açıklığa kavuşturulması gereken çok önemli bir konudur.

1.5. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsancıl Hukuk İhlalleri Nedeniyle Sorumluluğu

Devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu uluslararası hukukta

---

²⁴⁶ Sivakumaran, a.g.m., 2006, 393.

²⁴⁷ Taşdemir, a.g.m., 2017, 72.

ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiştir.²⁴⁸ İnsancıl hukuk ihlalleri nedeniyle devlet dışı silahlı aktörler üç şekilde sorumlu tutulabilir. İlk olarak, devlet dışı silahlı aktörler eylemlerinin devletlere atfedilmesi yoluyla sorumlu tutulabilirler. Bu dolaylı sorumlulukta devlet dışı silahlı aktörleri sorumlu tutabilmek için geleneksel devlet sorumluluğuyla ilgili hukuk kuralları uygulanır. İkinci olarak, devlet dışı silahlı aktörler adına hareket eden bireylerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle cezai sorumluluğunun doğması vasıtasıyla devlet dışı silahlı aktörler sorumlu tutulabilir. Son olarak devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle “doğrudan” sorumlu tutulmasını sağlayacak mekanizmanın oluşturulması ile devlet dışı silahlı aktörler sorumlu tutulabilir.²⁴⁹

1.5.1. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsancıl Hukuk İhlalleri Nedeniyle “Dolaylı” Sorumluluğu

Bir devletin yükümlülüğü kendi silahlı kuvvetlerinin Uluslararası İnsancıl Hukuk’a saygı göstermesini sağlamakla sınırlı olmayıp, devletin talimatıyla veya onun yönetimi ya da kontrolü altında hareket eden diğer kişi ve silahlı grupların saygı göstermesini sağlamayı da kapsar. Böyle kişilerin veya grupların eylemlerinden dolayı devletin sorumluluğu doğar.²⁵⁰ Devlet dışı silahlı aktörlerin eylemleri nedeniyle sorumlu tutulan aktörlerden biri “devletler” iken diğeri bireysel cezai sorumluluk rejiminin işletilmesi vasıtasıyla devlet dışı silahlı aktörlerin liderleri, üyeleri ve destekleyicileri olan “bireylerdir”.²⁵¹

1.5.1.1. Devlet dışı silahlı aktörlerin eylemlerinin devletlere atfedilmesi

Geleneksel uluslararası hukuk anlayışında ve sorumluluk hukukunda bu alanların gelişmesine katkıda bulunan devletler her zaman öncelikli öneme sahip olmuşlardır. Ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası toplumun alt yapısında belirgin değişiklikler görülmüş, devletlerin dışında başka varlıklarda ön plana çıkmıştır. Söz konusu devlet dışı aktörler ile devletler arasındaki ilişkinin sınırlarını belirlemesi açısından Birleşmiş Milletler Antlaşması doğrultusunda 1970 tarihli “Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İş

²⁴⁸ Taşdemir, a.g.m., 2017, 73.

²⁴⁹ Sassoli, M. (2010). “ Taking Armed Groups Seriously: Ways to Improve Their Compliance with International Humanitarian Law”. *International Humanitarian Legal Studies*, 1, 8-9.

²⁵⁰ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 554

²⁵¹ Taşdemir, a.g.m., 2017, 74.

Birliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge ve Ek'i"²⁵² önem arz etmektedir. Sınırları belirleyen hüküm, “devletler bir başka devletin içindeki sivil mücadele hareketlerini, devletin rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik terörist hareketleri organize etmekten, kışkırtmaktan, bunları finanse etmekten; bunların içinde yer almaktan ya da bu tür hareketlerin yürütülmesine yönelik örgütlü etkinliklere rıza göstermekten, söz konusu hareketler güç tehdidi ya da güç kullanımı içerdiği zaman kaçınılmalıdır” şeklinde devletlerin karışmama yükümlülüğü temelinde düzenlenmiştir.²⁵³

Benzer şekilde 1974 tarihli saldırının tanımına ilişkin metnin ekinde de dolaylı kuvvet kullanımı niteliği taşıyan eylemler, saldırı eylemi sayılmasını gerektirecek kadar ağır, bir devlet tarafından gönderilmiş ve onun adına ise, saldırı olarak değerlendirilmektedir. Yani bir devlet veya bu devlet adına bir başka devlete karşı çeteler, silahlı gruplar, düzensiz kuvvetler veya paralı askerler gönderilmesi ya da böyle bir harekete önemli bir biçimde kalkışılması saldırı sayılmaktadır.

Devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdikleri eylemlerin saldırı olarak değerlendirilebileceğini gösteren bu düzenlemelerin ışığında, devlet dışı aktörler tarafından işlenen hukuka aykırı eylemlerin devletlere hangi şartlar altında izafe edilmesi gerektiği konusunda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun “Uluslararası Nitelikteki Haksız Fiillere İlişkin Devlet Sorumluluğu” metninin “Bir Devlet Tarafından Yönlendirilen ve Kontrol Edilen Eylem” başlığı altında düzenlenen 8. maddesi yol gösterici niteliktedir.²⁵⁴ 8. maddede yer alan düzenlemeye göre, bir kişi ya da kişiler topluluğu hukuka aykırı fiili işlerken devletin talimatı, yönlendirmesi ya da kontrolü altında ise bu kişi ya da kişiler topluluğunun eylemleri uluslararası hukuk çerçevesinde devletin eylemi olarak kabul edilir.²⁵⁵ Yani devletin talimatı, yönlendirmesi ya da kontrolü altında işlenen eylemler devlete izafe edilebilir. 8. maddedeki düzenlemeye benzer şekilde alınmış önemli yargı kararları da bulunmaktadır. Bu kararlarda belirtilen ölçütler devlet dışı aktörlerin

²⁵² Bildirge için bkz. UN General Assembly. (24 October 1970). *UN General Assembly Resolution No. 2625*, Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm> adresinden 28 Kasım 2016 tarihinde alınmıştır.

²⁵³ UN General Assembly. (24 October 1970). *UN General Assembly Resolution No. 2625*, Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, The principle concerning the duty not to intervene in matters within the domestic jurisdiction of any State, in accordance with the Charter.

²⁵⁴ Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 178.

²⁵⁵ UN General Assembly International Law Commission. (2001). Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, md. 8

gerçekleştirdiği hukuka aykırı eylemlerin devlete hangi şartlar altında izafe edilebileceğiyle ilgili belirleyici ölçütlerdir.

1.5.1.1.1. Etkin denetim testi

Uluslararası sorumluluk hukukuna ilişkin kurallar çerçevesinde devletin sorumlu tutulabilmesi için devlet adına hareket eden devletin organları ya da görevlilerinin hukuka aykırı hareket etmiş olması gerekmektedir. Özel şahıs ya da birimlerin gerçekleştirdiği hukuka aykırı eylemler nedeniyle devletin sorumlu tutulabilmesi ise özel aktörlerin eylemlerine devletlerin karışma düzeyi ile ilişkilidir.²⁵⁶

UAD tarafından geliştirilen “etkin denetim” testi, devletin hukuka aykırı eylemler gerçekleştiren şahıslar veya gruplar üzerinde etkin denetime sahip olması gerektiğini öngörmektedir. Etkin denetim testi, 1986 tarihli Nikaragua’daki Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler Davası’nda uygulanmıştır. Davada Nikaragua, ABD’nin Sandinista yönetimine karşı haksız bir şekilde kuvvet kullandığını ve yönetime karşı muhalif grupları destekleyerek ülkesinin iç işlerine karıştığını iddia etmiştir. Bu iddialara karşı Divan, ABD’nin yönetimi devirmeye çalışan kontralara silah desteğinde bulunduğunu ve lojistik destek sağladığını tespit etmiştir. Fakat bu desteğin hukuka aykırı müdahale olduğunu kabul etmesine rağmen silahlı saldırı oluşturmadığına karar vermiştir. Divan, kontraların gerçekleştirdikleri eylemlerin ABD’ye izafe edilebilmesi için gereken sınırı oldukça yüksek tutmuştur. Silah, askeri malzeme, lojistik destek, eğitim ve finans desteğinin, kontraların gerçekleştirdiği tüm insancıl hukuk ihlallerinin ABD’ye atfedilmesi için yeterli olamayacağı, ABD’nin kontralar üzerinde etkin denetiminin bulunması gerektiği kararını almıştır. Divan’a göre ABD’nin kontralara verdiği destek genel bir kontroldür ve bu destek olmasa da kontralar kendi başlarına eylemlerine devam edebilirler.²⁵⁷

Divan’ın Nikaragua Davası’nda verdiği karardan yola çıkılarak şu sonucu çıkarabiliriz: devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdiği eylemler, devletin bu gruplar üzerinde etkili bir denetim uyguladığı durumlarda söz konusu devletin sorumluluğunun doğmasına neden olacaktır.

²⁵⁶ Taşdemir, a.g.e., 2006, 175.

²⁵⁷ ICJ. (1986). *Military and Paramilitary Activities and against Nicaragua: Nicaragua v. U.S.A.*, ICJ Report of Judgments, Advisory Opinions and Orders, para. 109–115; Taşdemir, a.g.e., 2006, 175.

1.5.1.1.2. Bütünsel denetim testi

UAD'nin geliştirmiş olduğu etkin denetim testinin katı formülasyonu Tadic yargılamasında EYUCM Temyiz Dairesi tarafından biraz yumuşatılmıştır.²⁵⁸

EYUCM Yargılama Dairesi tarafından, UAD'nin Nikaragua davasında kabul ettiği etkin denetim testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda Yugoslavya'nın Bosna Sırp Ordusu'na yardımda bulunması ve mali destek sağlamasının, Bosna Sırp Ordusu'nun gerçekteşirdiği eylemlerin Yugoslavya'ya izafe edilmesi için yeterli olmadığı kararına varılmıştır.²⁵⁹ Yargılama Dairesi'ne göre önemli olan Bosna Sırp Ordusu'nun, Yugoslavya'nın *de facto* organı olup olmadığıdır ve bu etkin denetim testi kapsamında kanıtlanamamıştır.

EYUCM Temyiz Dairesi ise bireylerin, devletlerin *de facto* organı olup olmadığının belirlenmesi için etkin denetim testinden daha düşük bir eşik belirlemiştir.²⁶⁰ Temyiz Dairesi Yargılama Dairesi'nin kararını bozarak bütünsel denetim testini benimsemiştir. Temyiz dairesine göre, yargılama dairesi etkin denetim testini hatalı bir şekilde uygulamıştır. Özel silahlı grupların gerçekteşirdiği eylemlerden dolayı devletin sorumlu olabilmesi için devletin söz konusu gruplar üzerinde bütünsel denetime sahip olması yeterlidir.²⁶¹

Temyiz Dairesi, devletin kendi kuvvetleriyle uyuşmazlığa doğrudan müdahil olması durumunda ya da yerel kuvvetlerin başka bir devlet adına veya o devletin kontrolü altında hareket etmesi durumunda bir iç silahlı çatışmanın uluslararası nitelik kazanacağına karar vermiştir. Böylece bütünsel denetim testini Bosna Hersek'te yaşanan soykırımla ilgili davaya uygulayan Temyiz Dairesi, Bosna'daki Sırp Kuvvetleri'nin, Yugoslavya'nın bütünsel denetimi altında hareket ettiğini tespit etmiştir. Temyiz Dairesi, 19 Mayıs 1992'den sonra Bosna'da, Bosnalı Sırlar ile Bosna Hersek merkezi otoriteleri arasındaki silahlı çatışmanın uluslararası bir çatışma olduğuna karar vermiştir.²⁶² Bosna'da çatışan

²⁵⁸ Jinks, D. (2003). "State Responsibility for the Acts of Private Armed Groups". *Chicago Journal of International Law*, 4, 7.

²⁵⁹ Talmon, S. (2009). "The Various Control Tests in the Law of State Responsibility and the Responsibility of Outside Powers for Acts of Secessionist". *University of Oxford Legal Research Paper Series*, 16, 10.

²⁶⁰ Yeşil, a.g.m., 2015, 115.

²⁶¹ Taşdemir, a.g.e., 2006, 176.

²⁶² ICTY (1999). *The Prosecutor v. Dusko Tadic Case*, IT-94-1-A, para.162.

Bosnalı Sırp'ların, mağdurlar gibi Bosna Hersek vatandaşı olmalarına rağmen Yugoslavya'nın *de facto* organları olarak hareket ettikleri sonucuna varmıştır.

Etkin denetim testinde devletin söz konusu grupların eylemlerinden dolayı sorumlu tutulabilmesi için, kendi adına hareket eden grupların operasyonlarının tümünü planlaması, operasyonların hedeflerini seçmesi ya da insancıl hukuk kurallarını ihlal eden eylemlere özel bir emir vermesi gerekir.²⁶³ Bütünsel denetim testinde ise devletin gruba finansman sağlaması, grubu eğitmesi ve teçhiz etmesi yanında grubun eylemlerini örgütlemesi, koordine etmesi ya da planlaması, söz konusu grubun eylemlerinin devlete izafe edilmesi için yeterlidir.²⁶⁴

Özel şahısların ya da grupların gerçekleştirdiği eylemlerin devlete izafe edilmesi hususunda bütünsel denetim testi, etkin denetim testine göre daha düşük bir standart belirlemiştir. Fakat her iki denetim testi de devletlerin, özel şahısları ya da grupları basitçe destekleme, teşvik etme ya da eylemlerine göz yummanın ötesinde bir denetim uygulamasını zorunlu tutmaktadır.²⁶⁵

1.5.1.1.3. Onaylama ölçütü

Özel kişi ya da grupların uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı devletin sorumluluğunun doğduğu durumlar için yapılan değerlendirmelerde, devlet ile hukuka aykırı eylemlerde bulunan kişi ya da gruplar arasında bir ilişkinin varlığı söz konusu olmuştur. Daha önce bahsedildiği gibi bu ilişki devletin kontrolü, talimatları ya da yönlendirmesiyle sağlanabilmekte böylece devlet kişi ya da grupların hukuka aykırı eylemlerinden dolayı sorumlu tutulabilmektedir.

Bazı durumlarda hukuka aykırı fiili işleyen kişi ya da gruplar ile devlet arasında herhangi bir ilişki bulunmasa da, devletin gerçekleşen eylemi uygun bulması ya da onaylaması durumunda devletin sorumluluğu doğmaktadır. Taslak maddelerin "Bir Devlet Tarafından Kendi Eylemi Olarak Kabul edilen ve Onaylanan Eylem" başlığı altında düzenlenen 11. maddesine göre, devletin kendisine atfedilemeyen hukuka aykırı eylemi

²⁶³ Taşdemir, a.g.e., 2006, 177.

²⁶⁴ ICTY (1999). *The Prosecutor v. Dusko Tadic Case*, IT-94-1-A, para.145.

²⁶⁵ Taşdemir, a.g.e., 2006, 178.

daha sonra kendi eylemi gibi onaylaması ya da benimsemesi hâlinde söz konusu hukuka aykırı eylem o devlete atfedilerek kendi eylemi olarak kabul edilmektedir.²⁶⁶

1980 Tahran Rehineler Davası'nda UAD bu konuyu ele almıştır. Divan, ilk aşamada Amerikan elçilik personelinin İranlı öğrenciler tarafından rehin alınması eyleminin İran Devleti adına gerçekleştirilmediğini ve eylemin İran Devletine izafe edilemez olduğuna karar vermiştir. Ancak rehin alma eyleminin gerçekleşmesinden sonra Humeyni ve İran Dışişleri Bakanı tarafından eylemi onaylar nitelikte yapılan açıklamalar nedeniyle Divan, İran'ın sorumluluğunun doğduğuna ve gerçekleştirilen eylemin İran'a izafe edilebilir olduğuna karar vermiştir. Başta eylemi gerçekleştirenler ile devlet arasında bir ilişki bulunmasa da daha sonra yapılan açıklamalar eylemcilerin İran'ın kontrolü altında olduğunu göstermiştir.²⁶⁷

1980 Tahran Rehineler Davası'nda, devletin özel şahıslar veya grupların gerçekleştirdiği hukuka aykırı eylemleri onaylaması ya da göz yumması durumunda sorumluluğunun doğacağı şeklinde verilen karar, doktrinde de kabul görmüştür.²⁶⁸

1.5.1.2. Uluslararası suçlar nedeniyle bireysel cezai sorumluluk yaklaşımı

Geleneksel uluslararası hukuka göre, uluslararası hukukun konusu yalnızca devletlerdir. Uluslararası hukukta bireyleri korumaya yönelik düzenlemeler mevcuttur fakat bu bireylere hukuki statü kazandırmayı amaçlamaz. Buna karşılık modern görüşe göre, uluslararası hukukta bireyi korumaya yönelik düzenlemeler yapıldıkça bireyler sadece uluslararası hukukun korumasından yararlanmakla kalmayıp aynı zamanda uluslararası hukukun kurallarına uymakla da yükümlü tutulmalıdırlar.²⁶⁹

Uluslararası Ceza Hukuku yalnızca silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar bütünü değildir. Fakat bireylerin cezai sorumluluğunu gerektiren suçların neredeyse tümü silahlı çatışma dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle silahlı çatışmalar uluslararası ceza

²⁶⁶ UN General Assembly International Law Commission. (2001). Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, mad. 11.

²⁶⁷ Taşdemir, a.g.e., 2006, 178.

²⁶⁸ Brown, D. (2003). "Use of Force against Terrorism after September 11th: State Responsibility, Self-Defense and Other Responses". *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 11 (1), 10.

²⁶⁹ Aydın, D. (2002). "Uluslararası Ceza Hukukunun Gelişimi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51 (4), 140.

hukukunun temelini oluşturmaktadır.²⁷⁰ Uluslararası Ceza Hukuku alanında yaşanan gelişmelerle bireylerin işledikleri uluslararası suçlar nedeniyle yargılanması fikrinin gelişiminin paralel olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu başlığı altında Uluslararası suçlar nedeniyle bireysel cezai sorumluluğun tarihsel gelişimi incelenecektir. Ancak bu incelemeye geçmeden önce ihlal edilmesi halinde bireysel cezai sorumluluğu doğuran ve sıkça bahsi geçen uluslararası suçların neler olduğu araştırılacaktır.

Uluslararası suç bireylerin uluslararası hukukta cezai sorumluluğu ile paralel bir gelişim süreci izlemiştir.²⁷¹ Genel anlamda uluslararası suçlar olarak isimlendirilen, İnsancıl hukuk ihlalleri Nüremberg ve Tokyo yargılamaları ile birlikte uluslararası hukuk literatüründe tartışılmaya başlanmıştır. Ardından Yugoslavya ve Ruanda'da yaşanan çatışmalarda işlenen ağır insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle kurulan *ad hoc* mahkemeler, verdikleri kararlar sayesinde Uluslararası İnsancıl Hukuk alanında sözü edilen ihlal türlerinin yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Sürekli bir uluslararası ceza yargılama sisteminin kurulma çabaları sonucu kurulan UCM'nin Statü'sünde bu ihlal türleri *ad hoc* mahkeme örneklerine nazaran daha geniş kapsamda düzenlenmiştir.²⁷² İhlal edilmesi durumunda bireylerin cezai sorumluluğunu doğuran bu suçların detaylı bir şekilde incelenmesi devlet dışı silahlı aktör mensuplarının gerçekleştirdikleri eylemlerin hangi suç kategorisinde değerlendirileceğinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda UCM Statüsü 5 (1)'de düzenlenen soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu incelenecektir.

1.5.1.2.1. İnsanlığa karşı suçlar

I. Dünya Savaşı sonrası insanlığa karşı suçlar kavramı altında yeni bir suç tipi ortaya atılmış, fakat tanımlanması ve uluslararası hukuk metinlerine girmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşebilmiştir.²⁷³ İnsanlığa karşı suç kavramının uygulanan uluslararası hukukta ilk kabulü Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 6 (c) maddesi ile gerçekleşmiştir.²⁷⁴ Statü'nün 6 (c) maddesinde insanlığa karşı suçlar, “*savaştan önce veya savaş sırasında herhangi bir sivil nüfusa karşı işlenen*

²⁷⁰ Tütüncü, A. (2012). *İnsancıl Hukuka Giriş*. İstanbul: Beta Yayınevi, 11.

²⁷¹ Değirmenci, O. (2013). “Çeşitli Görünümleriyle Uluslararası Suç Kavramı: Dar ve Geniş Anlamda Uluslararası Suçlar”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71 (1), 260.

²⁷² Dülger, a.g.e., 2015, 168-169.

²⁷³ Çakar, Seymen, A. (2012). “İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 103, 171.

²⁷⁴ Pazarıcı, a.g.e., 2015, s. 656.

öldürme; yok etme (imha-kök kazıma); köleleştirme; sürgün veya diğer insanlık dışı muameleler veya Mahkeme'nin yargı yetkisine giren diğer suçlarla bağlantılı olarak siyasi, ırksal veya dini nedenlerle yapılan zulüm” “*savaştan önce veya savaş sırasında herhangi bir sivil nüfusa karşı işlenen öldürme; yok etme (imha-kök kazıma); köleleştirme; sürgün veya diğer insanlık dışı muameleler veya Mahkeme'nin yargı yetkisine giren diğer suçlarla bağlantılı olarak siyasi, ırksal veya dini nedenlerle yapılan zulüm*” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁷⁵ Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi Statüsü'nde insanlığa karşı suçlar Nürnberg Statüsü'ndeki tanıma benzer bir şekilde düzenlenmiştir. Tek fark Tokyo Statüsü'nde “dinsel nedenlerle yapılan zulümler” insanlığa karşı suç kavramı içine alınmamıştır.²⁷⁶

İnsanlığa karşı suçlar kavramının tanımının yapıldığı diğer *ad hoc* nitelikteki mahkemeler Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'dir (RUCM). EYUCM Statüsü'nün 5. maddesine göre, “*ister uluslararası ister ulusal nitelikte olsun silahlı çatışmalar sırasında herhangi bir sivil nüfusa karşı işlenen ketsen öldürme; toplu yok etme; köle etme; sürgün; hapsetme; işkence; ırza geçme; siyasi, ırkçı ve dinsel nedenlerle zulmetme; öteki insanlık dışı muameleler*” insanlığa karşı suç kabul edilmektedir.²⁷⁷ RUCM Statüsü insanlığa karşı suçları EYUCM Statüsü'nde yer alan tanımına benzer şekilde düzenlemiştir. Statü'nün 3. maddesine göre insanlığa karşı suçlar, “*herhangi bir sivil nüfusa karşı, yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak ulusal, siyasi, etnik, ırksal veya dini nedenlerle işlenen öldürme; yok etme; köleleştirme; sürgün; hapsetme; işkence; tecavüz; siyasi, ırksal ve dini nedenlerle zulüm ve diğer insanlık dışı fiiller*” olarak tanımlanmaktadır.²⁷⁸ RUCM Statüsü EYUCM Statüsü'nde yer alan silahlı çatışmanın varlığı şartını aramamış ancak suçun ulusal, siyasi, etnik, ırksal veya dinsel ayrımcılık sebebiyle işlenmesi şartını öngörmüştür.²⁷⁹

²⁷⁵ Dülger, a.g.e., 2015, 171; International Military Tribunal at Nuremberg. *Charter Of The International Military Tribunal*, mad.6 (c), Yale Law School, The Avalon Project, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> adresinden 17 Ocak 2018'de alınmıştır.

²⁷⁶ Çakar, Seymen, a.g.m., 2012, 178.

²⁷⁷ Pazarıcı, a.g.e., 2015, s. 656; ICTY. (25 May 1993). *Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, ICTY, mad.5.

²⁷⁸ Dülger, a.g.e., 2015, 176; ICTR. (8 November 1994). *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*, ICTR, mad. 3.

²⁷⁹ Çakar, Seymen, a.g.m., 2012, 180.

İnsanlığa karşı suçlar, UCM’yi kuran Roma Statüsü 17 Temmuz 1998’de kabul edildiğinde ilk kez uluslararası bir antlaşmada tanımlanmış oldu.²⁸⁰ Roma Statüsü’nün 7. maddesinde insanlığa karşı suçlar, “*herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen öldürme; toplu yok etme; köleleştirme; nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli; uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsetme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme; işkence; ırza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer diğer cinsel şiddet şekilleri; siyasi, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsel nedenlere dayalı zulüm; zoraki kayıplar; ırk ayrımcılığı suçu; kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara yada bedensel veya zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasarlara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler*” şeklinde tanımlanmıştır.²⁸¹ Roma Statüsü’nde insanlığa karşı suçun işlenmesi için herhangi bir silahlı çatışmanın varlığı aranmamaktadır ve sivillere yönelik yaygın veya sistematik bir saldırı ile bağlantı kurulmaktadır.²⁸² Statüye göre insanlığa karşı suçları oluşturan eylemler “bir devlet ya da organizasyonla ilgili politikaya” uygun bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle, suçlar bizzat devlet görevlileri ya da onların kontrolündeki kişilerin teşvik ettiği eylemler yoluyla ya da onların ittifakı veya rızasıyla işlenebilir. İnsanlığa karşı suçlar aynı zamanda hükümetle hiçbir bağlantısı bulunmayan asi gruplar ya da silahlı muhalif gruplar gibi organizasyonların politikalarına uygun olarak da işlenebilir.²⁸³

Uluslararası alanda insanlığa karşı suçlarla ilgili birçok sözleşme yapılmıştır. Bunlardan biri 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme’dir. Soykırım suçunun ayrı bir suç olarak kabul edilmesi insanlığa karşı suçları da ilgilendiren bir durumdur. Soykırım suçu ve insanlığa karşı suçlar pek çok unsur bakımından birbirine benzer suçlardır, bu iki suçu birbirinden ayıran en temel özellik kast açısındandır. İki suç da kasten işlenen suçlardır ancak soykırım suçunda ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırma niyeti yani özel kast aranmıştır.²⁸⁴

²⁸⁰ Özkan, A. (2016). “21. Yüzyılda Evrensel Bir Yargı Kuruluşu Olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi: Usul Kuralları, Yargılamalar ve Uluslararası Suçlar”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12, 187.

²⁸¹ Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü mad. 7; Dülger, a.g.e., 2015, 177.

²⁸² Dülger, a.g.e., 2015, 177.

²⁸³ Özkan, a.g.m., 2016, 187.

²⁸⁴ Çakar, Seymen, a.g.m., 2012, 181-182.

İnsanlığa karşı suçlarla ilgili bir başka sözleşme, 1973 tarihli Irk Ayrımı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. Sözleşme'nin 1. maddesinde açık bir şekilde, ırk ayrımı suçunun insanlığa karşı bir suç olduğu belirtilmektedir. Sözleşme bu nedenle insanlığa karşı suçlar açısından önemli bir uluslararası bir belge niteliğindedir.²⁸⁵

İnsanlığa karşı suçlarla ilişkilendirilebilecek uluslararası sözleşmelere bir başka örnek 1984 tarihli İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'dir. Sözleşme'nin başlangıcında ve ilgili maddelerinde işkence tanımı yapılmış, kınanmış, işkencenin önlenmesine dair ve suçluların kovuşturulmasına ilişkin muhakeme usulleri belirtilmiştir.²⁸⁶

Bir eylemin insanlığa karşı suç oluşturabilmesi için yaygın veya sistematik bir saldırı olması ve sivillere yönelik olması gerekmektedir.²⁸⁷

1.5.1.2.2. Saldırı suçu-barışa karşı suçlar

Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemesi uluslararası hukukta bir saldırı suçunun ya da barışa karşı suçların mevcut olduğunu belirterek “uluslararası hukuka karşı suçlar kavramsal kişilerce değil insanlarca işlenir” diyerek bu çerçevede bireysel cezai sorumluluğun mevcut olduğuna hükmetmiştir.²⁸⁸ Mahkeme Statüsü'nün 6 (a) maddesine göre barışa karşı suçlar, “*bir saldırı savaşını veya uluslararası sözleşmeleri, sözleşmeleri veya garantileri ihlal etmek suretiyle bir savaşı planlama, hazırlama, başlatma veya yürütme, ya da sözü geçen fiillerden herhangi birinin gerçekleştirilmesi amacı ile ortak bir plana veya komploya katılmak*” olarak tanımlanmıştır. Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 5(a) maddesinde de barışa karşı suçlar benzer şekilde

²⁸⁵ Dülger, a.g.e., 2015, 180.

²⁸⁶ Çakar, Seymen, a.g.m., 2012, 183; Dülger, a.g.e., 2015, 180; Azarkan, E. (2003). “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(3), 279; Aydın, a.g.m., 2002, 152.

²⁸⁷ Azarkan, a.g.m., 2003, 285: Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Madde 7 (1).

²⁸⁸ Acer, Y. (2005). “Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu Kavramının Temel Unsurları: Tanım Çalışmaları ve Yansımalar”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 1(3), 16.

düzenlenmiştir.²⁸⁹ Saldırı suçuna ilişkin Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Statülerinde herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.²⁹⁰

BM Genel Kurulunun 1974 tarihinde 3314 sayılı kararı ile kabul ettiği Saldırının Tanımı belgesinin 1. maddesinde, bir devletçe başka bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı ya da BM Antlaşmasına aykırı herhangi bir biçimde silahlı kuvvet kullanılması saldırı olarak değerlendirilmektedir.²⁹¹ Saldırı suçunun tanımına ilişkin bir başka uluslararası belge 1996 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun ortaya koyduğu İnsanlığın Güvenliğine ve Barışa Karşı Suçlar Taslak Metni'dir. Bu belge nispeten daha ayrıntılı bir tanım getirmiş olsa da Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluş aşamasına kadar yapılan tanımlar genel olarak saldırı suçunun saldırı savaşından kaynaklandığını vurgulamaktan daha öteye geçememiştir.²⁹²

UCM Roma Statüsü saldırı suçunu mahkemenin yargı yetkisi kapsamında kabul etmiştir. Ancak saldırı suçu üzerindeki yargı yetkisini icra etmesi ise Statü'nün 5 (2) maddesi uyarınca, suçun tanımının yapılmasından sonraya bırakılmıştır.²⁹³ Taraf devletler Kurulu tarafından 31 Mayıs- 11 Haziran 2010 tarihleri arasında, Kampala'da Gözden Geçirme Konferansı (Kampala Konferansı) toplanmış ve Konferans çalışmaları sonucunda, 6 sayılı karar ile saldırı suçunun tanımı yapılmıştır.²⁹⁴ Yapılan düzenlemeye göre saldırı suçu, “devletin askeri veya siyasi fiili üzerinde etkili bir kontrol yetkisi bulunan bir kişi tarafından, ağırlık ve boyut niteliği itibariyle, BM Şartı'nın açık ihlalini oluşturan bir saldırı fiilinin planlanması, hazırlanması, başlatılması ve yürütülmesi” şeklinde tanımlanmıştır.²⁹⁵ Ayrıca BM Genel Kurulu'nun 3314 sayılı Saldırının Tanımı'na ilişkin kararına atıf yapılarak, söz konusu kararda sınırlayıcı olmayacak şekilde sayılan saldırı fiilleri aynen sıralanmaktadır.²⁹⁶ Söz konusu saldırı fiillerine örnek olarak, bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin ülkesini ilhak etmesi, askeri işgal, bir devletin liman veya sahillerinin başka bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından ablukaya alınması, bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına başka bir

²⁸⁹ Dülger, a.g.e., 2015, 193.

²⁹⁰ Aksar, Y. (2005). “Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*,1(43), 45.

²⁹¹ Pazarıcı, a.g.e., 2015, 665.

²⁹² Acer, a.g.m., 2005, 26.

²⁹³ Bayıllıoğlu, U. (2013). “Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi Açısından Saldırı Suçuna İlişkin Kampala Düzenlemeleri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9(33), 60.

²⁹⁴ Bayıllıoğlu, a.g.m., 2013, 60-61.

²⁹⁵ Bayıllıoğlu, a.g.m., 2013, 63.

²⁹⁶ Dülger, a.g.e., 2015, 198; Bayıllıoğlu, a.g.m., 2013, 63.

devletin silahlı kuvvetleri tarafından taarruz edilmesi gösterilebilir.²⁹⁷ Taraf Devletler Kurulu 14 Aralık 2017 tarihinde Mahkeme'nin saldırı suçuyla ilgili yargı yetkisini 17 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla aktif hale getirmesine karar vermiştir.²⁹⁸

1.5.1.2.3. Savaş suçları

1907 Lahey Sözleşmeleri savaş esnasında uyulması zorunlu olan ve ileride kurulacak olan Uluslararası Ceza Mahkemelerine dayanak oluşturacak birtakım kurallar meydana getirmiş ve bazı eylemler savaş suçu olarak tespit edilmiştir.²⁹⁹ Ancak savaş suçları ilk defa Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'nin Statüsü'nde uluslararası düzeyde yargılama konusu olmuştur.³⁰⁰ Statü'nün 6 (b) maddesinde savaş suçları şu şekilde tanımlanmaktadır: “*kasten öldürme, kötü muamele ya da sivil halkın ya da işgal altındaki sivil halkın sürgünü, kölelik ya da başka amaçla çalıştırma, savaş tutsaklarına ya da denizdeki kişilere kötü muamele, rehinelere öldürülmesi, kamu ya da özel mülkiyetin yağmalanması, gereksiz yere kentlerin, kasaba ve köylerin yok edilmesi ya da askeri gereklilik olmadan bunların yakılıp yıkılması ile sınırlı olmamak üzere savaş yasalarını ya da örf ve adetlerini ihlaller*”.³⁰¹

1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri savaş suçları terimini kullanmamış bunun yerine ağır ihlaller terimine yer vermiştir.³⁰² Ağır ihlaller listesi çoğunlukla II. Dünya Savaşı sonrasında Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Ceza Mahkemeleri tarafından yargılanan suçlar temelinde Cenevre Sözleşmelerine dahil edilmiştir. Bu tür ihlallerin savaş suçu teşkil ettiği görüşü tartışmasızdır.³⁰³ Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri, dört Sözleşme'nin sırasıyla madde 50-51-130-147 hükümlerinde ortak olarak düzenlenmiştir.³⁰⁴ İlgili Cenevre Sözleşmesi'nin hükümleri uyarınca korunan kişi veya mallara karşı işlenen Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri şunlardır: *Kasten öldürme, biyolojik deneyler dahil olmak üzere, işkence veya insanlık dışı muamele, vücut veya sağlığa isteyerek aşırı acı ya da ciddi zarar verme, askeri gereklilik olmadan, mülkiyetin yaygın şekilde hukuka aykırı ve*

²⁹⁷ Bayılhoğlu, a.g.m., 2013, 64.

²⁹⁸ ICC. (14 December 2017). *Activation of the jurisdiction of the Court over the crime of aggression Resolution*, ICC 13th plenary meeting, ICC-ASP/16/Res.5.

²⁹⁹ Beyazıt, a.g.m., 2011, 320.

³⁰⁰ Dülger, a.g.e., 2015, 199.

³⁰¹ Pazarıcı, a.g.e., 2015, 658.

³⁰² Cullen, A. (2011). “War Crimes”. W. A. Schabas, N. Bernaz (editörler). *Routledge Handbook of International Criminal Law*. New York: Routledge, 141.

³⁰³ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 639.

³⁰⁴ Dülger, a.g.e., 2015, 200-201.

*keyfi tahribatı veya sahiplenilmesi, bir savaş esirinin ya da korunan diğer bir kişinin düşman güçlerden birinin kuvvetleri altında hizmet görmeye zorlanması, bir savaş esirinin ya da diğer korunan kişilerin adil ve olağan yargılanma haklarından kasten alıkonulması, hukuka aykırı tehcir veya nakletme, hukuka aykırı hürriyetin tahdidi, rehin alınması.*³⁰⁵

EYUCM yirminci yüzyılın son on yılında savaş suçları kavramının gelişmesinde önemli bir katalizör görevi görmüştür.³⁰⁶ Mahkeme Statüsü'nün 2. maddesinde Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri düzenlenmiştir. Statünün 3. maddesinde ise savaş hukuku kuralları ve örf ve adetlerinin ihlalleri savaş suçu olarak yer almıştır.³⁰⁷ 3. madde de düzenlenen savaş hukuku kuralları ve örf ve adetlerinin ihlallerinin temeli 1907 Lahey Sözleşmeleri oluşturmaktadır. 3. maddede düzenlenen ve savaş suçu teşkil eden eylemlerden bazıları şunlardır; *zehirli silah, gaz ya da gereksiz acıya neden olan silah kullanma, askeri gereklilikle bağdaşmayan nitelikte şehirlerin, kasabaların veya köylerin yok edilmesi, savunmasız kasaba köy yerleşim yeri veya binalara saldırılması ya da bombalanması, dini, hayır, eğitim, sanat ve bilimlere adanmış kurumlara, tarihi yerler ve bilim ve sanat eserlerine zarar verilmesi, yok edilmesi veya el konulması, kamu veya özel mülkün yağmalanması.* Ayrıca Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3 ve Ek Protokolleri de burada belirtilmesi gereken düzenlemelerdir.³⁰⁸ Mahkeme'nin 2. madde de düzenlenen ağır ihlaller nedeniyle yargı yetkisini kullanabilmesi için korunan kişiler ve mallara karşı işlenen ve sınırlı bir şekilde sayılan fiillerin, uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalarda işlenmesi gerekmektedir.³⁰⁹ Ancak 1995 tarihli Tadic Davası'nda Üstyargılama Dairesi, savaş hukuku kuralları ve örf ve adetlerinin ihlallerini düzenleyen 3. maddenin hem uluslararası hem de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar sırasında işlenen suçlara aynı ölçüde uygulanabileceğine karar vermiştir.³¹⁰

UCM'nin Roma Statüsü'nde savaş suçları 8. madde de düzenlenmiştir. 8. maddeye göre Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçlar dört kategoriye ayrılmıştır: 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri; uluslararası nitelikte silahlı çatışmalarda uygulanabilir savaş hukuku kuralları ve örf ve adetlerinin diğer ciddi ihlalleri; 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinin ciddi ihlalleri; ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda

³⁰⁵ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 639; Cullen, a.g.m., 2011, 141; Aksar, a.g.m., 2005, 49.

³⁰⁶ Cullen, a.g.m., 2011, 143.

³⁰⁷ Dülger, a.g.e., 2015, 200.

³⁰⁸ Aksar, a.g.m., 2005, 50.

³⁰⁹ Dülger, a.g.e., 2015, 201.

³¹⁰ Taşdemir, a.g.e., 2009, 225.

uygulanabilir savaş hukuku kuralları ve örf ve adetlerinin diğer ciddi ihlalleri.³¹¹ 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. maddesinin ciddi ihlallerini düzenleyen Statü'nün 8/2 (c) maddesine göre, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda, silah bırakmış ve hastalık, yaralanma, hürriyetin tahdidi veya başka bir sebepten ötürü savaş dışı kalmış silahlı kuvvetler mensupları da dahil olmak üzere, çatışmalara doğrudan katılmayan kişilere karşı işlenen fiiller savaş suçu olarak kabul edilmektedir.³¹² Bu fiiller şunlardır: Yaşam hakkına ve kişiye karşı şiddet, özellikle her türlü öldürme, sakat bırakma, zalimane muamele ve işkence; rehin alma; kanuna dayalı ve gerekliliği genel kabul görmüş yargısal garantileri haiz bir mahkeme kararı olmadan cezalandırma ve infaz; insan onuruna hakaret eden, özellikle aşağılayıcı ve küçük düşürücü muameleler.³¹³

Savaş hukuku kuralları ve örf ve adetlerinin ihlallerini uluslararası ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanacak kurallar olarak ayrı ayrı düzenleyen Roma Statüsü'nde uluslararası nitelikte silahlı çatışmalara ilişkin düzenlemeler daha detaylıdır.³¹⁴ Uluslararası nitelikte silahlı çatışmalarda uygulanabilecek savaş hukuku kuralları ve örf ve adetlerinin ciddi ihlalleri sayılan fiiller Statü'nün 8/2 (b) maddesinde düzenlenmiştir. Statü'nün 8/2 (e) maddesinde düzenlenen uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilecek savaş hukuku kuralları ve örf ve adetlerinin ciddi ihlalleri sayılan fiillerden bazıları ise şunlardır: sivil nüfusa saldırı; 15 yaşından küçük çocukların askere alınması; savaş esirlerine yaşama şansı verilmeyeceğini ilan etme; talan etme; sivillerin güvenliği veya askeri nedenler gerektirmedikçe sivillerin yer değiştirilmesi talimatı verilmesi.³¹⁵

Roma Statüsü 8/1 maddesine göre, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin savaş suçları nedeniyle yargı yetkisini kullanabilmesi, özellikle bir plan ya da politikanın parçası olarak ya da 8/2'de sayılan suçların geniş çapta işlenmesi halinde mümkün olmaktadır.³¹⁶

---

³¹¹ Cullen, a.g.m., 2011, 146.

³¹² Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 656; Dülger, a.g.e., 2015, 203; Pazarıcı, a.g.e., 2015, 658-659.

³¹³ Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü madde 8 (2) (c).

³¹⁴ Aksar, a.g.m., 2005, 50; Cullen, a.g.m., 2011, 146.

³¹⁵ Roma Statüsü madde 8/2 (e)

³¹⁶ Dülger, a.g.e., 2015, 204.

1.5.1.2.4. Soykırım suçu

Genel ve klasik bir tanım ile soykırım; bir grubun veya mensuplarının kasıtlı bir biçimde öldürülmesi, imhası veya yok edilmesi fiilidir.³¹⁷ Tarih boyunca uluslararası toplum birçok kez soykırım suçu teşkil edecek fiillerle karşı karşıya gelmiş olsa da³¹⁸ kavram ilk defa Polonyalı hukukçu Rafael Lemkin tarafından ortaya atılmış ve kavramsallaştırılmıştır.³¹⁹ 1944 yılında yayınlanan “İşgal Altındaki Avrupa’da Mihver Yönetimi” adlı eserinde, Alman işgali altındaki özellikle Yahudilere ve çingenelere yapılan Nazi uygulamalarını kapsamlı bir biçimde inceleyen Lemkin’e göre soykırım, bir ulusun üyelerini öldürerek yok etmekten öte tasarlanmış bir plana dayandırılarak çeşitli eylemlerle hedef seçilen ulusun temelini esastan yok edilmesidir.³²⁰ Yazara göre soykırım, ulusal, dini, ırksal veya etnik grupların gerek biyolojik olarak gerekse kültürel olarak yok edilmesini ifade etmektedir. Amaç, derhal yok etme değildir. Ulusal bir grubun siyasi ve sosyal kurumlarını, dilini, dinini, ulusal duygularını, ekonomik varlığını ve özgürlüğünü, sağlık ve haysiyetini v.s. ortadan kaldırarak o grubun yok edilmesini zamana yaymaktır.³²¹

Lemkin tarafından kullanılan soykırım terimi 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi’ne kadar sınırlı bir şekilde kullanılmıştır.³²² Örneğin Nürnberg Mahkeme Statüsü ve Mahkeme’nin yargılamaların da soykırım terimi kullanılmamış, soykırım suçu teşkil eden birçok eylem, Statü’nün 6 (b) ve 6 (c) maddelerinde düzenlenilen savaş suçları ya da insanlığa karşı suçlar olarak yargılanmıştır.³²³

Soykırım suçunun uluslararası hukuk kurallarında yer aldığı ilk hukuki belge BM Genel Kurulu’nun 11 Aralık 1946 tarih ve 96/I sayılı kararıdır. Söz konusu kararda soykırım uluslararası hukuka göre suç kabul edilmiştir.³²⁴ Kamuoyunda soykırım

³¹⁷ Kocaoğlu, S., S. (2010). “Suçların suçu: Soykırım”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 90, 141.

³¹⁸ Aksar, a.g.m., 2005, 47.

³¹⁹ Göktepeoğlu, E. (2014). “Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 19, 799.

³²⁰ Beşiri, A. (2013). “Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 108, 180.

³²¹ Dülger, a.g.e., 2015, 183.

³²² Beşiri, a.g.m., 2013, 181.

³²³ Aksar, a.g.m., 2005, 47.

³²⁴ Dülger, a.g.e., 2015, 184.

konusunda katalizör görevi gören bu karar Birleşmiş Milletleri uluslararası planda bağlayıcılığı olan daha geçerli hukuki önlemler almaya itmiştir.³²⁵

BM Genel Kurulunun 9 Aralık 1948 tarihli ve 260 A (III) sayılı kararıyla kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³²⁶ Soykırım Sözleşmesi'nin üç amacı vardır; II. Dünya Savaşı'nda Yahudilere karşı gerçekleştirilen yok etme eylemlerine karşı tepkiyi dile getirmek, hukuki bir altyapı oluşturmak suretiyle gelecekte işlenecek soykırım niteliğindeki eylemlere engel olmak ve uluslararası alanda, tanınan grupların hayatlarını sürdürebilme hakkını korumaktır.³²⁷

Sözleşme'nin 1. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir; taraf devletler, ister barış zamanında ister savaş zamanında işlensin, önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit eder. Bu nedenle taraf devletler, yalnızca uluslararası silahlı çatışmalar sırasında değil uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar sırasında da soykırım suçunu önlemek ve cezalandırmak zorundadır.³²⁸ Soykırım suçu, Soykırım Sözleşmesi'nin 2. maddesinde, Roma Statüsü'nün 6. maddesinde, EYUCM Statüsü'nün 4. maddesinde ve RUCM Statüsü'nün 2. maddesinde aynı şekilde tanımlanmıştır.³²⁹

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesine göre, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen fiiller soykırım suçunu oluşturur. Bu fiiller; Gruba mensup olanların öldürülmesi, grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, grubun hayat şartlarını kasıtlı olarak etkileyerek maddi varlığının kısmen veya tamamen yok olmasına yol açmak, grup içinde doğumları önlemek amacıyla önlemler dayatmak ve gruba mensup çocukları bir başka gruba zorla nakletmek.³³⁰ Sayılan bu fiiller ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubu, kısmen ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenmiş olmalıdır. Burada söz konusu olan özel suç işleme kastı, soykırım suçunu, karakteristik

³²⁵ Kocaoğlu, a.g.m., 2010, 143.

³²⁶ Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmenin Türkçe Metni için bkz. 29.03.1950 tarihli ve 7496 sayılı Resmi Gazete

³²⁷ Değirmenci, O. (2007). "Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 70, 61.

³²⁸ Dülger, a.g.e., 2015, 185.

³²⁹ Beşiri, a.g.m., 2013, 182.

³³⁰ Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi mad 2.

olarak diğer benzer suçlardan ayıran bir özelliktir.³³¹ Sözleşme'nin 3. maddesinde, soykırım gerçekleştirmek dışında soykırım suçunu işlemek için iş birliği yapmak, soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak, soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek ve soykırıma iştirak etmek eylemleri de cezalandırılabilir eylemler olarak düzenlenmiştir.³³² Ayrıca Sözleşme'nin 4. maddesine göre, soykırım suçunu veya 3. maddede düzenlenen eylemlerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişilerde olsa cezalandırılır.³³³ Sözleşme'nin 6. maddesinde soykırım suçunun veya 3. maddede belirtilen eylemlerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kimselerin yargılanmasının, suçun işlendiği devletin yetkili bir mahkemesi veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan taraf devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yapılacağı düzenlenmiştir. Ancak Sözleşme'nin ilk uygulamasının EYUCM ile somutlaşması 6. maddenin zayıf bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir.³³⁴ Bununla birlikte RUCM Akayesu kararı Soykırım Sözleşmesi'nin kabulünden yaklaşık yarım asır sonra, sözleşmenin uygulandığı ilk uluslararası mahkeme kararıdır.³³⁵

1.5.1.2.5. Uluslararası suçlar nedeniyle bireysel cezai sorumluluğun tarihsel gelişimi

Savaş suçu işleyen bireylerin cezalandırılmasına ilişkin uygulamadaki ilk örnekler yakın tarihli olsa da bu fikrin kökeninin Çinli yazar Sun Tzu'ya kadar dayandırılabilceği belirtilmektedir.³³⁶ Uluslararası uygulamada, kişilerin işledikleri uluslararası nitelikteki suçlardan dolayı yargılanması ile ilgili girişimler ise I. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiş; müttefik devletler savaş kurallarını ihlal eden bireylerin yargılanmasını öngören bir uluslararası mahkeme kurulmasını planlamıştır. Fakat Versailles Antlaşması ile yalnızca uluslararası ahlaka ve sözleşmelere ağır muhalefetinden dolayı Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in yargılanması öngörülmüş, İmparatorun Hollanda'ya kaçması nedeniyle planlanan bu yargılamada gerçekleştirilememiştir.³³⁷ Yine savaş sonunda müttefik devletler, 1915 yılında Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilerin topluca

³³¹ Dülger, a.g.e., 2015, 185.

³³² Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi mad 3.

³³³ Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi mad 4.

³³⁴ Göktepeoğlu, a.g.m., 2014, 816-817.

³³⁵ Kocaoğlu, a.g.m., 2010, 145.

³³⁶ Beyazıt, Ö. (2011). "La Haye Uluslararası Ceza Mahkemesine Giden Süreçte Uluslararası Ceza Yargılaması". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1(2), 317.

³³⁷ Uzun, E. (2003). "Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin tarihsel gelişimi ve Roma Statüsü". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26.

öldürüldüğü iddiası ile Osmanlı Devleti üst düzey yöneticilerinin sorumlu tutulacaklarını bildirmişlerdir. Hatta Sevr Antlaşması'na bununla ilgili bir hüküm eklenmiştir.³³⁸ Fakat Sevr Antlaşması yürürlüğe girmediği için müttefik devletlerce asılsız iddialara dayandırılarak planlanan bu yargılamalarda gerçekleştirilememiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra savaş kurallarını ihlal eden kişilerin yargılanmasıyla ilgili önemli adımlar atılmış fakat görüldüğü gibi bu çabalar herhangi bir sonuç vermemiştir. Bireylerin cezai sorumluluğunun uygulanabilmesi açısından asıl önemli rolü oynayan, *Ad Hoc* nitelikteki uluslararası ceza mahkemeleridir. II. Dünya Savaşı sonunda müttefik devletler tarafından, yenilgiye uğrayan devletlerin işledikleri savaş suçlarını yargılayabilmek için biri Almanya'da diğeri Japonya'da iki uluslararası *Ad Hoc* Mahkeme kurulmuştur. Mahkemeler yalnızca geleneksel savaş suçlarında değil aynı zamanda barışa karşı suçlar ve insanlığa karşı suçlarda da yargılama yetkisine sahip olmuştur. Bu yönüyle mahkemelerin uluslararası suçların sınıflandırılması açısından da önemli bir rol oynadıkları söylenebilir.

Bireysel cezai sorumluluk ilk kez Almanya'da kurulan Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi'nin Statüsü ve Japonya'da kurulan Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi'nin Statüsü ile düzenlenmişse de sonrasında insanlığa karşı suçları engellemek için çok sayıda çok taraflı sözleşme imzalanmıştır. Örneğin 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"³³⁹ ve 1949 yılında hazırlanan insancıl hukukun temel metinleri³⁴⁰ insanlığa karşı işlenen suçları önlemeyi amaçlamış ve insanlığa karşı işlenen suçlarda bireysel cezai sorumluluğu öne çıkarmıştır.³⁴¹

Bireysel cezai sorumluluk çerçevesinde uluslararası suç işleyen bireylerin yargılanmasını hedefleyen diğer *Ad Hoc* nitelikteki mahkemeler soğuk savaş sonrası

³³⁸ Sevr Antlaşması madde 230 şöyledir; Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan Müttefik Devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir. Müttefik Devletler, bu nedenle suçlanan kişileri yargılamakla görevlendirilecek mahkemeyi göstermek hakkını saklı tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu Mahkemeyi tanımayı yükümlenir. Uygun bir süre içinde, Milletler Cemiyeti, sözü edilen topluca öldürmeleri yargılamaya yetkili bir mahkeme kurarsa, Müttefik Devletler, sözü geçen sanıkları bu mahkemeye vermek haklarını saklı tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu mahkemeyi tanımayı da yükümlenir. Antlaşma metni için Bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf

³³⁹ Millî, ırkî, dinî, kitleleri kısmen veya tamamen imha suçunun «Genocide» önlenmesi ve cezalandırılması hakkındaki Sözleşme, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7469.pdf>, s.18199

³⁴⁰ 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, ICRC, Çev. Emre Öktem, Melike Batur Yamaner, Bleda Kurtarcan, Mehmet C. Uzun, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42

³⁴¹ Beyazıt, a.g.m., 2011, 325.

dönemde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri'dir. Mahkemeler, soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, geleneksel savaş hukuku ve insancıl hukukun ağır ihlallerini soruşturmak için görevlendirilmişlerdir.³⁴²

Bireylerin uluslararası nitelikteki bir yargı organı tarafından sorumluluklarının tespit edilmesi ve işledikleri uluslararası suçlar nedeniyle yargılanmalarının sağlanması açısından *Ad Hoc* mahkemelerin önemi büyüktür.³⁴³ Ayrıca gerek Nürnberg ve Tokyo gerekse Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri bireysel cezai sorumluluğun uygulanması açısından çok önemli yargı kararlarına imza atmışlardır.

1.5.1.2.6. Nürnberg ve Tokyo uluslararası askeri ceza mahkemeleri

II. Dünya Savaşı'nda Nazilerin ve Japonların işledikleri korkunç suçlar, müttefik devletler arasında yapılan anlaşmaların hızlı sonuç vermesine neden olmuştur. Bireysel olarak ya da bir grup mensubu olarak suçu işleyen kişilerin yargılanması amacıyla suçun işlendiği yer ayrımı yapılmaksızın Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi ve Pasifik savaş alanında işlenmiş suçları yargılamak üzere Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi kurulmuştur.³⁴⁴

Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa Geçici Hükümeti ve Sovyetler Birliği tarafından 8 Ağustos 1945 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması ile suçun işlendiği yer ayrımı yapılmaksızın önemli savaş suçlarının adil ve hızlı bir şekilde yargılanması ve cezalandırılması amacıyla kurulmuştur.³⁴⁵ Mahkeme statüsünün 6. maddesine göre mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar, barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardır. Statüde belirtilen suçları işleyen bireylerin cezai sorumluluğunun doğacağına karar veren mahkeme, yalnızca soyut varlıkların değil uluslararası hukuku çiğneyen bireylerin de cezalandırılmaları hâlinde uluslararası hukukun yaptırım gücünün olabileceğine hükmetmiştir.³⁴⁶ Ayrıca

³⁴² Başer, a.g.e., 2014, 229.

³⁴³ Aksar, Y. (2007). *Evrensel Yargı Kuruluşları*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 134.

³⁴⁴ Greppi, E. (1999). "The evolution of individual criminal responsibility under international law". *IRRC*, 81 (835), 537.

³⁴⁵ International Military Tribunal at Nuremberg. *Charter Of The International Military Tribunal*, mad 1, Yale Law School, The Avalon Project, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> adresinden 29 Ocak 2018'de alınmıştır.

³⁴⁶ Aydın, a.g.m., 2002, 142.

mahkemenin yargı yetkisine giren suçları işleyen bireylerin, devlet yöneticisi ya da hükümet üyesi olması, bu suçların iç hukukta suç teşkil etmemesi ya da suçu işleyen kişilerin üslerinden aldığı emri yerine getirmiş olması, bireyleri sorumluluktan kurtarmayacak ya da cezalarda hafifletici sebep olarak kabul edilmeyecektir.³⁴⁷ Mahkeme Ekim 1956 yılına kadar görev yapmış ve 21 üst düzey yöneticiyi suçlu bularak yargılamıştır.

Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Nürnberg mahkemesinden farklı olarak çok uluslu bir karar ile değil müttefik kuvvetleri Başkomutanı General Mc Arthur tarafından 19 Ocak 1946 yılında özel bir bildiriyle kurulmuştur.³⁴⁸ Mahkemenin amacı Pasifik savaş bölgesinde işlenen suçları yargılamaktır. Tıpkı Nürnberg Mahkemesi gibi barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suçları yargılamakla yetkilendirilmiştir.

Her iki mahkemede de öne çıkan nokta bireysel cezai sorumluluk ilkesini gündeme getirmiş olmalarıdır. Geleneksel uluslararası hukuka göre devletler, uluslararası hukukun tek öznesidir. Bu görüşe karşılık, Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinde alınan kararlar ile bireylerin de devletler gibi uluslararası hukuk kurallarına uymakla yükümlü olduğu ilk kez uluslararası bir düzenlemenin konusu olmuştur.³⁴⁹ Bireysel cezai sorumluluk ilkesiyle ilgili daha sonra atılacak adımlar için bu mahkemeler yol gösterici niteliktedir.

1.5.1.2.7. Birleşmiş Milletler tarafından kurulan ad hoc mahkemeler

Soğuk Savaş'ın ardından Yugoslavya dağılma sürecine girmiş ve 1991 yılında Bosna Hersek Yugoslavya'ya karşı bağımsızlığını ilan etmiştir. Bosna Hersek nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Sırp, Sırbistan'ın da desteğiyle ülkede iç savaş başlatmıştır. Sırp ve Hırvatların işgal ettikleri yerlerde meydana gelen olaylar nedeniyle BM harekete geçmiş ve Eski Yugoslavya'da meydana gelen uluslararası hukuk ihlallerini araştırmak için görevlendirilen komisyonun tavsiyesi üzerine, BM Güvenlik Konseyi'nin

---

³⁴⁷ International Military Tribunal at Nuremberg. *Charter Of The International Military Tribunal*, mad 7, Yale Law School, The Avalon Project, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> adresinden 29 Ocak 2018'de alınmıştır.

³⁴⁸ Beyazıt, a.g.m., 2011, 328.

³⁴⁹ Qasim, S., O. (2014). *Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı, KKTC. 19.

827 sayılı kararı ile 25 Mayıs 1993 tarihinde Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi³⁵⁰ kurulmuştur.

827 sayılı BM kararının eki halinde düzenlenen mahkemenin statüsüne göre, mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar dört maddede düzenlenmiştir. Bunlar; madde 2’de düzenlenen 1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin ağır ihlalleri, madde 3’te düzenlenen savaş hukuku ve teamül kurallarının ihlalleri, madde 4’te düzenlenen soykırım suçu ve madde 5’te düzenlenen insanlığa karşı suçlardır.³⁵¹

Statünün 8. maddesi zaman ve yer bakımından mahkemeyi şu şekilde sınırlamıştır: 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren Eski Yugoslavya hava, deniz ve kara sınırları içerisinde meydana gelen olaylarda işlenen suçlar mahkemenin yargı yetkisine girer.³⁵²

Bireysel Cezai Sorumluluk ilkesi için geniş bir faaliyet alanı veren statünün 7. maddesine göre bir suçun planlanmasına, hazırlanmasına ya da uygulanmasına yardım eden ve destekleyen kişinin cezai sorumluluğu doğacaktır.³⁵³ Ayrıca kişinin devlet yetkilisi olması, üstün emir vermesi, üstün verdiği emrin yerine getirilmesi, Nürnberg statüsüne benzer şekilde düzenlenmiş ve sorumsuzluk sebebi olarak kabul edilmemiştir.

EYUCM’nin uluslararası hukuka belki de en önemli katkısı, uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda işlenen savaş suçlarının faillerini yargı yetkisi kapsamına alması ve bu tür suçları işleyen kişilerin bireysel cezai sorumluluğunu gündeme getirmesidir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin ağır ihlalleri statüde tanımlanırken, uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda işlenen suçlar da bu kategoriye dahil edilmiştir. 1995 tarihli Tadic Davası’nda uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda işlenen savaş suçlarından dolayı savaş suçu işleyen kişilerin bireysel cezai sorumluluğunun doğacağına karar verilmiştir.³⁵⁴

³⁵⁰ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü’nün başlangıcında aynen, “Eski Yugoslavya topraklarında 1991’den itibaren işlenen uluslararası hukukun ciddi şekilde ihlallerinden sorumlu olan kişilerin yargılanması amacıyla, BM Antlaşması’nın 7. bölümüne dayanılarak Güvenlik Konseyi tarafından kurulan Uluslararası Mahkeme... “ sözlerine yer verildiği görülmektedir. Statü’de yer alan bu ifadelerle göre, mahkemenin yasal dayanağını BM anlaşmasının 7. bölümünün oluşturduğu anlaşılmaktadır. Odman, T. (1998). “Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 40 (1-4), 143.

³⁵¹ Taşdemir, a.g.e., 2009, 173-174; Uzun, a.g.m., 2003, 30.

³⁵² Azarkan, E. (2003). *Nürnberg’den La Haya’ye Uluslararası Ceza Mahkemeleri*. İstanbul: Beta Yayınları, 142, (Alıntılayan; Beyazıt, a.g.m., 2011, 333.)

³⁵³ Greppi, a.g.m., 1999, 543.

³⁵⁴ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 616.

Ruanda'da 1994 yılında Hutular ile Tutsiler arasında yaşanan anlaşmazlıklar iç savaşa dönüşmüştür. Yaşanan vahşet BM gündemine taşınmış ve BM tarafından Ruanda'da yaşanan soykırım ve insancıl hukuk ihlallerini araştırmak üzere bir komisyon kurulmuştur. Komisyon BM'ye sunduğu raporda Ruanda için uluslararası ceza mahkemesi kurulmasını tavsiye etmiş ve bu tavsiye üzerine 8 Kasım 1994 tarihinde 955 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur.³⁵⁵ Mahkemenin yasal dayanağı BM Antlaşması'nın 7. bölümüdür.³⁵⁶

Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar, statünün 2. maddesinde soykırım, 3. maddesinde insanlığa karşı suçlar ve 4. maddesinde Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. maddenin ve II Nolu Ek Protokol'ün ağır ihlalleri şeklinde düzenlenmiştir.

Daha önce kurulan *Ad Hoc* mahkemelerden farklı olarak, RUCM'nin yer bakımından yetkisi, hem Ruanda Devleti hem de Ruanda vatandaşları tarafından insancıl hukuk ihlallerinin işlendiği komşu devletlerdir.³⁵⁷ Komşu devletlerde insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştiren Ruanda vatandaşlarının da yargılanmasını öngören düzenleme ile İnsancıl hukuk kurallarının uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanmasıyla ilgili yeni bir gelişme söz konusu olmuştur.³⁵⁸

Mahkeme tarafından uluslararası hukuka kazandırılan bir başka yenilik ise soykırım suçu işleyenlerle ilgili aldığı kararlardır. Soykırım suçu ile ilgili ilk iddianame EYUCM'de düzenlenmiş olsa da ilk yargılama, RUCM tarafından Akayesu Davası'nda gerçekleşmiştir. Davada, Ruanda Taba bölgesinin Belediye Başkanı Jean Pierre Akayesu soykırım suçundan mahkûm edilmiştir. Bu karar uluslararası düzeyde soykırım suçu nedeniyle bireylerin cezai sorumluluğunu tesis eden ilk karardır.³⁵⁹ Kambanda Davası'nda ise soykırım suçu işlediği gerekçesiyle Ruanda Başbakanı Jean Kambanda mahkûm edilmiştir.

³⁵⁵ Göktepeoğlu, a.g.m., 2014, 821.

³⁵⁶ ICTR. (8 November 1994). Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR, Giriş

³⁵⁷ ICTR. (8 November 1994). Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR, mad. 2–4.

³⁵⁸ Taşdemir, a.g.e., 2009, 150; Uzun, a.g.m., 2003, 31.

³⁵⁹ Özkan, A. (2005). "Silahlı Çatışmalar Hukukunun uygulanmasında Ad Hoc Mahkemelerin Rolü". **BİLGESAM**, Web: <http://www.bilgesam.org/incele/1802/-silahl%C4%B1-%C7at%C4%B1smalar-hukukunun-uygulanmasında-ad-hoc-mahkemelerin-rolü/#.VvvQ7NKLTIU> adresinden 3 Şubat 2018'de alınmıştır. 489; Taşdemir, a.g.e., 2009, 183.

Kambanda, soykırım suçundan dolayı uluslararası bir mahkeme önünde mahkum edilen ilk hükümet başkanıdır.³⁶⁰

RUCM, Akayesu, Kayishema, Ruzindana, Rutaganda ve Kambanda davalarında aldığı kararlar ile yargı yetkisine giren suçların unsurlarını belirlemiş, içeriğini açıklamış ve bu suçları nedeniyle bireysel cezai sorumluluğu doğan kişileri yargılayarak uygulamaya geçirmiştir.

BM tarafından kurulan iki mahkeme de hem insancıl hukukun gelişimine hem de bireysel cezai sorumluluk ilkesinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Her iki mahkeme de bireysel cezai sorumluluğun uygulanabilmesi açısından tarihi öneme sahip yargı kararlarına imza atmıştır. Mahkemelerin, bireysel cezai sorumluluk ilkesini uygulamada yer ve zaman bakımından sınırlandırılması gibi teknik ve yapısal problemler yaşadıkları bir gerçektir. Buna karşılık tüm dünyaya ağır suçları işleyen bireylerin yargılabileceğini göstermişlerdir. Evrensel ve sürekli nitelikte bir ceza mahkemesinin kurulmasında da ön hazırlık görevi görmüşlerdir.

1.5.1.2.8. Uluslararası Ceza Mahkemesi ve bireysel cezai sorumluluk

EYUCM ve RUCM'nin kurulmasından sonra, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından evrensel ve daimi nitelikte bir ceza mahkemesinin kurulması için hazırlanan taslak statü tamamlanmıştır. Taslak 1994 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve taslağa son halini vermek üzere iki komite kurulmuştur. Çalışmaların tamamlanmasından sonra 15–17 Haziran 1998 tarihinde Roma Konferansı toplanmış ve Roma Statüsü kabul edilmiştir.³⁶¹

Roma Statüsü, uluslararası suçlar için bireysel cezai sorumluluk ilkesini teyit eden en son uluslararası mahkeme statüsüdür. Mahkeme uluslararası toplumu ilgilendiren ve uluslararası alanda endişe uyandıran çok ciddi suçlar için kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir ve devletlerin ulusal yargı yetkisini tamamlayıcı niteliktedir.³⁶²

³⁶⁰ Taşdemir, a.g.e., 2009, 183.

³⁶¹ Karakehya, H. (2008). "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk". *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57 (2), 140.

³⁶² Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Madde 1.

Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar statünün 5. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: Soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu.

Bireysel Cezai Sorumluluk kavramının genel ilkelerini içeren statünün 25. maddesi, Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri'nin Statülerinin bireysel cezai sorumluluk kavramını düzenleyen maddelerine oranla daha geniştir. Bireysel cezai sorumluluğu tek bir maddeyle ele alan Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri Statülerinin aksine Roma statüsü aynı konuyu daha etkili bir şekilde ele almak için detaylı maddeler düzenlemiştir.³⁶³ Statünün 25. maddesinde bireysel cezai sorumluluk, 27. maddesinde resmi unvan ile ilişki kurulmaması ilkesi, 28. maddesinde komutanların veya diğer üst rütbelilerin sorumluluğu, 33. maddesi üst makam emirleri ve kanunu tanımını ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir.

Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlardan dolayı kişilerin hangi hâllerde cezai sorumluluğunun doğacağını düzenleyen statü, doğrudan katılım, başka bir şahısla müştereken veya başka bir şahsın vasıtasıyla olmak üzere üç yolla suça katılım öngörmektedir.³⁶⁴

Statünün 25 (3) (b) bendinde bir suçun işlenmesini emretme, teşvik etme ya da suçu işlemeye ikna etme hâlinde de bireysel cezai sorumluluğun doğacağı düzenlenmiştir. Burada önemli bir nokta “meydana gelen veya teşebbüs edilen böyle bir suç” ibaresidir. İşlenmemiş fakat işlenme teşebbüsünde bulunulmuş suçlardan dolayı bireysel cezai sorumluluğun doğacağını öngören bu bent, statünün bireysel cezai sorumluluk ilkesinin uygulama alanını genişlettiğini gösterir.

Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri'nde suçun işlenmesine yardım ve yataklığın bireysel cezai sorumluluğu doğuracağı düzenlenirken ortak amaç/müşterek suç kavramlarına özel bir atıfta bulunulmamıştır. UCM statüsü ise ortak bir amaçla hareket eden bir grup tarafından statünün yargı yetkisine giren suçların işlenmesi

---

³⁶³ Damgaard, C. (2008). *Individual Criminal Responsibility for Core International Crimes*, Copenhagen: Springer –Verlag Berlin Heidelberg, Copenhagen, 114.

³⁶⁴ Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü md 25 (3) (a).

hâlinde de bireysel cezai sorumluluğun doğacağını düzenlenmiş ve ortak amaç/müşterek suç kavramlarına özel olarak değinilmiştir.³⁶⁵

Yine diğer *Ad Hoc* mahkemelerin düzenlemelerinden farklı olarak UCM Statüsü'nde, askerî komutan ile askerî olmayan diğer üst rütbelilerin bireysel cezai sorumluluğu arasında bir ayrım mevcuttur.³⁶⁶

Statünün 27. maddesi, resmi unvan ile ilişki kurulmaması ilkesini daha önceki *Ad Hoc* mahkeme statülerindeki eş değer hükümlere benzer şekilde yinelemiştir. Fakat bir adım ileri gidilmiş ve bir kişinin resmi yetkisi dikkate alınarak bu kişiye ulusal veya uluslararası hukuk tarafından verilmiş bulunan dokunulmazlık ve özel yargılama usullerinin, UCM'nin yargı yetkisini kullanmasına engel teşkil etmeyeceği hüküm altına alınmıştır.³⁶⁷

UCM, devletlere, Roma Statüsü'nde belirlenen suçları, kendi ulusal yasalarında suç olarak belirlemesi yükümlülüğünü getirir.³⁶⁸ Böylece devletler statüde belirtilen suçları işleyen kendi vatandaşlarını ya da kendi topraklarında bu suçları işleyen bireyleri yakalayıp yargılamak zorunda kalacaklardır.

Uluslararası hukukta bireysel cezai sorumluluk ilkesi farklı belgelerde yerini almış fakat bireysel cezai sorumluluğun unsurlarını düzenleyen bir antlaşma meydana getirilmemiştir. Bu eksikliğe rağmen, uluslararası hukukta uluslararası suçlar için bireysel cezai sorumluluk ilkesi yerleşmiş bir ilkedir.³⁶⁹

1.5.2. Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin İnsancıl Hukuk İhlalleri Nedeniyle “Doğrudan” Sorumluluğu

Genel olarak devlet dışı silahlı aktörlerin, her ne kadar yasal dayanağı belirsiz olsa da, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ile bağlı oldukları kabul görmektedir. Bazı yazarlar, hâlihazırda var olan bireysel cezai sorumluluk ve devlet

³⁶⁵ Damgaard, a.g.e., 2008, 116.

³⁶⁶ Roma Statüsü, madde 28 (1)

³⁶⁷ Aslan, M. Y. (2007). “Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 73, 253.

³⁶⁸ Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, Giriş.

³⁶⁹ Damgaard, a.g.e., 2007, 123.

sorumluluğu rejimlerinin devlet dışı silahlı aktörlerin ihlalleri ile doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde baş edebildiğini savunurken, diğer bir grup yazar ise uluslararası hukukta devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğunu düzenleyen bir mekanizmanın bulunmamasının “hesap verirlilik” boşluğu yarattığını savunmaktadır.³⁷⁰

Belirli insani yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerektiği göz önüne alındığında devlet dışı silahlı aktörün insancıl hukuk ihlali gerçekleştirdiğinde sonuçlarının ne olacağı açık değildir. Bu tür ihlalleri ilgili devlet dışı silahlı aktöre atfeden resmi olarak kabul görmüş bir mekanizma bulunmamaktadır.³⁷¹ Bununla beraber devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğu konusunun geçtiğimiz on yıl boyunca desteklendiğini ve bazı uygulamaların ortaya çıkmakta olduğunu gösteren işaretler bulunmaktadır.³⁷²

Devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğunun 2001 tarihli “Devletin Haksız Fiillerinden Dolayı Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler” metninin 10. maddesinde düzenlendiği ileri sürülmektedir.³⁷³ Taslak Metnin 8. maddesine göre bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, eğer bu kişi ya da grup bu davranışı yaparken, devlet talimatları, emri ya da denetimi altında ise, uluslararası hukuka göre devletin fiili olarak kabul edilir. Bu maddeye göre bu kişilerin ya da grupların davranışı ile devlet arasında somut bir bağ kurulması nedeniyle devlet sorumluluğu doğmaktadır.³⁷⁴ Bir devletin kendisine karşı meydana okuyan bir devlet dışı silahlı aktörün davranışları üzerinde herhangi bir kontrolü olmayacağı açıktır, bu tür aktörlerin davranışları devletle bağlantılı olamaz. Bu nedenle devlete meydana okuyan devlet dışı silahlı aktörlerin davranışları nedeniyle devletin sorumluluğu doğmaz.³⁷⁵ Bununla birlikte Taslak Metnin 10. maddesine göre, bir devletin yeni hükümeti haline gelen bir isyan hareketinin davranışı uluslararası

³⁷⁰ Bilkova, V. (2015). “Establishing Direct Responsibility of Armed Opposition Groups for Violations of International Humanitarian Law”, N., Gal-Or, C., Ryngaert, M., Noortman (Editörler). *Responsibilities of the Non State Actor in Armed Conflict and the Market Place*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff, 263-264.

³⁷¹ Heffes, E. (2013). “The Responsibility of Armed Opposition Groups for Violations of International Humanitarian Law: Challenging the State- Centric System of International Law”, *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 4, 81.

³⁷² Bilkova, a.g.m., 2015, 276.

³⁷³ Taşdemir, a.g.m., 2017, 77.

³⁷⁴ Erkiner, H., H. (2007). “Devletin Haksız Fiilinden Dolayı Uluslararası Sorumluluğunda Uluslararası Hukuk Komisyonunun Tespit Ettiği İsnat Kuralları”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 13 (3-4), 164.

³⁷⁵ Verhoeven, S., I. (2015). “International Responsibility of Armed Opposition Groups”, N., Gal-Or, C., Ryngaert, M., Noortman (Editörler). *Responsibilities of the Non State Actor in Armed Conflict and the Market Place*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff, 287.

hukuka göre bu devletin fiili olarak kabul edilir.³⁷⁶ Maddenin devamı ise şöyle düzenlenmiştir; bir isyan hareketinin ya da benzerinin davranışı, daha evvelden mevcut bir devletin ülkesinin bir kısmında ya da bunun idaresi altında olan bir toprakta yeni bir devlet kurmaya başarabilmişse, uluslararası hukuka göre bu yeni devletin fiili olarak kabul edilir.³⁷⁷ “İsyan hareketi ya da benzeri” ifadesinin ne anlama geldiğiyle ilgili Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun Yorumunda, 1977 tarihli II Nolu Ek Protokol’de yer alan silahlı çatışmalar hukukunun uygulanmasına ilişkin eşiğin rehber olabileceği belirtilmektedir.³⁷⁸ Taslak Metnin 10. maddesinin amacı başarılı bir isyan hareketi ya da benzeri ile nihai hükümet arasında “sürekliliği” sağlamaktır.³⁷⁹ Bazı yazarlara göre 10. maddenin temelinde yatan asıl amaç devlet dışı silahlı aktörler tarafından gerçekleştirilen eylemler nedeniyle bu aktörlerin cezasız kalmasının önlenmesi ve hesap verirliliğinin temininin sağlanması olduğu belirtilmektedir.³⁸⁰ 1996 tarihindeki ilk okumada geçici olarak kabul edildiği şekliyle Devlet Sorumluluğu Hakkındaki Taslak Maddeler madde 14 (3) , bir ayaklanma hareketinin bir unsurunun davranışının devletin bir fiili sayılmaması “uluslararası hukuk altında bu tür bir atfın yapılabildiği herhangi bir durumda, ayaklanma hareketinin unsurunun davranışının o harekete atfedilebilirliğine hanel getirmez” hükmünü öngörmekteydi. Konunun kapsamı dışında değerlendirildiği için bu madde sonradan metinden silinmiştir.³⁸¹ Taslak Metnin 10. maddesi yalnızca bir isyan hareketi hükümet haline gelmeyi başarır ya da yeni devlet kurarsa, isyan hareketinin eylemlerinin devlete atfedileceğini düzenler. Buna rağmen devlet uygulamaları özellikle yeni bir devlet kuran isyancı hareketlerle ilgili olarak 10. maddenin çok nadir bir durum olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca 10. madde kapsamı ve uygulanması açısından net değildir.³⁸²

³⁷⁶ UN General Assembly International Law Commission. (2001). Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, mad. 10 (1).

³⁷⁷ UN General Assembly International Law Commission. (2001). Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts , mad. 10 (2); Erkiner, a.g.m., 2007, 174.

³⁷⁸ Heffes, a.g.m., 2013, 89; UN General Assembly International Law Commission. (2008). *ILC Commentary to the Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts 2001*, A/56/10,53rd session 2001, Commentary to Article 10, para.9, 51.

³⁷⁹ Moffett, L. (2015). “Beyond Attribution: Responsibility of Armed Non State Actors for Reparations in Northern Ireland, Colombia and Uganda”, N., Gal-Or, C., Ryngaert, M., Noortman (Eds.). *Responsibilities of the Non State Actor in Armed Conflict and the Market Place*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff, 326; ILC Commentary to the Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts 2001, A/56/10,53rd session 2001, Commentary to Article 10, para 4, 50.

³⁸⁰ Moffett, a.g.m., 2015, 326.

³⁸¹ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 597.

³⁸² Verhoeven, a.g.m., 2015, 287-288.

Dolayısıyla madde devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğunu düzenlememektedir.³⁸³

Devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumlu tutulabileceği görüşü UKK ve birçok akademisyen tarafından desteklenmektedir.³⁸⁴ Örneğin Zegveld'e göre, uluslararası suçlar olarak adlandırılan fiiller topluluk temelinde meydana geldiği için devlet dışı silahlı aktörlere uluslararası hukukun etkin bir şekilde uygulanabilmesi için bu aktörler "kolektif" varlıklar olarak değerlendirmelidir. Ne uluslararası suçların önüne geçebilmek ne de uluslararası hukukun ilgili hükümlerine uyulmasını sağlamak tek bir kişinin cezalandırılması yoluyla gerçekleştirilemez. Devlet dışı silahlı aktörler tarafından işlenen haksız fiiller nedeniyle bu aktörlerin sorumlu tutulabileceği ilkesi kabul edilmektedir.³⁸⁵ Benzer şekilde Sassoli devlet dışı silahlı aktörler tarafından gerçekleştirilen insancıl hukuk ihlallerinin bu aktörlere uluslararası yasal sorumluluk getireceğini belirtmiştir.³⁸⁶ UKK 2005 tarihli "Uluslararası İnsancıl Teamül Hukuku" isimli çalışmasında, çatışmanın her bir tarafının uluslararası insancıl hukuka saygı göstermesi gerektiğini ve silahlı kuvvetlerinin talimatı ile veya yönetimi ya da kontrolü altında hareket eden diğer kişi ve grupların da saygı göstermesini sağlaması gerektiğini belirtmiştir.³⁸⁷ Ancak yine UKK'ya göre, devlet dışı silahlı aktörleri oluşturan kişilerin işledikleri fiillerden dolayı sorumluluğa tabi oldukları tartışılabilmekle birlikte, bu tür bir sorumluluğun sonuçları net değildir.³⁸⁸

BM tarafından devlet dışı silahlı aktörlere sorumluluk atfedildiği bazı örnek olaylar da mevcuttur.³⁸⁹ Örnek olarak, 27 Aralık 2008–18 Ocak 2009 tarihleri arasında İsrail tarafından gerçekleştirilen Gazze Saldırısı'nda meydana gelen uluslararası hukuk ihlallerini araştırmak üzere BM İnsan Hakları Konseyi tarafından bağımsız bir soruşturma komisyonu kurulmuştur.³⁹⁰ Komisyon tarafından hazırlanan Golstone Raporunda aynen şu ifade yer almaktadır; bir toprak üzerinde hükümet benzeri işlevler uygulayan devlet dışı aktörlerin

³⁸³ Taşdemir, a.g.m., 2017, 78.

³⁸⁴ Bilkova, a.g.m., 2015, 276.

³⁸⁵ Zegveld, a.g.e., 2002, 133.

³⁸⁶ Sassoli, M. (2002), "State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law", *International Review of the Red Cross*, 84 (846), 411; Bilkova, a.g.m., 2015, 276.

³⁸⁷ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 553.

³⁸⁸ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 597.

³⁸⁹ Taşdemir, a.g.m., 2017, 78.

³⁹⁰ Topal, A., H. (2008). "27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 Gazze Saldırısı ve Uluslararası Ceza Hukuku". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 1095-1096.

insan haklarına saygı gösterme görevi bulunduğu açıktır.³⁹¹ Çatışma sırasında bölgede faaliyet gösteren çok sayıda devlet dışı silahlı aktörün varlığı göz önüne alındığında, bu aktörler ile Gazze’de de facto kontrol sağlayan yetkililer arasındaki ilişki konusu ortaya çıkmıştır. Goldstone Raporu devlet dışı silahlı aktörlerin eylemleriyle ilgili olarak devletlere uygulanan gerekli özeni gösterme (due diligence) kuralının devlet dışı silahlı aktörlerin eylemleriyle ilgili olarak de facto otorite sağlamış bir devlet dışı silahlı aktör içinde geçerli olabileceğini ileri sürmüştür.³⁹²

Yine Sudan’daki insan hakları durumuna ilişkin bir raporda, BM İnsan Hakları Komisyonu’nun Özel Raportörü Sudanlı Halkın Kurtuluş Ordusu’nun, “kendi saflarındaki yerel komutanlar” tarafından işlenen sivilleri öldürme ve kaçırma, yağmalama ve yardım görevlilerini rehin alma fiillerinden dolayı sorumlu olduğunu ifade etmiştir.³⁹³

Libya’da 15-16 Şubat 2011’de Bingazi’de başlayan halk hareketleri kısa zamanda silahlı direniş hareketleri biçimine dönüşmüş ve ülke fiilen Ulusal Geçiş Konseyi ve Libya yönetimi arasında ikiye bölünmüştür. Askeri birlikler ve direnişçiler arasındaki çatışmalar, sivillere yönelik şiddet eylemlerine dönüşmüş ve yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir.³⁹⁴ Libya yönetimi ve Ulusal Geçiş Konseyi’ne bağlı güçler arasında çatışmaların devam etmesi üzerine, Uluslararası İnsan Hakları ihlallerini araştırmak üzere BM İnsan Hakları Konseyi tarafından Libya konusunda Uluslararası Soruşturma Komisyonu kurulmuştur. Komisyon Raporunda olabildiğince Ulusal Geçiş Konseyi tarafından kontrol edilen bölgelerde işlenen insan hakları hukuku ve insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle Konseyin sorumlu tutulacağı sonucuna varmıştır.³⁹⁵ Ayrıca Raporda Ulusal Geçiş Konseyi’ne

³⁹¹ UN Human Rights Council. (25 September 2009). *Human Rights in Paletsine and Other Occupied Arab Territories Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict*, A/HRC/12/48, 80. para. 305.

³⁹² Bellal, A. (2015). “Establishing the Direct Responsibility of Non State Armed Groups for Violations of International Norms: Issues of Attribution”, N., Gal-Or, C., Ryngaert, M., Noortman (Editörler). *Responsibilities of the Non State Actor in Armed Conflict and the Market Place*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff, 312, 314; Taşdemir, a.g.m., 2017, 78.

³⁹³ Henckaerts, Doswald-Beck, a.g.e., 2005, 59598.

³⁹⁴ Sak, Y. (2015) “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, 11 (44), 141.

³⁹⁵ Bellal, a.g.m., 2015, 316.

uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukukunun derhal uygulanmasını sağlama çağrısında bulunulmuştur.³⁹⁶

BM tarafından devlet dışı silahlı aktörlere sorumluluk atfedildiği örneklerden biri de, Suriye’de Mart 2011’den itibaren gerçekleştirildiği iddia edilen Uluslararası İnsan Hakları ihlallerini araştırmak üzere BM İnsan Hakları Konseyi tarafından kurulan Suriye konusundaki Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu’nun hazırladığı 16 Ağustos 2012 tarihli üçüncü rapordur.³⁹⁷ Raporda, devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası insan hakları antlaşmalarına taraf olamayacağı bununla birlikte bu aktörlerin de facto kontrol sağladıkları bölgelerde uluslararası teamül insan hakları normlarına saygı göstermeleri gerektiği belirtilmiştir.³⁹⁸ Komisyon üçüncü raporunda, devlet dışı silahlı aktörlerin grup olarak sorumluluğu üzerinde durmamış ve daha gevşek yapıda olan devlet dışı silahlı aktörlerin bireysel cezai sorumluluğu üzerine odaklanmıştır.³⁹⁹

Devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğu ile ilgili mevcut uygulama şuana kadar sınırlıdır. Bu süreç yalnızca uygulamadaki eksiklikler nedeniyle engellenmemekte aynı zaman da çözülmesi gereken bir dizi siyasi ve hukuki ikileme karşı karşıya kalmaktadır. Devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğuyla alakalı temel siyasi ikilem bu aktörlerin hak ve yükümlülükleri genişleterek, hukuki statülerini güçlendirecek olan bu durumla ilgili uluslararası hukukun yaratıcıları olan devletlerin gönülsüzlüğüyle bağlantılıdır.⁴⁰⁰ İnsancıl hukuk ihlalleri nedeniyle devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğu bu aktörlerin uluslararası insancıl hukukun “birincil kaynakları” ile bağlı olacakları sonucunu doğurur. Devletlere uygulanan hukuksal rejimin bir benzerinin devlet dışı silahlı aktörlere uygulanmasını sağlayarak bu aktörlerin meşruluğunu arttırabilecek böyle bir adım devletler tarafından kabul edilemez.⁴⁰¹ Uluslararası insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğu mekanizmasının karşı karşıya kaldığı hukuksal ikilemler, rejimin karakteri, haksız filleri devlet dışı silahlı aktörlere

---

³⁹⁶ UN Human Rights Council. (1 June 2011). *Report of the International Commission of Inquiry to Investigate all Alleged Violations of International Human Rights Law in the Libyan Arab Jamahiriya*, A/HRC/17/44, 83–84, para. 269.

³⁹⁷ Bellal, a.g.m., 2015, 317.

³⁹⁸ UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, Annex II, 47, para 10.

³⁹⁹ Bellal, a.g.m., 2015, 319.

⁴⁰⁰ Bilkova, a.g.m., 2015, 277.

⁴⁰¹ Taşdemir, a.g.m., 2017, 79.

atfetme kıstasları, rejimin içeriği, diğer sorumluluk türleriyle olan ilişkisi, devlet dışı silahlı aktörlerin sorumluluğu ile ilgili başvurulabilecek mahkeme ile ilgilidir.⁴⁰²

Devlet dışı silahlı aktörlerin mensupları tarafından gerçekleştirilen insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle bu aktörlerin doğrudan sorumlu tutulmasının avantajları vardır. Öncelikle devlet dışı silahlı aktörler kendi mensubu olan bireyleri suç işlemek için teşvik edebilirler ya da suç işlenmesine göz yumabilir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğunun tesis edilmesinin gerekliliği ahlaki açıdan doğrulanmaktadır. Bunun dışında devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğu söz konusu olursa bu aktörlerin mal varlıklarına da el konulabilir. Bir devlet dışı silahlı aktörün doğrudan sorumluluğunun tesis edilmesi uluslararası hukukun daha iyi uygulanmasını sağlayabilir. Örneğin yalnızca bireyleri cezalandırmak yerine devlet dışı silahlı aktörlere yöntemlerini değiştirme çağrısında bulunarak, ihlalleri önlemek ve cezalandırmak için eğitim ve yapısal gelişim teşvik edilebilir.⁴⁰³

Sonuç olarak uluslararası hukukta devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumluluğunu düzenleyen bir mekanizma bulunmamaktadır. Devlet dışı silahlı aktörler için ayrı bir sorumluluk rejiminin bulunmaması uluslararası hukukta “hesap verirlilik” boşluğu yaratmaktadır.⁴⁰⁴ Bu sorun devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin devlete atfedilmesi yoluyla ya da bu aktörlerin mensuplarını gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle bireysel cezai sorumluluk kapsamında sorumlu tutarak giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak günümüzde yaşanan silahlı çatışmaların süresi ve şiddeti göz önüne alındığında uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara taraf teşkil eden devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğu sorunu daha da önemli bir hal almaktadır. Bu nedenle uluslararası hukukun yaratıcısı olarak devletlerin siyasi kaygılarını göz önünde bulundurarak, devlet dışı silahlı aktörleri meşrulaştırmaksızın insancıl hukuka saygı göstermeye teşvik eden ve gerçekleştirdikleri ihlaller nedeniyle etkin şekilde cezalandırılmalarını öngören bir sorumluluk rejiminin tesis edilmesi gerekmektedir.⁴⁰⁵

---

⁴⁰² Bilkova, a.g.m., 278.

⁴⁰³ Bellal, a.g.m., 2015, 306.

⁴⁰⁴ Verhoeven, a.g.m., 2015, 285.

⁴⁰⁵ Taşdemir, a.g.m., 2017, 81

Çalışmanın bu bölümünde özellikle uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar bağlamında oldukça önemli bir pozisyonda olan devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusu teorik açıdan incelenmiştir. İkinci bölümde ise yapısı, işleyişi ve faaliyetleriyle kendilerinden önceki devlet dışı silahlı aktörlerden önemli ölçüde ayrılan, yeni nesil devlet dışı silahlı aktör örnekleri olarak DEAŞ ve PYD'nin insancıl hukuku nasıl ihlal ettikleri, hangi suçları işledikleri ve bu eylemler neticesinde ortaya çıkacak sorumluluk meseleleri Suriye İç Savaşı bağlamında incelenecektir. Bu sayede devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle uluslararası sorumluluğu konusu teori ve uygulamada karşılaştırılmış olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE İÇ SAVAŞI'NDA DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN İNSANCIL HUKUK İHLALLERİ VE ULUSLARARASI SORUMLULUK

2.1. Ortadoğu'da Arap Baharı'na Genel Bakış

Büyük halk hareketlerinin nedeni çoğu zaman tetikleyici olayın kendisi değil; yönetimlerin izlediği politikalarla dezavantajlı duruma gelen kesimlerin mevcut kurum ve kurallar içerisinde kendisine bir gelecek görememesidir.⁴⁰⁶ 2010 yılının sonunda başlayan ve 2011 yılının başında hemen hemen bütün Arap dünyasına yayılan halk hareketlerinin⁴⁰⁷ tetikleyici olayı ise Tunus'ta pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Bouazizi isimli gencin kendisi yakma eylemidir. Başlangıcı bu eylem kabul edilse de halk hareketlerinin yayıldığı birçok Arap ülkesinin yaşadığı kronikleşmiş sosyoekonomik problemler ve siyasi meşruiyet sorunları alttan alta bir toplumsal muhalefeti biriktirmiştir.⁴⁰⁸

Arap baharının yaşandığı ülkelerin farklı siyasi ve sosyoekonomik yapıya sahip olması yaşanan olayların farklı nedenlerle meydana gelmesine farklı şekillerde gelişmesine ve farklı şekillerde sonuçlanmasına neden olmuştur.⁴⁰⁹ Ancak Batı sömürgeciliği sonrası kurulan Arap devletlerinin belirgin özellikleri Arap ayaklanmalarının nedenleriyle ilgili tespitler yapmak adına önemlidir. Bu devletlerden çoğu sınırları masa başında çizilmiş ve modern devlet şekli olan milli devlet özelliği taşımamaktadır. Bu da sınır sorunlarına, etnik ve kurumsallaşma ile ilgili sorunlara neden olmuştur. Yönetimlerin büyük bir kısmının Batılı devletler tarafından iş başına getirildiği ve desteklendiği bu rejimler meşruiyetlerinin kaynağını halktan almamaktadır. Bir azınlığın desteğini alarak çoğunluk üzerinde baskıcı bir yönetim sürdüren Arap ülkelerinde ülke zenginliği yönetici

⁴⁰⁶ Gün, M., S., Koçak, K., A. (2012). "Arap Halk Ayaklanmaları ve Yeni Düzen İnşası", *Yasama Dergisi*, 22, 9.

⁴⁰⁷ Baharçipek, A. (2011). "Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı", *Birey ve Toplum*, 1(1), 20.

⁴⁰⁸ Altunışık, Benli, M. (2011), "Arap Ayaklanmaları: Dönüşümü Etkileyen Faktörler", *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 94.

⁴⁰⁹ Göçer, İ., Çınar, S. (2015), "Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 55.

sınıflar arasında paylaşılmaktadır.⁴¹⁰ Arap devletlerinde belirgin olan bu özellikler halk ayaklanmalarının temelinde yatan çarpıklıklardır.

Arap ayaklanmalarının en önemli nedenlerinden biri sosyoekonomik problemlerdir. Arap ayaklanmalarının yayıldığı ülkelerde enflasyon, işsizlik, zor yaşam koşulları, gıda sıkıntısı ile petrol fiyatlarındaki artış ve azalışlar bu ayaklanmaların başlamasında belirleyici olmuştur.⁴¹¹ Artan petrol fiyatlarına karşın refah artışı sağlanamamış⁴¹², rejimler iktidara yakın gruplara iş olanakları yaratırken, genel nüfusa istihdam sağlayamadığı için büyük bir gelir adaletsizliği oluşmuştur. 1996–2006 yılları arasında Ortadoğu’da işgücü, yıllık olarak dünyanın diğer gelişmekte olan ülkelerine kıyasla üç kat artmış ve dünyanın en yüksek işsizlik oranıyla karşı karşıya kalınmıştır.⁴¹³ Genç nüfus arasındaki işsizlik halk hareketlerinin temelinde yatan en önemli sebeplerinden birisidir.⁴¹⁴ İyi eğitilmiş işsiz genç nüfusun talepleri geniş halk kesimlerinin talepleriyle örtüşünce kısa sürede çok sayıda taraftar bulmuş ve yönetimleri tehdit edebilecek bir hale gelmiştir.⁴¹⁵ Bu ekonomik problemlere ek olarak halkı sokağa döken önemli nedenlerden biri de Arap ülkelerinde yaşanan yolsuzluk ve rüşvettir.⁴¹⁶ Giderek fakirleşen, ekonomik taleplerine cevap alamayan ve tepkisini dile getirdiğinde siyasi baskıyla karşılaşan Arap halkları yıllardır devam eden bu düzen karşısında durdurulamaz hale gelmiştir.⁴¹⁷

Genelde sosyoekonomik nedenler ön plana çıksa da Arap ayaklanmalarında siyasi nedenlerde çok etkili olmuştur.⁴¹⁸ Arap ayaklanmalarını tetikleyen nedenlerden biri halkın özgürlük talepleridir. Uzun yıllardır iktidarı elinde bulunduran demokrasiden uzak ve otokratik yapıda olan yönetimler dışı kapalı bir rejimde halkı sürekli baskı altında tutmuş, halkın siyasi taleplerine karşılık vermemiştir.⁴¹⁹ Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmış olduğu bu ülkelerin tamamında seçme ve seçilme hakkı, ifade özgürlüğü, örgütlenme

⁴¹⁰ Baharççek, a.g.m., 2011, 21-22.

⁴¹¹ Şahin, M., Uysal, Şahin, Ö. (2014). “Arap Baharı’nın Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 23, 173.

⁴¹² Şahin, Şahin, a.g.m., 2014, 173.

⁴¹³ Dersan, Orhan, D. (2013). “ Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1-2), 20.

⁴¹⁴ Afzal, M., QadirMushtaq, A. (2017). “Arab Spring: Its Causes and Consequences”, *Journal of the Punjab University Historical Society*, 30(1), 2.

⁴¹⁵ Gün, Koçak, a.g.m., 2012, 9.

⁴¹⁶ Baharççek, a.g.m., 2011, 23.

⁴¹⁷ Dersan, Orhan, a.g.m. 2013, 20.

⁴¹⁸ Gün, Koçal, a.g.m., 2012, 10.

⁴¹⁹ Şahin, Şahin, a.g.m., 2014, 174.

özgürlüğü ya hiç yoktur ya da göstermelidir.⁴²⁰ Seçimler göstermelik olarak yapılmış, babadan oğula iktidar devri yalnızca monarşilerde değil kendilerini cumhuriyet olarak tanımlayan ülkelerde de gerçekleşmiş ve böylece halk ülke yönetiminde söz sahibi olamamıştır.⁴²¹ Halkın insanca yaşama adına temel hak ve özgürlük talepleri ve demokratikleşme adına reform taleplerinin iktidarların uzun yıllardır sürdürdükleri otoriter yönetimlerine karşı bir tehdit olarak algılanarak bastırılmaya çalışılması halk ayaklanmalarını beslemiştir. Ayrıca halk arasında huzursuzluk yaratarak ayaklanmaları besleyen bir diğer neden de Arap ülkelerinde bürokratik kurumların kalitesinin düşük, işleyişinin yavaş ve sorunlu olması, bu bürokratik sistemin belirli elit grupların elinde ve yalnızca onların taleplerine cevap veriyor olmasıdır.⁴²²

Genç nüfusun fazla olduğu Arap coğrafyasında son 30 yıl boyunca eğitim düzeyi açısından kaydedilen ilerlemeler ve internet başta olmak üzere iletişim kanallarının artması demokratikleşmeye yönelik sosyal değişim taleplerinde önemli rol oynamıştır.⁴²³ İletişim kanalları özellikle sosyal medya sayesinde Ortadoğu halkları dünyada neler olup bittiğini yakından takip etme fırsatı bulmuş, farklı yaşam biçimlerinden etkilenerek beklentilerini arttırmıştır.⁴²⁴ Baskıcı rejimlerin tüm sansür uygulamalarına rağmen sosyal medya ayaklanmaların Arap dünyasına yayılmasında hayati bir rol oynamıştır.⁴²⁵

Sayılan ortak nedenlere rağmen halkın talepleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Yine de bu ayaklanmaları birleştiren ve baskın olan moral ve etik ilkeler şu şekilde sıralanabilir; adalet, özgürlük, onur ve saygı.⁴²⁶

Daha önce de belirtildiği gibi, Arap Baharı 2010 yılı sonunda Tunus'ta pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Bouazizi isimli gencin kendisi yakmasıyla başlamış ve kısa sürede yayılmıştır. Tunus'ta 23 yıldır iktidarı elinde bulunduran Zeynel Abidin bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalmış⁴²⁷, Mısır'da halk iki haftalık gösterilerin sonucunda Hüsnü Mübarek idaresini düşürmeyi başarmıştır.⁴²⁸ Libya ve Yemen'de halk hareketlerine

⁴²⁰ Baharççek, a.g.m., 2011, 23.

⁴²¹ Dersan, Orhan, a.g.m., 2013, 20.

⁴²² Şahin, Şahin, a.g.m., 2014, 174.

⁴²³ Fayzal, QadirMushtaq, a.g.m., 2017, 3.

⁴²⁴ Dersan, Orhan, a.g.m., 2013, 21.

⁴²⁵ Fayzal, QadirMushtaq, a.g.m., 2017, 5.

⁴²⁶ Gün, Koçal, a.g.m., 2012, 12.

⁴²⁷ Şahin, Şahin, a.g.m., 2014, 175.

⁴²⁸ Keskin, Ş. (2016). "Beşinci Yılında Arap Baharı: Tunus, Libya, Mısır ve Suriye", *Yeni Türkiye*, 593.

iktidarın göstermiş olduğu sert müdahaleler sonucunda iç savaş başlamıştır. Libya’da 7 Şubat 2011 tarihinde başlayan iç savaş 40 yılı aşkın süredir iktidarda bulunan Muammer Kaddafi’nin öldürülmesi ile 20 Ekim 2011 tarihinde son bulmuştur.⁴²⁹ Yemen’de protestoların şiddetlenmesinin ardından çıkan iç savaş neticesinde Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih, dokunulmazlık verilmesi şartıyla istifa etmiştir.⁴³⁰

Arap Baharı’nın etkilediği ülkelerden biri olan Suriye’de ise Mart 2011’de başlayan barışçıl gösteriler kısa sürede iç savaş boyutuna ulaşmıştır. Çok sayıda aktörün rol oynadığı Suriye İç Savaşı 2019 yılı itibariyle halen devam etmektedir. Arap Baharı’nın en uzun ve kanlı bir şekilde yaşandığı ülke olan Suriye’de halk hareketlerinin nedenlerini, gelişim sürecini ve iç savaşta rol oynayan aktörleri incelemeyen önce Suriye’nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından olayların başladığı 2011 yılına kadar ki süreci ele almak konunun bütünlüğü açısından önemlidir. Halk ayaklanmalarına neden olan sosyoekonomik, siyasi ve toplumsal problemler tarihsel süreç içinde otokratik rejimler tarafından gerçekleştirilen uygulamalarla olgunlaşmıştır. Mart 2011’den itibaren ise önüne geçilemez halk ayaklanmalarına ve ardından iç savaşa dönüşmüştür.

2.2. Bağımsızlıktan İç Savaşa: Suriye Tarihi

2.2.1. Suriye’de Fransız Manda Yönetimi

Suriye’de günümüzde yaşanan çatışmaların ipuçları, Fransız manda idaresi altında uygulanan bazı politikaların miraslarını inceleyerek bulunabilir.⁴³¹ Osmanlı ordusunun yaklaşık 400 yıl hakimiyet sağladığı Suriye topraklarından 1918 yılında çekilmesinin ardından Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal’ın Şam’a girmesiyle birlikte Suriye’de yaklaşık 2 yıl sürecek olan fiili bağımsızlık dönemi başlamıştır.⁴³² Mart 1920’de Suriye’nin çeşitli bölgelerinden gelen temsilcilerin oluşturduğu Suriye Ulusal Kongresi, Suriye’nin bağımsız bir devlet olduğunu ilan etmiş ve Mekke Şerifi Hüseyin’in oğlu Emir Faysal’ı Suriye Kralı olarak bu devletin başına getirmiştir.⁴³³ Ancak Nisan 1920’de San Remo Konferansı’nda Müttefikler Yüksek Konseyi tarafından Filistin ve Lübnan’ı kapsayacak şekilde ilan edilen

⁴²⁹ Keskin, a.g.m., 2016, 592.

⁴³⁰ Şahin, Şahin, a.g.m., 2014, 175.

⁴³¹ Harvard Divinity School (2016, Şubat 26), “Syria Country Profile”, *Harvard Divinity School*, 6.

⁴³² Okur, M., A. (2009). “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, *Bilig*, 48, 139-140.

⁴³³ Arı, T. (2008). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*. (4. Baskı). Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık, 158.

bu krallık kabul edilmemiş ve 1916'da yapılan Sykes-Picot Antlaşması çerçevesinde öngörülen paylaşımaya uygun olarak Filistin Suriye'den ayrılarak, Suriye ve Lübnan Fransız manda yönetimi altına konulmuştur.⁴³⁴ Suriye'nin kontrolünü ele alan Fransızlar çok geçmeden Kral Faysal'ı ülke dışına kaçırmaya zorlamış ve böylece Suriye'de Fransız mandası başlamıştır.⁴³⁵

Ancak San Remo Konferansı'yla Ortadoğu'nun nüfuz alanlarına bölünüşü bölge üzerindeki Fransız-İngiliz rekabetini sona erdirmemiş, bu rekabetin yarattığı tedirginlik Fransa'nın Suriye'de uyguladığı azınlık politikalarında da kendini göstermiştir.⁴³⁶ Fransız manda yönetimi döneminde Suriye'de etnik ve mezhepsel bölünmeler Arap milliyetçiliğini bastırmak ve ulusal bağımsızlık hareketlerinin önüne geçebilmek için bilinçli bir şekilde kışkırtılmıştır.⁴³⁷ Arap milliyetçiliğine karşı alınan bu önlemin nedeni İngiltere'nin Ortadoğu'daki Fransız hakimiyetini zayıflatmak ve Ortadoğu'dan Fransa'yı tamamen uzaklaştırmak amacıyla Arap milliyetçiliğini teşvik edeceği endişesi ve milliyetçiliğin Kuzey Afrika'ya yayılarak İmparatorluğun bu en önemli topraklarında kendisine karşı bir tehdit oluşturma ihtimalidir.⁴³⁸ Fransa bölgede etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları derinleştirmek amacıyla önce Lübnan'ı bağımsız bir devlet haline getirmiş ardından Suriye'de Şam, Halep, Lazkiye ve Cebel-i Dürzi'yi dört ayrı eyalet haline getirmiştir. Böylece Lazkiye'de Aleviler, Cebel-i Dürzi'de Dürziler ayrı bir yönetime sahip olmuştur.⁴³⁹ Her siyasal birimin yapısal zayıflığı Fransa için bir süre birleşik muhalefetle karşılaşmadan bölgedeki egemenliğini sürdürmek için bir avantaj olmuştur.⁴⁴⁰ Fransa manda yönetiminin sonuna kadar yerel otonomi taleplerini desteklemeye devam etmiştir.⁴⁴¹

Fransa'nın "böl ve yönet" politikası gereği azınlıklara verdiği destek çoğunluk Sünni topluluk ile azınlıklar arasındaki husumetin artmasına neden olmuştur.⁴⁴² Çoğunlukla Sünni Müslüman topluluk tarafından benimsenen Arap milliyetçiliği Sünni hakimiyetinden endişe duyan azınlıklar için de bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Orduyu ekonomik ve

⁴³⁴ Şahin, Yılmaz, T. (2011). *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, (3. Baskı). Ankara: Barış Kitap, 16-17.

⁴³⁵ Özdemir, Çağatay. (2016). "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", *Bilgi*, 18 (2), 84.

⁴³⁶ Okur, a.g.m., 2009, 141.

⁴³⁷ Fildiş, Tekdal, A. (2012). "Roots of Alawite- Sunni Rivalry in Syria", *Middle East Policy*, 19(2), 148.

⁴³⁸ Khoury, P., S. (1987). *Syria and The French Mandate The Politics of Arab Nationalism (1920-1945)*. New Jersey: Princeton University Press, 53.

⁴³⁹ Arı, a.g.e., 2008, 159-160.

⁴⁴⁰ Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih 1918-1994*. (17. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 83.

⁴⁴¹ Okur, a.g.m., 2009, 142.

⁴⁴² Özdemir, a.g.m., 2016, 85.

sosyal ilerlemenin bir parçası olarak gören azınlıklar askeri akademilere yönelmiştir. Fransa Arap milliyetçiliğinin çok güçlü olduğu kent merkezlerinden çok uzak azınlık bölgelerinden asker toplayarak ordudaki azınlık hakimiyetinin pekiştirilmesine destek olmuştur.⁴⁴³ Sonuç olarak askeri yapıyı elinde bulunduran azınlık gruplar bağımsızlık sonrası bu durumu Sünni Müslüman egemenliğini kırmak için kullandıklarından ordunun siyasal yaşamın içine çekilmesine ve ülkede sürekli bir istikrarsızlığın egemen kılınmasına yol açılmıştır.⁴⁴⁴

Fransa'nın takip ettiği "böl ve yönet" politikasına rağmen Suriye'de manda yönetimini sürdürmesi kolay olmamıştır.⁴⁴⁵ Fransız mandasına karşı direnişler 1925 gibi erken bir tarihte başlamış ve Fransa tarafından şiddetle bastırılmıştır.⁴⁴⁶ Direnişin bastırılmasının ardından Fransız askeri yönetimi, Milletler Cemiyeti (MC) tarafından Fransa'dan talep edilen bir yükümlülük olan "kendi kendini idare" yönünde adımlar atmaya başlamış ve 1927 yılında Şam'daki değişik milliyetçi gruplardan oluşan Ulusal Cephe'nin kurulmasına izin vermiştir.⁴⁴⁷ Liderleri Osmanlı bürokrasisinde de etkin görevlerde bulunmuş ailelere mensup milliyetçi siyasal elitlerden oluşan Ulusal Cephe kurulduğu tarihten itibaren siyasal yaşamda etkili olmuş ve Fransa'nın Suriye'den çekilmesi için büyük çaba sarf etmiştir.⁴⁴⁸

Dünyada genel bir savaşa gidişin işaretlerinin iyice belirginleştiği yıllarda Fransa'da Halk Cephesi Hükümeti Suriye ile ilişkilerini daha yumuşak bir zemine oturtmak amacıyla Suriyeli liderler ile ittifak antlaşması yapmıştır. 1936 yılında imzalanan antlaşmada Alevi ve Dürzi bölgelerinin de Suriye'ye dahil edilmesi öngörülmüştür.⁴⁴⁹ Suriye Devleti'nin sınırlarına Alevi ve Dürzi bölgelerinin de dahil edilmesiyle Sünni Müslümanlardan oluşan ülkenin homojen yapısı bozulmuştur. Bu da Suriye'de bu tarihten sonra yaşanacak istikrarsızlıklarda çok önemli bir rol oynamıştır.⁴⁵⁰

Fransa'da yaşanan hükümet değişikliği nedeniyle Suriye ile yapılan ve manda yönetiminin 3 yıl sonra sona ereceğini düzenleyen antlaşmanın onaylanması II. Dünya

⁴⁴³ Fildiş, Tekdal, a.g.m., 2012, 6.

⁴⁴⁴ Arı, a.g.e., 2008, 161.

⁴⁴⁵ Sander, a.g.e., 2008, 83.

⁴⁴⁶ Özdemir, a.g.m., 2016, 85.

⁴⁴⁷ Okur, a.g.m., 2009, 148.

⁴⁴⁸ Arı, a.g.e., 2008, 161.

⁴⁴⁹ Şahin, Yılmaz, a.g.e., 2011, 19.

⁴⁵⁰ Arı, a.g.e., 2008, 160.

Savaşı sonuna kadar gerçekleşmemiştir.⁴⁵¹ 1943 yılında Suriye’de yapılan seçimlerde Ulusal Cephe iktidara gelmiş ve manda yönetimine karşı olan Şükrü el Kuvvetli Suriye’nin ilk devlet başkanı olmuştur.⁴⁵² Ulusal Cephe’nin iktidara gelmesinden bir yıl sonra ABD ve Sovyetler Birliği, 1945 yılında ise Fransa’nın tüm muhalefetine rağmen İngiltere Suriye’nin bağımsızlığını tanımıştır.⁴⁵³ Bu gelişmelerle birlikte II. Dünya Savaşı’ndan sonra Fransa’nın güçsüz düşmesi ve Suriye’de manda rejimine karşı mücadelenin devam etmesi nedeniyle Fransa 1946 yılında ülkeyi tamamen terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁵⁴ Fransa’ya karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi başarıya ulaşmış olsa da Suriye’de manda yönetiminde ayrıştırılmaya çalışılan farklı etnik grupların birbiriyle mücadele edecekleri yeni ve darbelerle dolu bir dönem başlamıştır.⁴⁵⁵

2.2.2. Suriye Arap Cumhuriyeti’nde Askeri Darbeler Dönemi

1946 yılında BM’ye katılarak Suriye Arap Cumhuriyeti adını alan Suriye’ye⁴⁵⁶ bağımsızlık sonrası istikrarsızlık ve askeri darbeler damgasını vurmuştur.⁴⁵⁷ Fransa’nın Suriye’den çekilmesinin ardından ülkede siyasal güç Sünni grupların tekelinde olan iki siyasal partinin denetimine geçmiştir. Bunlardan birincisi ülkenin Mısır ve Suudi Arabistan’la yakın ilişki içinde olmasını öngören ve Şamlı hukukçu ve sanayicilerin hakimiyetindeki Ulusal Cephe’ydi. İkincisi ise Irak ve Ürdün ile birleşme yanlısı olan ve Halepli toprak ağaları ile tüccarların denetiminde olan Halk Partisiydi. Ancak her iki Partide ülkedeki istikrarsızlığa ve ekonomik kalkınma sorunlarına çözüm getirememiştir.⁴⁵⁸

Bağımsızlığını kazandıktan kısa süre sonra Suriye’de ilk askeri darbe General Hüsnü Zaim’in liderliğinde gerçekleşmiştir. İktidara gelişinden kısa süre sonra Zaim tüm siyasi oluşumları ortadan kaldırma, sınırları kapatma, basına sansür uygulama ve sokağa çıkma yasağı gibi uygulamalar gerçekleştirmiştir.⁴⁵⁹ Suriye’de Zaim iktidarı kısa sürmüştür. 14

⁴⁵¹ Şahin, Yılmaz, a.g.e., 2011, 19.

⁴⁵² Okur, a.g.m., 2009, 151.

⁴⁵³ Ataman, M. (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, *SETA*, Rapor No 6, 8.

⁴⁵⁴ Özdemir, a.g.m., 2016, 85.

⁴⁵⁵ İnce, E. (2017 Yaz). “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”, *Tarih ve Günce: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Dergisi*, 1 (1), 268.

⁴⁵⁶ Taşdemir, Tezcan, a.g.m., 2013, 14.

⁴⁵⁷ Yılmaz, M., E. (2011). “Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatısı”, *Ortadoğu Analiz*, 3 (30), 16.

⁴⁵⁸ Ataman, a.g.m., 2012, 8.

⁴⁵⁹ Hitti, P., K. (1959). *Syria: A Short History*, New York; The Macmillan Company, 252.

Ağustos 1949'da Sami Hinnavi liderliğinde bir grup asker Zaim'e karşı otoritesini kötüye kullandığı, kamu fonlarını boşa harcadığı ve bireysel özgürlükleri kısıtladığı gerekçesiyle darbe gerçekleştirmiştir.⁴⁶⁰ Ardından Haşim Attasi liderliğinde sivil bir geçici hükümet kurularak ülke genel seçimlere götürülmüştür. Yeni bir seçim yasasıyla 15-16 Kasım 1949'da genel seçimler yapılmasına rağmen ülkede istikrar sağlanamamıştır.⁴⁶¹ Büyük vaatlerle darbe gerçekleştiren Hinnavi'nin sonu da selefinden farklı olmamıştır.

19 Aralık 1949'da ülke yönetimi bu kez Hinnavi'nin Suriye çıkarları aleyhine dış güçlerle (Irak) iş birliği yaptığını iddia eden Albay Edip Çiçekli'nin eline geçmiştir.⁴⁶² Bir yıl içinde yaşanan darbeler nedeniyle toplumsal huzur ve refahın dibe vurduğu Suriye'de enflasyon muazzam ölçüde yükselmiş ve işsizlik artmıştır.⁴⁶³ Ekrem Hourani liderliğindeki sivil yetkililer yeni bir anayasa hazırlayarak ülkedeki istikrarı sağlamaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır.⁴⁶⁴ Bunun üzerine Edip Çiçekli 29 Kasım 1951'de tekrar askeri darbe gerçekleştirerek bütün yetkileri kendinde toplamıştır. 1952'de bütün siyasi partileri kapatan Edip Çiçekli⁴⁶⁵ 1953 yılında devlet başkanı olarak atanmıştır.⁴⁶⁶ 1954 yılına gelindiğinde Suriye'de bağımsızlık sonrası oluşan askeri darbe geleneğine uygun olarak kendi kısa süreli otokratik yönetimini kuran Edip Çiçekli de darbeye yönetimden uzaklaştırılmıştır.⁴⁶⁷ Baas Partisi ise bu noktada Edip Çiçekli'yi iktidardan uzaklaştıracak siyasi zeminin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Askeri darbeye birlikte Suriye'de siyasal çoğulcu hayata geçilmesinin önü açılmış ve Baas Partisi de faaliyetlerine yeniden başlamıştır.⁴⁶⁸

Suriye iç siyasetinde 1955'ten itibaren sol eğilimli faktörler giderek güç kazanmıştır. Bunda halk nezdinde Batılı ülkelerin yıllarca Suriye'yi sömürmesine duyulan öfkenin geçmemiş olması, ülkedeki askeri diktatörlüklerin kurulmasında Batılıların kendi çıkarlarına hizmet edecek subaylarla içli dışlı olmaları ve İsrail Devleti'nin kurulmasıyla ülkede artan Batı karşıtlığı etkili olmuştur. Tüm bu gelişmeler ise Batı karşıtı söyleme

⁴⁶⁰ Hitti, a.g.e., 1959, 252-253.

⁴⁶¹ Ataman, a.g.m., 2012, 8.

⁴⁶² Dağ, A., E. (2013). *Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü*. (2. Baskı). İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi, 26.

⁴⁶³ İnce, a.g.m., 2017, 270.

⁴⁶⁴ Ataman, a.g.m., 2012, 8.

⁴⁶⁵ Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 80.

⁴⁶⁶ Kıran, A. (2014). "Arap Baharı, Suriye ve Demokratik Dönüşüm Beklentileri", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 101.

⁴⁶⁷ Özdemir, a.g.m., 2016, 85.

⁴⁶⁸ Özkoç, a.g.e., 2008, 81.

sahip olan Baas Partisi ve Komünist Parti gibi sol partilerin de önünü açmıştır.⁴⁶⁹ 1957 yılı itibariyle ülke yönetimi sol bir koalisyonun denetimine girmiş ancak iktidarı ele geçiren sol partiler arasında baş gösteren rekabet Komünist Parti lehine gelişince Baas Partisi Cemal Abdülnasır liderliğindeki Mısır ile Suriye'nin birleşme sürecini başlatmıştır.⁴⁷⁰ Baas Partisinin yoğun çalışmaları sonucu Şubat 1958'de Kahire'de iki ülkenin "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adı altında birleştirildiği ilan edilmiştir.⁴⁷¹

Nasır'ın kısa zamanda tüm yetkileri kendinde toplaması, Suriye'deki tüm partileri kapatması ve kontrolü kendisinin hakim olduğu Ulusal Kurtuluş Birliği Suriye Şubesi'ne bırakması hem Suriye hem de Baas Partisi açısından hayal kırıklığına neden olmuş, Suriye bu birleşmeden umduğunu bulamamıştır. Nasır'ın yürüttüğü bu politika ve ülkede hiçbir olumlu gelişmenin yaşanmaması nedeniyle 28 Eylül 1961'de bir grup Suriyeli subayın ayaklanması sonucu Mısır Suriye birliği dağılmıştır.⁴⁷² 1961 yılında yapılan genel seçimlerin ardından oluşturulan yeni meclis Nazım el-Kudsi'yi devlet başkanı olarak atamıştır. 28 Mart 1962'de bir askeri darbe gerçekleştirilse de darbe karşıtı gösteriler nedeniyle darbeciler geri adım atmak zorunda kalmış ve el-Kudsi yeniden devlet başkanı olmuştur. Ancak beklenen istikrar sağlanamayınca 8 Mart 1963 yılında yapılan bir darbeyle Baas Partisi iktidarı ele geçirmiştir.⁴⁷³ 1963 yılından Hafız Esad'ın iktidara geldiği 1970 yılına kadar Suriye politikalarına Baas Partisi içinde yaşanan iktidar mücadeleleri yön vermiştir.⁴⁷⁴

2.2.3. Suriye'de BAAS Partisi ve Hafız Esad Dönemi

Temel İdeolojisi Arap milliyetçiliği, Arap sosyalizmi, Pan-Arabizm ve militarizmin bir kombinasyonundan oluşan Baas Partisi 1947 yılında Şam'da Mişel Eflak ve Salah Bitar tarafından kurulmuştur.⁴⁷⁵ Mezhep, bölge ve aşiret bağlarını dışlayarak bunların yerine Arap milliyetçiliği ile sınıf bağlarını korumayı hedeflese de partinin geleneksel sosyal

⁴⁶⁹ Dağ, a.g.e., 2013, 27.

⁴⁷⁰ Ataman, a.g.m., 2012, 9.

⁴⁷¹ Hitti, a.g.e., 1959, 258.

⁴⁷² İnce, a.g.m., 2017, 271.

⁴⁷³ Ataman, a.g.m., 2012, 9.

⁴⁷⁴ Yılmaz, Şahin, a.g.e., 2011, 157.

⁴⁷⁵ Özdemir, a.g.m., 2016, 85.

kanallar yoluyla siyasi bir harekete dönüşmesi, ileride partiye üye olanların sosyal kimlikleri üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır.⁴⁷⁶

1950'li yıllarda Suriye siyasetinde aktif rol oynayan Baas Partisi siyasal hayata az sayıda kentli büyük ailenin ve bunların çıkarlarını dile getiren partilerin hakim olduğu bir dönemde toplumda hakim konumda olmayan Alevi, Dürzi ve Hristiyan azınlığı cezpt etmiştir.⁴⁷⁷ Parti kurucuları Şamlı orta sınıfa mensup olsa da partiye üye olanların büyük bir bölümü eğitim amacıyla kırsal kesimden Suriye'nin başkentine göç etmiş kişilerdi. Bu ilk üyelerin kendi bölgelerindeki girişimleri sayesinde genişleyen parti teşkilatı, üyelerinin kolayca taraftar toplayabildiği Cebel-i Dürzi gibi azınlıkların yaşadığı bölgelerde, diğer bölgelere oranla daha iyi kök salmıştır.⁴⁷⁸ Bir azınlık partisi olma idealiyle yola çıkmış olmasa da Baas ideolojisinin yoksul kesimden gelen azınlıkları cezbetmesi azınlıkların özellikle de Alevi ve Dürzilerin hem parti içinde hem de orduda önemli görevlere gelmesine neden olmuştur.⁴⁷⁹ Azınlıkların partideki etkisi 1961'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından tekrar faaliyetlerine başlayan Baas Partisinde yaşanan iktidar mücadelelerinde önemli bir rol oynamıştır.

1963 Mart ayında Baas Partisi darbe ile iktidarı ele geçirdiğinde Alevilerin yönetimdeki etkileri de hissedilir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. 1963 darbesinin gerçekleştirilmesinde rol oynayan ve Baas Partisinin çekirdek kadrosunu oluşturan dört isimden yalnızca Emin Hafız'ın Sünni olmasına karşılık Hafız Esad, Muhammed Ümran ve Salih Cedid Aleviydi. Parti içinde yaşanan iktidar mücadelelerinin bir sonucu olarak 1966 yılında Baas Partisinin radikal kanadı tarafından gerçekleştirilen bir darbeye Emin Hafız ve Baas Partisinin kurucularından Mişel Eflak ile Salah Bitar iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bu darbeye beraber Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın yanı sıra Savunma Bakanlığı görevini de ele geçiren Hafız Esad ile Salih Cedid ülkeyi yöneten iki önemli isim haline gelmiştir.⁴⁸⁰ Bu tarihten itibaren yol arkadaşı Salih Cedid ile iş birliği

⁴⁷⁶ Van Dam, N. (2000). *Suriye'de İktidar Mücadeleleri: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum* (Çev. S. İdiz, A. Falay Çalkıvık). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1996'da yayımlandı), 40.

⁴⁷⁷ Hourani, A. (2013). *Arap Halkları Tarihi* (Çev. Y. Alogan). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı), 467.

⁴⁷⁸ Dam, a.g.e., 2000, 40.

⁴⁷⁹ Özkoç, a.g.m., 2008, 71.

⁴⁸⁰ Arı, a.g.e., 2008, 459.

yapan Hafız Esad bütün gücünü örgütlenmeye ve muhaliflerini tasfiye etmeye ayırmıştır.⁴⁸¹

1967 yılında yaşanan Arap İsrail Savaşı'nda Suriye'nin Golan Tepeleri'ni kaybederek ağır yenilgiye uğramasıyla Salih Cedid ve onun sivil hükümetteki temsilcisi Nurettin el Attasi ülke genelinde itibar kaybederken, Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı yürüten Hafız Esad güçlenmeye başlamıştır.⁴⁸² Ülkede popülerliği gitgide artan Hafız Esad 1970 yılında parti içinde gerçekleştirdiği kansız bir darbe ile hem partinin hem de ülkenin başına geçmiştir.⁴⁸³ Bağımsızlık kazandığı tarihten itibaren sık sık gerçekleştirilen darbeler nedeniyle Ortadoğu'nun en istikrarsız ülkelerinden biri olan Suriye'de Hafız Esad'la birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle ülkede istikrar sağlandığını söylemek mümkün olsa da Esad'ın bu istikrarı sağlamak ve iktidarını güçlendirmek adına gerçekleştirdiği politikalar Suriye'de günümüzde yaşanan olaylara zemin hazırlayacak bambaşka sorunları da beraberinde getirmiştir.

İktidara gelişinin ardından Esad 1971'de siyasal katılım adına küçük bir adım sayılan 173 üyeli Halk Konseyi'ni oluşturmuştur. Gerçek bir demokratik yapılanmadan çok uzak olan Halk Konseyi'nde Baas 87 üyeyle temsil edilirken diğer sandalyeler küçük gruplar ve partilere ayrılmıştır.⁴⁸⁴ Halk Konseyi Esad'ı başkanlık için tek aday göstermiş ve gerçekleştirilen referandum ile Esad 7 yıllığına devlet başkanlığına seçilmiştir.⁴⁸⁵ 7 Mart 1971'de Esad, Baas dahil Nasırcılardan oluşan Arap Sosyalist Birliği, Baas'tan ayrılan Sosyalist Birlikçiler, bağımsız sosyalistlerden oluşan Arap Sosyalist Hareketi ve komünistlerin yer aldığı beş partiyi "Ulusal İlerici Cephe" çatısı altında birleşmeye teşvik ederek iktidarını güçlendirmek ve ülkedeki siyasal hareketleri denetleyebilmek için önemli bir adım atmıştır. Ulusal İlerici Cephe, siyasal partilerin yasal olarak siyasal faaliyette bulunabilecekleri tek kurum olarak yerini almıştır.⁴⁸⁶ Esad'ın iktidarını güçlendiren bir diğer önemli gelişme ise 1973 Suriye Anayasası'nın yürürlüğe girmesidir. Bu anayasanın en temel özelliği Esad'ın 30 yıllık iktidarına olanak sağlayan devlet başkanlığı konumunu

⁴⁸¹ Dağ, a.g.e., 2013, 39.

⁴⁸² Bağlıoğlu, A. (2013). "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", *E- Malakat Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 503.

⁴⁸³ Özdemir, a.g.m., 2016, 86.

⁴⁸⁴ Arı, a.g.e., 2008, 460.

⁴⁸⁵ Dağ, a.g.e., 2013, 45.

⁴⁸⁶ Özkoç, a.g.e., 2008, 159.

sağlama almasıdır. Anayasa ile yasama, yürütme, yargı ve güvenlik alanlarındaki tüm yetki devlet başkanında toplanmıştır.⁴⁸⁷ Diğer taraftan Esad Baas Partisini iktidarını devam ettirmenin en temel aracı olarak görmüş bu nedenle geniş yetkilerle donatılmış devlet başkanlığının yanı sıra partinin genel sekreterliği görevini de sürekli elinde bulundurmuştur.⁴⁸⁸ Aynı anda devlet başkanı, parti genel sekreteri ve başkomutan olan Esad'ın meşruiyetini arttırmak ve yönetime demokratik bir görünüm vermek için 7 yılda bir devlet başkanlığı seçimleri yapılmıştır.⁴⁸⁹

Hafız Esad döneminde ülkedeki Aleviler ayrımcılığa maruz kalmış bir mezhep olmaktan çıkarak Suriye siyasetinde ve ekonomide etkin bir konum kazanmıştır.⁴⁹⁰ Esad mezhep, bölge ve aşiret bağlarını kullanarak iktidarını güçlendirmiştir. Yönetim kademelerine güvendiği kişileri, yakın çevresini ve akrabalarını yerleştiren Esad askeri bürokrasinin ve istihbarat çalışanlarının büyük bir kesimini de Alevi kökenlilerden oluşturmuştur.⁴⁹¹ Alevi azınlığın ülkede artan etkisi 1970 öncesi güç mücadelelerinde dayanışma unsuru iken 1970 sonrası Esad rejiminin sağlamlaştırılmasında çok önemli bir yere sahip olmuştur.⁴⁹² Rejimin dayandığı toplumsal taban büyük oranda Alevilerden oluşsa da en üstteki Alevi grupla birlikte diğer azınlıklar, bir takım Sünni gruplar ve özellikle Şam ve Halep'teki zengin tüccarlarda Suriye rejiminde önemli bir yere sahip olmuştur.⁴⁹³ Bu anlamda Esad özellikle seküler Sünni gruplara gerek bürokrasi gerek sermaye içinde alan açmış böylece ordu, istihbarat ve Baas Partisi içinde görev verdiği bu Sünni grupların da desteğini kazanarak iktidarını sağlamlaştırmıştır.⁴⁹⁴

Esad kontrollü ve yavaş ekonomik liberalleşme girişimlerinde bulunmuşsa da Suriye'de kamu sektörünün güçlendirilmesi ve halkın genel refah seviyesinin artırılması düşüncelerini de sürekli gündemde tutmuştur. Esad'ın devletçilik ve halkçılık gibi ilkeleri benimsemesinin nedeni ise rejime olan halk desteğini güvence altına almak ve istikrarın

⁴⁸⁷ Aras, B., Toktaş, Ş. (2008). *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*. (1. Baskı). Ankara: SETA Yayınları, 34.

⁴⁸⁸ Arı, a.g.e., 2008, 462.

⁴⁸⁹ Şen, Y. (2013), "Suriye'de Arap Baharı", *Yasama Dergisi*, 23, 58.

⁴⁹⁰ Şen, a.g.m., 2013, 58.

⁴⁹¹ Arı, a.g.e., 2008, 462.

⁴⁹² Süer, B. (2012). "Suriye'de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi", *Akademik Ortadoğu*, 6 (2), 5.

⁴⁹³ Süer, a.g.m., 2012, 5.

⁴⁹⁴ Ulutaş, U., Bölme, S., M. (2012). *Suriye'de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya*, Ankara: SETA Kim Kimdir Sayı 3, 8.

devam etmesini sağlamaktır.⁴⁹⁵ Özellikle kırsal kesimin toprak reformu, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği sayesinde kalkındırılması Esad rejimine olan desteği güçlendiren çok önemli bir unsur olmuştur.⁴⁹⁶

Ancak Sistemin ekonomik açıdan kırılganlıkları 1980'lerin sonunda meydana gelen ekonomik krizle ortaya çıkmıştır. Krize çözüm olarak kamu sektöründe masraftan kısma politikasına gidilmiş, sosyal yardımlar durdurulmuş ve devlet tarafından istihdam edilen orta sınıfın kazanım gücü azaltılmıştır. 1990'lara gelindiğinde hükümet harcamaları Gayri Safi Milli Hasıla'nın yarısından çeyreğe düşmüştür. Rejimde ekonomik zayıflığa karşı tek çözümün özel yatırımın büyümenin ana kaynağı olarak canlandırılması olduğuyla ilgili fikir birliğine varılmış⁴⁹⁷ 1991'de çıkarılan "Yatırım Yasası" ile yabancı yatırımcılara dış ticaret, döviz ve vergi alanlarında avantajlar sağlanmıştır.⁴⁹⁸ Ancak bu fikir birliği ekonomik liberalleşmenin devam edebileceği ölçüde geniş çaplı olmamıştır.⁴⁹⁹ Suriye'de rejim siyasi liberalleşmeden uzak durarak yalnızca sınırlı bir ekonomik liberalleşmeye müsaade etmiştir.⁵⁰⁰

Ülkedeki bütün kurumlar üzerinde mutlak hakimiyet sağlayan Esad aynı zamanda farklı siyasal hareketlerin ve muhaliflerin üzerinde baskı kurarak yaşam alanlarını yok etmiştir. Ancak Esad rejimi çok güçlü olsa da ülkede sürekli göz önünde bulundurulması gereken yerleşik güvenlik açıkları her daim varolmuştur. 1980'lerin başında ülkenin kuzey şehirlerini sarsan halk ayaklanmaları da dahil çeşitli halk ayaklanmalarına öncülük eden Müslüman Kardeşler tarafından temsil edilen Sünni topluluk ve şehirli tüccarlar arasında kırsal kökenli Alevi azınlığın ülkedeki siyasi ve askeri hakimiyeti öfke yaratmıştır.⁵⁰¹ 1982 yılına gelindiğinde uzun yıllar rejime karşı en tehlikeli muhalif hareket olarak varlığını sürdüren Müslüman Kardeşler tarafından başlatılan "Hama Ayaklanması" hükümet güçleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bu müdahalede 20.000 civarında sivilin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir.⁵⁰² Özellikle bu olaydan sonra rejimi korumak için büyük

⁴⁹⁵ Aras, Toktaş, a.g.m., 2008, 36.

⁴⁹⁶ Süer, a.g.m., 2012, 6-7.

⁴⁹⁷ Hinnebusch, R. (2012). "Syria: From 'Authoritarian Upgrading' to Revolution", *International Affairs*, 88 (1), 97.

⁴⁹⁸ Ataman, a.g.m., 2012, 12.

⁴⁹⁹ Hinnebusch, a.g.m., 2012, 97.

⁵⁰⁰ Süer, a.g.m., 2012, 7.

⁵⁰¹ Hinnebusch, a.g.m., 2012, 97.

⁵⁰² Buçukçu, Ö. (2012). "Genel Bilgiler"., A. Birol (Editör). *Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*. Ankara: SDE Analiz, 6.

bir çoğunluğu Alevilerden oluşan istihbarat personeli ve muhafız birimlerinin sayısı artırılmıştır.⁵⁰³

Rejimin devamlılığı adına önemli adımlar atarak iktidarını sınırsız yetkilerle donatan Hafız Esad iç politikada tek söz sahibi iken iktidara geldiği tarihten itibaren dış politikada da en önemli karar alıcı olmuştur. Hafız Esad'ın kişiliği, siyasal tercihleri ve diplomatik yetenekleri, tek elden yönetilen ve kişiselleştirilen dış politikanın en önemli belirleyicileri olarak ön plana çıkmıştır.⁵⁰⁴ Arap milliyetçiliği ve İsrail karşıtlığını dış politikanın öncelikli konuları haline getiren Esad⁵⁰⁵ bu sayede uzun yıllar Sovyetler Birliği'nden ucuz silah alırken Körfez Arap ülkelerinden de ekonomik yardım almıştır.⁵⁰⁶ Baas Partisinin temel ilkelerinden biri olan sosyalist anlayışa uygun olarak Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile stratejik ilişkiler geliştiren Esad iki kutuplu dünyada denge politikası güderek batılı ülkelerle de ilişkilerini tamamen kesmemiştir.⁵⁰⁷

30 yıllık iktidarı boyunca ordudan siyasete, eğitimden medyaya ve sendikalara kadar devletin bütün kurumları üzerinde denetim sağlayarak otoriter bir rejim inşa eden Hafız Esad'ın 2000 yılında vefatından sonra yerine oğlu Beşar Esad geçmiş ve böylece Suriye'de yepyeni bir döneme girilmiştir.

2.2.4. Beşar Esad Dönemi

Hafız Esad'ın yerine geçmesini düşündüğü büyük oğlu Basil'in 1994 yılında bir trafik kazasında hayatını kaybetmesi üzerine İngiltere'de göz ihtisası yapan Beşar Esad Suriye'ye dönmüş ve tüm hayatı kökten değişmiştir.⁵⁰⁸ Hafız Esad hayatta kalan en büyük oğlu Beşar Esad'ın kendi yerine geçmesi için büyük çaba sarf etmiş ve yumuşak bir geçiş aşaması hazırlamak için çok çalışmıştır. Ancak yine de Hafız Esad'ın kurduğu rejimin halefinin ustalaşması zordu.⁵⁰⁹ Ülkeye dönüşünün ardından Zırhlı Birlikler Okulu'nda kurmay binbaşılığa getirilen Beşar Esad, 1996'da yarbay, 1999'da albay rütbesine

⁵⁰³ Hinnebusch, a.g.m., 2012, 97.

⁵⁰⁴ Ataman, a.g.m., 2012, 16.

⁵⁰⁵ Şen, a.g.m., 2013, 58.

⁵⁰⁶ Hinnebusch, a.g.m., 2012, 97.

⁵⁰⁷ Ataman, a.g.m., 2012, 16.

⁵⁰⁸ Leverett, F. (2005). *Inheriting Syria: Bashar's Trial by Fire*. Washington D.C; Brooking Institution Press, 59-60.

⁵⁰⁹ Leverett, a.g.e., 2005, 27.

yükseltilmiş ve kısa bir süre sonra da Cumhuriyet Muhafız Alayı'nın başına getirilmiştir.⁵¹⁰ Böylece ordu ve güvenlik güçleri içinde Beşar'a olan destek güçlendirilmeye çalışılmıştır.⁵¹¹ Toplumsal meşruiyet kazanması açısından gerekli halkla ilişkiler çalışmaları yapılmış ve Beşar halka dürüst, reformcu, ılımlı ve açık görüşlü biri olarak tanıtılmıştır.⁵¹² Hafız Esad hazırlık döneminde Beşar Esad'ı halefi olarak tanıtmaktan kaçınmış ancak toplumsal meşruiyetinin yanında siyasal meşruiyetinin sağlanması adına da bazı adımlar atılmıştır. Baba Esad halefinin imajını zedeleyebilecek ekonomik ve sosyal sorunlarla çevrili iç siyasete yönlendirmek yerine Beşar Esad'ı önce dış ilişkiler alanına yönlendirmiş ve Beşar deneyim kazanması için birçok yurt dışı seyahatine gönderilmiştir.⁵¹³ Ayrıca Beşar Esad'ın iktidara hazırlanış sürecinde liderliğine karşı çıkması muhtemel olan etkili kişiler devre dışı bırakılmış, yönetimde kapsamlı bir yeniden yapılanma gerçekleştirilmiştir.⁵¹⁴

Hafız Esad'ın ölümünden sonra Beşar Esad'ın devlet başkanı olabilmesi ve Baas Partisi Genel Sekreterliği ve Başkomutanlık gibi devlet başkanında toplanan tüm yetkileri devralabilmesi için Anayasa rekor bir sürede değiştirilmiş,⁵¹⁵ devlet başkanı seçilebilme yaşı 40'tan 34'e yani tam olarak Beşar Esad'ın bulunduğu yaşa indirilmiştir.⁵¹⁶ Aynı gün Baas Partisi Beşar'ı devlet başkanlığına aday göstermiş, albay olan rütbesi korgeneralliğe yükseltilmiş ve Suriye Silahlı Kuvvetler Komutanlığı'na getirilmiştir. Baas Partisi Genel Sekreterliği'ne de seçilen Beşar Esad tek aday olarak 10 Temmuz 2000'de yapılan referandum sonucu oyların %97'sini alarak Suriye Devlet Başkanı olmuştur.⁵¹⁷

Suriyeliler Beşar Esad'ın ülkenin demokratikleşmesine öncülük edeceği konusunda oldukça iyimser davranmıştır. Bunda yeni başkanın bir dönem Londra'da ikamet etmesi,

⁵¹⁰ Ulutaş, Bölme, a.g.e., 2012, 11.

⁵¹¹ Leverett, a.g.e., 2005, 61.

⁵¹² Ataman, a.g.m., 2012, 23.

⁵¹³ Zisser, E. (2007). *Commanding Syria: Bashar al-Asad and the First Years in Power*. London; I.B. Tauris, 33.

⁵¹⁴ Ataman, a.g.m., 2012, 23.

⁵¹⁵ ICG. (2004). *Syria Under Bashar (II): Domestic Policy Challenges*. International Crisis Group Middle East Report No. 24, 5.

⁵¹⁶ Ayhan, V. (2011). *Suriye'de İktidar Mücadelesi, Uluslararası Toplumun Tepkisi ve Türkiye'nin Konumu*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Rapor no. 42, 7.

⁵¹⁷ Ataman, a.g.m., 2012, 23.

genç oluşu, “yapıcı eleştirilere” hoşgörülle yaklaşması, ülkeyi modernleştirme yönünde söylemleri ve yolsuzlukla mücadele ve şeffaflık konusundaki kararlılığı etkili olmuştur.⁵¹⁸

İktidara geldiği ilk dönemde Beşar Esad Sünni Arap çoğunluğun içinde “İslamlaşmaya” yönelik eğilim, çözülmemiş etnik ve mezhepsel bölünmeler ve hala gelişmemiş bir ekonomi ile karakterize edilen bir toplumda ekonomik ve siyasal reformlarla çok hızlı bir ilerlemenin doğuracağı risklerle ilgili stratejik bir değerlendirmeye sahip gibi görünüyordu. Bu değerlendirme ise aşamalı bir reform modelini doğurmuştur.⁵¹⁹ İktidara gelişinden kısa bir süre sonra Beşar sınırlıda olsa ekonomik reformlara yönelmiştir. Hükümet 2000 yılının başına kadar ülkede varolmayan bir sektör olan özel bankacılığın gelişmesini teşvik etmiştir. Rejim yavaş yavaş sosyalist terminolojiyi terk etmeye başlamıştır.⁵²⁰ Avrupa ile diyaloga ağırlık veren Beşar karşılıklı olarak serbest ticaret bölgesi kurulması için müzakerelere başlamıştır.⁵²¹ Ancak bu reformlar uygulamada oldukça sınırlı ve yüzeysel kalmıştır.⁵²² Bu durum hem rejimin üst düzey yolsuzluk sicilinden kaynaklanan yapısal engeller hem de Suriye bürokrasisinin kapasite eksiklerinden kaynaklanmıştır. Örneğin 2001 yılında özel bankaların kurulmasına olanak veren düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen sistem özel finans sektörünün işlemesi için gerekli yasal ve düzenleyici çerçeveyi geliştirememiştir. Ayrıca Esad birçok durumda ülkede kilit sektörler içinde rekabet başlatamazdı çünkü kendisinden önce yerleşmiş olan çok güçlü bir yolsuzluk mirası devralmıştı. Ülkede yolsuzluk denilince akla gelenler rejimin önemli isimleri ve aileleri ile Esad’ın kendi ailesinden isimlerdi.⁵²³

Beşar Esad’ın iktidara gelişiyle birlikte halk toplumsal ve siyasal alanda da reform umutları beslemeye başlamıştır. Bunda Esad’ın 17 Temmuz 2000’deki konuşmasında demokratik değerlerin geliştirilmesi ve birey haklarına saygının önemi üzerinde durması ayrıca seçimler, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi birçok hak ve özgürlüğün demokrasinin bir sonucu olduğunu ve Suriye halkının da kendi gelenek ve tecrübeleri

---

⁵¹⁸ ICG, a.g.e., 2004, 7.

⁵¹⁹ Leverett, a.g.e., 2005, 70.

⁵²⁰ Zisser, E. (2005). “Bashar al-Asad: In or Out of the New World Order?”, *The Washington Quarterly*, 28 (3), 118.

⁵²¹ Dağ, a.g.e., 2013, 52.

⁵²² Zisser, a.g.m., 2005, 118.

⁵²³ Leverett, a.g.e., 2005, 81-83.

doğrultusunda kendine özgü demokrasisini geliştirmek zorunda olduğunu ifade etmesi etkili olmuştur.⁵²⁴

Suriye toplumunda siyasi reformların nasıl yapılacağı üzerine yapılan tartışmalara liderlik eden toplumsal grupların başında ülkenin entelektüel, aydın, hukukçu, gazeteci, sivil toplum kuruluşları ve akademik camiasından oluşan kişi ve kurumlar gelmiştir.⁵²⁵ Suriye’de sivil toplum hareketinin yaygın tezahürü ise Eylül 2000’de 99 kişi tarafından Suriye’de toplumun her kesiminin siyasi katılımını artırmak için imzalanan 99’lar bildirgesidir. 99’lar bildirgesi ile idari, ekonomik ve hukuki reformların tamamlayıcı bir siyasi reform yapılmaksızın hedeflenen amaçlara ulaşamayacağı savunulmuştur.⁵²⁶ Bildiride şu çağrılar da bulunulmuştur; 1963’ten beri yürürlükte olan sıkıyönetim ve olağanüstü hal yasalarının kaldırılması, sürgünler dahil siyasi mahkumlar için genel af çıkarılması, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve kamu hayatının kısıtlayıcı zincirlerinden kurtulması için gerekli düzenlemelerin yapılması.⁵²⁷ Ancak bildiride yeni siyasi partilerin kurulması, Baas partisinin ayrıcalıklı statüsünün kaldırılması ya da Beşar Esad’ın meşruiyeti ve iktidara geliş biçimiyle ilgili herhangi bir konuya değinilmemiştir. Buna rağmen 99’lar bildirisi Suriye’de sivil toplum aktivizminde kayda değer bir artışa neden olan çok önemli bir gelişmeydi. Bu gelişmeyle birlikte Şam ve diğer şehirlerde tartışma grupları ve gayri resmi siyasi forumlar hızla çoğalmıştır. Bu grupların birçoğu ise ilerleyen süreçte “Suriye’de Sivil Toplumun Canlandırılması Komiteleri” adı altında gevşek bir yapıda örgütlenmiştir.⁵²⁸

Esad rejiminin reform taleplerine verdiği yanıt umutları yeşertmiştir. Bu anlamda aralarında Müslüman Kardeşler üyelerinin de bulunduğu 600 tutuklu serbest bırakılmış ve siyasi tutukluların bulunduğu ünlü Mezzeh Hapishanesi kapatılmıştır. Ayrıca Suriye Liberal Özgürlükler ve İnsan Hakları Savunma Örgütü’nün yeniden açılmasına izin verilmiştir.⁵²⁹

Suriye tarihinde “Şam Baharı” olarak anılan bu dönemin dönüm noktası 99’lar bildirisinin devamı olarak sivil toplum aktivistleri tarafından hazırlanan “1000’ler

⁵²⁴ Ayhan, a.g.e., 2011, 8.

⁵²⁵ Ayhan, a.g.e., 2011, 8.

⁵²⁶ Leverett, a.g.e., 2005, 91.

⁵²⁷ ICG, a.g.e., 2004, 7.

⁵²⁸ Leverett, a.g.e., 2005, 92.

⁵²⁹ Ayhan, a.g.e., 2011, 9.

Bildirisi'nin yayımlanması olmuştur. 1000'ler Bildirisi Baas Partisinin Suriye siyasi hayatındaki öncü rolünün sona ermesini ve çok partili hayata geçilmesini açıkça dile getirdiği için 99'lar Bildirisinden çok daha radikal bir belgeydi.⁵³⁰ 1000'ler Bildirisine tepki olarak rejim bildiriye imzalayan önde gelen 8 muhalifi tutuklamıştır. Üst düzey Suriyeli yetkililere göre bildiri Suriye ulusal birliğini tehlikeye düşürmektedir.⁵³¹ Bu görüşten hareketle rejim muhalif hareketlerin önüne geçmek için başka adımlarda atmıştır. Örneğin, bazı sivil toplum kuruluşları ve muhalif gazeteler kapatılmış, birçok sivil toplum kuruluşu lideri tutuklanmıştır.⁵³²

Oldukça kısa sürmesine rağmen Şam Baharı birkaç kalıcı değere sahiptir. Öncelikle 1970'lerden beri ilk kez bireyler rejime yönelik eleştirel görüşlerini kamuya açık alanlarda dile getirebilmiştir. Yeni keşfedilen özgürlük hareketi dağınık ve gizli halde mevcut olan aktivistleri bir araya getirmiştir. İdeolojik anlaşmazlıklar mevcut olsa da muhalifler birbirlerinin varlığının farkına varmış ve reform dili politik söyleme enjekte edilmiştir. Tüm bu başarılı sonuçlara rağmen Şam Baharı Suriye'de herhangi bir birleşik muhalefeti ortaya çıkarma da başarılı olamamıştır.⁵³³

Şam Baharı'nın önüne geçilmesi Suriye halkında potansiyel bir reformcu olarak gördükleri Beşar Esad'la ilgili hayal kırıklığına neden olmuştur.⁵³⁴ Beşar Esad'ın iktidara gelmesinden sonra Suriye rejiminde kurumsal düzeyde herhangi bir değişiklik yaşanmamış, ordu ve istihbaratın toplum üzerindeki baskıları devam etmiş ve sınırlı ekonomik reformlardan da rejime yakın kişiler daha fazla fayda görmüştür.⁵³⁵

Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin 2005 yılında öldürülmesi sonrasında bölgede yaşanan gelişmeler Suriye'de muhalefet yapılmasını kolaylaştıran bir ortam sağlamıştır.⁵³⁶ Esad rejimi üzerinde uluslararası baskıların arttığı günlerde muhalif gruplarda Ekim 2005'te "Şam Deklarasyonu" adı altında yayımladıkları bir bildiri ile hem rejimi sert bir şekilde eleştirmiş hem de diyalog çağrısında bulunmuş ve siyasal reformların yapılması

⁵³⁰ Leverett, a.g.e., 2005, 93.

⁵³¹ Zisser, a.g.e., 2007, 85.

⁵³² Ulutaş, U. (2011). "The Syrian Opposition in the Making: Capabilities and Limits", *Insight Turkey*, 13(3), 89-90.

⁵³³ Landis, J., Pace, J. (2006-2007). "The Syrian Opposition", *The Washington Quarterly*, 30(1), 48.

⁵³⁴ Leverett, a.g.e., 2005, 94.

⁵³⁵ Ayhan, a.g.e., 2011, 10.

⁵³⁶ Ataman, a.g.m., 2012, 28.

taleplerini bir kez daha gündeme getirmişlerdir.⁵³⁷ Beş siyasi parti ve dokuz entelektüel tarafından imzalanan deklarasyon, islamcı, sosyalist, liberal, Kürt, Arap ve Süryani olmak üzere bir çok kesim tarafından desteklenmiştir. Suriye rejimi deklarasyona karşı tepki göstermiş ve İsrail ve ABD çıkarlarına hizmet ettiği gerekçesiyle ihanet suçlamasında bulunmuştur.⁵³⁸ Şam Deklarasyonu'nun ardından rejim halk ve muhalifler üzerindeki baskıyı artırmış, günlük hayatta dahi halkın herhangi bir rejime yönelik eleştirel söylemi tutuklanma sebebi oluşturmuştur. Deklarasyonun oluşturulmasında öncülük eden birçok muhalif tutuklanmıştır.⁵³⁹

Beşar Esad ekonomik reformları uygulama sürecinde ekonomi kadrolarında önemli değişiklikler yapmış ancak başkanlığının ilk yıllarında rejimin güçlü politik figürlerinin bir kuklası olarak algılanmıştır. 2006'dan itibaren bu algı Beşar Esad'ın ekonomi kadrolarında olduğu gibi güvenlik ve istihbarat birimlerinde de değişikliğe giderek babasından kalan güçlü siyasi isimleri görevden uzaklaştırarak kendi iktidar çevresini oluşturmaya başlamasıyla kırılmıştır. Bu tarihten itibaren ve günümüzde Suriye'de uygulanan politikaların Esad'ın kendi politikaları, çıkarılan yasaların Esad'ın kendi yasaları ve siyasi söylemlerin Esad'ın kendi söylemleri olduğunu söylemek gerekir.⁵⁴⁰

Baskı ve tutuklamalara rağmen muhalifler 2007 yılında "Ulusal Demokratik Değişim için Şam Deklarasyonu" adı altında yeniden örgütlenmiş ve kendi içinde bir Ulusal Konsey kurmuştur. Ancak muhaliflerin bu atağına karşılık konseyin birçok üyesi tutuklanmış ve bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Muhaliflerin her fırsatta bastırılmasına rağmen öne sürdükleri fikirler toplumun diğer kesimleri tarafından benimsenmiştir. Reform talepleri 2011 yılında bu kez tüm Suriye halkını kapsayacak şekilde tekrar gündeme getirilmiştir.⁵⁴¹

2.3. Suriye İç Savaşı'nın Nedenleri

2011 yılı Ocak ayında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad Wall Street Journal'a verdiği röportajda, Mısır, Tunus ve Yemen'deki protestoların Ortadoğu'da "yeni bir çağ" başlattığını ve Arap yöneticilerin halklarının ekonomik ve siyasi taleplerini karşılamak için

⁵³⁷ Ayhan, a.g.e., 2011, 11.

⁵³⁸ Ulutaş, a.g.m., 2011, 90-91.

⁵³⁹ Landis, Pace, a.g.m., 2006-2007, 60.

⁵⁴⁰ Acar, H. (2013). "Suriye Halkının Beşar Esad'a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmecî Bakış", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(37), 131-132.

⁵⁴¹ Ayhan, a.g.e., 2011, 11.

daha fazla çaba göstermeleri gerektiğini söylemiştir. Ancak röportajın devamında Suriye'nin ne Mısır ne de Tunus olmadığını, bu ülkelerle ortak noktaları olmasına rağmen birbirlerinin kopyaları olmadığını belirten Esad, Suriye'nin istikrarlı bir ülke olduğunu söylemiştir. Esad'a göre bu istikrarın sebeplerinden biri halkın inançlarıyla çok yakın bağlarının olması ve oluşturulan politikalarla halkın çıkarları ve inançları arasında uyumsuzluğun bulunmamasıydı. İstikrarın ikinci sebebi ise yaşanan ekonomik sorunlara rağmen büyümeye devam etmeleri ve ekonomik sıkıntıların halkı ayaklanmaya götürecektir kadar büyük olmamasıydı.⁵⁴²

Bu değerlendirmeden birkaç ay sonra Dera'da duvarlara rejim karşıtı grafitiler çizen 15 çocuğun gözaltına alınması ve işkence görmesiyle Suriye'de geniş çaplı protestolar başlamıştır.⁵⁴³ Barışçıl protestolar karşısında rejimin tepkisi çok sert olmuştur. Güvenlik güçleri ve ordu şiddet kullanarak protestoları bastırmaya çalışmıştır. İlerleyen süreçte bazı protestocular da şiddete yönelmeye başlamış⁵⁴⁴ ve farklı devlet dışı silahlı aktörlerin de katılımıyla Suriye krizi kısa bir süre içinde iç savaş boyutuna ulaşmıştır.

Beşar Esad Arap Baharı'nın Suriye'yi etkilemeyeceği konusunda kendinden emin bir şekilde değerlendirmelerde bulunmuş olsa da gerçekte büyük bir halk ayaklanması için ön koşullar Fransız Manda Yönetimi'nden başlayarak Beşar Esad yönetimine kadar uzanan süreçte uygulanan politikalar ve alınan kararlarla yıllar boyunca istikrarlı bir şekilde oluşturulmuş ve pekiştirilmiştir.⁵⁴⁵

Öncelikle iç savaşın nedenleri arasında sayılsa da daha ziyade rejimin kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek iç savaşta hayatta kalmasına imkan veren mezhep ayrılığı incelenecektir. Ardından bir halkı ayaklanmaya sürükleyecek kadar kötüleşen yaşam koşulları; uygulanan ekonomi politikalarıyla gün geçtikçe şiddetlenen işsizlik, yoksulluk ve gelir adaletsizliği kısacası iç savaşın sosyo-ekonomik nedenleri araştırılacaktır. Son olarak iç savaşın siyasi nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır.

---

⁵⁴² İnternet: "Interview With Syrian President Bashar al-Assad", *Wall Street Journal*, 2011, Web: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894> adresinden 25 Ağustos 2018'de alınmıştır.

⁵⁴³ Human Rights Watch. (2011). *We've Never Seen Such Horror: Crimes against Humanity by Syrian Security Forces*, Human Rights Watch, 14.

⁵⁴⁴ Conduit, Dara. (2016). "The Patterns of Syrian Uprising: Comparing Hama in 1980-1982 and Homs in 2011", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1.

⁵⁴⁵ İnternet: Bonfatti, A. (2017). "The Socio-economic roots of Syria's Uprising", Web: <https://www.aljazeera.net/en/content/socio-economic-roots-syria%E2%80%99s-uprising> adresinden 25 Ağustos 2018'de alınmıştır.

2.3.1. Suriye’de Mezhep Ayrılığı

Suriye Ortadoğu’nun en heterojen ülkelerinden biridir.⁵⁴⁶ Toplam nüfusun %74’ü Sünni, % 13’ü Alevi, %10’u Hıristiyan, %3’ü Dürzilerden oluşmaktadır.⁵⁴⁷ Alevi kesim 20. yüzyılın başlarına kadar ülkenin Sünni çoğunluğu yanında kırsalda tecrit halinde yaşamış ancak Fransız Manda Yönetimi’nin bilinçli politikaları sonucu, özellikle orduya alınarak, toplumda önemli bir yer edinmeye başlamıştır.⁵⁴⁸ 1963 yılında Baas Partisi’nin iktidara gelişiyle toplumda dengeler değişmeye başlamış ve Sünni hakimiyetinde ve ayrımcılığa maruz bırakılan Aleviler ordu, istihbarat ve bürokraside önemli mevkilere gelmeye başlamıştır. Hafız Esad’ın 1970 yılında parti içi kansız bir darbeyle yönetime el koymasıyla değişim son sürat devam etmiştir. Yüksek devlet mevkilerine Alevi eş dost ve akrabalarını yerleştiren Esad bu sayede ülkede bir güç üssü kurmuştur.⁵⁴⁹ Ancak rejimin tamamen Alevilere dayandığını söylemek yanlış bir tespit olacaktır. Hafız Esad’ın iktidara geldiği 1970 tarihinden itibaren rejim az gelişmiş bir toplumda şehirli orta sınıf Sünnileri her zaman potansiyel bir siyasi rakip olarak görmüş ve orta sınıfın kontrol altında tutulması için gerekli önlemleri almıştır. Bu sınıf ya ekonomik olarak iyileştirilerek ya da bağımsız bir siyasi role izin vermek yerine devlet içinde belirli pozisyonlarda bir miktar yetki verilerek kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.⁵⁵⁰ Ayrıca kırsal kesimin toprak reformu, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği sayesinde kalkındırılması da Hafız Esad rejimine kırsal kesimde yaşayan Sünni desteğini güçlendiren çok önemli bir unsur olmuştur.⁵⁵¹

Ancak Hafız Esad döneminde başlayan ve Beşar Esad ile hız kazanan çeşitli ekonomik liberalizasyon tedbirleri yönetimdeki ailelerin üyeleri ve yakınlarına siyasi iktidar tarafından kendilerine temin edilen hakim pozisyonları ciddi servetler edinmek için kullanma yolunu açmıştır. Aynı zamanda bu tedbirlerin doğrudan uygulanması suretiyle özel sektörün desteğini kazanma sürecinde ağırlıklı olarak Sünni şehirli iş kesimi ile bağlantılar ve iş birliği de artmıştır. Bu sürecin dışında kalan ve 1960’lardaki toprak reformu ile desteği alınan kırsal kesim kendi kaderine terk edilmiştir. Artan kayırmacılık

⁵⁴⁶ Vasquez, J. (2016). “The Survival of Authoritarianism and the Syrian Identity Crisis: Explaining the Resilience of Assad's Ruling Bargain”, **PPPA Paper Prize**, Paper 7, 11.

⁵⁴⁷ İnternet: “Central Intelligence Agency”, 29 Ağustos 2018, Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> adresinden 25 Ağustos 2018 tarihinde alınmıştır.

⁵⁴⁸ Şen, a.g.m., 2013, 60.

⁵⁴⁹ Vasquez, a.g.m., 2016, 12.

⁵⁵⁰ Kilo, M. (2011). “Syria... The Road to Where?”, **Contemporary Arab Affairs**, 4 (4), 432.

⁵⁵¹ Süer, a.g.m., 2012, 6-7.

ve mezhepçilik, kaynak kıtlığı, yoksulluk ve toplumsal eşitsizlikle bir araya gelerek bazı bölgelerde mezhepsel ve etnik husumetlerin artmasına neden olmuştur. Bu durum sürecin kendi kaderine terk ettiği geniş kesimin, özellikle Sünni çoğunluklu köylerde ve orta büyüklükteki şehirler de ayaklanmaların ön saflarında olması sonucunu doğurmuştur. Bu noktada belirtilmesi gereken rejimin Sünni nüfusun tamamına ya da Sünni kimliğine karşı olmadığı, karşı olduğu şeyin rejim düşmanı nüfus olduğudur.⁵⁵²

Esad rejimi protestolar başladığında rejim karşıtlarına karşı hayatta kalabilmek için mezhepçiliği sömürmüştür.⁵⁵³ Suriye toplumunun çeşitli farklılıklarından ve yapısal zayıflıklarından faydalanarak, isyanı farklı ve düşman gruplar arasındaki iç savaşa dönüştürerek siyasi otoriteyi çatışmaların arabulucusu olarak göstermeyi amaçlayan rejim reform taleplerinden ziyade sivil çatışmalara odaklanmıştır. Böylece bu politika bir tarafa karşı bir tarafa oynamasına izin vermiştir.⁵⁵⁴ Bunun yanında rejim muhalefeti şeytanlaştırarak, Alevileri onları koruyan bir rejim olmadan kendilerinin hiçbir şey olmadıklarına inandırmaya çalışmıştır. Söz konusu muhalefetin en güçlü unsurları Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ (DAESH)/ ad-Dawlah al-Islamiyah fil-'Iraq wa ash-Sham)⁵⁵⁵ ve El- Nusra gibi köktenci gruplar olunca rejimin bu telkinleri Alevi toplum içinde endişe yaratmıştır. Aleviler muhalefetin bazı unsurları tarafından kendilerinin “mürted” olarak görülmesi nedeniyle ve yeniden Sünni hakimiyetindeki bir toplum içinde marjinalleşmekten korktukları için rejime karşı muhalif hareketlere katılmaktan geri durmuşlardır. Rejim bu yolla Alevi kesimin kendilerine sadık kalmalarını ve herhangi bir ihaneti yine rejime haber vermelerini sağlamıştır.⁵⁵⁶

⁵⁵² İnternet: Daher, J. (2017). “Assad Regime Still Reliant on Fractions of the Sunni Bourgeoisie”, Web: <http://syriauntold.com/2017/12/assad-regime-still-reliant-on-fractions-of-the-sunni-bourgeoisie/> adresinden 26 Ağustos 2018’de alınmıştır.

⁵⁵³ Vasquez, a.g.m., 2016, 13.

⁵⁵⁴ Kilo, a.g.m., 2011, 439.

⁵⁵⁵ Bu kısaltma ilk kez Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından 2014 yılında Fransa’ya gerçekleştirdiği resmi ziyaret esnasında kullanılmıştır. Erdoğan bu kısaltmayı kullanma gerekçesini ise Fransız Uluslararası İlişkiler Enstitüsü’nde yaptığı konuşmasında açıklamıştır. Konuşmasında örgütün İslam’la hiçbir alakası olmadığını altını çizen Erdoğan, IŞİD’i İslam adıyla yan yana getirmek istemediğini ve bu yüzden açılımında “İslam Devleti” geçen IŞİD yerine Arapça kısaltması olan DEAŞ’ı (DAESH) tercih ettiğini belirtmiştir. İnternet: “Erdoğan: IŞİD’e neden DEAŞ diyorum”, *En Son Haber*, 31 Ekim 2014, Web: <https://www.ensonhaber.com/erdogan-iside-neden-daesh-diyorum-2014-10-31.html> adresinden 21 Haziran 2019’da alınmıştır. Bu çalışmada da konuya aynı hassasiyetle yaklaşıldığı için “Irak ve Şam İslam Devleti” için “DEAŞ” kısaltması kullanılacaktır. Bununla birlikte herhangi bir kaynaktan alıntı yapılırken, alıntıda yer alan kısaltma orijinaline bağlı kalınarak kullanılacaktır.

⁵⁵⁶ Vasquez, a.g.m., 2016, 13-14.

2.3.2. İç Savaşın Sosyo-ekonomik Nedenleri

Suriye’de yaşanan iç savaşın nedenleri yalnızca mezhep farklılıkları ya da rejimin propagandasında teşvik edilen batı komplo teorilerine bakılarak değil, özellikle Suriye’deki ekonomik ve sosyal koşulların kötü gidişatının incelenmesiyle bulunabilir. Ekonomik ve sosyal açıdan kötü gidişatın nedeni Hafız Esad döneminde başlayan ve Beşar Esad döneminde hız kazanan liberalleşme ve özelleştirme sürecinin doğrudan sonucudur.⁵⁵⁷

Baas Partisi 1963 yılında iktidara geldiğinde, Arap devletleri arasında ekonomik ve siyasi entegrasyonu destekleyen bir Pan-Arap ideolojisiyle toprak reformu ve ücretsiz eğitim, büyük endüstriyel projeler ve endüstri ve ticarete devlet müdahalesi yoluyla devlet eliyle kalkınma stratejisine odaklanan sosyalist ideolojiyi birleştirmiştir.⁵⁵⁸ Esad’ın iktidara gelişinin ardından, 1970’li yıllarda büyük endüstriyel projeleri üstlenme gibi ekonomideki devlet müdahalesi ve kırsal kesimin desteğini sağlama amacıyla toprak reformları ve ücretsiz eğitim devam etmiştir.⁵⁵⁹ Ancak uygulanan bu ithal ikameci sanayileşme modelinde, kamu sektörünün hantallığına ülkenin çapını aşan nitelikteki askeri harcamalar ve ekonomik yozlaşma ve yolsuzluk eklenince ekonomi sağlıklı olmaktan uzaklaşmıştır.⁵⁶⁰ Çözüm olarak Hafız Esad geniş bürokrasi aygıtlarını korumayı sürdürürken ekonomiyi kamu sektörünün hakimiyetinden çıkarıp özel sektöre ve yabancı sermayeye alan açmıştır. Ancak uygulanan bu özelleştirme politikaları toplumun yalnızca küçük bir kısmına fayda sağlarken, patronaj ilişkileri için en önemli araç vazifesi gören Baas Partisi’ne ve iktidar ailesine güçlü bir şekilde bağlı küçük bir kapitalist üst sınıf yaratmıştır.⁵⁶¹

Beşar Esad’ın 2000 yılında iktidara gelişini takip eden 10 yıllık süreçte Hafız Esad’ın başlatmış olduğu liberal politikalar Suriye’de hız kazanmıştır.⁵⁶² Geniş kapsamlı liberal politikalar, ekonomik kalkınmanın yavaşlamasına ve yaşam koşullarının daha da

⁵⁵⁷ İnternet: Bonfatti, A. (2017). “The Socio-economic roots of Syria’s Uprising”, Web: <https://www.aljumhuriya.net/en/content/socio-economic-roots-syria%E2%80%99s-uprising> adresinden 1 Eylül 2018’de alınmıştır.

⁵⁵⁸ Azmeh, S. (2014). “The Uprising of the Marginalised: A Socio-economics Perspective of the Syrian Uprising”, *LSE Middle East Centre Paper Series*, 6.

⁵⁵⁹ İnternet: Bonfatti, A. (2017). “The Socio-economic roots of Syria’s Uprising”, Web: <https://www.aljumhuriya.net/en/content/socio-economic-roots-syria%E2%80%99s-uprising> adresinden 1 Eylül 2018’de alınmıştır.

⁵⁶⁰ Şen, a.g.m., 2013, 61.

⁵⁶¹ İnternet: Bonfatti, A. (2017). “The Socio-economic roots of Syria’s Uprising”, Web: <https://www.aljumhuriya.net/en/content/socio-economic-roots-syria%E2%80%99s-uprising> adresinden 1 Eylül 2018’de alınmıştır

⁵⁶² İnternet: Daher, J. (2018). “Syria: The Social Origins of the Uprising”, Web: <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article5614> adresinden 1 Eylül 2018’de alınmıştır.

kötüleşmesine, işsizlik ve yoksulluğun şiddetlenmesine yol açmıştır.⁵⁶³ Bu yaşam koşullarında ortaya çıkan kötü gidişat özellikle 2005 yılında “sosyal piyasa ekonomisi”ni yaratmayı amaçlayan liberal politikaların uygulanmasından sonra belirginleşmiştir.

Liberal politikalar sonucu orta ve küçük nüfuslu şehir sakinleri ve çok sayıdaki kırsal nüfusun gelir kaynakları yok olmuştur. Birçok köylü yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmış ve yaşam şekilleri ve gelenekleri büyük ölçüde değişmiştir. Zorunlu göçler nedeniyle şehirlerde kamu hizmetlerinin çoğundan yoksun bırakılan gecekondu mahalleri artmıştır. Suriyelilerin %48’i gecekondu mahallerinde yaşarken bu oran dünya genelinde ortalama %8’dir.⁵⁶⁴ Köylerden şehirlere göçler işsizlik oranı ve şehirlerdeki iş gücü maliyetlerinin artmasına da neden olmuştur. Üretimde düşüşler ve çiftçiye sağlanan devlet desteğinin kaldırılması, yakıt fiyatları ve üretim maliyetlerindeki artış çiftçiyi olumsuz etkilemiştir.⁵⁶⁵ Liberal politikaların bir sonucu olarak ihmal edilen kırsal kesim 2006–2010 yıllarında yaşanan şiddetli kuraklık nedeniyle de ağır bir darbe daha almış ve giderek daha da yoksullaşmıştır.⁵⁶⁶

Ülkede yaşanan liberalleşme sürecinde özel sektörün payı büyümeye başlamış ve 2010 yılında özel sektör hem en büyük işveren haline gelmiş hem de Suriye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası’nın %65’ine ulaşmıştır.⁵⁶⁷ Üretimin gelişimin belkemiği olduğu Suriye gibi gelişmekte olan ülkelerde iş gücü talebi gelişmeden kaynaklanır. Ancak üretime yapılan yatırım liberalleşme sürecinde oldukça düşmüştür.⁵⁶⁸ Giderek daha fazla rant eksikli hale gelen Suriye ekonomisinde, üretken sektörlerin payı 1992 yılında GSYİH’nın %48,1’inden 2010’da %40,6’ya gerilemiştir.⁵⁶⁹ Büyüyen özel sektör ise sanayileşme odaklı gelişmeden ziyade toplumun sosyal faydasının gözetilmediği bankacılık, turizm ve ticaret gibi hizmet sektörü üzerinde bir gelişme göstermiştir.⁵⁷⁰ Ülkedeki yüksek doğum oranı ücretsiz eğitimle birleşince zamanla özel sektörün istihdam edemeyeceği kadar eğitilmiş

⁵⁶³ Matar, L. (2016). *The Political Economy of Investment in Syria*. Palgrave Macmillan, 130.

⁵⁶⁴ Kilo, a.g.m., 2011, 435.

⁵⁶⁵ Matar, a.g.e., 2016, 130.

⁵⁶⁶ İnternet: Bonfatti, A. (2017). “The Socio-economic roots of Syria’s Uprising”, Web: <https://www.aljmhuriya.net/en/content/socio-economic-roots-syria%E2%80%99s-uprising> adresinden 2 Eylül 2018’de alınmıştır.

⁵⁶⁷ İnternet: Daher, J. (2018). “Syria: The Social Origins of the Uprising”, Web: <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article5614> adresinden 2 Eylül 2018’de alınmıştır.

⁵⁶⁸ Matar, a.g.e., 2016, 131.

⁵⁶⁹ İnternet: Daher, J. (2018). “Syria: The Social Origins of the Uprising”, Web: <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article5614> adresinden 2 Eylül 2018’de alınmıştır.

⁵⁷⁰ Şen, a.g.m., 2013, 62.

işsiz Suriyeli yaratmıştır.⁵⁷¹ Resmi tahminlerde işsizlik oranının %8,9 civarında olduğu öne sürülse de bazı gözlemciler bu rakamın %22 gibi yüksek bir orana sahip olabileceğini ve genç işsizlerin oranının ise %26 civarında olduğunu öne sürmüştür.⁵⁷²

Ülkede işsizlik artarken bunun doğal bir sonucu olarak yoksullukta artmıştır. 2004 yılında nüfusun %30'u – ki bu da 5,3 milyon insana tekabül etmektedir- yoksulluk içinde yaşarken, kırsal kesimde bu oran %62'ye çıkmıştır. Aşırı yoksulluk içinde yaşayan yani temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan nüfus ise toplam nüfusun %11,4'üne ulaşmıştır. Aynı zamanda taşınmaz malların serbestleştirilmesi şehirlerde konut fiyatlarının artmasına neden olmuş ve yeni kanunlar kiracıları tahliye etmeyi kolaylaştırmıştır. Bu durum ve hızla genişleyen nüfusu barındıracak uygun fiyattaki konut eksikliği kentsel alanlarda gayri resmi konutların gelişmesine neden olmuştur.⁵⁷³

Ekonomi politikalarının belirgin bir etkisi de gelir dağılımında ortaya çıkmıştır. Uygulanan reformlarla fakirler daha da fakirleşirken zenginler sahip oldukları serveti daha da artırmıştır.⁵⁷⁴ Oysa 2007 yılında GSYİH %6 gibi Suriye'nin uzun yıllardır gördüğü en iyi oranı görmüş ancak bunun yalnızca küçük bir kısmı kamuya damlatılmıştır. Gini katsayısı⁵⁷⁵ 1997 yılında %0,33 iken 2004 yılında 0,37'ye yükselmiştir.⁵⁷⁶ 2003–2004 yıllarında Suriye nüfusunun en fakir %20'si toplam harcamanın %7'lik bir kısmını gerçekleştirirken, en zengin %20'lik kısım toplam harcamanın %45'ini gerçekleştirmiştir. Ekonomik büyümeden zenginler fakirlere oranla daha fazla faydalanmıştır.⁵⁷⁷

Liberalleşme önlemlerine sübvansiyonların düşürülmesi, kamu sektöründeki istihdam artışının durdurulması ve devletin iç yatırımdaki rolünün azaltılması eşlik etmiştir. Sağlık

⁵⁷¹ İnternet: Bonfatti, A. (2017). “The Socio-economic roots of Syria's Uprising”, Web: <https://www.aljumhuriya.net/en/content/socio-economic-roots-syria%E2%80%99s-uprising> adresinden 2 Eylül 2018'de alınmıştır.

⁵⁷² Conduit, a.g.m., 2016, 10.

⁵⁷³ Yasin-Kassab, R., Al-Shami, L. (2016). *Burning Country: Syrians in Revolution and War*, London: Pluto Press, 32.

⁵⁷⁴ Matar, a.g.e., 2016, 131-132.

⁵⁷⁵ Gini katsayısı kişisel gelir dağılımını ölçmek için kullanılan dağılım ölçüsüdür. Gini katsayısı “0 ile 1” arasında değişir. Bir toplumda gelir adaletli olarak paylaşılmışsa, Gini katsayısı “0”a eşit, toplumdaki gelirleri yalnız bir kişi almışsa, katsayı “1”e eşit olmaktadır. İnternet: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Mikro Veri Seti (Panel), *Türkiye İstatistik Kurumu*, 2015, Web: http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_2015/turkce/metaveri/tanim/gelir-daggiiliimii-essitsizlik-oeccuetleri/index.html adresinden 21 Haziran 2019'da alınmıştır.

⁵⁷⁶ Goulden, R. (2011). “Housing, Inequality, and Economic Change in Syria”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 38(2), 200.

⁵⁷⁷ Abu-Ismael, K., Abdel-Gadir A. ve El- Laithy H. (2011). “Poverty and Inequality in Syria (1997-2007)”, *United Nations Development Programme Arab Development Challenges Report*, 3.

ve eğitim harcamaları nüfus artışına uygun bir şekilde artmamıştır. Devlet üniversite, lise ve sağlık hizmetlerini kademeli olarak özelleştirmeye başlamış buna paralel olarak kamu sağlık hizmetlerinin nitelik ve niceliği düşmüştür.⁵⁷⁸ Devlet kontrolünün kaldırılmasını fırsat bilen tüccarlar mal arzını sıkılaştırmış, piyasada arz sıkıntısı ve zorunlu kıtlık yaratarak temel gıda maddelerinin fiyatlarının yükselmesine neden olmuş ve böylece kar marjlarını yükseltmişlerdir. Sonuç olarak ülkede enflasyon oranı 2000–2010 döneminde %73 gibi yüksek bir rakama ulaşmıştır. Ayrıca ülkede enerji kaynaklarındaki sübvansiyonların kaldırılması nedeniyle 2006–2010 yılları arasında gıda fiyatları %38,2 oranında artarken elektrik, gaz ve akaryakıt fiyatları %102,3 oranında artmıştır.⁵⁷⁹ Sonuç olarak İşsizlik ve yoksullukla mücadele eden, özel sektörde düşük ücretlerle geçinmeye çalışan ve kırsalda sübvansiyonların kaldırılması nedeniyle üretim maliyetlerini karşılayamayarak toprağını terk etmek zorunda kalan ya da düşük üretim yapan halk artan enflasyondan etkilenerek gittikçe daha kötü yaşam koşullarına sürüklenmiştir.

Halihazırda tıkanmış olan ekonomi kamu hayatının tüm yönlerine sızmış olan yolsuzluk ve rüşvetle daha da çıkmaza sürüklenmiştir.⁵⁸⁰ Uluslararası Ülke Risk Rehberine göre, Suriye'deki yolsuzluğun kontrolü 1996 yılında 0,666 iken 2009 yılında 0,333'e gerilemiştir.⁵⁸¹

Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte hızlanan liberal politikalar rejimin asli sosyal tabanında artan bir kayma yaratmıştır. Geçmişte köylüler, kamu çalışanları ve burjuvazinin belirli bir kesimine dayanan rejim, uygulanan ekonomi politikalarıyla asli sosyal tabanını kendi kaderine terk etmiştir.⁵⁸² 2011 yılında ayaklanmaların başlamasının ardından yaşanan elektrik kesintileri, petrol ve ocak gazında sıkıntılar ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki hızlı artışlar ise ülkedeki yoksulluğu daha da hissedilir hale getirmiştir.⁵⁸³

⁵⁷⁸ İnternet: Daher, J. (2018). "Syria: The Social Origins of the Uprising", Web: <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article5614> adresinden 2 Eylül 2018'de alınmıştır.

⁵⁷⁹ Matar, a.g.e., 2016, 133.

⁵⁸⁰ Şen, a.g.m., 2013, 62; Colombo, S. (2011). "Syria and Lebanon: Diverging paths of State Unsustainability", *MEDPRO Technical Report No. 6*, 7.

⁵⁸¹ Colombo, a.g.m., 2011, 7.

⁵⁸² İnternet: Daher, J. (2018). "Syria: The Social Origins of the Uprising", Web: <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article5614> adresinden 1 Eylül 2018'de alınmıştır.

⁵⁸³ Şen, a.g.m., 62.

2.3.3. İç Savaşın Siyasi Nedenleri

Bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren sayısız askeri darbelerle yönetimin el değiştirdiği Suriye’de 1963 yılında Baas Partisi yönetimi ele geçirmiş ardından 1970 yılında parti içi kansız bir darbeyle Hafız Esad 30 yıl sürecek olan kendi iktidar dönemini başlatmıştır. Hafız Esad’ın 30 yıl boyunca iktidarda kalmasını sağlayan istikrarlı rejimin en önemli nedeni tamamıyla Esad’a göre biçimlenmiş bir “başkanlık monarşisi”nin oluşturulmasıdır.⁵⁸⁴ Bu yeni başkanlık sistemi Esad’ın kişisel iradesi ve başkana kişisel sadakat temelinde askeri, ekonomik ve sosyal çıkar ağları etrafında dönmüştür.⁵⁸⁵ İktidar stratejisi açısından önemli görevlere yapılan atamalarda belirleyici ölçütler kişi olarak egemene mutlak sadakat ve kişisel bağımlılıktı. Esad’ın yakın çevresinde ona sadakatıyla bağlı olan ve otoriteyi ve iktidar araçlarını tekellerinde bulunduran siyasi ve askeri seçkinler sınıfı yer almıştır. Bu seçkinler sınıfını içinde barındıran ve devletin güç merkezi olan kurumsal yapı ise Baas Partisi, Suriye Güvenlik Güçleri (Suriye ordusu ve istihbarat kurumları) ve güçlü bir devlet bürokrasisinden oluşmuştur.⁵⁸⁶

Hafız Esad’ın genel sekreterliğini yürüttüğü Baas Partisi toplumun her katmanına yayılmış, ülke genelinde ortaya çıkan herhangi bir gelişmeyi rejime bildirmek, rejimi desteklemek ve rejimin ideolojisini savunmak için disiplinli bir sivil ordu gibi örgütlenmiştir. 2006 yılında sisteme yönelik eleştirileri nedeniyle tutuklanan yönetmen Omar Amiralay Baas Partisi’nin Suriye’deki mevcut konumunu şu şekilde açıklamıştır; Siyaseti, kültürü ve sosyal aktiviteleri gerçekleştiren tek sivil toplum Baas Partisidir. Herhangi bir konuda fırsat yakalamak için partiye dahil olmalısınız.⁵⁸⁷

İktidardaki seçkinlerin desteğini kazanmak için bir araç haline getirilen Baas Partisi aynı zamanda toplumun her katmanı üzerinde tekeli kullanarak bir gözlemci vazifesi görmüştür. Hafız Esad’ın kontrolünde parti kitlesel bir örgütlenmeye dönüştürülmüştür. 1971 yılında 65.398 olan partinin sivil üye sayısı 2005 yılında 1.8 milyona ulaşmıştır.⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Athoğlu, Y. (2006). *Beşşar Esad’ın Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul. 35.

⁵⁸⁵ Ziadeh, R. (2011). “Countries at the Crossroads 2011: Syria”, *Freedom House*, 1.

⁵⁸⁶ Athoğlu, a.g.m., 2006, 35-36.

⁵⁸⁷ Rubin, B. (2007). *The Truth About Syria*, New York: Palgrave Macmillan, 44-45.

⁵⁸⁸ Spitz, R. (2014). *State-civil society relations in Syria: EU good governance assistance in an authoritarian state*. Unpublished Doctoral Thesis, Political Science, Faculty of Social and Behavioral Sciences, Leiden University, 105.

Hafız Esad iktidarda kaldığı süre boyunca mümkün olduğu kadar toplumun her kesiminden ve en fazla sayıda insanı Baas çatısı altında toplayarak Suriye’yi bir “Baas Ülkesi” haline getirmeye çalışmıştır.⁵⁸⁹

Toplumsal alanın tüm yönlerinde hakimiyet kurmuş olan Baas Partisi aynı zamanda rejimin devleti elinde tutması ve istikrarı sağlaması için kullandığı vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. 1973 Anayasası Baas Partisi’nin hem devlet hem de toplumdaki baskın rolünü yansıtır.⁵⁹⁰ Anayasanın 8. maddesine göre Baas Partisi devletin ve toplumun lider partisidir.⁵⁹¹ Kuvvetler ayrılığı ilkesi ve her birinin bağımsızlığı teyit edilmiş olsa da Anayasa, siyasi karar alma sürecinde ve Suriye halkını temsil etme de Baas Partisine öncü bir rol atfetmiştir. Uygulamada yasama, yürütme ve yargı birbirine bağlı ve yürütme tarafından kontrol edilmiştir. Yürütmenin başı olan devlet başkanı ise Baas Partisi tarafından önerilmiş ve yine Baas Partisi tarafından yönetilen bir parlamento tarafından onaylanmıştır.⁵⁹² Hafız Esad 1971, 1978, 1985 ve 1992 yıllarında gerçekleştirilen referandumlarda neredeyse %100’e yakın bir oy oranıyla devlet başkanı seçilmiştir.⁵⁹³

Hem devlet başkanı hem de parti genel sekreteri olan Hafız Esad 1972 yılında Ulusal İlerici Cepheyi kurmuştur. Böylece Esad rejime meydan okuyabilecek Baasçı olmayan partileri bir araya getirerek bunları bir nevi evcilleştirmiştir.⁵⁹⁴ Halk Konseyi seçimleri basit çoğunlukla kararlaştırılmasına rağmen Konsey’de Ulusal İlerici Cephe her zaman 3’te 2 çoğunlukta olmuştur. Baas Partisi ve ordu tarafından incelenen rejim müttefiklerinin bağımsız olarak adaylıklarını koymalarına izin verilmiştir. Seçimler beklenen şekilde çok düşük seçmen katılımına sahip olmuştur. Suriye seçim sisteminin tamamen yüzeysel yapısı göz önüne alındığında iktidarın rotasyon potansiyeli çok düşüktür.⁵⁹⁵ Seçimlere katılımın çok düşük olması yalnızca seçim sürecinde ve bu sürecin karar alma üzerindeki etkisinde değil aynı zamanda rejimde ve rejimin Suriye’nin büyük bir çoğunluğunun meşru

---

⁵⁸⁹ Athloğlu, a.g.m., 2006, 40.

⁵⁹⁰ Spitz, a.g.m., 2014, 105.

⁵⁹¹ “Syrian Constitution (1973)”, Cooperation project on the social integration of immigrants, migration, and the movement of persons, Robert Schuman Center for Advanced Studies of European University Institute.

⁵⁹² Spitz, a.g.m., 2014, 109.

⁵⁹³ Athloğlu, a.g.m., 2006, 51-52.

⁵⁹⁴ Rubin, a.g.e., 2007, 45.

⁵⁹⁵ Ziadeh, a.g.m., 2011, 3.

menfaatlerini yansıtmama becerisinde de güven kaybını yansıtmaktadır. Halk arasında sık sık dile getirildiği gibi, “seçimlere katılmakta katılmamakta aynı sonuca yol açar”.⁵⁹⁶

Suriye’de rejim geniş çaplı kamu hizmetleri sunmuş ancak bu hizmetler Baas Partisi ve yerel ilgi grupları tarafından yönetilmiştir. Bu nedenle Hafız Esad’a yakın elitler ve Baas Partisi’nin sahip olduğu yüksek nüfuz kamu hizmetlerini rejimin çıkarları için bir araç haline getirmiştir. Değerli sosyal bağlantıları olmayan Suriyeliler için kamu hizmetleri zamanla erişilemez hale gelmiştir.⁵⁹⁷

Herhangi bir muhalif hareketi engellemek için gerek ekonomik gerekse de siyasi açıdan çıkarlarını koruduğu ve bu sayede sadakatini ve desteğini kazandığı elit sınıfın yanında rejim, Baas Partisi örgütlenmesi sayesinde istihdam, sosyal imkanlara erişim, eğitim fırsatları gibi ödüllere halk arasında da her daim kontrol sağlamaya çalışmıştır. Ancak rejim istikrarı sağlamada patronaj ilişkilerini kullanmanın dışında daha sert yöntemlere de başvurmuştur.

Suriye ordusu Esad rejiminin mihenk taşı olsa da bazı durumlarda ordunun doğrudan denetlenmesi için de kullanılan istihbarat örgütleri kontrol ve güvenliği sağlamada çok önemli bir yere sahip olmuştur. Doğrudan devlet başkanı tarafından yönetilen istihbarat örgütleri Politik Güvenlik Müdürlüğü, Genel Güvenlik Müdürlüğü, Ordu İstihbaratı ve Hava Kuvvetleri İstihbaratıdır.⁵⁹⁸ Hafız Esad insanları, orduyu ve birbirlerini izleyen çok sayıda istihbarat örgütü sayesinde bir “muhaberat” devleti yaratmıştır.⁵⁹⁹ 1963 yılından itibaren yürürlükte olan ve Suriye’de devlet başkanına daha fazla yetki veren, örgütlenme ve ifade özgürlüğü gibi siyasi hakların önemli ölçüde kısıtlanmasına olanak sağlayan olağanüstü hal ise ordu ve istihbarat örgütlerine sınırsız bir güç sağlamıştır.⁶⁰⁰ Olağanüstü Hal Kanunu’nun 4. maddesinin A fıkrası kamu ve güvenlik sistemini tehdit edenlere yönelik önleyici tutuklamalara ve yine aynı gerekçelerle bireyleri ve mekanları gözetim altında tutmaya izin vermiştir.⁶⁰¹ Güvenlik güçlerine sağlanan bu hukuksal meşruluk Suriye’de insan haklarının ilk kategorisi içinde değerlendirilen yaşama hakkının ihlali,

⁵⁹⁶ Ziadeh, R. (2011). *Power and Policy in Syria: The Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Middle East*. London: I. B. Tauris & Co Ltd, 58.

⁵⁹⁷ Ziadeh, a.g.m., 2011, 4.

⁵⁹⁸ Aras, Toktaş, a.g.e., 2008, 35-36.

⁵⁹⁹ Hinnebusch, R. (2008), “Modern Syrian Politics”, *History Compass*, 6(1), 269.

⁶⁰⁰ Spitz, a.g.m., 2014, 109.

⁶⁰¹ Syria Human Rights Committee. (June 2004). “*Annual Report on Human Rights Situation in Syria 2004: Covering the Period From July 2003 to June 2004*”, Syria Human Rights Committee (SHRC), 6.

keyfi tutuklamalar, alıkoymalar, işkence, gözaltında kaybolma ve adam öldürme, yargısız infaz, adil yargılanmama gibi suçların yaygın olarak görülmesi sonucunu doğurmuştur. Halkın rejime olan itaatini sağlamak amacıyla baskı ve denetim aracı olarak kullanılan istihbarat örgütleri ve ordu Suriye halkını sürekli bir korku psikolojisi içine sürüklediği gibi tek tip bir toplumsal yapıya da neden olmuştur.⁶⁰² Sağlanan sınırsız yetkinin yanında sayıca çok fazla mensuba sahip oluşu da güvenlik güçlerinin toplum üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Suriye’de her 257 kişiye bir istihbarat örgütü mensubu düşmektedir. Suriye nüfusunun %59.5’i 15 yaşın üzerindeyken, her yetişkin 153 vatandaş için bir istihbarat örgütü mensubu bulunmaktadır. Orduda ve diğer güvenlik birimlerinde çalışanların sayısı 1965’te 65 bin iken 1991’de 530 bine çıkarılmış ve 2004 yılında ise bu rakam 700 bini aşmıştır. Bu ortamda siyasi muhalif ya da sivil örgütlenmenin herhangi bir etkisi oluşabilecekse de bu etki çok küçük olacaktır. Çünkü herhangi bir muhalif harekette durumun güvenlik güçlerinin gözetiminden kaçması oldukça zor olacaktır.⁶⁰³

Hafız Esad döneminde sivil toplum örgütlerinin faaliyet gösterip gösteremeyecekleriyle ilgili son sözü söyleyen makam Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı idi.⁶⁰⁴ Sivil toplum örgütleri toplumu denetlemenin ve toplumsal güvenliği sağlamanın bir aracı olarak kullanılmış ve böylece gerekli istihbarat rahatlıkla toplanmış ve toplumun nabızı tutulabilmiştir.⁶⁰⁵ Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı vasıtasıyla sivil toplum örgütleri üzerinde geniş kapsamlı denetim uygulayan rejim kendi çıkarlarıyla sıkı sıkıya bağlı olan ve genellikle çevre koruma grupları ya da kadın dernekleri gibi apolitik grupları içeren örgütlenmelerin varlığına izin vermiştir.⁶⁰⁶ Sivil örgütlenmelerin görevi toplumun tabanı ve geniş halk kitleleri ile kayırmacılık ve himayeye dayalı ilişkiler ağı kurmak, ideoloji ile halkın, toplumla devletin temasını sağlamak olmuştur. Devletle olan ilişkisi dışına çıkmaya yeltenenler ise cezalandırılmıştır.⁶⁰⁷

Rejim toplumun tüm kesimini denetim ve baskı altında tutarken herhangi bir alternatif fikri de her zaman dışarıda bırakmıştır. 1963 yılında tüm bağımsız gazeteler kapatılmış, geriye kalanlar ise hükümet ya da Baas Partisi tarafından yayımlanmıştır. Aynı şey televizyon ve radyo istasyonlarına da uygulanmıştır. Olağanüstü hal kanununun 4b

⁶⁰² Athloğlu, a.g.m., 2006, 101-102.

⁶⁰³ Ziadeh, a.g.e., 2011, 23-24.

⁶⁰⁴ Athloğlu, a.g.m., 2006, 61.

⁶⁰⁵ Sarı, Ö. (2015). “Suriye’de Arap Baharı Kısa mı Dönüyor?”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 6.

⁶⁰⁶ Ziadeh, a.g.m., 2011, 4.

⁶⁰⁷ Sarı, a.g.m., 2015, 6.

Maddesi devlete gazete, kitap, radyo ve televizyon yayıncılığı, reklamcılık ve görsel sanatları kontrol etme yetkisi vermiştir.⁶⁰⁸ Hafız Esad döneminde ise medyanın her bir parçası “iktidar grubunun siyasi bir ajanı” çizgisinde yönetilmiştir.⁶⁰⁹

Beşar Esad babasının 2000 yılındaki ölümünün ardından ülkede ekonomik ve siyasi reform vaat ederek iktidara gelmiştir.⁶¹⁰ Açılış konuşmasında diğerlerinin görüşlerine saygı duymanın öneminden bahseden Esad, ifade özgürlüğü için mütevazı bir alan yaratmıştır.⁶¹¹ Başkanlığının ilk 6 ayında siyasi tutuklular serbest bırakılmış, sürgündeki muhaliflerin dönüşüne ve ülke sorunlarının açık bir şekilde tartışılmasına izin verilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra rejim Şam Baharı olarak anılan bu dönemi tersine çevirmeye başlamıştır.⁶¹² Ağustos - Eylül 2001’de siyasi reform talep eden bağımsız milletvekilleri Riyad Seyf ve Me’mun Humsi’nin de aralarında bulunduğu on siyasi muhalif lider “yasadışı olarak anayasayı değiştirmeye teşebbüs suçu”ndan yargılanarak hapse atılmıştır.⁶¹³ Beşar Esad’ın iktidara geldiği tarihten 2010 yılına kadar Suriye’de 92 siyasi ve insan hakları aktivisti tutuklanmıştır.⁶¹⁴

Beşar Esad döneminde Sivil toplum Şam Baharı döneminde gerçekleştirilen tartışma forumları dışında daha çok sosyal ve ekonomik alanda faaliyet gösteren örgütlerden oluşmuştur. Rejimin sivil toplum örgütlerinin siyasallaşması kaygısı ve reform hareketinin Şam Baharı’nın önü kesildikten sonra tamamen ekonomiye kayması, sivil toplum örgütlerini siyasal iktidarın ekonomik kalkınma politikasının bir parçası haline getirmiştir. Suriye’de otoriter devlet yapılanmasının sivil toplumun egemenlik alanını kuşatıcı fonksiyonu Beşar Esad döneminde de devam etmiştir.⁶¹⁵

Esad babasından miras kalan bürokratik kurumları ise korumaya devam etmiştir. Ulusal İlerici Cephe Beşar Esad’ın diğer bazı marjinal partileri dahil etme çabasına rağmen

⁶⁰⁸ Rubin, a.g.e., 2007, 60-61.

⁶⁰⁹ Taki, M. (2012). “Country Case Study: Syria”, *BBC Media Action*, 6.

⁶¹⁰ İnternet: Freedom House, (2012). “Freedom in the World 2012: Syria”, Web: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/syria-0> adresinden 25 Eylül 2018’de alınmıştır.

⁶¹¹ Ziadeh, a.g.e., 2011, 62.

⁶¹² İnternet: Freedom House, (2012). “Freedom in the World 2012: Syria”, Web: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/syria-0> adresinden 25 Eylül 2018’de alınmıştır.

⁶¹³ Güçtürk Y. (2014). “İnsanlığın Kaybı; Suriye’deki Savaşın İnsan Hakları Boyutu”, *SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 26.

⁶¹⁴ İnternet: Human Rights Watch, (16 July 2010). “A Wasted Decade: Human Rights in Syria during Bashar al-Asad’s First Ten Years in Power”, <https://www.hrw.org/report/2010/07/16/wasted-decade/human-rights-syria-during-bashar-al-asads-first-ten-years-power> adresinden 25 Eylül 2018 tarihinde alınmıştır.

⁶¹⁵ Atlioğlu, a.g.m., 2006, 100.

olduğu gibi kalmıştır. Bu marjinal partiler “parti” kavramından çok uzak olmakla birlikte daha ziyade siyasi çıkarları olan ve rejimle sıkı sıkıya bağlı olan “hizip/komite” ya da “aile kurumları”dır. Halk nezdinde hiçbir ciddiyeti olmayan bu partilerin sayıları ve isimleri Suriyeliler arasında alay konusu olmuştur.⁶¹⁶

2001 yılında Başkan Esad 1963 yılından beri ilk defa özel yayın yapılmasına izin veren Suriye basın yasasını kabul etmiştir.⁶¹⁷ Bu yasa ülkede basın özgürlüğü açısından atılmış önemli bir adım gibi görülse de hükümete gazeteler, dergiler ve diğer süreli yayımlarla el ilanlarından posterlere kadar fiilen Suriye’de basılmış her şey üzerinde kapsamlı bir kontrol yetkisi vermiştir.⁶¹⁸ Basın kanununun ardından yayın hayatına başlayan iki önemli gazeten birinin rejime yakın isimlerden biri olan eski istihbaratçı Behçet Süleyman ve diğerinin Beşar Esad’ın kuzeni Rami Mahluf’a ait olduğunu belirtmek rejimin medya üzerindeki hakimiyetinin devam ettiğinin kanıtlanması açısından önemlidir.⁶¹⁹

Medya üzerindeki sıkı kontrolün yanı sıra gazeteciler de rejim tarafından yakından izlenmiş ve hedef olmuştur. Gazeteciler ulusal güvenliği ya da birliği tehdit etme, sahte bilgi yayınlama, mezhepçiliği tahrik etme ve devrimin hedeflerine karşı çıkma gibi çeşitli muğlak sebeplerle tutuklanmış, uzun sürelerle alıkonulmuş, işkence görmüş ya da sürgün edilmiştir.⁶²⁰ 1994 yılında Suriye Bilgisayar Derneği’nin başkanlığını üstlenen Beşar Esad ülkede internet, cep telefonu ve bilgisayar alanlarında yaşanan gelişmelere öncülük etmiştir.⁶²¹ Bu öncülük rejim açısından istenmeyen sonuçlar doğurmuş, temel olarak ekonomik reformlardaki gelişmelere odaklanılırken, mevcut mevzuatın dışında faaliyet gösteren yeni platformlar gazetecilerin sınırları zorlayabileceği gri bir alan yaratmıştır. Aynı zaman da Suriyeliler sosyal ağ sitelerini hassas ve tabu konuları araştırmak için kullanmaya başlamıştır.⁶²² Bu gelişmelere rejim basın yasasının medya üzerindeki kısıtlamalarını internet sitelerini kapsayacak şekilde genişleterek, yetkilileri ve başkanı eleştirmeye cüret eden gazeteci, blog yazarları ve yurttaşları yargılayarak cevap

⁶¹⁶ Ziadeh, a.g.e., 2011, 54.

⁶¹⁷ Taki, a.g.m., 2012, 6.

⁶¹⁸ İnternet: “Suriye: Başkan Esad Reform Demedi”, *Human Rights Watch*, 30 Mart 2011, Web: <https://www.hrw.org/tr/news/2011/03/30/242458> adresinden 26 Eylül 2018’de alınmıştır.

⁶¹⁹ Ulutaş, U., Bölme, S., M., Çopur, H. (2011). *Suriye’de Kim Kimdir?: Rejim ve Muhalefet*, SETA, 1, 23-24.

⁶²⁰ Ziadeh, a.g.m., 2011, 5.

⁶²¹ Atlıoğlu, a.g.m., 2006, 83-84.

⁶²² Taki, a.g.m., 2012, 8.

vermiştir.⁶²³ Facebook, YouTube ve birçok sosyal paylaşım sitesi ve Web sitesi Şubat 2011'e kadar yasaklanmış, yasaklar Suriye ayaklanması başlamadan bir ay evvel kaldırılmıştır.⁶²⁴

2005 yılında Lübnan'ın eski Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinin ardından Suriye'ye yönelik büyüyen suçlamaların ve uluslararası baskıların ortasında Beşar Esad ülkede yükselen muhalif sesleri bastırmayı denemiştir.⁶²⁵ Haziran 2005'te gerçekleştirilen Baas Partisi'nin 10. olağan kongresinde sıradan vatandaşların gündelik hayatı üzerinde istihbarat örgütlerinin rolünü azaltmak için olağanüstü hal yasasının gözden geçirilmesi ve yeni siyasi partilerin kurulmasına izin veren yasa hakkında tavsiye kararları alınmıştır.⁶²⁶ Kongrede görüşülen konular siyasi reformların hayata geçirileceğiyle ilgili olumlu bir hava yaratmış olsa da, Beşar Esad'ın önceliğinin rejimin istikrarını ve güvenliğini koruma olduğu ortaya çıkmıştır.

Suriye'de Mart 2011 öncesi rejime karşı en önemli muhalif tepki 1 Kasım 2005'te ülkede demokrasi ve reform talep eden 250'nin üzerinde muhalifin imzaladığı "Şam Deklarasyonu" olarak da adlandırılan bildiri ile ortaya konmuştur. Bildiri ile rejim "otoriter, totaliter ve hizipçi" olarak nitelendirilmiş ve yeni bir toplumsal sözleşmeye dayanan, çoğulculuğu ve hukukun üstünlüğünü benimsemiş; ırk, din, etnisite, mezhep ya da aşirete dayanmadan herkesin eşit haklara ve yükümlülüklerle sahip olduğu demokratik bir anayasa talep edilmiştir. Ancak bu talepler görmezden gelinmiş, muhaliflerin bir kısmı tutuklanarak 2008'de sonuçlanan yargılamalar sonucu, çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış; bir kısmı da ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.⁶²⁷

1970 yılından itibaren siyasal alanda hiçbir gelişmenin yaşanmadığı Suriye'de Beşar Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte daha fazla demokrasi ve özgürlükler anlamında atılması beklenen adımlar atılmamıştır. Ancak rejimin istikrarı sağlamak için her muhalif hareketin baskı ve şiddet yoluyla engellenebileceğine olan güveni, özellikle Şam Baharı olarak anılan kısa dönemde gelişen sivil toplum hareketinin ortaya koyduğu fikirlerin özellikle eğitilmiş ve işsiz gençler ile sıradan halk arasında yayılmasıyla darbe almıştır. Otoriter

⁶²³ İnternet: "Suriye: Başkan Esad Reform Demedi", *Human Rights Watch*, 30 Mart 2011, Web: <https://www.hrw.org/tr/news/2011/03/30/242458> adresinden 26 Eylül 2018'de alınmıştır.

⁶²⁴ Taki, a.g.m., 2012, 8.

⁶²⁵ Ziadeh, a.g.m., 2011, 2.

⁶²⁶ Spitz, a.g.m., 2014, 107.

⁶²⁷ Güçtürk, a.g.m., 2014, 27.

rejimin yıllarca her türlü baskı aracını kullanarak sindirdiği halk her ne kadar rejim tarafından görmezden gelirse de değişmiş ve gelişmiştir. Özgürlük, adalet ve eşitlik, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, vatandaşlık, güçler ayrılığı, halk iradesi gibi konular da gelişen sivil toplum hareketiyle birlikte bilinci artan Suriye toplumu fırsat kendini gösterdiğinde yıllardır yokluğunu en derin şekilde hissettiği bu değerleri talep etmek için sokaklara çıkmıştır.⁶²⁸

Ülkede var olan siyasi çıkmaza ek olarak özellikle “sosyal piyasa ekonomisi” politikalarıyla ortaya çıkan ekonomik durgunlukta halk ayaklanmasının bir diğer asli nedenidir. Uygulanan liberal politikalar rejime sıkı sıkıya bağlı zengin elit bir sınıf yaratırken bu politikaların olumsuz etkilediği geniş bir kesim olduğundan daha da fakirleşmiştir. Demokrasinin olmadığı bir ortamda ekonomik anlamda da sürekli kötüye doğru gidişat halkı patlama noktasına getirmiştir. Karşılarında ne siyasi taleplerine cevap verecek ne de ekonomik anlamda çözüm üretmeye niyetli bir muhatap bulamayan halkın sesini duyurmak için beklediği fırsat ise Mart 2011’de kendisini göstermiştir.

Beşar Esad gerçekleşmesine imkan vermemiş olsa da nedenleri incelendiğinde sürpriz olmadığı anlaşılan halk ayaklanmasında Suriyelileri motive eden çok önemli bir unsur Tunus ve Mısır’da gerçekleşen başarılı ayaklanmalardan ders çıkarmış olmalarıdır. Halk birkaç ay boyunca televizyonları karşısında silahsız ve zayıf insanların bir güvenlik devletine karşı nasıl dik durabildiğini izlemiştir.⁶²⁹ Suriye halkının kendi mücadelesini vereceği halk ayaklanmasının fitili ise Dera’da gerçekleşen olayla ateşlenmiştir. Özellikle köylerde ve orta büyüklükteki şehirlerde geniş katılımı ile gerçekleşen barışçıl protestolar zamanla tüm ülkeye yayılmıştır.

2.4. Suriye İç Savaşı

2011’den beri devam eden Suriye İç Savaşı başladığı tarihten bu yana Suriye halkına çok ciddi zararlar vermiştir. Zamanla oldukça karmaşık bir hale bürünen iç savaşta hayatını kaybedenlerin sayısı gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Savaşın ilk yıllarında hayatını kaybedenlerin sayısı hakkında düzenli raporlar yayınlayan Birleşmiş Milletler 2014 verilerine dayanarak son tahminini 2016 yılında yapmış ancak kesin sayının tam

⁶²⁸ Kilo, a.g.m., 2011, 437.

⁶²⁹ Kilo, a.g.m., 2011, 437.

olarak kaç olduğunu doğrulamanın neredeyse imkansız olduğunu da belirtmiştir.⁶³⁰ Dönemin BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan De Mistura Nisan 2016'da matematiksel verilere dayandırmadan tamamen kişisel görüşlerine dayanarak Suriye'de hayatını kaybedenlerin sayısını 400.000 olarak açıklamıştır.⁶³¹ Bağımsız bir araştırma kuruluşu olan Suriye Politika Araştırma Merkezi verilerine göre ise iç savaşta hayatını kaybedenlerin sayısı 2016 Şubat ayı itibariyle 470.000'e ulaşmıştır.⁶³² İç savaşın 2019 yılı itibariye halen devam ettiği göz önünde bulundurulursa hayatını kaybedenlerle ilgili verilen sayının daha da artmış olabileceğini söylemek mümkündür.

İç savaşın neden olduğu bir diğer zarar ise yerinden edilmiş insanlar ve mülteci krizidir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Eylül 2018 yılında yayınladığı rapora göre, 6.6 milyondan fazla insan ülke içinde yerinden edilmiş ve 5.6 milyon Suriyeli Irak, Ürdün, Lübnan, Mısır ve Türkiye'de mülteci olarak kayıt altına alınmıştır.⁶³³ Suriye İç Savaşı'nın Suriye halkı üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri de çok büyüktür ve büyümeye devam etmektedir. Sağlık hizmetleri, eğitim, barınma ve gıdaya sürekli erişimin olmaması çatışmaların etkisini daha da artırmış ve zaten oldukça zor şartlarda hayatını idame etmeye çalışan Suriye halkı iç savaşın bir sonucu olarak ciddi anlamda işsizliğe ve yoksulluğa sürüklenmiştir.⁶³⁴

2011 yılında başlayan ve 2019 yılı itibariyle halen devam etmekte olan Suriye İç Savaşı'nda yaşanan gelişmeler, çatışmanın tarafları ve uluslararası camiada iç savaşın sona ermesi yönünde atılan adımlar iki bölüm halinde değerlendirilecektir. Birinci bölümde 2011 yılından ABD liderliğindeki uluslararası koalisyonun Suriye'deki DEAŞ hedeflerine

⁶³⁰ İnternet: Specia, M. (13 April 2018). "How Syria's Death Toll Is Lost in the Fog of War", *New York Times*, Web: <https://www.nytimes.com/2018/04/13/world/middleeast/syria-death-toll.html> adresinden 5 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁶³¹ İnternet: "Note to Correspondents: Transcript of press stakeout by United Nations Special Envoy for Syria, Mr. Staffan de Mistura", 22 April 2016, Web: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2016-04-22/note-correspondents-transcript-press-stakeout-united> adresinden 5 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁶³² İnternet: "Suriye Ülke Özeti", *Human Rights Watch*, Ocak 2017, Web: <https://www.hrw.org/tr/world-report/2017/country-chapters/298673> adresinden 5 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁶³³ UNHCR. (20 September 2018). *Update of UNHCR's Operations in the Middle East and North Africa*, 1.

⁶³⁴ İnternet: "The World Bank In Syrian Arab Republic", 11 October 2018, Web: <https://www.worldbank.org/en/country/syria/overview> adresinden 7 Kasım 2018'de alınmıştır.

yönelik hava hareketinin başladığı Eylül 2014⁶³⁵ tarihine kadar ki süreç, ikinci bölümde ise 2014–2019 yılları arasındaki süreç incelenecektir.

2.4.1. Suriye İç Savaşı'nda 2011-2014 Arası Dönem

Ocak ve Şubat 2011'de aralıklarla küçük çaplı protestolar yaşanmış olsa da Suriye'de halk ayaklanması Ürdün sınırı yakınlarında, geçimini tarımla sağlayan ve Sünni bir güney kasabası olan Dera'da Mart ayında ortaya çıkan olaylar ile patlak vermiştir.⁶³⁶ Kamu binalarına hükümet karşıtı grafiti çizmekle suçlanan bir grup çocuğun göz altına alınması ve işkence görmesine cevaben düzenlenen barışçıl protestolar güvenlik güçlerinin sert müdahalesinin ardından Hama, Humus, Lazkiye, Deyrizor, Baniyas, Şam ve İdlib dahil olmak üzere ülke geneline yayılmaya başlamıştır.⁶³⁷

30 Mart 2011'de ulusa sesleniş konuşmasında Beşar Esad Suriye Arap Cumhuriyeti'nin emperyalist güçler tarafından düzenlenen büyük bir komployla karşı karşıya olduğunu söylemiştir.⁶³⁸ Ancak ülkede huzursuzluğun devam etmesi üzerine Esad 19 Nisan 2011'de protesto gösterilerindeki başlıca taleplerden birisi olan olağanüstü halin kaldırılması dahil yeni düzenlemeler içeren bir siyasi reform kararı almıştır.⁶³⁹ Ancak protestocular otoritenin artan şiddetiyle gölgelenen barışçıl gösteriler düzenlemeye devam etmiştir. Genelde güvenlik güçleri kalabalığa ateş açarak düzinelerce silahsız göstericiyi öldürürken, bazı göstericiler keskin nişancı ateşine maruz kalmıştır. Protesto gösterilerine katılan birçok sivil tutuklanmıştır.⁶⁴⁰

25 Nisan'da Suriye ordusu ve güvenlik güçleri Dera'yı kuşatma altına alan büyük çaplı bir askeri operasyon başlatmıştır. Tanklar şehir girişlerine konuşlandırılmış, sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, elektrik ve su kaynakları kesilmiş ve tüm iletişim araçları kapatılmıştır. Kuşatma en az 2 hafta sürmüştü ve bu durum gıda ve su sıkıntısına neden

⁶³⁵ Cirlig, C., C. (2015). The International Coalition to Counter ISIS/DA'ESH (The 'Islamic State'), *European Parliamentary Research Service*, 6.

⁶³⁶ Panjabi, R.K. (2017). "The Syrian Crisis: Violations of Basic Human Rights and Particularly Children's Rights", *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 46(1), 40.

⁶³⁷ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 8, para. 27.

⁶³⁸ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 8, para. 30.

⁶³⁹ Miş, N. (2011). "Allah, Suriye, Beşar'dan Allah, Suriye, Hürriyet'e: Suriye'nin Zorlu Arap Baharı". K. İnat, M. Ataman, F. Aydın, B. Yıldırım. (Editörler). *Ortadoğu Yılı 2011*. İstanbul: Açılım Kitap, 66.

⁶⁴⁰ Choudhury, M., Arimatsu, L. (2014). "The Legal Classification of the Armed Conflicts in Syria, Yemen and Libya", *Chatham House: Royal Institute of International Affairs*, 7.

olurken bölge sakinleri tıbbi tedaviye erişimden yoksun bırakılmıştır. Bu gelişmelerin ardından pek çok protesto gösterisi düzenlenmiş ve çevre köy ve kasaba sakinleri protestolarda kuşatmaya son verilmesini talep etmiştir. En büyük gösterilerden biri binlerce kişinin Dera'ya doğru ilerlediği 29 Nisan'da gerçekleşmiştir. Güvenlik güçleri çok sayıda tanığın ifadesine göre göstericilere ateş açarak en az 60 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.⁶⁴¹

Aynı gün BM İnsan Hakları Konseyi Suriye hükümeti tarafından barışçıl protestoculara karşı ölümcül şiddet kullanılmasını ve tıbbi tedaviye erişimin engellenmesini kınayan bir bildiri yayınlamıştır. Bildiri de ayrıca Suriye hükümetine tüm insan hakları ihlallerine son vermesi ve nüfusu koruması çağrısında bulunulmuştur.⁶⁴²

2011 yılının yaz başlarında güvenlik güçlerinin protestoculara karşı kullandığı güç seviyesi yoğunlaşmıştır. Mayıs 2011'de ordu tankları rejim karşıtı protestoları bastırmak amacıyla Dera, Baniyas, Humus, Er Restan ve Şam'a girmiştir. Kasaba ve şehirlere erişim noktaları gıda ve tıbbi malzemelerin teslim edilmesini önlemek amacıyla tanklar ve zırhlı araçlarla kapatılmıştır.⁶⁴³ Birkaç gösteride protestoculara karşı göz yaşartıcı gaz, su topu ve canlı mühimmatın havaya ateşlenmesi gibi ölümcül olmayan yöntemler kullanılmıştır. Ancak tank ifadelerine göre genel olarak kentsel alanlarda roket güdümlü el bombaları, anti personel taşıyıcılara ve helikoptere monte edilmiş ağır makineli tüfekler, canlı mühimmat gibi ağır silahların sivillere karşı kullanıldığı saptanmıştır.⁶⁴⁴

2 Haziran'da Başkan Esad çok partili demokrasiye geçiş sürecinin bir parçası olarak istişareleri düzenlemekle görevli bir "Ulusal Diyalog Komisyonu" kurulduğunu açıklamıştır. Ancak önde gelen birkaç muhalif güvenlik güçleri tarafından protestoculara karşı uygulanan sürekli şiddet nedeniyle toplantıyı boykot etmiştir.⁶⁴⁵ 6 Haziran'da Suriye devlet televizyonu Türkiye sınırı yakınlarındaki Cisir el Şukur kasabasında 120 polisin

⁶⁴¹ UN Human Rights Council. (15 September 2011). *Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Situation of Human Rights in the Syrian Arab Republic*, A/HRC/18/53, 10-11, para. 36-37.

⁶⁴² UN Human Rights Council. (21 April 2011). *The current human rights situation in the Syrian Arab Republic in the context of recent events*, A/HRC/RES/S-16/1, 2, para. 1.

⁶⁴³ Choudhury, Arimatsu, a.g.m., 2014, 8.

⁶⁴⁴ UN Human Rights Council. (15 September 2011). *Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Situation of Human Rights in the Syrian Arab Republic*, A/HRC/18/53, 21, para. 75-76.

⁶⁴⁵ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 9, para. 32.

“silahlı kişiler” tarafından öldürüldüğünü duyurmuştur.⁶⁴⁶ Aynı gün Beşar Esad askeri ve güvenlik güçleri mensuplarının yanı sıra masum insanlarında sabotaj ve terör eylemlerinde öldürüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca Esad devletin halkın taleplerini karşılamak için yorulmadan çalışması gerektiğini kabul ederken, değişim talep edenler arasında kaos ortamı oluşturmaya çalışan aşırı dinciler ve küçük bir grup suçlunun olduğunu ileri sürmüştür. Suriye devlet televizyonu ise Humus, Hama, İdlib ve Telkele gibi şehirlerde gittikçe artan bir şekilde güvenlik güçlerine yönelik silahlı saldırılarda bulunduğunu bildirmiştir.⁶⁴⁷

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, 9 Haziran’da yaptığı açıklamada, ülke genelinde devam eden barışçıl protestolara karşı ağır silahlarla müdahalede bulunduğunu, protestoların başladığı Mart 2011’den itibaren aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu 1100 kişinin hayatını kaybettiğini ve 10 binin üzerinde insanın tutuklandığını belirterek bu durumu kınamıştır.⁶⁴⁸

Suriye’de olayların seyrini önemli ölçüde etkileyecek olan gelişme Temmuz 2011’de gerçekleşmiştir. Protestoların başladığı Mart ayından itibaren ordu ve güvenlik güçlerinden çok sayıda ayrılma gerçekleşmiş ve son aylarda giderek artmıştır.⁶⁴⁹ Halkın taleplerini barışçıl yollarla savunduğu buna rağmen rejimin şehirleri kuşatıp, toplu tutuklamalar ve katliamlar yaptığı bir süreçte, halkı rejime karşı korumayı amaç edinen Suriye ordusundan ayrılan bir grup subay ve astsubay 29 Temmuz 2011 tarihinde Özgür Suriye Ordusu’nu (ÖSO) kurduklarını ilan etmiştir.⁶⁵⁰ Özgür Suriye Ordusu ilk kurulduğunda kendisini ÖSO’nun üyeleri olarak tanımlayan birbirinden bağımsız birçok silahlı gruptan oluşan şemsiye bir ismi ifade ediyordu.⁶⁵¹ Faaliyetlerine Türkiye’den devam eden ÖSO kurucularının bu dönemdeki rolü ise Suriye’deki çeşitli silahlı gruplar arasındaki koordinasyonu sağlamak ve uluslararası destek sağlamakla sınırlı kalmıştır.⁶⁵² Bununla

⁶⁴⁶ “Suriye’de 120 polis öldürüldü”, 6 Haziran 2011, *BBC News Türkçe*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110606_syria_police_update, Erişim Tarihi: 9 Kasım 2018.

⁶⁴⁷ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 9, para. 33.

⁶⁴⁸ Güçtürk, a.g.m., 2014, 30.

⁶⁴⁹ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 8, para.29.

⁶⁵⁰ Şen, A. (2015). “Suriye Askeri Muhalefeti”. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No. 202, 7.

⁶⁵¹ Şen, a.g.m., 2015, 21.

⁶⁵² Choudhury, Arimatsu, a.g.m., 2014, 10.

birlikte kuruluşunu takip eden dönemde bu oluşumun boyutu, yapısı, kapasitesi ve işleyişiyle ilgili güvenilir bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁶⁵³

Silahlı bir muhalefetin yükselişi aynı zamanda hükümeti şiddetli baskısını yoğunlaştırmaya yöneltmiştir.⁶⁵⁴ Suriye'deki kötü gidişata ilişkin endişelerini dile getiren BM Güvenlik Konseyi 3 Ağustos 2011'de Suriyeli yetkililer tarafından insan haklarının yaygın bir şekilde ihlal edilmesini ve sivillere karşı güç kullanılmasını kınayan bir "Başkanlık Bildirisi" yayınlamıştır. Bildiride şiddetin derhal son bulması ve tüm tarafların eylemlerini sınırlandırması; Suriyeli yetkililerin reform vaatlerini yerine getirmesi ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ile iş birliği yaparak kriz bölgelerindeki insani durumun hafifletilmesi çağrısında bulunulmuştur.⁶⁵⁵

2011 yılının bir önemli gelişmesi de muhalefetin siyasi kanadında meydana gelmiştir. Ağustos ayında Suriyeli muhalifler tarafından siyasi bir çatı örgüt olan Suriye Ulusal Konseyi (SUK) İstanbul'da kurulmuştur.⁶⁵⁶ Müslüman Kardeşlerden seküler oluşumlara kadar çeşitli muhaliflerin bir araya gelerek oluşturduğu SUK kendisini Suriye halkının meşru temsilcisi olarak göstermeye çalışmıştır.⁶⁵⁷ 2011 yılının Aralık ayında ise siyasi muhalefetin çatı yapılanması SUK ile askeri faaliyetler yürüten ÖSO beraber hareket etme kararı almış ancak SUK bütün çabalara rağmen birbirinden bağımsız hareket eden ÖSO gruplarını bir araya getirmede istenen başarıyı gösterememiştir.⁶⁵⁸

BM İnsan Hakları Konseyi 22 Ağustos 2011 tarihinde gerçekleştirdiği toplantısında Mart 2011'den bu yana Suriye Arap Cumhuriyeti'nde iddia edilen tüm Uluslararası İnsan Hakları ihlallerini araştırmak için bağımsız bir uluslararası soruşturma komisyonu kurulmasına karar vermiştir.⁶⁵⁹ Bu karar doğrultusunda kurulan "Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu"nun Kasım 2011 tarihli raporunda ilk kez Suriye'deki silahlı şiddetin uluslararası hukuk uyarınca bir "uluslararası nitelikte olmayan

⁶⁵³ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 8, para.29.

⁶⁵⁴ UN Human Rights Council. (22 February 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/19/69, 7, para. 17.

⁶⁵⁵ UN Security Council. (3 August 2011). *Statement by the President of the Security Council*, S/PRST/2011/16.

⁶⁵⁶ Choudhury, Arimatsu, a.g.m., 2014, 10.

⁶⁵⁷ UN Human Rights Council. (22 February 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/19/69, 7, para. 16.

⁶⁵⁸ Şen, a.g.m., 2015, 9.

⁶⁵⁹ UN Human Rights Council. (18 October 2011). *Report of The Human Rights Council on its seventeenth special session*, A/HRC/S-17/2, 4, para. 13.

silahlı çatışma” seviyesine ulaşma riskiyle karşı karşıya olduğu ve bu şekilde tanımlanırsa Uluslararası İnsancıl Hukuk’un uygulanacağı belirtilmiştir.⁶⁶⁰ Yine aynı raporda Suriye silahlı kuvvetleri ve diğer silahlı gruplar arasındaki çatışmaların şiddet seviyesinin doğrulanmadığı ve ülkede faaliyet gösteren silahlı grupların ÖSO olarak bir örgütlenme düzeyine ulaştığının henüz teyit edilemediği bu nedenle Mart 2011’den bu yana devam eden olaylara Uluslararası İnsancıl Hukuk’un uygulanamayacağı vurgulanmıştır.⁶⁶¹ Raporda belirtilen şekliyle kendisini ÖSO olarak tanımlayan silahlı grupların henüz belirli bir örgütlenme düzeyine ulaşmamış olması bu grupların tümünün tamamen etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir.⁶⁶² Özellikle 2011 yılının son aylarında ÖSO grupları hükümet araçları, polis karakolları, kontrol noktaları ve güvenlik güçlerinin üslerini hedef alan saldırı operasyonları gerçekleştirerek, hükümet güçlerinin geçicide olsa Rif Şam, Humus ve İdlib gibi bölgelerden çekilmesini sağlamıştır.⁶⁶³ Kuşatma altında bulunan birçok bölgede rejimin toplu katliamlar yapmasına engel olan ÖSO grupları gerçekleştirdikleri saldırılar ile rejim güçlerine ağır kayıplar verdirmiştir.⁶⁶⁴

4 Ekim 2011 tarihinde Rusya ve Çin BM Şartı’nın 41. Maddesi çerçevesinde Suriye’ye karşı muhtemel tedbirlerin alınmasını öneren BM Güvenlik Konseyi karar taslağını veto etmiştir.⁶⁶⁵ BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında krizi nasıl şekillendirecekleri konusunda fikir ayrılıkları mevcut olsa da, bölgesel örgütler ve bireysel anlamda birçok devlet Suriye’ye yönelik diplomatik baskı ve yaptırım uygulamıştır. Örneğin AB ve ABD Suriye petrolünün satın alınması konusunda bir boykot uygularken Türkiye Suriye mallarına ağır ithalat vergileri getirmiştir.⁶⁶⁶

Suriye’de birçok sivilin hayatını kaybettiği şiddet olaylarının sona ermesi için önemli bir adım Arap Birliği’nden gelmiştir. Arap Birliği tarafından hazırlanan eylem planı 26 Ekim’de Esad’a iletilmiş ve 30 Ekim’de plan Suriye tarafından kabul edilmiştir. Ardından 2 Kasım’da imzalanan anlaşmaya göre Suriye ve Arap Birliği, şiddetin sonlandırılması,

⁶⁶⁰ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 18, para. 97.

⁶⁶¹ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 18, para 99.

⁶⁶² Choudhury, Arimatsu, a.g.m., 2014, 10.

⁶⁶³ UN Human Rights Council. (22 February 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/19/69, 7-8, para. 19-20.

⁶⁶⁴ Şen, a.g.m., 2015, 16.

⁶⁶⁵ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 9, para. 35.

⁶⁶⁶ UN Human Rights Council. (22 February 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/19/69, 9, para. 28.

siyasi tutukluların serbest bırakılması, ordunun şehirlerden çekilmesi ve Arap Birliği kurumları ile Arap ve uluslararası medya kuruluşlarının Suriye içinde serbestçe dolaşımına izin verilmesi konularında mutabakata varmışlardır.⁶⁶⁷ Ancak Kasım ayında Suriye ordusu ve güvenlik güçleri Rif Şam, Humus, Hama, Dera ve Deyrazor'da cenaze törenleri ve halk meclislerini hedef alan operasyonlar düzenlemiş, görgü tanıklarının ifadelerine göre şehir merkezlerine ve çevresine yerleştirilen tanklar sık sık binaları hedef almıştır. 13 Kasım'a kadar 3 haftalık bir sürede 260 sivil hayatını kaybetmiştir. Devam eden şiddet ve eylem planına uyulmaması nedeniyle 12 Kasım'da Suriye'nin Arap Birliği üyeliği askıya alınmıştır.⁶⁶⁸ 19 Aralık'ta Suriye ve Arap Birliği arasında Arap gözlemcilerin Suriye'de görev yapmalarına izin veren protokol imzalanmıştır.⁶⁶⁹ Gözlemci misyonu hazırladığı raporu yayınladıktan sonra 23 Ocak 2012 tarihinde Arap Birliği Başkan Esad'ın yetkilerini yardımcısına devretmesi ve ulusal birlik hükümeti kurulması çağrısında bulunduğu bir plan açıklamıştır. Plan Suriye hükümeti tarafından kabul edilmemiş ve kısa bir süre sonra da Arap Birliği güvenlik endişelerini gerekçe göstererek misyonun görevini sonlandırmıştır.⁶⁷⁰

4 Şubat 2012'de Suriye'de hükümet ve muhaliflerin şiddet ve misilleme eylemlerini durdurmasını ve Suriye hükümetinin “gecikmeksizin” Arap Birliği tarafından 22 Ocak 2012'de belirlenen barış planını uygulamaya koymasını talep eden BM Güvenlik Konseyi karar tasarısı⁶⁷¹ Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.⁶⁷² Suriye krizinin çözümüne yönelik çabalar Arap Birliği ve BM'nin 23 Şubat 2012'de BM eski genel sekreteri Kofi Annan'ın BM ve Arap Birliği Suriye ortak özel elçisi olarak atadığını duyurmasıyla devam etmiştir.⁶⁷³ Uluslararası toplumun ortak özel elçi kanalıyla yürüttüğü çabalar 6 maddelik

⁶⁶⁷ Küçükkeleş, M. (2012). “Arap Birliği'nin Suriye Politikası”, *SETA Analiz*, Sayı 51, 8.

⁶⁶⁸ UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1, 10, para. 38–39.

⁶⁶⁹ Küçükkeleş, a.g.m., 2012, 10.

⁶⁷⁰ UN Human Rights Council. (22 February 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/19/69, 9, para. 30.

⁶⁷¹ UN Security Council. (2 February 2012). *Bahrain, Colombia, Egypt, France, Germany, Jordan, Kuwait, Libya, Morocco, Oman, Portugal, Qatar, Saudi Arabia, Togo, Tunisia, Turkey, United Arab Emirates, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America: draft resolution*, S/2012/77.

⁶⁷² İnternet: Security Council. (4 February 2012). “Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation, China Veto Text Supporting Arab League’s Proposed Peace Plan”, *SC/10536*., Web: <https://www.un.org/press/en/2012/sc10536.doc.htm> adresinden 13 Kasım 2018’de alınmıştır.

⁶⁷³ İnternet: Secretary-General. (23 February 2012). “Kofi Annan Appointed Joint Special Envoy of United Nations, League of Arab States on Syrian Crisis”, *SG/SM/14124*. Web: <https://www.un.org/press/en/2012/sgsm14124.doc.htm> adresinden 13 Kasım 2018’de alınmıştır.

bir barış planının sunulmasıyla sonuçlanmıştır.⁶⁷⁴ Suriye'deki çatışmaların durması için uygun ortamın oluşturulmasına yönelik olarak düzenlenmiş olan “Suriye için Annan Barış Planı”⁶⁷⁵ 16 Mart 2012’de Esad hükümetine sunulmuş ve hükümet tarafından 27 Mart 2012’de kabul edildiği duyurulmuştur.⁶⁷⁶ Ateşkes 12 Nisan’da yürürlüğe girmiş ve ardından 21 Nisan’da BM Güvenlik Konseyi tarafından planın uygulanmasını izlemek için 90 günlük bir süre için bir gözlemci misyonu görevlendirilmiştir. Gözlemci misyonunun Suriye’ye gelişi başlangıçta olumlu bir etki yaratmış olsa da, askeri operasyonlar heyetin faaliyetlerini geçici olarak askıya almasını gerektirecek bir düzeye ulaşmıştır.⁶⁷⁷ Güvenlik Konseyi 20 Temmuz 2012’de gözlemci misyonun görev süresinin 30 gün uzatılmasına karar vermiştir. Görev süresinde yeniden uzatma kararı alınabilmesini ise ağır silah kullanımının durdurulması ve tüm tarafların şiddeti azaltması koşullarına bağlamıştır.⁶⁷⁸ Ancak insani durum endişe verici bir şekilde kötüleşmeye devam etmiş ve hayatını kaybedenlerin sayısı gün geçtikçe artmıştır.⁶⁷⁹ 15 Şubat- 20 Temmuz 2012 tarihleri arasında gerçekleşen olayların tanık ve mağdurlarıyla yapılan görüşmelere göre 840 kişi hayatını kaybetmiştir.⁶⁸⁰ Aralık ayında BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi Mart 2011’den bu yana 60 bin kişinin hayatını kaybettiğini bildirmiştir.⁶⁸¹ Bu kötü gidişata tepki olarak önce 14–15 Ağustos 2012 tarihlerinde Cidde’de düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 4. Olağanüstü İslam Zirvesi’nde Suriye’nin İİT üyeliği askıya alınmıştır. Ardından da 17 Ağustos 2012’de BM Güvenlik Konseyi misyonun devam edebilmesi için gereken koşulların yerine getirilmediği gerekçesiyle misyonun görevine son vermiştir.⁶⁸² Aynı gün BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon ve Arap Birliği Genel Sekreteri Nebil el-Arabi tarafından Kofi Annan’a Suriye’de barışın sağlanması adına yaptığı özverili çaba ve

⁶⁷⁴ UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, 7, para. 17.

⁶⁷⁵ UN Security Council. (14 April 2012). *Adopted by the Security Council at its 6751st meeting, on 14 April 2012*, S/RES/2042 (2012), Annex, 4.

⁶⁷⁶ Miş, N. (2014). “Suriye 2012”. K. İnat, M. Ataman. (Editörler). *Ortadoğu Yıllığı 2012*. Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap, 224.

⁶⁷⁷ UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, 7, para. 17.

⁶⁷⁸ UN Security Council. (20 July 2012). *Adopted by the Security Council at its 6812th meeting, on 20 July 2012*, S/RES/2059 (2012); UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, 7, para. 17.

⁶⁷⁹ UN Human Rights Council. (5 February 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59, 9, para. 37.

⁶⁸⁰ UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, 10, para. 40.

⁶⁸¹ UN Human Rights Council. (5 February 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59, 9, para. 37.

⁶⁸² Miş, a.g.e., 2014, 225.

katkılarından dolayı teşekkür edilerek Lahdar İbrahimi'nin BM ve Arap Birliği Suriye ortak özel elçisi olarak atandığı duyurulmuştur.⁶⁸³

Uluslararası toplumun Suriye krizinin çözümüne yönelik çabaları devam ederken Beşar Esad ise çeşitli siyasi ve yönetime dair reformlar başlatmıştır. Reform girişimleri 26 Şubat 2012'de yapılacak yeni anayasa referandumunu, 7 Mayıs'ta yapılacak parlamento seçimleri ve 23 Haziran'da yeni bir hükümetin kurulmasını içermektedir. Bununla birlikte bu gelişmeler muhalefeti tatmin edecek kadar kapsayıcı görülmemiştir. Seçimler muhalefet tarafından boykot edilmiş ve seçim sonuçlarına göre hükümet ve parlamentoda Baas Partisi'nin üstünlüğünü koruması muhalifleri daha da kışkırtmıştır.⁶⁸⁴

2012 yılında muhalefetin siyasi ve askeri kanadında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 2012 yılının Şubat ve Mart aylarında ayaklanmanın başladığı tarihten beri kurulan silahlı gruptan daha fazlası kurulmuştur.⁶⁸⁵ ÖSO genel olarak etkili bir komuta yapısı bulunmasa da kendisine bağlı olduğunu iddia eden çok sayıda silahlı grubu temsil etmeye devam etmiştir.⁶⁸⁶ 2012 yılının başından itibaren ÖSO'ya bağlı silahlı gruplar hem operasyonlarının temposunda hem de ölçeğinde hızlı bir gelişme süreci başlatmıştır. El yapımı patlayıcılarla düzenlenen saldırılar, gerilla tarzı baskınlar ve pusu olayları ikiye katlanmıştır. Ayrıca 2011'de silahlı grupların operasyonlarının çoğunluğu el yapımı patlayıcılarla kurulan pusulardan oluşurken, 2012 başlarında silahlı gruplar diğer gruplarla koordineli olarak daha karmaşık saldırı taktikleri kullanmaya başlamıştır.⁶⁸⁷ 2012 Mart ayında ÖSO genel komuta ve kontrol yapısındaki eksiklikleri giderme ve ÖSO'yu tek çatı altında toplama çalışmalarına ağırlık vermiştir. Buna bağlı olarak askeri faaliyetleri kontrol etmek ve tüm silahlı grupları örgütleyip birleştirmekle; askeri faaliyetlerle siyasi faaliyetleri koordine etmek ve geçiş döneminde güvenlik ve istikrarı sağlamakla görevli

⁶⁸³ İnternet: Secretary General. (17 August 2012). "Secretary-General Announces Appointment of Lakhdar Brahimi as Joint Arab League-United Nations Special Representative for Syria", SG/SM/14471, Web: <https://www.un.org/press/en/2012/sgsm14471.doc.htm> adresinden 14 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁶⁸⁴ UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, 6, para. 14–15–16.

⁶⁸⁵ Holliday, J. (2012). "Syria's Maturing Insurgency", *Middle East Security Report 5, Institute for the Study of War*, 17.

⁶⁸⁶ UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, Annex III, 61, para. 9.

⁶⁸⁷ Lister, C. (2016). "The Free Syrian Army: A Decentralized Insurgent Brand", *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World*, Analysis Paper No. 26, 6.

Suriye Devrimi Ortak Askeri Komutanlığı'nın kurulduğu ilan edilmiştir.⁶⁸⁸ Bu kapsamda Şam, Humus, Hama, İdlib ve Deyrizor olmak üzere 5 ayrı bölgede yerel askeri konseyler belirlenmiştir.⁶⁸⁹ Yerel askeri konseylerin kurulması yalnızca ÖSO'yu daha fazla profesyonelleştirmeye yönelik mantıklı bir adım değil aynı zamanda özellikle batıya ve dünyaya dış destek sağlanması gereken yeterince organize olmuş bir silahlı muhalefetin geliştiği sinyalinin de vermiştir.⁶⁹⁰

ÖSO 2012 yılı boyunca etkinlik ve faaliyetlerini ülke çapında genişleterek, hükümet güçleriyle aynı anda birden çok cephede çatışmıştır. Humus aylarca ÖSO ve hükümet güçlerinin karşı karşıya geldiği başlıca savaş alanı iken çatışmalar Rif Şam, Halep ve Deyrizor gibi farklı şehir ve bölgelere de yayılmıştır. Temmuz 2012'ye kadar ÖSO, yerel düzeyde operasyonlarını koordine etme kapasitesini artırması sonucu Humus, Dera, Hama'nın Kuzeyi, İdlib kırsalı, Deyrizor ve Halep'in kuzeyi ve batısında nüfuzunu genişletmiştir.⁶⁹¹ Ancak yerel askeri konseylerin geliştirilmesi gibi yeni fırsatlar yaratan isyan hareketindeki bu genişleme aynı zamanda silahlı gruplar arasındaki rekabetin artması gibi yeni zorluklara da neden olmuştur. Silahlı gruplar arasındaki artan rekabet ve anlaşmazlık ÖSO'nun gelişimini zayıflatma tehdidi de yaratmıştır.⁶⁹² ÖSO'na merkezi bir dış desteğin sağlanmaması nedeniyle kaynaklar üzerinde silahlı gruplar arasında yaşanan rekabet örgütsel birliğe ulaşma çabalarına zarar vermiş ve sahadaki durumun kontrolünü daha zor bir hale getirmiştir.⁶⁹³

BM'nin Suriye'de çözümü kolaylaştıracak bir inisiyatifi Rusya ve Çin'in veto etmesinden dolayı gerçekleştirilememesinin sonucu olarak, alternatif çözüm arayışları çerçevesinde "Suriye'nin Dostları" toplantıları yeni bir süreç olarak başlatılmıştır. 2012 yılında uluslararası katılımın yoğun olduğu dört büyük toplantı yapılmıştır.⁶⁹⁴ 1 Nisan 2012'de İstanbul'da ikincisi gerçekleştirilen Suriye'nin Dostları toplantısında Suriye Ulusal Konseyi tüm Suriyelilerin resmi temsilcisi olarak tanınmıştır. Toplantıda Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın şiddete son vermesini sağlamanın yolları ve Suriye

⁶⁸⁸ Choudhury, Arimatsu, a.g.m., 2014, 10-11; Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, Annex III, 61, para. 9.

⁶⁸⁹ Şen, a.g.m., 2015, 17.

⁶⁹⁰ Lister, a.g.m., 2016, 7.

⁶⁹¹ Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, (A/HRC/21/50), Annex III, 62, para. 11-12.

⁶⁹² Holliday, a.g.m., 2012, 18.

⁶⁹³ Lister, a.g.m., 2016, 7.

⁶⁹⁴ Miş, a.g.e., 2014, 226.

muhalefetinin desteklenmesinin gerekliliği üzerinde durulurken dönemin Suriye Ulusal Konseyi Başkanı Burhan Galyun ülkede insani yardım koridorlarının kurulması ve ÖSO'nun somut bir şekilde desteklenmesi için yardım çağrısında bulunmuştur.⁶⁹⁵

Her ne kadar Suriye halkının resmi temsilcisi olarak tanınsa da Suriye Ulusal Konseyi etkinlik ve kapsayıcılık konusunda bekleneni verememiştir. Bunun üzerine daha geniş katılımlı bir çatı örgütün oluşturulması çabalarının sonucu olarak 11 Kasım 2012 tarihinde Doha'da gerçekleştirilen bir toplantıda "Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK)" oluşturulmuş ve Başkanlığına eski Emevi camisi imamı Muaz el Hatip seçilmiştir.⁶⁹⁶ 12 Aralık 2012'de Marakeş'te düzenlenen Suriye'nin Dostları dördüncü toplantısının ardından 100'den fazla delegenin onayladığı bildiri ile SMDK Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır.⁶⁹⁷

Siyasi kanattaki bu yeniden yapılanmanın askeri kanattaki yansıması ise Suriye Devrimi Ortak Askeri Komutanlığı'nın yerine Yüksek Askeri Konseyi'nin (YAK) kurulması olmuştur.⁶⁹⁸ Ulusal düzeyde komuta birliğini sağlamak için oluşturulan YAK farklı lojistik destek kaynaklarını merkezileştirmeyi, komuta ağlarını entegre etmeyi ve Suriye'de faaliyet göstermeye başlayan radikal grupların etkisini azaltmayı başaramamıştır. ÖSO'ya bağlı silahlı grupların lojistik olarak desteklenememesi Konseyin bu grupları kendi otoritesi altında birleştirmeye yönelik girişimlerini zayıflatmıştır.⁶⁹⁹

Ülkede devam eden şiddet silahlı grup mensupları arasında radikalleşmeyi hızlandırmış ve radikal grupların daha etkili olmasını sağlamıştır.⁷⁰⁰ Bu radikal gruplardan en önemlisi güvenlik güçlerine ve üst düzey yöneticilere yönelik intihar saldırıları da dahil olmak üzere 2012 yılında gerçekleştirilen bir dizi saldırının sorumluluğunu üstlenen El

⁶⁹⁵ İnternet: "‘Friends’ of Syria Recognise SNC", *Al Jazeera*, 1 Nisan 2012, Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/04/20124113351659274.html> adresinden 20 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁶⁹⁶ Miş, a.g.e., 2014, 227-228.

⁶⁹⁷ İnternet: "Marrakech: Opposition Coalition Recognized as legitimate representative of Syrians", *The North Africa Post*, 13 Aralık 2012, Web: <http://northafricapost.com/1781-marrakech-opposition-coalition-recognized-as-legitimate-representative-of-syrians.html> adresinden 20 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁶⁹⁸ Bingöl, O., Varlık, A.B., (2014). "Suriye İç Savaşı'nda Askeri Durum", *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor No:006, 27.

⁶⁹⁹ UN Human Rights Council. (18 July 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/23/58, 7, para. 25.

⁷⁰⁰ UN Human Rights Council. (18 July 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/23/58, 7, para. 29.

Kaide bağlantılı El Nusra Cephesidir.⁷⁰¹ Suriye’de protestoların silahlı bir isyana dönüşmesiyle birlikte, Irak işgali sonrası yeniden toparlanmaya başlayan El Kaide bağlantılı Irak İslam Devleti örgütü Suriye’de etkinliğini artırmak amacıyla kendi saflarında savaştan Suriye asıllı militanları aktif hale getirmiştir. Irak İslam Devleti saflarında yer alan Ebu Muhammed Culani 22 Ocak 2012 tarihinde Suriye’de El Nusra Cephesi’nin kuruluşunu ilan etmiştir.⁷⁰² Taktiksel etkinliği ve istikrarlı lojistik kabiliyeti sayesinde El Nusra Cephesi kısa zamanda diğer devlet dışı silahlı aktörler arasında yükselmiş ve hem radikal dış destekçiler hem de yabancı savaşçılar için bir çekim merkezi haline gelmiştir.⁷⁰³

Başlangıçta devlet dışı silahlı aktör saflarında küçük bir orana sahip olsalar da çoğunluğu Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Tunus ve Libya’dan olmak üzere Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya ülkelerinden gelen yabancı savaşçılar hem savaş deneyimleri hem de uzmanlıkları açısından dahil oldukları devlet dışı silahlı aktörlerin taktiksel etkinliği için oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.⁷⁰⁴ Bununla birlikte ülkenin dört bir yanında El Nusra gibi devlet dışı silahlı aktörlere entegre olmuş olan bu yabancı savaşçılar isyancıların radikalleşmesine de katkıda bulunmuştur.⁷⁰⁵ 2012 başından 2013 ortalarına kadar devlet dışı silahlı aktörlerin kontrol ettiği bölgelerde yayılan El Nusra Cephesi Suriye’de rejim karşıtı yapıların önemli ve etkin unsurlarından biri olmuştur.⁷⁰⁶ 11 Aralık 2012’de ABD Dışişleri Bakanlığı El Nusra Cephesi’nin “yabancı terör örgütü” olduğunu ve Irak El Kaidesi ile bağlantılı olduğunu ilan etmiştir.⁷⁰⁷

2012 yılının ortalarında Suriye’nin batısında ve güneyinde devlet dışı silahlı aktörler önemli kazanımlar elde ederken Esad Rejimi en çok ihtiyaç duyulan bu bölgelere güvenlik güçlerini dağıtmak için Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerden çekilmeye başlamıştır.⁷⁰⁸

⁷⁰¹ UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, 8, para. 30.

⁷⁰² Acun, C., Keskin, B., Salaymeh, B. (2017). *El-Kaide’den HTŞ’ye: Nusra Cephesi*, Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Rapor, 23.

⁷⁰³ UN Human Rights Council. (5 February 2015). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/28/69, 6, para.29.

⁷⁰⁴ UN Human Rights Council. (5 February 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59, 8, para. 27.

⁷⁰⁵ UN Human Rights Council. (5 February 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59, Annex II, 41, para. 18.

⁷⁰⁶ Acun, Keskin, Salaymeh, a.g.e., 2017, 23-24.

⁷⁰⁷ UN Human Rights Council. (5 February 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59, 6, para. 15.

⁷⁰⁸ UN Human Rights Council. (5 February 2015). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/28/69, 7, para. 40.

Rejim güçlerinin anlaşmalı bir şekilde ülkenin kuzeyinde Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerden çekilmeye başlamasıyla Demokratik Birlik Partisi (PYD)'nin askeri kanadı Halk Savunma Birlikleri (YPG) 19 Temmuz'da Ayn el Arab'ı, 20 Temmuz'da Amude ve Afrin'i ciddi bir çatışma yaşanmaksızın ele geçirmiştir.⁷⁰⁹ Temmuz ayından itibaren ÖSO'ya bağlı silahlı gruplar ve YPG arasında Halep Kürt mahallelerinde ve diğer Kürt kasabalarında periyodik olarak çatışmalar yaşanmıştır.⁷¹⁰

30 Haziran 2012'de Cenevre'de dönemin BM ve Arap Birliği Suriye ortak özel elçisi Kofi Annan'ın başkanlığında BM Genel Sekreteri, Çin, Fransa, Rusya, İngiltere ve Kuzey İrlanda, ABD, Türkiye, Irak, Kuveyt, Katar ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi katılımıyla "Suriye Eylem Grubu" toplantısı gerçekleştirilmiştir.⁷¹¹ Suriye'deki şiddete son vermek ve siyasi bir çözüm üretebilmek amacıyla başlatılan ve daha sonra "Cenevre süreci" olarak adlandırılacak olan geniş katılımlı uluslararası girişimin ilk toplantısının sonuç bildirisinde Suriye Eylem Grubu 6 maddelik Annan Planına olan bağlılıklarını yinelemiştir. Ayrıca Suriye'de siyasi bir geçiş için ilkeler belirlenmiştir. Ancak muhalifler oluşturulacak geçiş hükümetinde Esad'ın da yer almasına olanak sağlayan siyasi geçiş önerisini eleştirmiştir.⁷¹²

BM Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu Mart 2011'den 2012 yılı Şubat ayı ortasına kadar Suriye'de meydana gelen olayları incelediği 22 Şubat 2012 tarihli raporunda bazı bölgelerde şiddetin çatışmaların uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak sınıflandırılması için gerekli olan yoğunluk seviyesine ulaşmış olabileceğinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Bununla birlikte komisyon ÖSO'nun, kendisini ÖSO olarak tanımlayan grupların ya da diğer devlet dışı silahlı aktörlerin gerekli örgütlenme seviyesine ulaşp ulaşmadığını doğrulayamadığını belirtmiştir.⁷¹³ UKK ise 17 Temmuz 2012'de yayınlanan yıllık raporunda, silahlı çatışmanın türü ve yoğunluğunun Suriyeli yetkililerin ve devlet dışı silahlı aktörlerin

⁷⁰⁹ Acun, C. (2015). "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Perspektif*, 4.

⁷¹⁰ UN Human Rights Council. (5 February 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59, Annex II, 41, para. 19.

⁷¹¹ UN General Security Council. (6 July 2012). *Identical letters dated 5 July 2012 from the Secretary-General addressed to the President of the General Assembly and the President of the Security Council*, A/66/865-S/2012/522, Annex, para. 1.

⁷¹² UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, 7, para. 20.

⁷¹³ UN Human Rights Council. (22 February 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/19/69, 6, para. 13.

uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanacak Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası Teamül Hukuku kurallarına uymalarını gerektirecek bir düzeye ulaştığını bildirmiştir.⁷¹⁴ Nihayetinde BM Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu 15 Ağustos 2012 tarihli raporunda çatışmaların yoğunluğunun ve süresinin ÖSO'nun artan örgütsel kapasitesiyle birleştiğinde uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar yasal eşiğini karşıladığı tespitinde bulunmuştur. Bu tespite dayanarak komisyon çatışmalar sırasında tarafların eylemlerinin değerlendirilmesinde Ortak Madde 3 dahil olmak üzere Uluslararası İnsancıl Hukuk kurallarının uygulanacağını belirtmiştir.⁷¹⁵

2013 yılına girilirken Suriye'de çatışmalar giderek daha şiddetli ve karmaşık bir hale gelmiş, dahası siyasi bir çözüme ulaşma çabaları neredeyse durmuştur. Farklı devlet dışı silahlı aktörlerin farklı bölgesel ve uluslararası aktörler tarafından desteklediği iç savaşta bölgesel ve uluslararası aktörlerin farklı çıkarları nedeniyle olası bir uzlaşma beklentileri de çıkmaza girmiştir. Uluslararası kilit aktörlerin Suriye İç Savaşı'na olan yaklaşımlarındaki farklılık 2013 yılında da devam etmiştir.⁷¹⁶

6 Ocak 2013'te Beşar Esad ülkedeki çatışmaları sona erdirmek için bir plan ortaya koymuştur. Plana göre öncelikle bölgesel ve uluslararası aktörler militanları silahlandırmaktan ve finanse etmekten vazgeçmelidir. Aynı zamanda silahlı gruplar Suriyeli göçmenlerin güvenli bir şekilde evlerine dönebilmeleri için terörist eylemleri durdurmalıdır. Bu şartların sağlanması halinde Suriye Silahlı Kuvvetleri herhangi bir saldırı durumunda cevap verme hakkını saklı tutarak ülke genelinde askeri operasyonlarını sona erdirecektir. Planın ikinci aşamasına göre, ulusal bir anlaşmanın hazırlanması için Suriye toplumunun tüm unsurlarıyla yoğun temas sağlanarak ulusal diyalog konferansı düzenlenecektir. Suriye'nin siyasi geleceğini ana hatlarıyla belirleyecek olan bu ulusal anlaşma halk referandumuna sunulacaktır. Ardından Suriye halkının tüm unsurlarını içerek genişletilmiş bir hükümet kurulacak ve mutabık kalınan ulusal anlaşma maddelerini hayata geçirecektir. Ulusal anlaşmaya uygun olarak hazırlanan yeni anayasanın halk referandumuna sunulmasının ardından parlamento seçimleri gerçekleştirilecektir. Planın

---

⁷¹⁴ ICRC, *Annual Report*, ICRC, 2012, s. 444

⁷¹⁵ UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, Annex II, 45, para. 3.

⁷¹⁶ UN Human Rights Council. (5 February 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59, 6, para. 12.

üçüncü aşamasında anayasaya uygun yeni bir hükümet kurulacaktır. Son olarak çatışmalar boyunca tutuklananlar için yasalara uygun şekilde genel af çıkarılacaktır.⁷¹⁷

BM Genel Sekreteri Esad'ın konuşmasının 30 Haziran 2012 tarihli Cenevre Bildirisi'nin önerilerini reddettiği ve Suriye halkının çektiği acıların sona ermesini sağlayacak bir çözüme katkıda bulunmadığı için hayal kırıklığına uğradığını belirtmiştir.⁷¹⁸ SMDK ise Esad'ın planının herhangi bir siyasi çözüm üretmediğini belirterek barış planını reddetmiştir.⁷¹⁹

18 Ocak 2013 tarihinde BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay Güvenlik Konseyi'ne verdiği brifingde Suriye'de 60 bine ulaşan ölü sayısından ve taraflarca işlenen insan hakları ihlallerinin oranından dolayı duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Pillay Konsey'e Suriye'deki durumun UCM'ye sevk edilmesi çağrısında bulunmuştur.⁷²⁰

24 Mart 2013 tarihinde Katar'ın başkenti Doha'da gerçekleştirilen Arap Birliği toplantısında Suriye'nin 2012'den beri askıda bulunan koltuğu Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'na devredilmiştir. Ayrıca toplantıda Suriye halkı ve Özgür Suriye Ordusu'na başta silah yardımı olmak üzere her türlü desteğin verilmesi kararı alınmıştır.⁷²¹ Bununla birlikte 21 Nisan'da SMDK Başkanı Muaz el- Hatip'in istifasının teyit edilmesi Suriye muhalefeti içindeki derin bölünmeleri göstermiştir.⁷²² Suriye muhalefetine yardım ve muhalefetin dağınlıklığını gidermeye yönelik çabaların ana gündem maddelerini oluşturduğu 28 Şubat'ta Roma'da, 21 Nisan'da İstanbul'da, 23 Mayıs'ta Ürdün'de, 22 Haziran'da Katar'da, 26 Eylül'de New York'ta ve 22 Ekim'de Londra'da gerçekleştirilen Suriye'nin Dostları Grubu ya da Çekirdek Grubu

⁷¹⁷ İnternet: "Excerpts From Assad's Speech", *Al Jazeera*, 6 January 2013, Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/01/201316171342582116.html> adresinden 25 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁷¹⁸ İnternet: "Syria: Ban Disappointed that President's Speech 'does not contribute' to ending suffering", *UN News*, 7 January 2013, Web: <https://news.un.org/en/story/2013/01/429442-syria-ban-disappointed-presidents-speech-does-not-contribute-ending-suffering> adresinden 25 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁷¹⁹ İnternet: "Muhaliflerden Esad'e Ret", *Al Jazeera Turk*, 7 Ocak 2013, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/muhaliflerden-esede-ret> adresinden 26 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁷²⁰ İnternet: "UN officials alarmed by effect of systematic violence on civilians in Syria", *Reliefweb*, 19 January 2013, Web: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/un-officials-alarmed-effect-systematic-violence-civilians-syria> adresinden 26 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁷²¹ İnternet: Küçükkeleş, M. (2013). "Arap Birliği'nin Doha Toplantısı ve Yansımaları", *SETA*, Web: <https://www.setav.org/arap-birliginin-doha-toplantisi-ve-yansimalari/> adresinden 27 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁷²² UN Human Rights Council. (18 July 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/23/58, 5, para. 11.

toplantılarında⁷²³ da önemli bir ilerleme kaydedilememiştir. Örneğin 6 Temmuz 2013'te Ahmed el-Cerba'nın yeni SMDK başkanı olarak seçilmesinden 2 gün sonra Başbakan Gassan Hitto muhalefetin kontrolü altındaki bölgelerin idaresiyle görevlendirilecek geçici hükümeti kurma konusundaki yetersizliği gerekçe göstererek istifa etmiştir.⁷²⁴ Muhalefetin içindeki bu bölünmeler muhaliflerin çoğunlukla birbirinden farklı gündemleri olan dış destekçilere olan bağımlılıklarından kaynaklanmaktadır.⁷²⁵ Dış destekçiler muhaliflere kendi gündemlerine paralel olarak siyasi, askeri ve mali destek sağlayarak Suriye İç Savaşı'nı bölgesel ve uluslararası çıkarların vekalet savaşı haline getirmiştir.⁷²⁶

2013 yılının ilk aylarında çatışmalar artan mezhepsel bölünmeler eşliğinde yeni bölgelere doğru genişlemiştir.⁷²⁷ Özellikle ocak ayında Şam, Humus ve Halep'te kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. İdlib ve Halep başta olmak üzere muhalifler yeni kazanımlar elde ederken muhalifler arasında ise El Nusra Cephesi ön plana çıkmıştır.⁷²⁸ Örgüt 2012 yazından Mart 2013'e kadar gerçekleştirdiği başarılı eylemlerle diğer devlet dışı silahlı aktörler arasında en güçlülerden biri haline gelmiştir. Mart 2013'te Ahrar uş-Şam ve El Nusra Cephesi birlikte gerçekleştirdikleri saldırılar sonucu Rakka şehrini ele geçirmiştir.⁷²⁹ El Nusra Cephesi yeni kazanımlar elde etmeye devam ederken Nisan 2013'te Irak İslam Devleti lideri Ebu Bekir el-Bağdadi internette yayınlanan bir ses kaydıyla El Nusra Cephesi ve Irak İslam Devleti'nin "Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ)" adı altında birleştirildiğini duyurmuştur.⁷³⁰ Bu birleşme kararıyla ilgili herhangi bir istişarede bulunmadıklarını belirten El Nusra Lideri Culani El Nusra Cephesi'nin El Kaide'ye olan

⁷²³ Miş, N., Özdemir, Ö., B. (2015). "Suriye 2013". K. İnat, M. Ataman. (Editörler). *Ortadoğu Yılığ 2013*, Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap, 202.

⁷²⁴ UN Human Rights Council. (16 August 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/24/46, 4, para. 16.

⁷²⁵ UN Human Rights Council. (18 July 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/23/58, 5, para. 11.

⁷²⁶ UN Human Rights Council. (16 August 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/24/46, 4, para. 14.

⁷²⁷ UN Human Rights Council. (18 July 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/23/58, 6, para. 18.

⁷²⁸ Miş, Özdemir, a.g.m., 2015, 210.

⁷²⁹ Phillips, C. (2016). *The Battle For Syria: International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press, 133.

⁷³⁰ İnternet: "Syria's al-Nusra Front 'part of al-Qaeda' ", *BBC News*, 10 Nisan 2013, Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22078022> adresinden 29 Kasım 2018'de alınmıştır.

bağlılığını açıklamıştır.⁷³¹ Bu bağlılık ilanı ülkenin küresel cihatçı davaya karışma olasılığı hakkındaki endişeleri artırmıştır.⁷³²

El Nusra Cephesi'nin elde ettiği askeri ve parasal kaynaklara el koyan DEAŞ ardından diğer devlet dışı silahlı aktörlerden toplu biatlar alıp kendilerine katılmalarını istemiştir.⁷³³ En başından beri kendisini ulusal sınırları aşan bir güç olarak göstermeye çalışan DEAŞ Esad ile savaşmak için Suriye'ye gelen yabancı savaşçıların büyük bir bölümünü de kendi saflarına çekmiştir. DEAŞ'ın uzlaşmacı olmayan cihat hareketi diğer devlet dışı silahlı aktörler ile çatışmalara neden olmuştur.⁷³⁴ Özellikle 2013 yılının ikinci yarısında DEAŞ ve diğer devlet dışı silahlı aktörler arasındaki uzun süreli gerilimler kuzey ve kuzeydoğu illerine yayılan şiddetli çatışmalarla sonuçlanmıştır.⁷³⁵ Muhaliflerin etkili olduğu bölgelerde halk ve diğer gruplar DEAŞ'a karşı mücadele ederek DEAŞ'ı bu bölgelerden çıkarmayı başarmıştır.⁷³⁶ Buna karşılık Ağustos 2013'ten itibaren DEAŞ Suriye'nin kuzeyinde özellikle Rakka, Halep ve İdlib kırsalında ele geçirdiği alanlarda kontrolünü güçlendirmiştir. DEAŞ dahil olmak üzere radikal grupların iç savaşta etkisinin artmasıyla birlikte bölgesel ve uluslararası aktörlerin Suriye'ye yönelik dış politikaları gün geçtikçe artan aşırıçılık tehdidine yönelmeye başlamıştır.⁷³⁷

DEAŞ'ın Suriye İç Savaşı'ndaki varlığı ve faaliyetlerinin yanı sıra Lübnanlı Şii Hizbullah'ın da iç savaşa dahil olması mezhepsel çatışmaların daha da artacağı yönündeki endişeleri güçlendirmiştir. Suriyeli muhalif liderler uzun süredir Hizbullah'ın Suriye'ye savaşçı gönderdiğini ve özellikle son haftalarda Hizbullah'ın Kuseyr çevresinde yaşanan kanlı çatışmalarda isyancılarla mücadeleye öncülük ettiğini iddia etmiştir. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah son açıklamasına kadar Hizbullah savaşçılarının özellikle Kuseyr çevresindeki Şii köylerinde yaşayan Lübnanlıları korumak için mücadele ettiklerini ileri sürmüştür. Ancak 30 Nisan 2013'te yaptığı açıklamada Nasrallah Suriye'nin ABD'nin, İsrail'in ve İslamcı aşırıçuların eline düşmesine izin vermeyecek gerçek dostları olduğunu

⁷³¹ İnternet: "Syria Crisis: Al-Nusra Pledges Allegiance to Al-Qaeda", *BBC News*, 10 Nisan 2013, Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22095099> adresinden 29 Kasım 2018'de alınmıştır.

⁷³² UN Human Rights Council. (18 July 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/23/58, 5, para.14.

⁷³³ Acun, C. (2014). "Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)". *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Perspektif*, 53, 4.

⁷³⁴ Phillips, a.g.e., 2016, 196-197.

⁷³⁵ UN Human Rights Council. (12 February 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/25/65, 6, para. 18.

⁷³⁶ Acun, a.g.m., 2014, 4.

⁷³⁷ UN Human Rights Council. (12 February 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/25/65, Annex II, 30, para. 3.

söyleyerek Hizbullah'ın Beşar Esad'ı tüm örgütsel gücü ile desteklemeye hazır olduğunu açıkça belirtmiştir.⁷³⁸ Mezhepsel gerilimi artırarak bölgesel güvenliği de tehdit edecek şekilde Suriye İç Savaşı'na dahil olan Hizbullah Haziran 2013'te rejim güçlerinin stratejik Kuseyr şehrini ve diğer bölgeleri yeniden ele geçirmesine yardım ederek ülkenin güneyinde ve batısında devam eden çatışmaları Esad lehine çevirmiştir. Daha önce Suriye'deki Şii nüfusu korumaya odaklanan Hizbullah ilerleyen süreçte Suriye'deki varlığını muhaliflerin bulunduğu her alana genişletmiştir. Örgüt başkent Şam, sınır bölgeleri ve Humus etrafındaki varlığını artırarak Suriye rejimi yanında yer alan çok önemli bir aktör olarak iç savaştaki faaliyetlerine devam etmiştir.⁷³⁹

Suriye'de kimyasal silah kullanıldığı iddiaları iç savaşta dönüm noktası olmuştur. BM ve Suriye hükümeti arasında 14 Ağustos 2013 tarihinde yapılan düzenlemelerin tamamlanmasının ardından BM Genel Sekreteri tarafından "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kimyasal Silah Kullanımı İddialarını Araştırma Misyonu" kurulmuş ve misyon görevlileri 18 Ağustos'ta Şam'a gelmiştir. Misyon görevlileri araştırmalarına başlamak üzere hazırlanırken Şam'ın Guta bölgesinde büyük çapta kimyasal silah saldırısı iddiaları ortaya çıkmıştır.⁷⁴⁰ Guta'da gerçekleşen olayla ilgili soruşturma sırasında elde edilen kanıtlara dayanarak Misyon 16 Eylül 2013 tarihinde yayınladığı raporda 21 Ağustos 2013 tarihinde Suriye'de taraflar arasında devam eden çatışmalarda çocuklarında aralarında bulunduğu sivillere yönelik nispeten büyük ölçekte kimyasal silah kullanıldığı tespitinde bulunmuştur.⁷⁴¹ Henüz BM misyonunun soruşturması devam ederken ABD ve Rusya Suriye'nin Kimyasal Silah Sözleşmesi'ne taraf olması ve imha edilmesi için kimyasal silah stokunun teslim edilmesi konusunda Beşar Esad'ı ikna etme konusuyla yakından ilgilenmiştir. Uluslararası baskılar neticesinde Esad 12 Eylül 2013'te Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ne katılma niyetini açıklamıştır.⁷⁴² Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü Yürütme Konseyi 27 Eylül 2013'te Lahey'de bir araya gelerek Suriye kimyasal silahlarının

⁷³⁸ İnternet: Barnard, A., Mourtada, H. (30 April 2013). "Leader of Hezbollah Warns It Is Ready to Come to Syria's Aid", *The New York Times*, Web: <https://www.nytimes.com/2013/05/01/world/middleeast/nasrallah-warns-that-hezbollah-is-ready-to-come-to-syrias-aid.html> adresinden 1 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷³⁹ İnternet: Nakhoul, S. (26 September 2013). Special Report: Hezbollah Gambles All in Syria, *Reuters Special Report*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-syria-hezbollah-special-report/special-report-hezbollah-gambles-all-in-syria-idUSBRE98P0AI20130926> adresinden 1 Aralık 2018'den alınmıştır.

⁷⁴⁰ McCormack, T. (2016). "Chemical Weapons and Other Atrocities: Contrasting Responses to the Syrian Crisis", *International Law Studies U.S. Naval War College*, Sayı 92, 517-518.

⁷⁴¹ UN Security Council. (16 September 2013). *Report of the United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic on the alleged use of chemical weapons in the Ghouta area of Damascus on 21 August 2013*, A/67/997-S/2013/553, 8, para. 27.

⁷⁴² McCormack, a.g.m., 2016, 518-519.

imhası ile ilgili resmi bir karar almıştır. Bu karar Yürütme Konseyi'nin temel şartlarını ve Suriye'nin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi yükümlülüklerine uyması için zaman çizelgesini belirlemiştir.⁷⁴³ Aynı gün BM Güvenlik Konseyi tarafından 2118 (2013) Sayılı karar⁷⁴⁴ kabul edilmiştir. Kararda Suriye'de kimyasal silah kullanımının uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit oluşturduğu belirlenirken⁷⁴⁵ aynı zamanda karara uyulmaması durumunda BM Antlaşması'nın VII. Bölümünde düzenlenen önlemlerin alınmasına karar verilmiştir.⁷⁴⁶ Bu karar Suriye İç Savaşı'nın başladığı tarihten beri alınan en sert ifadeli Güvenlik Konseyi kararı olmuştur.⁷⁴⁷

Suriye'de kimyasal silah kullanımı tehdidi ve siyasi çözüm ihtiyacıyla ilgili uluslararası fikir birliği bölgedeki bazı ülkelerin krize karşı yaklaşımını daha ılımlı hale getirmesine yol açmış ve Cenevre II müzakerelerine yönelik diplomatik ivmeyi hızlandırmıştır.⁷⁴⁸ 25 Eylül 2013'te sahada en etkili 13 devlet dışı silahlı aktör Yüksek Askeri Konsey ile ilişkisini kesmiş ve Konseyin güvenilirliğini zayıflatarak "İslami Cephe"yi kurmuştur. Bununla birlikte Suriye Ulusal Konseyi'nin Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'ndan çekilmesi de Cenevre II görüşmeleri öncesi muhalefetin pozisyonunu daha da zayıflatmıştır.⁷⁴⁹ İç muhalefete rağmen Koalisyon Cenevre II görüşmelerine katılmayı kabul etmiştir.⁷⁵⁰ BM Suriye Özel Temsilcisi Lahdar İbrahimi'nin tüm çabalarına rağmen siyasi çıkmaz çözüme yönelik müzakerelerin ilerlemesini engellemeye devam etmiştir. 22–31 Ocak 2014'te gerçekleşen Cenevre II görüşmeleri SMDK ve hükümet arasında köprü kurmakta başarısız olmuştur.⁷⁵¹ 22 Mayıs 2014'te Rusya ve Çin'in veto etmesi sebebiyle Suriye'deki durumun Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmesini düzenleyen Güvenlik Konseyi karar taslağı⁷⁵² kabul

⁷⁴³ McCormack, a.g.m., 2016, 519-520; OPCW Executive Council Decision. (27 September 2013). *Destruction of Syrian Chemical Weapons*, EC-M-33/DEC.1.

⁷⁴⁴ UN Security Council. (27 September 2013). *Resolution 2118 (2013)*, (S/RES/2118 (2013)).

⁷⁴⁵ UN Security Council. (27 September 2013). *Resolution 2118 (2013)*, (S/RES/2118 (2013)), 2.

⁷⁴⁶ UN Security Council. (27 September 2013). *Resolution 2118 (2013)*, (S/RES/2118 (2013)), 4, para. 21.

⁷⁴⁷ McCormack, a.g.m., 2016, 520.

⁷⁴⁸ UN Human Rights Council. (12 February 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/25/65, Annex II, 31, para. 7.

⁷⁴⁹ UN Human Rights Council. (12 February 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/25/65, Annex II, 30, para. 2.

⁷⁵⁰ UN Human Rights Council. (12 February 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/25/65, Annex II, 31, para. 8.

⁷⁵¹ UN Human Rights Council. (13 August 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/27/60, Annex II, 28, para. 1.

⁷⁵² UN Security Council. (22 May 2014). *Draft Resolution*, S/2014/348.

edilememiştir.⁷⁵³ 10 Temmuz 2014'te BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon Staffan de Mistura'nın BM Suriye Özel Temsilcisi olarak atandığını duyurmuştur.⁷⁵⁴

2014 yılında yabancı savaşçı sayısındaki artış, aşırılık yanlısı grupların kazanımları, mezhepsel gerilimlerin yükselişi, su, petrol veya doğalgaz gibi kaynaklar için rekabet ve mültecilerin sosyo-ekonomik durumları bölgesel barış ve istikrarı etkileyen şiddetin daha da yayılmasına katkıda bulunmuştur.⁷⁵⁵

Ocak 2014 itibariyle ÖSO'ya bağlı gruplar, ılımlı İslamcılar, selefiler ve El Nusra Cephesi gibi birçok devlet dışı silahlı aktör DEAŞ'ın toprak hakimiyetine karşı mücadele başlatmıştır.⁷⁵⁶ Özellikle DEAŞ'ın bazı Ahrar uş-Şam liderlerine ve mensuplarına yönelik tutuklama, işkence ve cinayetleri muhaliflerin toplu bir biçimde DEAŞ'a tepki göstermesine neden olmuştur.⁷⁵⁷ 3–13 Ocak 2014 tarihleri arasında meydana gelen şiddetli çatışmaların ardından DEAŞ El Nusra Cephesi ve Ahrar uş-Şam'ı Rakka'dan tamamen çekilmeye zorlayarak şehrin kontrolünü ele geçirmiştir.⁷⁵⁸ Yine Ocak ayı içerisinde örgüt Irak'ın Anbar iline bağlı Felluce ve Ramadi'nin bir kısmını ele geçirmiştir.⁷⁵⁹ Bu önemli kazanımların ardından muhalifler ve DEAŞ arasında şiddetli çatışmalar devam ederken, 3 Şubat 2014'te El Kaide liderliği DEAŞ'ın El Kaide'nin bir kolu olmadığını açıklamıştır. DEAŞ ve El Kaide arasında örgütsel bir ilişkinin bulunmadığını belirten El Kaide merkezi ayrıca DEAŞ'ın eylemlerinden sorumlu olmadıklarını da eklemiştir.⁷⁶⁰ Mayıs 2014'e gelindiğinde çatışmalar Deyrizor'un doğusunda yoğun bir şekilde devam etmiştir. 10 Haziran 2014'te ise DEAŞ Irak'ın en büyük ikinci şehri olan Musul'u ele geçirmiştir.⁷⁶¹ Irak'ta elde edilen kazanımlar Suriye'deki güç dengesini ciddi biçimde etkileyecek olan

⁷⁵³ İnternet: Security Council. (22 May 2014). "Referral of Syria to International Criminal Court Fails as Negative Votes Prevent Security Council from Adopting Draft Resolution", SC/11407. Web: <https://www.un.org/press/en/2014/sc11407.doc.htm> adresinden 4 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁵⁴ İnternet: Secretary-General. (10 July 2014). "Secretary-General Appoints Staffan de Mistura Special Envoy for Syria, Ramzy Ezzeldin Ramzy Deputy Special Envoy for Syria", SG/A/1480. <https://www.un.org/press/en/2014/sga1480.doc.htm> adresinden 4 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁵⁵ UN Human Rights Council. (13 August 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/27/60, 3, para. 9.

⁷⁵⁶ Lister, C., R. (2015). *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, Islamic State and the Evolution of an Insurgency*, New York: Oxford University Press, 185.

⁷⁵⁷ Sandıklı, A. (2015). "Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği". *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No. 67, 25.

⁷⁵⁸ Lister, a.g.e., 2015, 195.

⁷⁵⁹ Friedland, E. (2015). "The Islamic State". *The Clarion Project special Report*, 11.

⁷⁶⁰ İnternet: Holmes, O. (2014). "Al Qaeda Breaks Link With Syrian Militant Group ISIL", *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-qaeda/al-qaeda-breaks-link-with-syrian-militant-group-isil-idUSBREA120NS20140203> adresinden 5 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁶¹ Lister, a.g.e., 2015, 221.

örgütün askeri kapasitesini hem maddi hem de psikolojik olarak etkilemiştir. Irak'ta önemli kaynakların ve askeri teçhizatın ele geçirilmesi sayesinde daha iyi organize olan ve finanse edilen DEAŞ özellikle Deyrizor gibi petrol zengini olan Suriye'nin kuzey ve doğu illerinde hakimiyetini sağlamlaştırmıştır.⁷⁶² Ramazan ayının ilk gününe tekabül eden 29 Haziran 2014'te DEAŞ örgüt lideri Ebu Bekir el-Bağdadi'yi halife İbrahim olarak deklare ederek halifelikliğini ilan etmiştir.⁷⁶³ Muhalif unsurlarla arasındaki sınır hattının azalması sonucunda yeni hedef olarak PYD/YPG ve Esad rejiminin elinde tuttuğu bölgeleri belirleyen DEAŞ öncelikle Rakka'daki son Esad üssü olan Tabka hava üssünü ele geçirerek Rakka'ya tamamen hakim olmuştur. Ardından Humus kırsalındaki Şaer gaz sahasına yönelen DEAŞ ile Esad rejimi arasında Haseke kırsalı ve Deyrizor'da da yoğun çatışmalar yaşanmıştır.⁷⁶⁴

Kasım 2013'te Kurucu Meclis ilan eden PYD, Ocak 2014'te 'Batı Kürdistan Demokratik Özerk Yönetimi Yasama Meclisi' tarafından 'Toplumsal Sözleşme' adının verildiği bir Anayasa'nın kabul edildiğini duyurmuştur. Anayasa'da Suriye'nin demokratik parlamenter bir sistemle yönetildiği kabul edilirken, "Demokratik Özerk Yönetim, merkezi olmayan sisteme dayalı kurulacak gelecekteki Suriye'nin bir parçasıdır" ifadesi yer almıştır. Ayrıca Anayasa'da Suriye'de Kürtlerin yaşadığı kuzeydeki bölgenin Cizre, Kobani (Ayn el-Arab) ve Afrin olmak üzere 3 kantona ayrıldığına vurgu yapılmıştır. YPG ise Özerk Yönetim'in savunma gücü olarak kabul edilmiştir.⁷⁶⁵ Özerk yönetim ilan edilen bölgelerde hakimiyetini sağlamlaştıran PYD/YPG Irak ve Türkiye sınırında kendi kontrolleri altındaki topraklara düzenlenen DEAŞ saldırılarını püskürtmekte başarılı olmuştur. Ancak toparlanma sürecinin ardından DEAŞ'ın Irak'ta ele geçirilen gelişmiş silahları kullanarak bir saldırı başlatmasıyla Ayn el-Arab (Halep)'te şiddet tekrar baş göstermiştir.⁷⁶⁶ YPG-DEAŞ çatışmalarında en önemli gelişme DEAŞ'ın Kobani saldırısı olmuştur.⁷⁶⁷ Rakka, Haseke ve Deyrizor'da hakimiyetini pekiştirdikten sonra kuzeybatıya doğru ilerleyen DEAŞ, 14 Eylül 2014'te Kobani'yi kuşatmıştır.⁷⁶⁸

⁷⁶² UN Human Rights Council. (13 August 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/27/60, 4–5, para. 16.

⁷⁶³ Friedland, a.g.m., 2015, 11.

⁷⁶⁴ Miş, N., Özdemir, Ö., B. (2015). "Suriye 2014". K. İnat, M. Ataman. (Editörler). *Ortadoğu Yıllığı 2014*. Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap, 175.

⁷⁶⁵ İnternet: "Suriyeli Kürtler Özerklik İlan Etti", *Al Jazeera Turk*, 7 Ocak 2014, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti>, Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018.

⁷⁶⁶ UN Human Rights Council. (13 August 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/27/60, 5, para. 19.

⁷⁶⁷ Miş, Özdemir, a.g.e., 2015a, 175.

⁷⁶⁸ Sandıklı, a.g.m., 2015, 25.

DEAŞ'ın hem Irak hem de Suriye'de çok önemli kazanımlar elde ederek geniş bir alana yayılması uluslararası aktörlerin dikkatlerini DEAŞ tehdidinde yoğunlaştırmalarını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda 10 Eylül 2014'te ABD Başkanı Obama kapsamlı ve sürekli bir terörle mücadele stratejisi ile DEAŞ'ı zayıflatma ve nihayetinde tamamen yok etme planını açıklamıştır.⁷⁶⁹ Ardından Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde Arap Bakanlar ve ABD Dışişleri Bakanı arasında bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantının akabinde aralarında Suudi Arabistan'ında yer aldığı 10 Arap ülkesi DEAŞ'a karşı mücadele planı kapsamında ABD ile birlikte hareket edeceklerini duyurmuştur.⁷⁷⁰ 15 Eylül 2014'te Fransa'nın Başkenti Paris'te gerçekleştirilen ve Cidde'deki zirvenin devamı niteliğinde olan "Irak'ta Barış ve Güvenlik Konferansı"nda DEAŞ'a karşı alınabilecek uluslararası önlemler görüşülmüştür. Konferansın sonuç bildirgesinde BM'nin 2170 sayılı kararı kapsamınca DEAŞ'a karşı savaşılacağı ve kaynaklarının kurutulacağı vurgulanmıştır.⁷⁷¹ Tüm bu aşamaların sonucu olarak ABD liderliğinde oluşturulan uluslararası koalisyon 22 Eylül 2014 tarihinde Suriye'deki DEAŞ hedeflerine yönelik hava saldırıları gerçekleştirmeye başladığında DEAŞ karşıtı mücadele Suriye'ye de genişletilmiş oldu.⁷⁷² Bu dönem aynı zamanda 15 Eylül'den beri YPG'nin DEAŞ ilerleyişini durdurmak için mücadele ettiği Kobani'ye yönelik koalisyon hava saldırılarının başladığı dönem olması sebebiyle de önem arz etmektedir.⁷⁷³

2.4.2. Suriye İç Savaşı'nda 2014-2019 Arası Dönem

DEAŞ'ın 2014 yılının ortalarındaki hızlı ilerleyişi kontrol altına alınmış olsa da 2014 yılının sonunda örgüt Suriye'deki varlığını ve gücünü uluslararası koalisyonun hava saldırılarına rağmen korumaya devam etmiştir. Bu dönemde DEAŞ yabancı savaşçıları kendi safına çekebilmesini sağlayan etkili bir propaganda geliştirme kapasitesine ve önemli

⁷⁶⁹ Jennings, P. (2014). "A Holding Strategy: The Campaign Against ISIL", P. Dias, T. Feakin, K. Gleiman, P. Jennings, D. Nichola, S. Roworth, B. Schreer, M. Thomson (Editors), *Strike From The Air: The First 100 Days of The Campaign Against ISIL*. Australia. Australian Strategic Policy Institute, 6.

⁷⁷⁰ İnternet: "Türkiye IŞİD'e Karşı Arap-ABD Bildirisine İmza Atmadı". *BBC News Türkçe*, 11 Eylül 2014, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140911_arapulkeleri_abd adresinden 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁷¹ İnternet: "Paris'te IŞİD Konferansı". *Al Jazeera Turk*, 15 Eylül 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pariste-isid-konferansi> adresinden 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁷² Nichola, D. (2014). "According to The Data: The First 100 Days", P. Dias, T. Feakin, K. Gleiman, P. Jennings, D. Nichola, S. Roworth, B. Schreer, M. Thomson (Editors), *Strike From The Air: The First 100 Days of The Campaign Against ISIL*. Australia. Australian Strategic Policy Institute, 28.

⁷⁷³ Nichola, a.g.e., 2014, 30.

bir finansman tabanına sahip olmaya devam ederken aynı zamanda da çok iyi silahlanmış durumdadır.⁷⁷⁴

2015 yılı PYD/YPG açısından önemli kazanımların elde edildiği bir yıl olmuştur. ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon Kobani çevresinde DEAŞ hedeflerine yönelik hava saldırıları düzenlerken ABD ordusu DEAŞ ile savaşıyan YPG'ye silah, mühimmat ve tıbbi malzeme desteği yapmıştır.⁷⁷⁵ Aynı zamanda Iraklı Kürt peşmerge gücünün Kobani'nin DEAŞ'a karşı savunmasına katılmak için Türkiye sınırından geçişine izin verilmiştir.⁷⁷⁶ 26 Ocak 2015 tarihinde YPG Kobani'nin kontrolünün tamamen ele geçirilerek DEAŞ'ın ABD liderliğindeki hava saldırılarının yardımı ile bölgeden uzaklaştırıldığını açıklamıştır.⁷⁷⁷ Kobani deneyimi, ABD'nin YPG güçlerini Suriye'de DEAŞ ile mücadelede kara gücü haline getirebileceğini gösterirken, YPG için ise ABD hava kuvvetlerinin desteğinin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu ortaklık Tel Abyad'da da devam ettirilmiştir.⁷⁷⁸ Kobani ile Kamışlı'daki YPG idaresi altındaki bölgelerin arasında bulunan Tel Abyad Haziran 2015'te DEAŞ'ten YPG'ye geçmiştir. Böylece Fırat'ın doğusunda kesintisiz bir YPG hattı oluşturulmuştur.⁷⁷⁹ Tel Abyad'ın Koalisyon hava saldırılarıyla da desteklenen operasyon sonucu YPG'nin eline geçmesi YPG'nin ABD nezdinde ki yerel ortaklık/kara gücü konumunu güçlendirmiş ve ABD YPG'ye daha fazla destek vermeye başlamıştır.⁷⁸⁰

11 Ekim 2015 tarihinde YPG'nin domine ettiği ve aralarında Ceysü'l Suvar, Liva Suvar Rakka, Liva El Tahrir ve El Sanadid'in yer aldığı devlet dışı silahlı aktörler tarafından "Suriye Demokratik Güçleri" (SDG) isimli bir ittifak kurulmuştur. YPG SDG

⁷⁷⁴ Jennings, a.g.e., 2014, 10-11.

⁷⁷⁵ İnternet: "U.S. Drops Weapons and Ammunition to Help Kurdish Fighters in Kobani". *The Guardian*, 20 Ekim 2014, Web: <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/20/turkey-iraqi-kurds-kobani-isis-fighters-us-air-drops-arms> adresinden 7 Aralık 2018'den alınmıştır.

⁷⁷⁶ İnternet: "Peşmerge Türkiye'den Kobani'ye Geçti". *BBC News Türkçe*, 1 Kasım 2014, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141031_kobani_pesmerge adresinden 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁷⁷ İnternet: "Kurd Militia Says ISIS Is Expelled From Kobani". *The New York Times*, 26 Ocak 2015, <https://www.nytimes.com/2015/01/27/world/middleeast/kurds-isis-syria-kobani.html> adresinden 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁷⁸ Acun, C., Keskin, B. (2017). *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG* (2. baskı). Ankara: SETA Yayınları, 39.

⁷⁷⁹ Özdemir, Ö., B. (2016). "Suriye 2015", K. İnat, M. Ataman. (Editörler). *Ortadoğu Yıllığı 2015*. Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap, 204.

⁷⁸⁰ Kerman, İ., Efegil, E. (2017). "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi", *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 176.

yapılanmasında kuvvet ve güç dağılımı açısından ağırlıkta olmuştur.⁷⁸¹ ABD'nin SDG'ye yapmış olduğu silah yardımları özellikle Türkiye ve Suriyeli muhalifler tarafından eleştirilmekle birlikte Başkan Obama'nın talimatıyla ABD ordusuna bağlı özel kuvvetler, SDG'ye doğrudan operasyonel danışma hizmeti sunmak için sahaya gönderilmiştir. Sayıları 50'den az olan ABD özel kuvvetler askerlerinin görevinin SDG'lileri eğitmek, desteklemek ve onlara tavsiyelerde bulunmak olduğu belirtilmiştir.⁷⁸²

Türkiye'nin YPG'nin Fırat'ın batısına geçişini "kırmızı çizgi" olarak ilan etmesiyle birlikte Celabrus-Azez hattı üzerinden değil de daha güneyden hareket eden SDG/YPG 23 Aralık 2015 tarihinde Fırat Nehri üzerinde bulunan Tışrin Barajı'nı DEAŞ'ın elinden almak için askeri bir operasyon başlatmıştır. YPG/SDG güçlerinin karadan ABD'nin de havadan yoğun bombardımanı ile yürütülen operasyonun sonucunda barajın kontrolü YPG/SDG'nin eline geçmiştir.⁷⁸³ Böylece fiilen Fırat Nehri'nin batısına geçen YPG/SDG 2015'in sonu ile birlikte bölgede oldukça önemli bir yerel aktör konumuna gelmiştir.⁷⁸⁴

2015 yılında Suriye'de kimyasal silah kullanımıyla ilgili önemli bir gelişme yaşanmıştır. Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü tarafından yayınlanan raporda geçen yıl Suriye'de klor gazı kullanıldığı yönünde güçlü kanıtlar olduğu açıklanmıştır. Ancak raporda klor gazının rejim tarafından mı yoksa muhalifler tarafından mı kullanıldığı belirtilmemiştir.⁷⁸⁵ Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün son bulgularını takiben Güvenlik Konseyi 6 Mart 2015 tarihinde Suriye'de silah olarak herhangi bir klor kullanımını kınadığı 2209 (2015)⁷⁸⁶ sayılı kararı kabul etmiştir. Kararda ayrıca bu silahların tekrar kullanılması durumunda BM Antlaşması'nın VII. Bölümünde düzenlenen önlemlerin alınacağına işaret edilmiştir.⁷⁸⁷ Yine Güvenlik Konseyi tarafından 7 Ağustos 2015 tarihinde 2235 (2015)⁷⁸⁸ sayılı karar kabul edilerek, Suriye'de kimyasal silah

⁷⁸¹ Acun, Keskin, a.g.e., 2017, 41.

⁷⁸² Acun, Keskin, a.g.e., 2017, 43.

⁷⁸³ Kerman, Efegil, a.g.m., 2017, 178.

⁷⁸⁴ Özdemir, a.g.e., 2016, 205.

⁷⁸⁵ İnternet: "Suriye'de Klor Gazı Kullanıldı". *BBC News Türkçe*, 7 Ocak 2015, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150107_suriye_klor_gazi adresinden 9 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁸⁶ UN Security Council. (6 March 2015). *Resolution 2209 (2015)*, S/RES/2209 (2015).

⁷⁸⁷ İnternet: Security Council. (6 March 2015). "Adopting Resolution 2209 (2015), Security Council Condemns Use of Chlorine Gas as Weapon in Syria", SC/11810. Web: <https://www.un.org/press/en/2015/sc11810.doc.htm> adresinden 9 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁸⁸ UN Security Council. (7 August 2015). *Resolution 2235 (2015)*, S/RES/2235 (2015).

kullanan faillerin kimliklerinin belirlenmesi amacıyla BM ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü Ortak Soruşturma Mekanizması'nın kurulmasına karar verilmiştir.⁷⁸⁹

Suriyeli muhaliflerin DEAŞ sorunuyla karşılaşarak ülkenin doğusundaki Deyrizor, Haseke ve Rakka'dan çıkarılmasının ardından kendini yeniden toparlamaya çalıştığı bir dönemde, İdlib çevresinde Ceyşu'l Fetih (Fetih Ordusu) adlı ortak bir operasyon odasının kurulduğu ilan edilmiştir. Ahrar uş-Şam, El Nusra Cephesi, Hakk Tugayı, Ceyşu'l- Sünnet, Ecnedu'ş-Şam, İmam Buhari Ketibesi ve Feylaku'ş-Şam'ın bir araya gelerek oluşturduğu Fetih Ordusu Mart 2015'te İdlib'i Rejimin elinden almak için bir operasyon başlatmıştır.⁷⁹⁰ İdlib şehir merkezini alarak Esad güçlerini buradan çıkarmayı başaran Fetih Ordusu bir sonraki hamle olarak Cisir eş-Şugur'u ele geçirmiştir. Bu hamleyi Esad rejiminin İdlib'deki en büyük askeri üssü Mestume ile rejim hakimiyetinde bulunan son büyük şehir Eriha'nın Fetih Ordusu'nun eline geçmesi izlemiştir. Bu dönemde Suriye ordusu yalnızca Fetih Ordusu'na karşı değil aynı zamanda DEAŞ'a karşı Humus kırsalında askeri kayıplar yaşamıştır. Bu kayıpların en önemlisi ise antik eserleriyle ünlü Palmira şehrinin DEAŞ'ın eline geçmesidir.⁷⁹¹ Bu gelişmeler devlet dışı silahlı aktörleri çok güçlü bir pozisyona taşıırken rejimi son derece kırılğan bir hale getirmiştir.⁷⁹² Rejim kan kaybetmeye devam ederken Rusya'nın Suriye'ye askeri yardımları ve Suriye'deki askeri varlığı da artmaya başlamıştır. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Rusya'nın Suriye'ye askeri yardım yaptığını, yardımların devam ettiğini ve edeceğini bu yardımlara aynı zaman da gönderilen silahların nasıl kullanılacağı konusunda Suriye personelini eğitmek için yardım eden Rus uzmanlarında eşlik ettiğini açıklamıştır. Lavrov Suriye ordusuna yapılan askeri yardımların uluslararası hukuka uygun olduğunu ve askeri uzmanlarda dahil olmak üzere Rus askerlerin iç savaş başlamadan önce de yıllarca Suriye'de bulunduğunu belirtmiştir.⁷⁹³ Eylül başında Rus savaş uçakları, saldırı helikopterleri, tanklar, uçak savar sistemleri ve yüzlerce deniz piyadesini Lazkiye'deki bir üsse ulaştıran Rusya 30 Eylül 2015'te Suriye'de Esad muhaliflerine yönelik ilk hava hareketini gerçekleştirmiştir. DEAŞ'ı ve 'diğer teröristleri' hedef aldığını açıklayan Rusya müdahalesinin Putin'e askeri yardım talebinde

⁷⁸⁹ İnternet: Security Council. (7 August 2015). " Security Council Unanimously Adopts Resolution 2235 (2015), Establishing Mechanism to Identify Perpetrators Using Chemical Weapons in Syria", SC/12001. Web: <https://www.un.org/press/en/2015/sc12001.doc.htm> adresinden 9 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁹⁰ Acun, C., Salaymeh, B. (2018). " Suriye Krizinde Yeni Safha: İdlib", *SETA Analiz*, 10.

⁷⁹¹ Özdemir, a.g.e., 2016, 199.

⁷⁹² Acun, Salaymeh, a.g.m., 2018, 10.

⁷⁹³ İnternet: "Russia's Lavrov Says Moscow to Continue Military Support of Syria: Reports". *Reuters*, 13 September 2015, Web: <https://www.reuters.com/article/us-russia-syria-lavrov/russias-lavrov-says-moscow-to-continue-military-support-of-syria-reports-idUSKCN0RD0DV20150913> adresinden 9 Aralık 2018'de alınmıştır.

bulunan bir mektup gönderen Beşar Esad tarafından da onaylandığını açıkça belirtmiştir.⁷⁹⁴ Rusya'nın iç savaşa doğrudan müdahil olarak devlet dışı silahlı aktörleri hedef almaya başlamasıyla dengeler devlet dışı silahlı aktörler aleyhine şekillenmeye başlamıştır.⁷⁹⁵

13 Kasım 2015'te Paris'te DEAŞ tarafından gerçekleştirilen terör saldırısının ardından BM Güvenlik Konseyi 2249 (2015)⁷⁹⁶ sayılı kararı oybirliğiyle kabul ederek Paris saldırısı da dahil olmak üzere 26 Haziran'da Susa'da, 10 Ekim'de Ankara'da, 31 Ekim'de Sina Yarımadası'nda ve 12 Kasım'da Beyrut'ta DEAŞ tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerini kınamıştır. Kararda DEAŞ'ın uluslararası barış ve güvenlik için “daha önce görülmemiş” bir tehdit oluşturduğu belirtilerek, DEAŞ'ın Irak ve Suriye'de kontrol ettiği topraklardaki terör eylemlerini önleme ve bastırma kapasitesine sahip olan üye devletlere “gerekli önlemleri alma” çağrısında bulunulmuştur.⁷⁹⁷

2015 yılı sonunda BM Güvenlik Konseyi Suriye İç Savaşı'na yönelik siyasi bir karar almıştır. 18 Aralık 2015 tarihinde kabul edilen 2254 (2015) sayılı karar Suriye'de barış süreci için bir yol haritası oluşturmuştur. Kararda BM'nin arabuluculuğunda hükümet ve muhaliflerin Ocak 2016 itibariye görüşmelere başlaması düzenlenirken, ülke genelinde ateşkesin sağlanmasının ardından ilgili tarafların siyasi bir geçiş yolunda ilk adımları atmalarına vurgu yapılmıştır. 6 ay içinde “güvenilir, kapsayıcı ve mezhepsel olmayan bir yönetim”in kurulmasına ve yeni bir anayasa hazırlanmasına yönelik oluşturulacak siyasi sürecin Konsey tarafından destekleneceği belirtilmiştir. Aynı zamanda yeni anayasaya uygun olarak 18 ay içinde hesap verilecek ve şeffaflık açısından en yüksek uluslararası standartlara sahip olması amacıyla tüm Suriyelilerin katılımı ile BM nezaretinde gerçekleştirilecek özgür ve adil seçimlere verilecek desteğe de işaret edilmiştir. Ateşkes ve Haziran 2012 tarihli Cenevre Bildirisi uyarınca paralel bir siyasi süreç arasındaki yakın ilişki ve her ikisinin de hızla ilerlemesi gerektiği vurgulanırken üye devletlere ateşkes için tüm çabaları hızlandırma çağrısı yapılmıştır.⁷⁹⁸ Ateşkesi denetlemek için bir denetim

⁷⁹⁴ İnternet: “Russia Joins War in Syria: Five Key Points”. *BBC News*, 1 October 2015, Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34416519> adresinden 9 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁹⁵ Acun, Salaymeh, a.g.m., 2018, 10.

⁷⁹⁶ UN Security Council. (20 November 2015). *Resolution 2249 (2015)*, S/RES/2249 (2015).

⁷⁹⁷ İnternet: Security Council. (20 November 2015). “Security Council ‘Unequivocally’ Condemns ISIL Terrorist Attacks, Unanimously Adopting Text that Determines Extremist Group Poses ‘Unprecedented’ Threat”, SC/12132. Web: <https://www.un.org/press/en/2015/sc12132.doc.htm> adresinden 10 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁷⁹⁸ İnternet: Security Council. (18 December 2015). “Security Council Unanimously Adopts Resolution 2254 (2015), Endorsing Road Map for Peace Process in Syria, Setting Timetable for Talks”, SC/12171. Web: <https://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm> adresinden 11 Aralık 2018'de alınmıştır.

misyonu prensipte öngörülürken DEAŞ, El-Kaide ve El Nusra Cephesi unsurları ateşkesin dışında bırakılmış ve Güvenlik Konseyi üyelerine bu gruplarla mücadele konusunda sorumluluk yüklenmiştir. 30 Haziran 2012 tarihli Cenevre Bildirisi ve 14 Kasım 2015 tarihli Uluslararası Suriye Destek Grubu tarafından varılan Viyana Barış Görüşmeleri bildirilerine atıfta bulunan 2254 sayılı kararın temelini de Cenevre ve Viyana görüşmelerinde üzerinde mutabık kalınan bağımsız, egemen ve toprak bütünlüğü muhafaza edilen çoğulcu Suriye vurgusu oluşturmuştur.⁷⁹⁹

Suriye muhalefeti ve Suriye hükümeti arasında müzakere sürecinin başlatılması için hazırlıklar devam ederken Aralık 2015'te Suriyeli muhalifler Riyad'ta ortak bir delegasyonun arkasında birleşmek amacıyla bir araya gelmiştir. Toplantıya sürgündeki muhalifler, sahada Suriye ordusuna karşı savaşan silahlı gruplar, radikal İslamcı gruplar ve halen Şam'da ikamet etmelerine izin verilebilecek kadar ılımlı çizgide yer alan muhalifler katılırken DEAŞ, El Nusra ve PYD'nin toplantıya katılımına izin verilmemiştir. Toplantı sonunda Suriye muhalefeti 2016 yılında gerçekleştirilmesi planlanan Cenevre III görüşmelerinde temsil edecek olan ve başkanlığına Suriye eski başbakanı Riyad Hicab'ın getirildiği "Yüksek Müzakere Komitesi" seçilmiştir.⁸⁰⁰

Cenevre III görüşmeleri 1 Şubat 2016 tarihinde planlanan tarihten bir ay sonra gerçekleştirilmiştir. Ancak şubat ayı boyunca Rus hava kuvvetlerinin bombardımanı ile desteklenen Suriye ordusunun Halep'te devlet dışı silahlı aktörler karşısındaki askeri ilerleyişi görüşmelerde durgunluk dönemi yaşanmasına neden olmuştur.⁸⁰¹ Bununla birlikte 22 Şubat 2016'da Rusya ve ABD tarafından yapılan ortak açıklamada Suriye'de çatışmaların durdurulmasının şartları üzerinde anlaşmaya varıldığı ve anlaşma uyarınca ateşkesin 27 Şubat 2016 tarihi itibariye yürürlüğe gireceği duyurulmuştur. Ateşkesin DEAŞ, El Nusra Cephesi ya da BM Güvenlik Konseyi tarafından terör örgütü olarak tanımlanan silahlı grupları kapsamayacağı konusunda da mutabık kalınmıştır.⁸⁰² BM

⁷⁹⁹ İnternet: Acun, C., Köse, T. (2016), " 5 Soru: Türkiye-İran-Rusya Anlaşması", *SETA*, Web: <https://www.setav.org/5-soru-turkiye-rusya-iran-anlasmasi/> adresinden 11 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁰⁰ İnternet: Lund, A. (2016). " The Road to Geneva: The Who, When and How of Syria's Peace Talks", *Carnegie Middle East Center*, Web: <https://carnegie-mec.org/diwan/62631> adresinden 13 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁰¹ Rocha, D. Q, Julio, S., I, Machry, P., G. (2016). "The Peace Talks on The Syria Conflict: Main Developments and Differences Between The Vienna (2015) and Geneva III (2016) Meetings", *Boletim de Conjuntura Nerint*, 1 (1), 87-88.

⁸⁰² İnternet: "Joint Statement of The United State and The Russian Federation, as Co-Chairs of The ISSG, on Cessation of Hostilities in Syria, February 22, 2016". *U.S. Embassy in Syria*, 22 February 2016, Web:

Güvenlik Konseyi ise ABD ve Rusya tarafından açıklanan ateşkes antlaşmasını destekleyen 2268 (2016) sayılı kararı 26 Şubat 2016'da oy birliğiyle kabul etmiştir.⁸⁰³ Ateşkes ilanının üzerinden 24 saat geçmeden Rusya destekli Suriye ordusu Halep'te devlet dışı silahlı aktörlere yönelik saldırılarını sürdürmüş olsa da ateşkes iç savaştaki şiddet seviyesinde kayda değer bir düşüş sağlamıştır.⁸⁰⁴ Bununla birlikte Cenevre III kapsamında yürütülen siyasi müzakerelerde herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Muhalefet ve Esad rejimi birbirlerini 27 Şubat'ta yürürlüğe giren ateşkesi ihlal etmekle suçlarken 18 Nisan 2016'da Yüksek Müzakere Komitesi Esad rejimi ve destekçileri sivilleri ve isyancıları bombalamaya ve Şam'da bir geçiş hükümeti kurulmasını reddetmeye devam ederken müzakerelerin devam edemeyeceğini duyurarak Cenevre III görüşmelerinden çekildiğini açıklamıştır.⁸⁰⁵

Rusya'nın hava bombardımanıyla desteklediği Esad rejiminin Halep ilerleyişi muhaliflerin Cenevre III görüşmelerinden çekilme gerekçesini oluştururken aynı zamanda da iç savaşta güç dengesini rejim lehine değiştiren dönüm noktalarından birisini teşkil etmiştir. UNESCO dünya mirası listesindeki kalesi, sabunu ve tekstil ürünleriyle ünlü Halep iç savaştan önce tarihi ve kültürel açıdan oldukça önemli bir yere sahipken aynı zamanda da Suriye'nin ticaret merkeziydi. Ancak iç savaşın başlamasının ardından 2012 yılının başlarında önce Halep'in kuzeybatısındaki kırsal alanlar ardından da şehrin doğu bölgesi hızlı bir şekilde devlet dışı silahlı aktörlerin kontrolüne geçmiş ve yıllarca devam eden çatışmalar nedeniyle Doğu Halep'in büyük bir bölümü zarar görmüştür.⁸⁰⁶ 2016 yılına gelindiğinde Suriye rejimi devlet dışı silahlı aktörleri birbirini takip eden iki ayrı askeri harekatta muhasara altına almıştır. Şubat 2016'da başlayan ilk harekatta Şii yerleşim yerleri olan Nubbul ve Zehra kontrol altına alınmış ardından Haziran 2016'da gerçekleştirilen ikinci harekatta Halep'e giden tek yol olan Kastello yolu sistematik olarak bombardımana tutulmuş ve otoyol kullanılamaz hale getirilmiştir. Kastello yolunun ele

<https://sy.usembassy.gov/joint-statement-united-states-russian-federation-co-chairs-issg-cessation-hostilities-syria-february-22-2016/> adresinden 13 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁰³ İnternet: Security Council. (26 February 2016). "Security Council Endorses Syria Cessation of Hostilities Accord, Unanimously Adopting Resolution 2268 (2016)", SC/12261. Web: <https://www.un.org/press/en/2016/sc12261.doc.htm> adresinden 13 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁰⁴ Rocha, Julio, Machry, a.g.m., 2016, 88.

⁸⁰⁵ İnternet: Hudson, J. (2016), "Syrian Opposition Suspends Peace Talks Amid Anti-Assad Offensive", *Foreign Policy*, Web: <https://foreignpolicy.com/2016/04/18/syrian-opposition-suspends-peace-talks-amid-anti-assad-offensive/> adresinden 13 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁰⁶ İnternet: "Timeline: The Battle for Aleppo". *Reuters*, 14 December 2016, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-aleppo-timeline/timeline-the-battle-for-aleppo-idUSKBN1430PJ> adresinden 14 Aralık 2018'de alınmıştır.

geçirilmesiyle rejim Halep'teki devlet dışı silahlı aktörleri tamamen kuşatma altına almayı başarmıştır.⁸⁰⁷ Halep'te rejime karşı mücadele eden Fetih Ordusu'nun en önemli bileşenlerinden biri olan El Nusra Cephesi ise 28 Temmuz 2016'da El Kaide'den ayrıldığını duyurmuştur. Örgüt lideri Ebu Muhammed el Culani yayınlanan bir ses kaydında örgütün yeni adının "Fetih el Şam Cephesi" olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁸ Fetih Ordusu'nu oluşturan diğer devlet dışı silahlı aktörler ve yeni ismiyle Fetih el Şam Cephesi rejimin kuşatmasını kırmak amacıyla karşı saldırıya geçmiş ve Ağustos 2016'da Ramussa bölgesinin kendilerine geçtiğini ve bu sayede Halep'e yolun açılarak kuşatmanın kırıldığını duyurmuştur.⁸⁰⁹ Ancak bu başarı uzun vadede sürdürülebilir olmamıştır. Son olarak Fetih Ordusu ve Özgür Suriye Ordusuna bağlı devlet dışı silahlı aktörlerin 28 Ekim 2016'da "Tüm Savaşların Anası" adıyla başlattıkları saldırılarda etkisiz kalınca Doğu Halep'te direnmeye çalışan muhaliflerin savunma hatları hızlı bir şekilde düşmüştür. Rejime bağlı askeri güçlerin yanı sıra İran Devrim Muhafızları, Kudüs Güçleri, Şii milisler ve Hizbullah da saldırılara eşlik etmiştir. Yine Rusya'nın havadan ağır bombardımanları muhaliflerin savunma hatlarını çökertmiştir. Gün geçtikçe daralan kuşatma, artan bombardıman ve saldırılar sonucu, muhalif bölge 12 Aralık'a gelindiğinde yaklaşık %95 oranında küçülmüştür.⁸¹⁰ Halep'te rejimin zaferi 13 Aralık 2016 tarihinde ilan edilmiştir. Bununla birlikte Rusya, Türkiye ve devlet dışı silahlı aktörler tarafından Halep'in tamamının rejime bırakılarak bölgede kalan silahlı grupların tahliyesi ve sivillerin kendi verecekleri karar doğrultusunda ya silahlı gruplarla birlikte tahliyesi ya da rejimin kontrolü altındaki bölgelere tahliyesi konularında anlaşmaya varıldığı duyurulmuştur. Tahliyelerin 14 Aralık'ta başlaması konusunda mutabık kalınmıştır.⁸¹¹ Ancak tahliyeler esnasında bölgede bulunan Şii milisler ve devlet dışı silahlı aktörler arasında yer yer şiddetli çatışmalar yaşanmış, tahliye ve ateşkese birçok defa riayet edilmemiştir.

Bu sorunlu sürecin ardından Türkiye, Rusya ve İran'ın kendi aralarındaki görüşme trafiğinin devam etmesinin neticesi olarak 20 Aralık 2016'da üç ülkenin dışişleri bakanlarının katılımıyla Moskova'da gerçekleştirilen toplantının ardından "Moskova

⁸⁰⁷ Ulutaş, U., Acun, C., Yeşiltaş, M. (2017). "Halep Sonrası Suriye", *SETA*, 185, 9.

⁸⁰⁸ İnternet: "El Nusra Cephesi, El-Kaide'den Ayrıldığını Duyurdu". *BBC News Türkçe*, 28 Temmuz 2016, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36913356> adresinden 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁰⁹ İnternet: "Suriyeli Muhalifler: Halep Kuşatması Kırıldı". *Al Jazeera Turk*, 6 Ağustos 2016, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-muhalifler-halep-kusatmasi-kirildi> adresinden 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸¹⁰ Ulutaş, Acun, Yeşiltaş, a.g.m., 2017, 9-10.

⁸¹¹ İnternet: Barnard, A. (2016). "Battle Over Aleppo Is Over, Russia Says, As Evacuation Deal Reached", *The New York Times*, Web: <https://www.nytimes.com/2016/12/13/world/middleeast/syria-aleppo-civilians.html> adresinde 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

Bildirisi”⁸¹² olarak anılan 8 maddelik bir antlaşma metni yayınlanmıştır.⁸¹³ Bildiride üç ülke BM Güvenlik Konseyi’nin 2254 sayılı kararı üzerine yeni çatışmasızlık ve siyasal çözüm süreci inşa etme çabasında olduklarının sinyalini verirken aynı zamanda Suriye rejimi ve muhalefet arasında müzakere edilecek muhtemel bir antlaşmayı kolaylaştırmaya ve garantör olmaya hazır olduklarını da ifade etmişlerdir. Yine bildiride yer alan bir başka önemli husus ise üç ülkenin DEAŞ ve El Nusra Cephesi’ne karşı birlikte mücadele edileceğine yönelik kararlılıklarını ortaya koymuş olmalarıdır.⁸¹⁴ Bildiriden kısa bir süre sonra Suriye’de çatışan taraflar arasında, ülke genelinde 30 Aralık 2016 günü saat 00.00 itibariyle ateşkese gidilmesi konusunda Türkiye ve Rusya’nın garantörlüğünde bir antlaşmaya varılmıştır. BM Güvenlik Konseyi tarafından terör örgütü olarak kabul edilen gruplar anlaşmanın dışında bırakılırken Rusya Esad rejiminin yanı sıra yedi devlet dışı silahlı aktörün⁸¹⁵ anlaşmaya imza attığını duyurmuştur. Ülke genelinde sağlanacak ateşkesle birlikte Suriye’de Cenevre Bildirisi ve 2254 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı temelinde gerçek bir siyasi geçişin sağlanabilmesi amacıyla, kısa süre içinde Astana’da rejim ve muhalefetin garantör ülkeler nezaretinde bir araya gelmeleri hususunda da anlaşmaya varılmıştır.⁸¹⁶ 31 Aralık 2016 tarihinde BM Güvenlik Konseyi Rusya ve Türkiye’nin Suriye’de akan kanın durdurulması ve siyasi bir sürece başlanması yönünde harcadıkları çabaları destekleyen 2336 (2016) sayılı kararı kabul etmiştir. Kararda Suriye rejimi ve muhalefet temsilcileri arasında Astana’da gerçekleştirilmesi planlanan görüşmelerin dört gözle beklendiği belirtilirken aynı zamanda 8 Şubat 2017’de Cenevre’de BM nezaretinde görüşmelerin yeniden başlatılması öngörülmüştür.⁸¹⁷ Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Suriye’de 30 Aralık’ta yürürlüğe giren ateşkes birçok cephe hattında

⁸¹² İnternet: Moskova Bildirisi’nin maddeleri için Bkz. “Rusya, Türkiye ve İran’ın Ortak Suriye Bildirisinin Tam Metni Yayınlandı”. *Sputnik News*, 21 Aralık 2016, Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612211026428478-rusya-turkiye-iran-suriye-ortak-bildiri/> adresinden 15 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸¹³ İnternet: Sayın, A. (2017). “Astana Sürecinde Bir Dönüm Noktası Olarak “Moskova Bildirgesi” Ve Suriye’de Kalıcı Bir Anlaşma için Öneriler”, *ANKASAM*, Web: <https://ankasam.org/astana-surecinde-bir-donum-noktasi-olarak-moskova-bildirgesi-ve-suriyede-kalici-bir-anlasma-icin-oneriler/> adresinden 15 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸¹⁴ Ulutaş, Acun, Yeşiltaş, a.g.m., 2017, 16-17.

⁸¹⁵ Rusya Savunma Bakanlığı tarafından ateşkes anlaşmasına imza attığı açıklanan gruplar: Feylak el Şam, Ahrar uş Şam, Ceş’ül İslam (İslam Ordusu), Suvar el Şam, Ceş’ül Mücahidin, Ceş İdlib, Cephet el Samiye. Ancak Ahrar uş Şam yetkilisi anlaşmaya dair bazı şerhleri olduğunu ve henüz anlaşmayı imzalamadıklarını açıklamıştır. İnternet: “Suriye’de ateşkes: Çatışmalar sona erdi mi? Hangi gruplar ateşkes kapsamında”. *BBC News Türkçe*, 30 Aralık 2016, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38461239> adresinden 16 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸¹⁶ İnternet: “Suriye’de ateşkes anlaşması”. *Al Jazeera Turk*, 29 Aralık 2016, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-ateskes-anlasmasi> adresinden 16 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸¹⁷ İnternet: Security Council. (31 December 2016). “Security Council Supports Russian Federation-Turkey Efforts to End Violence in Syria, Jump-Start Political Process, Adopting Resolution 2336 (2016)”, *SC/12663*. Web: <https://www.un.org/press/en/2016/sc12663.doc.htm> adresinden 16 Aralık 2018’de alınmıştır.

ihlal edilmiştir. Suriye'deki devlet dışı silahlı aktörler ise Esad ordusu ve rejim yanlısı milislerin ateşkes ihlallerinin sürmesi halinde Astana'daki siyasi görüşmelere katılmayacaklarını açıklamıştır.⁸¹⁸

DEAŞ ile mücadele kapsamında 2015 yılı sonunda YPG tarafından domine edilen SDG'nin Tışrin Barajı'nı ele geçirmesi PYD açısından Fırat Nehri'nin batısında bulunan Afrin kantonu ile nehrin doğusunda yer alan Kobani ve Cizre kantonlarının birleştirilmesi yönünde umutları yeşerten bir gelişme olmuştur. 2016 yılının Mart ayında PYD kontrol ettiği üç kantonda oylama yaparak Suriye'nin kuzeyinde federal sistem ilan edildiğini duyurmuştur.⁸¹⁹ Federalizm ilan edilen kantonlar arasındaki bağlantının sağlanması amacıyla uygun olarak bir sonraki hedef ise Menbiç olarak belirlenmiştir. SDG/YPG ABD hava operasyonlarının da desteğiyle DEAŞ'ın Türkiye sınırında kontrol ettiği ve örgütün Avrupa'ya açılan son kapılarından birisi olarak stratejik anlamda oldukça önemli bir nokta olan Menbiç'e yönelik askeri hareketına 1 Haziran 2016'da başlamıştır.⁸²⁰ İki ay süren operasyonun ardından 12 Ağustos 2016'da bölgenin kontrolü tamamen SDG/YPG'nin eline geçmiştir.⁸²¹ Menbiç'in ele geçirilmesiyle DEAŞ Azez-Cerablus hattında bir toprak parçasına hapsolmuştur. SDG/YPG ise ABD desteğinin de verdiği özgüvenle Menbiç sonrasında genişleme çabalarına devam etmiştir. ABD'nin YPG'nin Fırat'ın doğusuna çekileceğine dair verdiği tüm güvencelere rağmen örgütün Menbiç'ten ayrılmaması ise Türkiye açısından sınır hattını tutan iki terör örgütü arasında el değiştirme anlamına geldiğinden bu genişlemeye müdahale etme zorunluluğu doğmuştur.⁸²² 24 Ağustos 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri komutasında yürütülen ve Sultan Murad Tugayı, Şamlılar Cephesi, Feylak eş-Şam, Ceyş el-Nasr, Ceyş el-Tahrir, Hamza Fırkası, Liva el-Mutasım, Nureddin Zengi Tugayı, 13. Tümen ve Liva Sukur el-Cebel'den oluşan devlet dışı silahlı aktörlerinde dahil olduğu Fırat Kalkanı Harekatı Suriye'nin Halep Eyaletine bağlı Cerablus

⁸¹⁸ Ulutaş, Acun, Yeşiltaş, a.g.m., 2017, 17.

⁸¹⁹ İnternet: "PYD'den federasyon ilanı". *Al Jazeera Turk*, 17 Mart 2016, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pydden-federasyon-ilani> adresinden 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸²⁰ İnternet: "Suriye Demokratik Güçleri Menbiç'e ilerlemeye başladı". *BBC News Türkçe*, 1 Haziran 2016, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160601_menbic_harekat_sdf adresinden 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸²¹ İnternet: "Menbiç IŞİD'den tamamen alındı". *Hürriyet*, 13 Ağustos 2016, Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/menbic-isidden-tamamen-alindi-40191704> adresinden 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸²² Duran, B., Ulutaş, U. (2017), "Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı", B. Duran, K. İnat ve M. Caner (Editörler). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*. SETA Yayınları. İstanbul, 19.

şehrini DEAŞ unsurlarından arındırmak için başlatılmıştır.⁸²³ Uluslararası hukuk açısından Türkiye, Birleşmiş Milletler Antlaşması 51. maddesine dayanarak kendi topraklarına karşı saldırılarda bulunan DEAŞ unsurlarına müdahalede bulunmuştur.⁸²⁴ Harekatın başlamasından yaklaşık bir ay sonra 28 Eylül 2016'da gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından yapılan açıklamada, Türkiye sınırında bir terör koridorunun oluşmaması için başlatılan Fırat Kalkanı Harekatı'nın öncelikli iki amacından ilkinin, ülkenin sınır güvenliğinin sağlanması ve bölgede yaşayanların can ve mal güvenliğinin temin edilmesi; ikincisinin ise buradaki DEAŞ ve PYD-YPG terör unsurlarının tümüyle temizlenmesi ve ülkelerinin bütünlüğü için Özgür Suriye Ordusu'nun desteklenmesi olduğu belirtilmiştir.⁸²⁵ Yine 30 Kasım 2016 tarihinde gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından yapılan basın açıklamasında Fırat Kalkanı Harekatı'nın temel amacının sınır güvenliğinin sağlanması, Türkiye'ye yönelik saldırıların önlenmesi, DEAŞ ve diğer terör örgütlerinin bölgeden tamamen temizlenmesi olduğu bir kez daha belirtilmiştir. Ayrıca Suriye'nin toprak bütünlüğü esas olmak üzere Suriye halkının ve bölgedeki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının güvenliği için, PKK/PYD-YPG unsurlarının terör koridoru oluşturma hedeflerine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır.⁸²⁶

Türkiye'nin kararlı tavrına ve ABD'nin verdiği güvenceye rağmen sözde Federal sistemin kurucu meclis başkanı Hediye Yusuf meclisin ekim ayında toplanmasına karar verildiğini ve Suriye'nin kuzeyindeki yeni sistemin ilan edileceğini açıklamıştır. Toplumsal Sözleşme olarak da bilinen anayasanın 151 üyeli meclis tarafında onaylanacağını belirten Yusuf, Türkiye tarafından gerçekleştirilen operasyonun amaçlarına ulaşma noktasında kendilerini engelleyemeyeceğini söylemiştir. Kürt grupların ve müttefiklerinin hala kantonları birbirine bağlamak istediklerini ve Afrin kantonuna ulaşmak için çalıştıklarını açıkça beyan eden Kürt yetkili Menbiç'in de federal sistemin sınırlarına dahil edileceğine inandığının altını çizmiştir.⁸²⁷

⁸²³ İnternet: Acun, C., Salaymeh, B., Keskin, B., (2016), "5 Soruda Fırat Kalkanı Operasyonu", *SETA*, Web: <https://www.setav.org/5-soru-firat-kalkani-operasyonu/> adresinden 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸²⁴ Duran, Ulutaş, a.g.m., 2017, 21.

⁸²⁵ İnternet: "28 Eylül 2016 tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı Basın Açıklaması", Web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-eylul-2016-tarihli-toplanti> adresinden 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸²⁶ İnternet: "30 Kasım 2016 tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı Basın Açıklaması", Web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti> adresinden 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸²⁷ İnternet: Perry T. (8 September 2016), "Syrian Kurds, allies to approve federal plan despite Turkey", *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-kurds/syrian-kurds-allies-to-approve-federal-plan-despite-turkey-idUSKCN11E114> adresinden 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

Fırat Kalkanı Harekatı devam ederken SDG, 6 Kasım 2016'da "Fırat'ın Gazabı" adıyla Rakka'ya yönelik bir operasyonun başlatıldığını duyurmuştur. ABD'nin DEAŞ ile mücadele özel temsilcisi Brett McGurk bu operasyonun Rakka'yı tamamen DEAŞ'dan temizlemeden önce şehri kuşatmayı amaçlayan ilk aşama olduğunu ve operasyona katılan SDG güçlerinin çoğunluğunun Kürtlerden değil Araplardan oluşacağını açıklamıştır.⁸²⁸ ABD desteğiyle başlatılan operasyona gerekçe olarak "DEAŞ'ın Batı başkentlerinde terör eylemlerine girişeceği, bunun planlamalarının Rakka'da yapıldığı ve bu nedenle şehrin kısa vadede en azından kuşatılması gerekliliği" dile getirilmiştir. Operasyona 30 bin kişilik SDG gücü katılırken bunun 20 bini YPG'lilerden oluşmuştur. Ayrıca operasyon tamamen YPG tarafından komuta edilmiştir.⁸²⁹

2017 yılına gelindiğinde Suriye iç savaşının kalıcı bir barış ile sonlandırılmasına yönelik çalışmalar BM liderliğindeki Cenevre süreci ve Türkiye, Rusya ve İran'ın garantörlüğündeki Astana görüşmeleri olmak üzere birbirleriyle ilişkili iki farklı eksende yürütülmüştür.⁸³⁰ 23-24 Ocak 2017'de gerçekleştirilen Astana görüşmelerinin ilk turunda 3 garantör ülke Türkiye, İran ve Rusya tarafından yapılan açıklamaya göre Suriye'de tesis edilen ateşkes rejiminin güçlendirilmesi, ihlallerin asgariye indirilmesine katkıda bulunulması, şiddetin azaltılması ve güven artırılması ayrıca insani erişimin sorunsuz şekilde önünün açılması ve sivillerin korunması amaçlanmıştır. Garantör ülkeler DEAŞ ve El Nusra Cephesi (Fetih el Şam) ile ortak mücadele etme konusunda kararlılıklarını yinelerken müzakere sürecinin 2254 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararına uygun olarak yeniden başlatılması için çabaların artırılması gerekliliğine vurgu yapmıştır.⁸³¹ Görüşmeye Suriye hükümeti ve 20 farklı devlet dışı silahlı aktörden oluşan Suriye muhalefeti, 3 garantör ülkenin temsilcileri, BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura ve gözlemci olarak ABD'nin Kazakistan büyükelçisi katılmıştır. Bu turun sonunda Aralık 2016'da

⁸²⁸ İnternet: Said, R. (6 November 2016). "U.S.-Backed Syrian alliance declares attack on Islamic State in Raqqa", *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-raqqa-idUSKBN1310GX> adresinden 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸²⁹ İnternet: Orhan, O. (2016). "Rakka Operasyonu: Aktörler ve Hedefler", *ORSAM*, Web: <http://orsam.org.tr/tr/rakka-operasyonu-aktorler-ve-hedefler/> adresinden 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸³⁰ Varlık, A., B. (2018). "Astana-Soçi Görüşmeleri, Çatışmazlık Bölgeleri ve İdlib'de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları", *Merkez Strateji Enstitüsü*, 1.

⁸³¹ İnternet: "Rusya, Türkiye ve İran'dan ortak Astan bildirisini", *Sputnik*, 24 Ocak 2017, Web: <https://tr.sputniknews.com/asya/201701241026911257-suriye-astana-gorusmeleri-ortak-bildiri/> adresinden 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

yürürlüğe giren ateşkese tam uyumu sağlamak için Rusya, İran ve Türkiye üçlü bir mekanizma kurmaya karar vermiştir.⁸³²

Astana görüşmelerine dahil olan devlet dışı silahlı aktörler ile ayrı değerlendirilmesi gerektiği ve kendisine yönelik mücadele kararlılığının vurgulandığı Fetih el Şam Cephesi bu dönemde yeni bir yapılanma içine girmiştir. Ana omurgasını Fetih el Şam Cephesi'nin teşkil ettiği Heyet-ü Tahrir Eş-Şam (HTŞ) 28 Ocak 2017 tarihinde ilan edilmiştir. Bir çatı yapılanma olarak tasarlanan oluşum Fetih el Şam Cephesi'nin yanı sıra Nurettin Zengi, Ceyşü's-Sünne gibi gruplarla beraber Ahrar-uş Şam hareketinden ayrılanların bir araya gelmesiyle kurulmuştur. El Nusra Cephesinden bağımsız değerlendirilmeyen HTŞ Astana görüşmelerinde terör örgütü olarak tanımlanarak hedef tahtasına konulmuş benzer şekilde örgütte Astana görüşmelerini reddettiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.⁸³³

16 Şubat 2017'de başlayan ve muhalefet ve hükümet temsilcilerinin de katılım sağladığı Astana görüşmelerinin 2. turu sonrasında herhangi bir ortak açıklama yapılmamıştır. Ancak garantör devletler ateşkesin uygulanmasını sağlamak için ortak bir izleme grubu kurulması kararı almıştır.⁸³⁴ Mart ayında gerçekleştirilen 3. tur görüşmeler hükümet tarafından ateşkesin ihlal edildiği gerekçesiyle muhalifler tarafından boykot edilmiştir. Bu turda İran'ın Aralık 2016'da yürürlüğe giren ateşkesin resmi olarak 3. garantörü olduğu teyit edilmiştir.⁸³⁵ 3-4 Mayıs 2017'deki 4. tur görüşmelerde garantör devletler Türkiye, İran ve Rusya arasında Suriye'de çatışmasızlık bölgelerinin kurulmasına ilişkin bir mutabakat imzalanmıştır. Çatışmasızlık bölgelerinin kurulmasındaki amacın ülkede şiddeti durdurmak, insani durumu iyileştirilmek, Suriye ihtilafının siyasi çözümünü teşvik etmek için elverişli koşullar yaratmak olduğu belirtilmiştir.⁸³⁶ Çatışmasızlık bölgelerinin 6 ay süreyle uygulamada olacağı ve garantör ülkelerin anlaşması durumunda otomatik olarak devam edeceği düzenlenen mutabakatta bu bölgelerin sınırları boyunca güvenlik şeritleri oluşturulacağı, kontrol ve gözlem noktalarındaki çalışmaların garantör

⁸³² Priya, L. (2017). "Astana Talks: A Prelude to Peace in Syria", *Institute for Defence Studies and Analyses*, 3-4.

⁸³³ İnternet: Acun, C., Salaymeh, B. (2017). "5 Soru: Heyet-ü Tahrir Eş-Şam", *SETA*, Web: <https://www.setav.org/5-soru-heyet-u-tahrir-es-sam/> adresinden 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸³⁴ İnternet: "No Breakthroughs At Second Round Of Syrian Peace Talks In Astana", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 17 February 2017, Web: <https://www.rferl.org/a/no-breakthroughs-second-round-syrian-peace-talks-astana/28314754.html> adresinden 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸³⁵ Priya, a.g.m., 2017, 5-6.

⁸³⁶ İnternet: "Memorandum on Syria de-escalation zones signed in Astana", *Kazinform*, 4 May 2017, Web: https://www.inform.kz/en/memorandum-on-syria-de-escalation-zones-signed-in-astana_a3023596 adresinden 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

Ülkelerin anlaşmasına uygun olarak gerçekleştirileceği aktarılmıştır. Mutabakata göre çatışmasızlık bölgelerinin kurulacağı bölgeler ise şunlardır: İdlib'in tamamı ile Hama, Halep ve Lazkiye'nin bazı bölgeleri, Humus'un bazı bölgeleri, şam'ın doğusundaki Doğu Guta bölgesi ve Güneydeki Dera ve Kuneytra gibi bazı bölgeler.⁸³⁷ çatışmasızlık bölgeleri, bu bölgeleri kontrol eden silahlı grupların faaliyetleri ve güven artırıcı önlemlerin ana gündem maddelerini oluşturduğu 5. tur Astana görüşmeleri 4-5 Temmuz 2017 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu turda herhangi bir belge üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. Bununla birlikte garantör ülkeler çatışmasızlık bölgelerinin kurulmasıyla ilgili planın ayrıntılarını ortaya koymak üzere görevlendirilecek bir çalışma grubunun kurulması konusunda anlaşmaya varmıştır. Çalışma grubunun Ağustos ayının başında İnan'da toplanması kararlaştırılmıştır.⁸³⁸

atışmasızlık bölgelerinin sınırlarının çizilmesiyle ilgili alışmalar Rusya'nın Türkiye ve İnan'ın yanı sıra ABD, Ürdün ve Mısır gibi ülkelerle yaptığı temasları hızlandırmasıyla sonuç vermeye başlamıştır. İlk çatışmasızlık bölgesi 8 Temmuz'da Ürdün sınırındaki Dera ve Kuneytre'de kurulmuştur. Rusya ve ABD Dera ve Kuneytre'nin belli bölümlerinde ateşkes ilan edilmesi için uzlaşmaya varmıştır. Ateşkes Ürdün tarafından da desteklenmiştir.⁸³⁹ Rusya Savunma Bakanlığı 22 Temmuz'da şam'ın doğusunda rejim tarafından kuşatma altında tutulan Doğu Guta bölgesinde ateşkes için anlaşıldığını ilan etmiştir. Yine Rusya tarafında 3 Ağustos'ta da Humus'ta ateşkes sağlandığı duyurulmuştur.⁸⁴⁰ Böylece Mayıs 2017'de imzalanan mutabakatta belirlenen 4 bölgeden 3'nde çatışmasızlık bölgesi kurulduğu ilan edilmiştir.

Henüz çatışmasızlık bölgesinin kurulduğu ilan edilmeyen son bölge olan İdlib ise Halep'in rejimin eline geçmesinin ardından muhaliflerin Suriye'nin kuzeyindeki tek kalesi haline gelmiştir. Suriye'nin dört bir yanından kaçan veya çıkmak zorunda bırakılan devlet dışı silahlı aktör mensupları ve sivillerin sığınma mekanına dönüşen İdlib Ahrar-uş şam, HTş, Feylak'uş şam ve SO gibi gruplar tarafından eşit olmayan etki alanlarına

⁸³⁷ İnternet: "Suriye'de çatışmasızlık bölgeleri mutabakatının içeriğinde neler var?", *BBC News Türkçe*, 6 Mayıs 2017, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39830098> adresinden 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸³⁸ Priya, a.g.m., 2017, 7.

⁸³⁹ İnternet: "5 soruda Suriye'deki çatışmasızlık bölgeleri", *BBC News Türkçe*, 8 Ağustos 2017, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40860776#anchor3> adresinden 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁴⁰ Varlık, a.g.m., 2018, 2.

bölünmüştür.⁸⁴¹ Ancak Astana görüşmelerinin başlamasıyla İdlib'deki hareketlilikte artmaya başlamıştır. Astana görüşmelerinin dışında bırakılan ve 3 garantör devlet tarafından kendisine yönelik mücadele kararı alınan HTŞ ile Astana görüşmelerine katılmamış olsa da ÖSO gruplarıyla işbirliği içinde olan, Türkiye ile iyi ilişkiler geliştiren ve uluslararası alanda kabul görmeye yönelik gayretler gösteren Ahrar-uş Şam arasındaki gerilimler zamanla çatışmalara dönüşmeye başlamıştır. İki grup arasında Temmuz ayında yaşanan 3 günlük yoğun çatışmaların ardından ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Ateşkesle birlikte Ahrar-uş Şam, güçlerinin büyük bir bölümünü İdlib'in güneyindeki Hama'ya yakın bir bölgeye çekmiştir. Sonuç olarak HTŞ İdlib'de büyük ölçüde kontrolü ele geçirmiştir. Ancak çatı yapılanmadan çatışmalar esnasında ve sonrasında önemli kopmalar da yaşanmıştır. Örneğin çatışmalar sonrası Nurettin Zengi grubu HTŞ'den ayrıldığını duyurmuştur.⁸⁴²

Temmuz sonu itibariyle büyük bir bölümü HTŞ hakimiyetinde bulunan İdlib'te çatışmasızlık bölgesinin kurulduğu 14-15 Eylül 2017 tarihlerinde gerçekleştirilen Astana görüşmelerinin 6. turunda ilan edilmiştir. Üç garantör ülke arasında sağlanan mutabakatta söz konusu 3 ülkeden gözlemcilerin çatışmasızlık bölgesinin sınırlarını teşkil eden güvenli bölgelerde oluşturulacak kontrol ve gözlem noktalarında konuşlandırılacağı belirtilmiştir. Gözlemci kuvvetlerin asli görevi, rejim ve muhalefet arasında çatışma yaşanmasını engellemek ve olabilecek ateşkes ihlallerini izlemek olarak tanımlanmıştır. Ayrıca gözlemci kuvvetlerin faaliyetlerinin eşgüdümünün, üç garantör ülke arasında oluşturulacak Ortak Koordinasyon Merkezi tarafından sağlanacağı karara bağlanmıştır.⁸⁴³ Varılan mutabakat çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri İdlib'de gözlem noktaları tesis etmek için keşif faaliyetlerine başladığını duyurmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından 9 Ekim 2017'de yapılan açıklamada şu ifadeler yer almıştır: “gelenen aşamada, ateşkes rejiminin takibi maksadıyla, garantör ülkelerin silahlı kuvvetlerine mensup birliklerden oluşan Gerginliği Azaltma Kontrol Gücü'nde yer alan Türk Silahlı Kuvvetleri unsurları,

⁸⁴¹ İnternet: Ulutaş, U. (2017). “İdlib'in Geleceği ve Nusra Sorunu”, *SETA*, Web: <https://www.setav.org/idlibin-gelecegi-ve-nusra-sorunu/> adresinden 21 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁴² İnternet: Hamsici, M. (2017). “Suriye düğümü İdlib'de mi çözülecek?”, *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40722375> adresinden 21 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁴³ İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (15 Eylül 2017). “14-15 Eylül 2017 Tarihinde Gerçekleştirilen Altıncı Astana Toplantısı'nda İdlib Çatışmasızlık Bölgesinin İlanı Hk.”. No:288, Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-14-15-eylul-2017-tarihlerinde-gerceklestirilen-altinci-astana-toplantisinda-idlib-catismasizlik-bolgesinin-ilani-hk.tr.mfa adresinden 23 Aralık 2018'de alınmıştır.

İdlib bölgesinde icra edeceği hareket kapsamında, gözetim noktaları tesis etmek üzere 8 Ekim 2017 tarihinden itibaren keşif faaliyetlerine başlamıştır.”⁸⁴⁴

Astana görüşmelerinin 7. turu 30 Ekim’de garantör ülke temsilcileri, gözlemci devletler ABD ve Ürdün temsilcileri ile BM yetkilisinin katılımı ile gerçekleşmiştir. Bu tura BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura katılmamıştır. Rehinelerin serbest bırakılması, tutukluların değiş tokuş edilmesi, çatışmanın tarafları arasında insani yardımın kolaylaştırılması, mayınlı arazilerin temizlenmesi gibi güven artırıcı önlemlerin artırılması gereği üzerinde durulan bu turda, dini ve etnik grupları bir araya getirerek Suriye sivil toplumuna katılımı genişletmeyi amaçlayan Ulusal Diyalog Kongresi’nin Rusya’nın Soçi kentinde toplanması kararı alınmıştır.⁸⁴⁵

22 Kasım 2017’de üç garantör ülke Türkiye, İran ve Rusya’nın liderleri Soçi’de gerçekleştirilen üçlü Suriye zirvesinde bir araya gelmiştir. Zirvede Türkiye, ilerleyen süreçte düzenlenecek olan Ulusal Diyalog Kongresi’ne PYD’nin katılımını hiçbir surette kabul etmeyeceğini ısrarla belirtmiştir. Zirvenin sonunda Suriye’de siyasi çözüm yönünde 2254 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesindeki Cenevre sürecine üç garantör ülke tarafından yapılabilecek katkılar, bölgeye insani yardımların ulaştırılması, Ulusal Diyalog Kongresi’nde yeni anayasa için zemin hazırlanması, özgür ve demokratik bir seçim yapılması konularında kararlar alınmıştır.⁸⁴⁶

8. tur Astana görüşmeleri 21-22 Aralık 2017 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Garantör ülkeler görüşme sonrası yapılan ortak açıklamada, Suriye Ulusal Diyalog Kongresi’nin hazırlıklarını ve Suriye toplumunun tüm kesimlerinin katılımıyla 29–30 Ocak 2018 tarihlerinde Soçi’de düzenlenmesini desteklemek amacıyla düzenli olarak yakın temasta olacaklarına dair kararlılıklarını teyit etmişlerdir. Ayrıca garantör ülkeler Suriye hükümeti temsilcilerine ve Suriye’nin egemenliğine, bağımsızlığına, birliğine, toprak bütünlüğüne ve parçalanamaz karakterine bağlı olan muhalefete aktif işbirliği yapmaları yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Son olarak Suriye’de çatışan taraflar arasında güveni artırmak amacıyla, “zorla alıkonan kişilerin serbest bırakılması, cenazelerin takası ve kayıp

⁸⁴⁴ İnternet: “TSK’dan İdlib açıklaması: Keşif faaliyetlerine başlandı”. *Deutsche Welle Türkçe*, 9 Ekim 2017, Web: <https://www.dw.com/tr/tskdan-idlib-a%C3%A7%20B1klamas%C4%B1-ke%C5%9Fif-faaliyetlerine-ba%C5%9Fland%C4%B1/a-40871352> adresinden 23 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸⁴⁵ Priya, a.g.m., 2017, 9.

⁸⁴⁶ İnternet: Derman, G., S. (2017). “Soçi’deki Suriye Zirvesi’nin Sonuçları”, *ANKASAM*, Web: <https://ankasam.org/socideki-suriye-zirvesinin-sonuclari/> adresinden 24 Aralık 2018’de alınmıştır.

kişilerin tespitine ilişkin bir çalışma grubu kurulmasına ve UNESCO kültürel miras alanları listesi dahil olmak üzere Suriye’de insani mayın temizleme faaliyetlerinin yürütülmesine karar verilmiştir.⁸⁴⁷

2017 yılında Suriye sorununa ilişkin siyasi çözüm arayışları tıpkı Astana’daki gibi Cenevre’de de yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. En son muhaliflerin Nisan 2016’da çekildiğini ilan etmesiyle sona eren Cenevre III görüşmelerinin üzerinden yaklaşık bir yıl geçmiş ve bu zaman zarfında Astana’da başlatılan görüşmelerin 2. turu tamamlanmıştır. Uzun bir aranın ardından Cenevre IV görüşmeleri 23 Şubat 2017 tarihlerinde başlamıştır. Görüşme sonunda BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura, tarafların Güvenlik Konseyi’nin 2254 sayılı kararında öngörülen geçiş yönetimi, anayasa hazırlanması, adil ve özgür seçimlerin düzenlenmesine ek olarak, “orta vadede güven artırıcı önlemler ve terörle mücadele”nin 4. unsur olarak gündeme eklenmesinde uzlaştıklarını aktarmıştır. 3 Mart 2017’de görüşmelerin sona erdiğini açıklayan Mistura, tarafları Mart ayı içinde yeniden Cenevre’ye davet edeceğini duyurmuştur.⁸⁴⁸ Planlandığı gibi Cenevre V görüşmeleri Mart ayında gerçekleştirilmiştir. 22 Mart’ta başlayan Cenevre V görüşmelerinde BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura, Hükümeti temsil eden heyetle ve muhalefeti temsil eden heyetle ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerin sonunda yaptığı açıklamada Mistura, görüşmelerin önceki turda kararlaştırılan geçiş yönetimi, anayasa hazırlanması, adil ve özgür seçimlerin düzenlenmesi ve terörle mücadele konularından oluşan gündemin uygulanmaya konması için “hazırlık dönemi” şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Tarafların Cenevre VI görüşmelerine katılmak için arzulu ve hazır olduklarını söyleyen Mistura, verilen arada tarafların gündemi oluşturan 4 başlık üzerinde çalışma fırsatı bulacaklarını kaydetmiştir.⁸⁴⁹

Cenevre V görüşmeleri devam ederken Türkiye Fırat Kalkanı Harekatı’nı sonlandırdığını duyurmuştur. Milli Güvenlik Kurulu’nun 29 Mart 2017 tarihli toplantısının ardından yapılan açıklamada şu ifadeler yer almıştır: “Ülkemizin sınır güvenliğini

⁸⁴⁷ İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (22 Aralık 2017). “Astana’da Düzenlenen Suriye Konulu Uluslararası Toplantı Hakkında Türkiye, Rusya ve İran Tarafından Yapılan Ortak Açıklama, 21–22 Aralık 2017”, Web: <http://www.mfa.gov.tr/astanada-duzenlenen-suriye-konulu-uluslararasi-toplanti-hk-ortak-aciklama.tr.mfa> adresinden 24 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸⁴⁸ İnternet: Yiğit, G. (2017). “Suriye konulu Cenevre 4 görüşmeleri sona erdi”. *Fortune*, Web: <http://www.fortuneturkey.com/suriye-konulu-cenevre-4-gorusmeleri-sona-erdi-43491> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸⁴⁹ İnternet: Altuğ, B. (31 Mart 2017). “Suriye konulu Cenevre 5 görüşmeleri sona erdi”. *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-5-gorusmeleri-sona-erdi-/785384> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

sağlamak, DEAŞ terör örgütünün ülkemize yönelik tehdit ve saldırılarını önlemek, yerinden edilmiş Suriyeli kardeşlerimizin ülkelerine dönüşlerine imkan vermek ve Fırat Kalkanı Harekatı bölgesinde huzur ve güven içerisinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak maksadıyla yürütülen Fırat Kalkanı Harekatı'nın başarıyla sonuçlandığı ifade edilmiştir.”⁸⁵⁰ Harekatın en zor bölümünü El Bab ve çevresinde DEAŞ ile yaşanan çatışmalar oluşturmuştur. Çatışmalar ÖSO'ya bağlı grupların ve TSK'nın bölgeyi 24 Şubat 2017'de tamamen kontrol etmesiyle sona ermiştir. El Bab'ın alınmasının ardından bu bölgeye ÖSO ve Türkiye'den giden Suriyeliler yerleşmiştir. 24 Ağustos 2016 tarihinden 29 Mart 2017 tarihine kadar devam eden hareket kapsamında 2 bin 15 kilometrekarelik alan emniyete alınmıştır.⁸⁵¹ Böylece DEAŞ unsurları Türkiye sınırından 40 kilometre güneye uzaklaştırılmış ve sınır boyunca yaratılmak istenen YPG koridoru arasına bir tampon bölge oluşturulmuştur.⁸⁵²

Suriye'de ateşkesin sağlanması ve sorunun siyasi yollarla çözümüne ilişkin çabalar hem Astana'da hem Cenevre'de sürdürülürken sahada barışı tesis etme çabalarına aksi yönde çok vahim bir gelişme yaşanmıştır. 4 Nisan 2017 tarihinde rejime ait uçaklar muhaliflerin denetimindeki İdlib'in Han Şeyhun ilçesine kimyasal silahlarla saldırı gerçekleştirmiştir. Rusya Savunma Bakanlığı, Suriye rejimine ait uçakların, muhaliflere ait bir kimyasal silah deposunu vurduğunu, sivillerin ise bu depodan sızan gazdan etkilendiğini iddia etmiştir. Saldırıda aralarında çocuklarında bulunduğu 100 kişinin hayatını kaybettiği ve 400'den fazla kişinin yaralandığı açıklanmıştır.⁸⁵³ Saldırının hemen ardından ABD, İngiltere ve Fransa BM Güvenlik Konseyi'ne İdlib'e düzenlenen kimyasal saldırının kınanması ve sorumlularının bulunması için soruşturma açılmasını talep eden bir karar tasarısı sunmuştur. Tasarırı “kabul edilemez” olarak nitelendiren Rusya, Güvenlik Konseyi'ne kendi hazırladığı tasarırı sunmuştur. Üçüncü bir karar tasarısı ise BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri dışındaki 10 seçilmiş ülke tarafından konseye sunulmuştur. Üç karar tasarısı üzerinde uzlaşma sağlanamamış ve ABD, İngiltere ve Fransa İdlib'de düzenlenen kimyasal silah saldırısını kınayan ve saldırının soruşturulmasını isteyen “revize edilmiş” bir karar tasarısını 12 Nisan 2017'de BM

⁸⁵⁰ İnternet: “29 Mart 2017 tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı Basın Açıklaması”, Web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplantı-adresinden> 24 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁵¹ İnternet: “ Fırat Kalkanı bitti”. *Al Jazeera Turk*, 30 Mart 2017. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/firat-kalkanı-bitti> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁵² Yeşiltaş, M., Seren, M., Özçelik, N. (2017). “Fırat Kalkanı Harekatı: Harekatın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler”, *SETA*, 32.

⁸⁵³ İnternet: “İdlib'de zehirli gaz saldırısı”. *Al Jazeera Turk*, 5 Nisan 2017, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/idlibde-zehirli-gaz-saldırısı> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur.⁸⁵⁴ Karar tasarısı 10 ülkenin desteğini almasına rağmen Rusya'nın vetosu nedeniyle reddedilmiştir.⁸⁵⁵ Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, Han Şeyhun bölgesinde kimyasal silah kullanımı iddialarını ele almış ve gazdan etkilenen 7 kişiden ve hayatını kaybeden 3 kişiden alınan örneklerin laboratuvarında incelenmesi sonucunda mağdurların sarin veya sarin benzeri bir maddeye maruz kaldıklarını açıklamıştır.⁸⁵⁶

İdlib'e yönelik gerçekleştirilen kimyasal silah saldırısı sonrası bir önemli gelişme daha yaşanmıştır. 7 Nisan 2017'de ABD deniz kuvvetleri saldırısının El Şayrat Hava Üssü'nden kalkan uçaklar tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle ve rejimin tekrar kimyasal silahları kullanmasını engellemek amacıyla hava üssüne füze saldırısı düzenlemiştir. Saldırı sonrası hava üssü kullanılamaz hale gelmiştir.⁸⁵⁷ Bu saldırıyla ABD iç savaşın başından beri ilk defa Esad hükümetini doğrudan hedef almıştır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi sözcüsü Lolanda Jaquemet ise, ABD'nin El Şayrat hava üssüne yönelik saldırısının Suriye'de uluslararası nitelikte silahlı çatışma durumu yarattığı yorumunu yapmıştır.⁸⁵⁸ Son olarak BM ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü Ortak Soruşturma Mekanizması tarafından 26 Ekim 2017'de BM Güvenlik Konseyi'ne sunulan raporda, 4 Nisan 2017'de Han Şeyhun'a yapılan sarin gazı saldırısından Suriye hükümetinin sorumlu olduğundan emin olunduğu belirtilmiştir.⁸⁵⁹

Cenevre VI görüşmeleri 16–20 Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kısa süren görüşmelerin ardından Mistura, ana görüşmelerden ayrı olarak uzmanların katılımıyla gerçekleşen anayasal ve hukuki konuların ele alındığı bir toplantı sürecinin başlatıldığını açıklamıştır. Suriye hükümeti ve muhaliflerin temsil heyetlerinin de davet edildiği toplantılara BM uzmanlarının başkanlık ettiğini belirten Mistura, bu toplantılarla

⁸⁵⁴ İnternet: “BMGK'da 4'üncü İdlib tasarısı”. *Al Jazeera Turk*, 12 Nisan 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bmgkda-4uncu-idlib-tasarisi> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁵⁵ İnternet: “Rusya'dan kimyasal silah tasarısına veto”. *Al Jazeera Turk*, 13 Nisan 2017, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusyadan-kimyasal-silah-tasarisina-veto> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁵⁶ İnternet: “OPCW Director-General Shares Incontrovertible Laboratory Results Concluding Exposure to Sarin”. *OPCW*, 19 April 2017, Web: <https://www.opcw.org/media-centre/news/2017/04/opcw-director-general-shares-incontrovertible-laboratory-results> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁵⁷ İnternet: “ABD, Suriye'de bir hava üssünü Tomahawk füzeleriyle vurdu”. *BBC News Türkçe*, 7 Nisan 2017, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39523896> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁵⁸ İnternet: Nebhay, S. (2017). “Exclusive: Situation in Syria constitutes international armed conflict – Red Cross”, *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-redcross-idUSKBN17924T> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸⁵⁹ UN Security Council. (26 October 2017). *S/2017/904*, 10, para. 46.

Suriye için yeni bir anayasa taslağı hazırlama amacı ve planı yapılmadığına bunun Suriyeliler tarafından yapılması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁸⁶⁰ Bir sonraki Suriye konulu Cenevre görüşmeleri Temmuz 2017’de gerçekleştirilmiştir. Cenevre VII görüşmelerinin son gününde açıklama yapan SMDK Başkan Yardımcısı ve Suriye Kürtleri Ulusal Konseyi yöneticisi Fuat Eliko, görüşmelerde siyasi geçiş, anayasa ve terörizmle mücadelenin müzakere edildiğini ancak ciddi bir ilerleme sağlanamadığını belirtmiştir.⁸⁶¹

Rakka’nın DEAŞ’dan alınması amacıyla Kasım 2016’da ABD destekli YPG/SDG tarafından başlatılan operasyonun 17 Ekim 2017 tarihinde sona erdiği duyurulmuştur. Haziran 2017’den itibaren yaklaşık beş ay süren saldırılar neticesinde Rakka’nın kontrolü tamamen SDG/YPG’nin eline geçmiştir. 15 Ekim’de DEAŞ militanları ve aileleri ile birlikte 3.500 sivil, SDG/YPG ve yerel Arap kabilelerinin liderleri tarafından müzakere edilen bir anlaşma kapsamında Rakka’dan tahliye edilmiştir. ABD liderliğindeki koalisyonun hava saldırıları, silahlar ve özel kuvvetler yardımıyla SDG/YPG, DEAŞ militanlarını 8 bin kilometrekarelik alandan çıkarmış ve zaferin ilan edildiği 17 Ekim 2017 tarihinde Rakka şehir merkezindeki son iki büyük DEAŞ mevkiisini – Belediye Stadyumu ve Ulusal Hastane- temizlemiştir. Operasyon neticesinde çok ciddi sivil kayıplar yaşanmıştır. Örneğin İngiltere merkezli bir izleme grubu olan Suriye İnsan Hakları Gözlemevi, Rakka şehir merkezine yönelik saldırıların başladığı Haziran 2017’den beri yaklaşık 5 ayda aralarında 1130 sivilin bulunduğu 3250 kişinin hayatını kaybettiğini, yüzlerce kişinin kayıp olduğunu ve kayıpların yıkılan binaların altında kalmış olabileceğini açıklamıştır.⁸⁶²

2015 yılının sonunda tek bir çatı altında toplanmak amacıyla Riyad Konferansı’nı düzenleyen muhalifler tüm çabalara rağmen bütün muhalefet yapılarını bir araya getirmeyi başaramamıştır. Bu konferansın sonucunda Cenevre görüşmelerinde muhalifleri temsil etmek üzere oluşturulan Yüksek Müzakere Komitesi’nde Kahire ve Moskova platformları olarak adlandırılan iki siyasi muhalif topluluk yer almamıştır. Riyad konferansı’ndan sonra açıklanan bildiride, Esad’ın yönetimden çekilmesi ısrarla vurgulanırken, Kahire ve

⁸⁶⁰ İnternet: “Suriye konulu Cenevre 6 görüşmeleri sona erdi”. *Anadolu Ajansı*, 20 Mayıs 2017, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-6-gorushmeleri-sona-erdi/822072> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸⁶¹ İnternet: Durgun, H. (2017). “Suriyeli muhalif Eliko: Cenevre-7 görüşmelerinde siyasi geçişi müzakere ediyoruz”, *Sputnik*, Web: <https://tr.sputniknews.com/columnists/201707141029282755-suriyeli-muhelif-eliko-cenevre-siyasi-gecis-muzakere/> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸⁶² İnternet: “Raqqa: IS ‘capital’ falls to US-backed Syrian Forces”. *BBC News*, 17 October 2017, Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41646802> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

Moskova platformu bu konuda çekimser bir tutum benimsemiştir. Yüksek Müzakere Komitesi, Moskova ve Kahire platformlarıyla 21 Ağustos 2017’de Riyad’da bir araya gelmiş ancak yine Suriye’nin geleceği ve özellikle Esad’ın geleceği hakkında bir mutabakata varılamamıştır.⁸⁶³ Cenevre VIII görüşmeleri öncesinde uzun zamandır yapılması planlanan 2. Riyad konferansı 22–23 Kasım 2017 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Suudi Arabistan’ın başkenti Riyad’da düzenlenen konferansta Suriye muhalefetine temsil edecek yeni bir Yüksek Müzakere Komitesi oluşturulmuştur. Yeni oluşum Kahire ve Moskova platformlarının da katılımıyla daha da genişletilmiştir. Ayrıca Yüksek Müzakere Komitesi başkanlığından istifa eden Riyad Hicab yerine, daha önce Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu genel sekreteri olarak görev yapan ve Şubat 2017’de gerçekleştirilen Cenevre görüşmelerinde muhalefet heyetine de başkanlık eden Nasır Hariri getirilmiştir. Suriye muhalefeti Cenevre VIII görüşmelerinde yeni oluşturulan Yüksek Müzakere Komitesi tarafından temsil edilmiştir.⁸⁶⁴

Cenevre VIII görüşmeleri 28 Kasım–14 Aralık 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ardından Mistura, muhaliflerin görüşmelerin içeriğini oluşturan geçiş yönetimi, anayasa, seçimler ve terörizmle mücadeleden oluşan 4 temel başlığın tamamını masaya yatırdığını ancak rejimin yalnızca “terörizm” başlığına odaklandığını açıklamıştır. Cenevre VIII görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlandığını belirten Mistura, “altın bir fırsat kaçırıldı” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca Mistura, Cenevre görüşmelerini Ocak 2018’de tekrar başlatmayı planladığını açıklamıştır.⁸⁶⁵

2018 yılı Suriye iç savaşında çatışmaların seviyesinin azaldığı, çatışan aktörler arasındaki askeri güç dengesinin ve fiili sınırların büyük oranda oturduğu, siyasi çözüm açısından kayda değer bir ilerleme sağlanamasa da diplomatik çabaların yoğunlaştığı, DEAŞ ile mücadelenin büyük oranda tamamlandığı bir yıl olmuştur. 2018 yılı içinde Suriye İç Savaşı’nda sahadaki askeri gelişmelere bakıldığında ise Suriye rejiminin

⁸⁶³ İnternet: “Suriye Siyasi Muhalefeti ve 2. Riyad Toplantısı Tartışmaları”. *Suriye Gündemi*, 1 Kasım 2017, Web: <http://www.suriyegundemi.com/2017/11/01/suriye-siyasi-muhalefeti-ve-2-riyad-toplantisi-tartismalari/> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸⁶⁴ İnternet: Salaymeh, B. (2017). “2. Riyad Konferansı ve Muhalefetin Şekillendirilmesi”, *Suriye Gündemi*, Web: <http://www.suriyegundemi.com/2017/12/04/2-riyad-konferansi-ve-muhalefetin-sekillendirilmesi/> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

⁸⁶⁵ İnternet: Altuğ, B. (2017). “Cenevre 8 görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı”, *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cenevre-8-gorusmeleri-basarisizlikle-sonuclandi/1005340> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

muhafifler, ABD ve saha da desteklediği SDG/YPG'nin DEAŞ, Türkiye ve muhafiflerin ise YPG karşısında ilerleme kaydettiği bir yıl olmuştur.⁸⁶⁶

Türkiye'nin sınırlarında oluşturulmak istenen Kürt koridoruyla ilgili endişelerini yoğun bir şekilde dile getirdiği dönemde ABD tarafından yapılan bir açıklama, bir süredir gerçekleştirileceği yönünde sinyaller verilen Afrin'e yönelik operasyonun tarihinin belirlenmesinde etkili olmuştur. 14 Ocak'ta 2018'de ABD liderliğindeki koalisyon tarafından YPG ağırlıklı SDG'nin kontrol ettiği bölgenin sınırlarında konuşlanacak 30 bin kişilik 'sınır güvenlik gücü' kurulmasına karar verildiği açıklanmıştır.⁸⁶⁷ Bu açıklamanın üzerinden bir hafta geçmeden Türkiye 20 Ocak 2018 tarihinde Afrin'e yönelik "Zeytin Dalı Harekatı" adı verilen askeri operasyonu başlatmıştır.⁸⁶⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından harekatın maksadının Türkiye'nin hudutlarının ve içinde bulunduğu bölgenin güvenlik ve istikrarını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Zeytin Dalı Harekatı'nın kapsam ve hedefinin ise Suriye'nin kuzeybatısında Afrin bölgesindeki PKK ve türevi örgütler ile DEAŞ'a mensup teröristler olduğu ifade edilmiştir. Türkiye harekatın hukuki çerçevesini de terörle mücadele kapsamında gerekçelendirerek uluslararası hukuk, BM Genel Kurulu'nun terörle mücadeleye yönelik 1624 (2005), BM Güvenlik Konseyi'nin 2170 (2014) ve 2178 (2014) sayılı kararları ve BM Sözleşmesi'nin 51. maddesinde yer alan Meşru Müdafaa Hakkı çerçevesinde meşrulaştırmıştır.⁸⁶⁹ ÖSO'nun yeniden yapılandırma sürecinin son halkası olan Milli Ordu (Ceyş el Vatani) bu operasyonda Türk Silahlı Kuvvetleriyle birlikte hareket etmiştir. Milli Ordu 30 Aralık 2017 tarihinde Fırat Kalkanı Harekatı ile ele geçirilen bölgeyi korumak ve halkı, hükümete bağlı güçler ve DEAŞ ile YPG gibi grupların saldırılarına karşı savunmak amacıyla ÖSO'ya bağlı yaklaşık 30 farklı alt grubun birleşmesiyle oluşturulmuştur. Kurulduğu tarihte Milli Ordu'nun yaklaşık 15 bin mensubu olduğu belirtilmiştir.⁸⁷⁰

⁸⁶⁶ Orhan, O. (2019). "2018 Yılında Suriye ve 2019 Yılından Beklentiler", *Ortadoğu Analiz*, 10(85), 10.

⁸⁶⁷ İnternet: Coşkun, O., Perry T. (2018). "U.S.-led coalition helps to build new Syrian force, angering Turkey", *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-sdf/u-s-led-coalition-helps-to-build-new-syrian-force-angering-turkey-idUSKBN1F300A> adresinden 24 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁶⁸ İnternet: "Afrin'e 'Zeytin Dalı Harekatı' başladı". *Deutsche Welle Türkçe*, 20 Ocak 2018, Web: <https://www.dw.com/tr/afrine-zeytin-dal%C4%B1-harekat%C4%B1-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-42236447> adresinden 24 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁶⁹ Acun, C., Özçelik, N. (2018). *Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekatı*, İstanbul: SETA Yayınları 105, 11–12.

⁸⁷⁰ İnternet: "2011'den 2018'e Özgür Suriye Ordusu'nun dönüşümü". *BBC News Türkçe*, 30 Ocak 2018, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> adresinden 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Zeytin Dalı Harekatı'nın başlatıldığı tarihlerde saha da sıcak gelişmeler yaşanırken diplomatik alanda da önemli adımlar atılmıştır. Soçi'de düzenlenecek olan Ulusal Diyalog Kongresi'nden hemen önce 25–26 Ocak 2018 tarihlerinde Kongre'ye yönelik değerlendirmelerinde yapıldığı Cenevre IX görüşmeleri Viyana'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonrası yaptığı açıklamada, Ulusal Diyalog Kongresi'nin hazırlıkları hakkında bilgi aldığını belirten Mistura, Soçi'den çıkan sonuçların BM himayesinde gerçekleştirilen ve 2254 sayılı karar ile uyumlu bir şekilde yürütülen Suriye görüşmelerine katkı sağlaması amacıyla Cenevre'ye taşınacağı konusunda Rusya'dan taahhüt aldığını sözlerine eklemiştir. Açıklamasının devamında yeni anayasa hazırlanması sürecinin Cenevre sürecinde düzenleneceğine vurgu yapan Mistura, herhangi bir anayasa komitesinin Cenevre görüşmelerinde yer alan Hükümet ve muhalefet temsilcileri, Suriyeli uzmanlar, sivil toplum, bağımsızlar, aşiret liderleri ve kadınlardan oluşacağını; anayasa komitesinin oluşturulmasına ilişkin seçim kriterleri, komitenin görev ve referans şartları, usul kuralları ve yetkileri hakkındaki nihai anlaşmaya ise BM liderliğindeki Cenevre görüşmelerinde varılacağını hatırlatmıştır.⁸⁷¹

Suriye Ulusal Diyalog Kongresi Rusya'nın ev sahipliğinde 30 Ocak 2018'de Soçi'de düzenlenmiştir. Türkiye Kongreye muhalefetin garantörü sıfatıyla katılmıştır. SMDK son dönemde saha da yaşanan ateşkes ihlalleri ve kongre konusunda giderilemeyen bir takım endişe ve belirsizlikler sonucunda kongreye katılmama kararı almıştır. Kongreye katılmak üzere Soçi'ye giden muhalefet heyeti ise kongre vesilesiyle havaalanına ve kongre merkezine yerleştirilen rejim bayraklı resim ve logolara tepki göstererek ülkeye giriş yapmak istememiştir. Kongrede anayasa komitesi kurulması yönünde çağrı yapılmış ve 150 kişilik bir aday havuzu belirlenmiştir. Kongre sonunda yapılan açıklamada bundan sonraki aşamayı BM Suriye Özel Temsilcisi'nin, BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararı uyarınca bugüne kadar yürütülen Cenevre süreci kapsamında, muhalefetin orantısız temsilini de gözeten bir anayasa komitesi kurmasının oluşturduğu belirtilmiştir.⁸⁷²

⁸⁷¹ İnternet: United Nations Secretary-General. (26 January 2018). "Note to Correspondents: Statement of Special Envoy for Syria Staffan de Mistura at the conclusion of the special round 9 meeting of the UN-convened intra-Syrian talks in Vienna", Web: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2018-01-26/note-correspondents-statement-special-envoy-syria-staffan> adresinden 24 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁷² İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (30 Ocak 2018). "No: 30, 30 Ocak 2018, Soçi'deki Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nin Sonuçları Hk.". Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-30_-socideki-suriye-ulusal-diyalog-kongresinin-sonuclari-hk.tr.mfa adresinden 24 Mart 2019'da alınmıştır.

Mayıs 2017’de çatışmasızlık bölgelerinin kurulması konusunda sağlanan mutabakat aynı zamanda devletlere DEAŞ ve El Nusra Cephesi gibi radikal gruplarla mücadeleye devam etme izni de vermiştir. Ancak Suriye ve 2015 yılından itibaren saha da en önemli destekçilerinden biri olan Rusya, genel anlamda rejime karşı çıkan tüm grupları “terörist” olarak nitelendirmiştir. Bu temelde terörle mücadele kapsamında çatışmasızlık bölgelerine yönelik askeri operasyonlar da artmaya başlamıştır.⁸⁷³ Başta Rusya olmak üzere rejim müttefiklerinin de desteğiyle Suriye rejimi 2018 yılı içinde sırasıyla İdlib, Hama, Humus, Doğu Guta ve Dera’da muhaliflere yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyonlar neticesinde İdlib dışındaki muhalif bölgelerin tamamını ele geçirmiştir.⁸⁷⁴

Esad rejiminin 2012 yılından beri muhaliflerin kontrolünde olan Şam’ın Doğu Guta bölgesine yönelik operasyonları Şubat 2018’de yoğunlaşmıştır. Şiddetli hava saldırıları ile karşı karşıya kalan muhalifler Rusya’nın garantörlüğünde yürütülen görüşmeler sonucunda İdlib’in kuzeyine güvenli geçişin sağlanması karşılığında Mart ayı sonunda bölgeyi tamamen boşaltmayı kabul etmişlerdir. Yalnız Doğu Guta’nın en büyük şehri Duma Ceyşül İslam’ın (İslam Ordusu) kontrolünde kalmıştır.⁸⁷⁵ 7 Nisan’da rejim kuşatma altında tuttuğu Doğu Guta bölgesinde muhaliflerin elinde kalan son nokta olan Duma’ya kimyasal silah saldırısı düzenlemiştir. Saldırıda aralarında çocuklarında bulunduğu 78 kişinin hayatını kaybettiği açıklanmıştır.⁸⁷⁶ 14 Nisan’da ABD, İngiltere ve Fransa, Suriye hükümetinin kimyasal silah kapasitesiyle ilgili olduğunu öne sürdüğü hedefleri vurmuştur. Deniz ve hava kuvvetlerinin katıldığı saldırıda belirlenen hedeflere 100’den fazla füze fırlatılmıştır. ABD Savunma Bakanı yaptığı açıklamada, saldırıların Esad yönetiminin kimyasal silah araştırma ve geliştirme merkezlerini hedef aldığına dikkat çekmiş ve Suriye’ye yönelik saldırının “bir defalık” olduğunu belirtmiştir.⁸⁷⁷

8 Nisan’da Rusya garantörlüğünde Ceyşül İslam ile silah bırakması ve Duma’yı boşaltması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Aylardır yoğun saldırılar altında kalan ve çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği Doğu Guta 12 Nisan’da tamamen Esad rejiminin

⁸⁷³ Humud, C., E., Nikitin, M., B., D., Blanchard, C., M. (2018). “Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response”, *Congressional Research Service*, 14.

⁸⁷⁴ Orhan, a.g.m., 2019, 10-11.

⁸⁷⁵ Humud, Nikitin, Blanchard, a.g.m., 2018, 15.

⁸⁷⁶ İnternet: “Doğu Guta’da kimyasal silah saldırısı: 78 sivil öldü”. *Anadolu Ajansı*, 7 Nisan 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-gutada-kimyasal-silah-saldirisi-78-sivil-oldu/1111572> adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.

⁸⁷⁷ İnternet: “ABD, İngiltere ve Fransa Suriye’yi vurdu”. *Sputnik*, 14 Nisan 2018, Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201804141033029431-trump-suriye-muhtemel-saldiri-konusunda-aciklama-yapmasi-bekleniyor/> adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.

kontrolüne geçmiştir.⁸⁷⁸ Doğu Guta'nın ele geçirilmesiyle birlikte Rejim hedef tahtası olarak Kuzey Humus'taki çatışmasızlık bölgesini belirlemiştir. Bu bölgede yer alan muhaliflerin kontrolü altındaki Rastan ve Talbiseh şehirleri Hama ve Humus'u birbirine bağlayan M-5 Karayolu üzerinde yer almaktadır. Muhaliflerin bu şehirlerdeki varlığı ise bölgedeki rejim hareketliliğini sınırlandırmıştır. Rejimin Kuzey Humus'ta yeniden kontrol sağlamak amacıyla başlattığı yoğun hava saldırılarının ardından muhalifler tıpkı Doğu Guta'da olduğu gibi Kuzey İdlib'e güvenli geçiş karşılığında ağır silahlarını bırakarak Mayıs ayı başında bölgeden çekilmeyi kabul etmişlerdir.⁸⁷⁹ Bu önemli kazanımların ardından Esad rejimi ve müttefikleri bir başka çatışmasızlık bölgesi olan Dera'ya yönelmiştir. Haziran ayının ortasından itibaren süren saldırılar neticesinde büyük bir ilerleme kaydedilmiş ve şehrin neredeyse tamamı rejimin kontrolüne geçmiştir. 6 Temmuz'da Rusya garantörlüğünde muhaliflerle bir ateşkes anlaşması yapılmıştır. Anlaşmaya göre Esad yönetiminde kalmayı kabul etmeyen muhalifler daha önceki uygulamalarda olduğu gibi İdlib'in kuzeyine güvenli bir şekilde geçme sözü karşılığında ağır silahları teslim etmeyi ve bölgeyi boşaltmayı kabul etmişlerdir. Ayrıca rejim bu anlaşma ile 3 yıldır muhaliflerin kontrolünde olan Ürdün sınırındaki Nasib Sınır Kapısı'na yeniden hakim olmuştur.⁸⁸⁰ Dera'da da zafer kazanan Esad rejimi böylece İdlib dışında tüm çatışmasızlık bölgelerinde kontrolü sağlamıştır.

Esad rejiminin yeniden ele geçirdiği bölgelerdeki muhaliflerle yaptığı anlaşmalar neticesinde binlerce radikal ya da ılımlı muhalif ve bunların aileleri İdlib'e geçmiştir. Başkan Esad bu konu hakkında, "insanları İdlib'e ben göndermedim, oraya gitmeyi kendileri istediler çünkü El Nusra Cephesi ile aynı ideolojiye sahipler", açıklamasında bulunmuştur. Aynı zamanda Esad muhaliflerin kontrolündeki son önemli bölge olan İdlib'i almanın bir öncelik olduğunu da belirtmiştir.

Diğer çatışmasızlık bölgelerinin aksine İdlib Türkiye sınırı boyunca uzanmaktadır.⁸⁸¹ Türkiye Astana sürecinin bir parçası olarak İdlib çatışmasızlık bölgesinin sınırlarında ilk askeri gözlem noktasını Ekim 2017'de kurmuş, toplamda 12'ye ulaşan gözetim

⁸⁷⁸ İnternet: "Doğu Guta tümüyle Esad rejiminin kontrolüne geçti". *Anadolu Ajansı*, 12 Nisan 2018, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-guta-tumuyule-esed-rejiminin-kontrolune-gecti/1115624> adresinden 24 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁷⁹ Humud, Nikitin, Blanchard, a.g.m., 2018, 15.

⁸⁸⁰ İnternet: Bassam, L., Al-Khalidi, S. (2018). "South Syrian rebels agree surrender deal, Assad takes crossing", *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria/south-syrian-rebels-agree-surrender-deal-assad-takes-crossing-idUSKBN1JW108> adresinden 24 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁸¹ Humud, Nikitin, Blanchard, a.g.m., 2018, 16-17.

noktalarının inşası ise Mayıs 2018 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Zeytin Dalı Harekatı kapsamında Afrin'in tamamını da kontrol altına alan Türkiye böylece Fırat Kalkanı bölgesi ve İdlib arasında coğrafi bağlantıyı sağlamıştır. En nihayetinde İdlib'in batı ve güney kırsalından başlayarak Afrin, Azez, el-Bab ve Celabrus yerleşimlerini içine alarak Fırat Nehri'ne kadar uzanan alanda muhaliflerin kontrolünde Türkiye nüfuz alanı ortaya çıkmıştır.⁸⁸²

Diğer çatışmasızlık bölgelerinden yapılan göçlerle birlikte nüfusu oldukça artan İdlib, genel anlamda HTŞ tarafından kontrol edilmekle birlikte HTŞ'ye karşı mücadelede daha etkili olabilmek amacıyla muhalifler arasında önemli birleşmeler yaşanmıştır. HTŞ ile yaşanan çatışmalarda önemli kayıplar veren Nureddin Zengi ve Ahrar-uş Şam 18 Şubat 2018'de bir savunma cephesi olarak Suriye Kurtuluş Cephesi'ni kurmuştur.⁸⁸³ HTŞ'nin Temmuz 2016'da El Nusra Cephesi olarak bilindiği dönemde El Kaide ile olan bağıni kopardığını duyurmasının ardından örgütten kopan El Kaide yanlısı gruplar ise 27 Şubat 2018'de Hurras el-Din adlı örgütü kurduklarını duyurmuşlardır.⁸⁸⁴ Bunun dışında 28 Mayıs 2018 tarihinde İdlib ve çevresinde faaliyet gösteren 11 muhalif grup birleşerek 'Ulusal Özgürleştirme Cephesi'ni kurmuşlardır. Yeni oluşumun içinde Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatı'na katılan gruplarda yer almıştır. Ulusal Özgürleştirme Cephesi birleşme bildirisinde yeni oluşumun hedefini İdlib'deki Özgür Suriye Ordusu bileşenlerini tek çatı altında toplamak olarak açıklamıştır.⁸⁸⁵ Ağustos ayının başında Suriye Kurtuluş Cephesi, Ceyşül Ahrar ve Sukur uş-Şam da Ulusal Özgürleştirme Cephesi'ne katılmıştır. Son katılımlarla birlikte 100 bin muhalif tek çatı altında birleşmiştir. İdlib ve Hama'nın kuzeyinde Esad rejimine karşı mücadele eden Ulusal Özgürleştirme Cephesi aynı zamanda bu bölgede faaliyet gösteren Özgür Suriye Ordusu bileşenlerini de bir araya getirmeyi amaçlamıştır.⁸⁸⁶

⁸⁸² Orhan, a.g.m., 2019, 11.

⁸⁸³ İnternet: Taştekin, F. (2018). "İdlib'deki silahlı gruplar kimler? Aralarından 'ılımlıları' ayırmak mümkün mü?", *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁸⁴ İnternet: "Suriye'deki cihatçıların yeni çatı örgütü: Hurras el Din", *BBC News Türkçe*, 7 Mart 2018, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43320530> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁸⁵ İnternet: "Ulusal Özgürleştirme Cephesi". *Suriye Gündemi*, 31 Mayıs 2018, Web: <http://www.suriyegundemi.com/2018/05/31/ulusal-ozgurlestirme-cephesi/> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁸⁶ İnternet: "Suriye'de muhalif gruplar tek çatı altında birleşti", *Dünya Bülteni*, 1 Ağustos 2018, Web: <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/suriye-de-muhalif-gruplar-tek-cati-altinda-birlesti-h426604.html> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

Son aşamada iki büyük çatı yapılanma tarafından kontrol edilen İdlib muhaliflerin elindeki son büyük yerleşim yeri ve aynı zamanda Esad rejiminin yeni hedefidir. Başkan Esad'ın bölgenin teröristlerden temizlenmesi yönünde yaptığı açıklamalar ve Suriye ordusunun karadan ve havadan İdlib kırsalında ilerlemeye devam etmesi İdlib'e olası bir operasyon ihtimalini de güçlendirmiştir. Bu ihtimal 3 milyonluk nüfusa sahip olan İdlib'de göç dalgasını da tetikleyeceği için endişe yaratmıştır. BM olası bir operasyonun son yılların en büyük insanlık krizine neden olabileceği konusunda öncelikle çatışmanın taraflarını ve ardından tüm dünyayı ilgilendiren uyarılar yapmıştır.⁸⁸⁷ Operasyon ihtimalinin ve bu operasyonun gerçekleştirilmemesi yönünde uluslararası baskıların her geçen gün arttığı bir dönemde Türkiye ile Rusya arasında Soçi'de düzenlenen zirvede İdlib ile alakalı 10 maddelik bir mutabakat imzalanmıştır. Soçi Mutabakatına göre: İdlib çatışmasızlık bölgesi korunacak ve Türkiye'nin askeri gözlem noktaları güçlendirilecek; Rusya, İdlib'de askeri operasyonlar ve saldırılardan kaçınılması için gerekli önlemleri alacak ve statüko korunacak; Silahsızlandırma bölgesi oluşturulacak ve bölge 15–20 km olacak; Silahsızlandırma bölgesinin sınırları sahadaki çalışmalarla belirlenecek; Tüm radikal terörist gruplar silahsızlandırma bölgesinden 15 Ekim'e kadar çıkarılacak; Çatışan taraflara ait tüm tank, çok namlulu roketatarlar, toplar ve havanların da aralarında olduğu ağır silahlar 10 Ekim'de silahsızlandırma bölgesinde çekilecek; Silahsızlandırma bölgesindeki denetimler Türk ve Rus askerler tarafından yapılacak, insansız hava araçlarıyla havadan denetim sağlanacak; M-4 ve M-5 otoyolu, güvenliğinin yıl sonuna kadar sağlanması suretiyle trafiğe açılacak; İdlib'de sürdürülebilir ateşkes rejiminin sağlanabilmesi için etkili önlemler alınacak ve İran, Türkiye ve Rusya ortak koordinasyon merkezi geliştirecek; İki taraf her türlü tezahürde Suriye'deki terörizmle mücadele konusunda kararlılık gösterecektir.⁸⁸⁸

Mutabık kalınan bu hükümler bağlamında İdlib'de muhalefetin en büyük askeri grupları anlaşmayı kabul etmiştir. HTŞ ise yaptığı açıklamada anlaşmayı reddettiğine dair bir detaya yer vermemiştir. Ancak ilerleyen süreçte çatışmanın her iki tarafı da mutabakata uymamış ve karşılıklı ihlaller gerçekleşmiştir. Soçi mutabakatının tehlikeye girmesiyle Türkiye muhaliflerin çoğunu anlaşmaya uymaları konusunda ikna etmiş ancak HTŞ'nin

⁸⁸⁷ İnternet: Kasapoğlu, Ç. (4 Eylül 2018), “İdlib'e olası hareket hakkında merak edilenler”, *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45392559> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁸⁸ İnternet: “İdlib mutabakatı zaptının 10 maddesi”, *Sputnik*, 19 Eylül 2018, Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809191035276132-idlib-mutabakat-zaptinin-on-maddesi/> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

askerlerinin bölgeden çıkartılması konusunda başarıya ulaşamamıştır. Rusya ise rejim destekçisi Lübnan, İran ve Suriyeli milislerin anlaşmaya tam olarak uymasını sağlayamamış ve İran destekli milisleri bu bölgeden çıkartamamıştır.⁸⁸⁹

2018 yılında Suriye’de siyasi çözüm adına yürütülen süreçlerden birincisi ve daha geniş kapsamlısı olan Cenevre sürecine ilişkin olarak neredeyse hiçbir ilerleme kaydedilememiş, diğer bir süreç olan Astana’nın ise 9, 10 ve 11. görüşmeleri Astana ve Soçi’de düzenlenmiştir. Astana görüşmeleri neticesinde çatışmasızlık bölgelerinin korunması, insani yardımların ulaştırılması, mültecilerin ve ülke içinde yerinde edilmiş kişilerin geri dönüşü için gerekli koşulların sağlanması, DEAŞ, El Nusra Cephesi gibi gruplarla mücadeleye devam edilmesi, Suriye’nin siyasi birliği ve toprak bütünlüğüne kasteden, komşu ülkelerin milli güvenlikleri için tehdit oluşturan grupların ayrılıkçı gündemlerine karşı durulması ve Suriye’nin yeni anayasasının hazırlanması için komitenin kurulması kararları alınmıştır.⁸⁹⁰

30 Ocak 2018 tarihinde gerçekleştirilen Ulusal Diyalog Kongresi kararları doğrultusunda Astana garantörü ülkelerin temsilcileri ve BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura 10–11 Eylül 2018 tarihinde Cenevre’de Suriye krizine siyasi bir çözüm bulunması çabaları kapsamında önemli bir aşama teşkil eden Anayasa Komitesi’nin oluşumu ve usul kurallarının ele alındığı bir toplantı gerçekleştirmiştir.⁸⁹¹ 27 Ekim 2018’de İstanbul’da Türkiye, Rusya, Fransa ve Almanya’nın katılımıyla gerçekleştirilen dördümlü zirvede de Anayasa Komitesi’nin oluşumu hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Zirve sonrası açıklanan bildiriye, Suriye’de yürürlüğe konan ateşkesin ve terörist gruplara karşı mücadelenin sürmesi gerektiğine vurgu yapılmış ve yılsonuna kadar Anayasa Komitesi’nin oluşturulmasının hedeflendiği belirtilmiştir.⁸⁹² Yine Anayasa Komitesi’nin oluşumunun masaya yatırıldığı bir başka görüşme 18 Aralık 2018’de İran, Rusya ve Türkiye Dışişleri Bakanları ve BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura’nın katılımıyla Cenevre’de gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin sonunda yapılan ortak açıklamada, Anayasa Komitesi’nin ilk oturumunun 2019’un başlarında Cenevre’de düzenlenmesi yönünde çaba harcamak

⁸⁸⁹ Soliman, N. (2019). “İdlib’de Değişen Dengeler ve Türkiye’nin Seçenekleri”, *ORSAM Bakış*, No:84, 4.

⁸⁹⁰ Orhan, a.g.m., 2019, 11-12.

⁸⁹¹ İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (11 Eylül 2018). “No:240, 11 Eylül 2018, Cenevre Görüşmeleri Hk.”. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-240_-cenevre-gorushmeleri-hk-11-9-18.tr.mfa adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

⁸⁹² İnternet: “İstanbul’da dördümlü Suriye zirvesi düzenlendi: Yıl sonuna kadar anayasa komisyonu kurulması hedefleniyor”, *BBC News Türkçe*, 27 Ekim 2018, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46004555> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

hususunda mutabık kalındığı belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa Komitesi kurulması yönünde atılan adımların, Ulusal Diyalog Kongresi kararları ile BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararı doğrultusunda, Suriyelilerin öncülüğünde ve sahipliğinde aynı zamanda BM kolaylaştırıcılığında işleyen, kalıcı bir siyasi sürecin başlamasını sağlayacağına olan inanç ifade edilmiştir.⁸⁹³

Zeytin Dalı Harekatı kapsamında Afrin'de kontrolü ele geçiren Türkiye bir sonraki hedefinin Menbiç olduğunu açıklamıştır. Her fırsatta YPG'nin bölgeden ayrılması ve ABD'nin YPG'ye verdiği desteği kesmesi çağrısında bulunan Türkiye ile ABD arasında 4 Haziran 2018 tarihinde Menbiç ile alakalı bir yol haritasının onaylandığı duyurulmuştur.⁸⁹⁴ Bununla birlikte Fırat Nehri'nin doğusuna yönelik bir operasyonun sinyallerini veren Türkiye 28–31 Ekim 2018 tarihleri arasında Fırat Nehri'nin doğusundaki YPG hedeflerini vurmuştur. Bu gelişmenin hemen ardından Türkiye ve ABD Haziran ayında varılan mutabakat uyarınca Menbiç çevresinde ortak devriye görevini gerçekleştirmeye başlamıştır.⁸⁹⁵ Aynı tarihlerde SDG/YPG Türkiye'nin Fırat'ın doğusuna gerçekleştirdiği saldırılar durana kadar Suriye'nin doğusunda uluslararası koalisyonun desteğiyle DEAŞ'a karşı yürüttüğü operasyonları askıya aldığını duyurmuştur.⁸⁹⁶ Türkiye'nin Suriye sınırındaki baskılarını bir nebze azaltmasıyla birlikte SDG, 11 Kasım 2018 tarihinde DEAŞ'a karşı operasyonların yeniden başlatıldığı, operasyonun Deyrizor'un doğusunda bulunan Hacin'e odaklandığı ve Suriye'nin doğusuna yönelik operasyonların hızlandırılacağı bilgilerinin yer aldığı bir açıklamada bulunmuştur.⁸⁹⁷ Kasım ayının son günlerine gelindiğinde ise ABD kuzeydoğu Suriye sınır bölgesinde gözlem noktaları kurma sürecinde olduğunu açıklamıştır. Türkiye'nin tüm itirazlarına rağmen gözlem noktaları ABD tarafında yapılan açıklamaya göre NATO müttefiki Türkiye'nin sınırdaki

⁸⁹³ İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (18 Aralık 2018). “İran İslam Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanları Tarafından Yapılan Suriye Konulu Ortak Açıklama, 18 Aralık 2018, Cenevre”, Web: <http://www.mfa.gov.tr/iran-russia-turkey-disisleri-bakanlari-suriye-konulu-ortak-aciklama-cenevre.tr.mfa> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁹⁴ İnternet: “Türkiye ve ABD Menbiç konusunda anlaştı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 6 Haziran 2018, Web: <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ve-abd-menbi%C3%A7-konusunda-anla%C5%9Ft%C4%B1/a-44072374> adresinden 26 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁹⁵ İnternet: “Türkiye: Menbiç'te ABD ile ortak devriyeye başlandı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 1 Kasım 2018, Web: <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-menbi%C3%A7te-abd-ile-ortak-devriyeye-ba%C5%9Fland%C4%B1/a-46119769> adresinden 26 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁹⁶ İnternet: “DSG: Türkiye Fırat'ın doğusunu vurmaya bırakana dek IŞİD'e karşı operasyonları durdurduk”, *Sputnik*, 1 Kasım 2018, Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201811011035943460-dsg-turkiye-firat-in-dogusunu-vurmayi-kesene-dek-isis-e-karsi-operasyonlari-durdurduk/> adresinden 26 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁹⁷ İnternet: “SDG, IŞİD operasyonlarını hızlandırıyor”. *Gazete Duvar*, 11 Kasım 2018, Web: <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/11/11/sdg-isis-operasyonlarini-hizlandiriyor/> adresinden 26 Mart 2019'da alınmıştır.

güvenlik kaygılarını ele alma gerekçesiyle kurulmuştur.⁸⁹⁸ Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan 12 Aralık 2018 tarihinde katıldığı Savunma Sanayi Zirvesi'nde Fırat'ın doğusuna yönelik hareketin birkaç gün içinde başlatılacağını duyurmuştur. Türkiye'nin sınır güvenliği açısından son derecede kritik bir önemde olan Fırat'ın doğusuna yapılması planlanan hareket, Suriye-Türkiye sınırına gözlem noktaları kuran ABD tarafından tedirginlikle karşılanmış ve ABD bu harekate karşı olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Erdoğan ise hareketin hedefinin Amerikan askerleri değil, terör unsurları olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹⁹

ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerin oldukça gergin seyrettiği günlerde ABD Başkanı Donald Trump beklenmedik bir açıklamada bulunmuştur. Trump, 19 Aralık 2018 tarihinde sosyal medya üzerinden yaptığı bir paylaşım ile DEAŞ'a karşı mücadelelerinde başarılı olduklarını ve artık Suriye'de kendilerine ihtiyaç kalmadığını bu sebeple ABD askerlerinin Suriye'den tamamen çekilmeye başlayacağını duyurmuştur. Bir ABD yetkilisi de, 60 ila 100 gün içinde birliklerin Suriye'den çekilmesinin amaçlandığını ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın tüm personelinin 24 saat içinde ülkeden ayrılacağını açıklamıştır. Trump DEAŞ'a karşı zafer ilan etmiş olsa da Pentagon Sözcüsü Dana White, "Koalisyon DEAŞ hakimiyetindeki toprakları ele geçirdi ancak DEAŞ ile mücadele henüz sona ermedi" açıklamasında bulunmuştur. Bir taraftan Trump'ın çekilme kararı ve bu karara yönelik tepkiler tartışılırken bir taraftan da uluslararası koalisyonun desteğiyle SDG, DEAŞ'ın son büyük kalesi olan Hacin'e düzenlediği operasyonlarına devam etmiştir.⁹⁰⁰

ABD Başkanı Trump tarafından ilan edilen Amerikan askerinin çekilme kararı tüm dikkatleri kuzeydoğu Suriye'ye çevirmişken, İdlib'de Soçi mutabakatında Türkiye ve Rusya arasında belirlenen yol haritasının aksine gelişmeler yaşanmıştır. Yılbaşı öncesi HTŞ beş üyesinin Nureddin Zengi üyeleri tarafından öldürülmesini gerekçe göstererek Batı Halep'te faaliyet gösteren Nureddin Zengi'ye yönelik operasyon başlatmıştır. Bunun üzerine Ahrar uş-Şam ve Sukur uş-Şam da HTŞ'ye karşı operasyon başlatmıştır. Ancak 4

⁸⁹⁸ İnternet: "ABD Suriye'nin kuzeyinde gözlem noktaları kurdu", *Sputnik*, 12 Aralık 2018, Web: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201812121036588048-abd-suriye-sinirina-gozlem-noktalari-kurdu/> adresinden 26 Mart 2019'da alınmıştır.

⁸⁹⁹ İnternet: Haşıl, H. (2018). "Türkiye'den Fırat'ın Doğusuna Operasyon ve Esed Rejiminin Tutumu", *ORSAM*, Web: <https://orsam.org.tr/tr/turkiyeden-firatin-dogusuna-operasyon-ve-esed-rejiminin-tutumu/> adresinden 26 Mart 2019'da alınmıştır.

⁹⁰⁰ İnternet: Ali, I., Stewart, P. (2018). "Trump starts withdrawal of U.S. forces from Syria, claims victory", *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-syria/trump-starts-withdrawal-of-u-s-forces-from-syria-claims-victory-idUSKBN1OI1JC> adresinden 26 Mart 2019'da alınmıştır.

Ocak 2019'da HTŞ, Nureddin Zengi tarafından kontrol edilen tüm bölgeleri ele geçirmiştir. Ardından İdlib'in güneybatısındaki Gab düzlüklerine operasyon başlatan HTŞ, silahsızlandırılmış bölgenin içinde olan bu bölgeyi de ele geçirmiştir. HTŞ'nin bu kazanımlarından sonra Ahrar uş-Şam ve Sukur uş-Şam ile 10 Ocakta 2019'da Ateşkes imzalanmış ve İdlib'in tüm belediyeçilik hizmetlerinin HTŞ destekli sivil "Kurtuluş Hükümeti"ne devredilmesi kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmayla hem İdlib'in askeri kontrolünün %70'i HTŞ'nin eline geçmiş hem de İdlib'in idari işleri HTŞ destekli sözde Kurtuluş Hükümeti'ne geçmiştir.⁹⁰¹

İdlib'de askeri dengeler HTŞ lehine değişirken, Astana garantörü üç ülke 14 Şubat 2019 tarihinde ana gündem maddesini İdlib'deki gelişmelerin oluşturduğu yeni bir Soçi Zirvesi'nde bir araya gelmiştir. Zirvede 2018'de düzenlenen Soçi mutabakatının maddelerinin tamamen uygulanması gerektiği ve ihlallerin sonlandırılması kararı alınmıştır. Ayrıca DEAŞ ve HTŞ gibi terör listesine alınmış olan grupların da Suriye'den çıkarılmasına karar verilmiştir.⁹⁰² Zirve sonunda yayımlanan ortak bildiri Suriye'nin "egemenliği, birliği ve toprak bütünlüğünün" korunacağı belirtilirken, ABD'nin Suriye'den birliklerini çekme kararının hayata geçirilmesinin de ülkede istikrar ve güvenliği bu ilkeler doğrultusunda güçlendirmeye hizmet edecek bir adım olacağı vurgulanmıştır. Üç ülke lideri zirve sonrası yaptıkları basın açıklamasında İdlib'de istikrarın sağlanması için "ek adımlar atılması" gerektiği konusunda uzlaştıklarının altını çizmiştir.⁹⁰³ Rusya ve İran liderleri tarafından yapılan İdlib'in terörist unsurlardan tamamen arındırılması gerektiği yönündeki açıklamaları ve Rusya Devlet Başkanı Putin'in İdlib'deki silahsızlaştırılmış bölgenin "geçici bir çözüm" olduğuna dair sözleri ilerleyen süreçte İdlib'e yönelik askeri operasyon yapılabileceği ihtimalini de güçlendirmiştir.⁹⁰⁴ Son tahlilde Soçi Zirvesi'nde Soçi mutabakatının tam anlamıyla uygulanması ve ihlallerin son bulması kararlaştırılmış olsa da HTŞ'nin İdlib'in büyük bir bölümünü kontrol ettiği göz önünde bulundurulursa bu hedeflerin gerçekleştirildiği söylenemez. İdlib'deki durumun belirsizliği bölgede yaşayan 3 milyon insanın geleceğinin de belirsizliği anlamına gelmektedir. Suriye ve müttefiklerinin İdlib'e yönelik kapsamlı bir askeri operasyonu çok fazla sivilin hayatını kaybetmesine ve

⁹⁰¹ İnternet: Özkızılcık, Ö., Acun, C. (2019). "İdlib'de HTŞ Senaryoları", *Kriter Dergi*, 3 (32), Web: <https://kriterdergi.com/dis-politika/idlibde-hts-senaryolari> adresinden 27 Mart 2019'da alınmıştır.

⁹⁰² Soliman, a.g.m., 2019, 5.

⁹⁰³ İnternet: "Soçi'de Suriye zirvesi – Rusya, Türkiye ve İran'dan ortak mesaj: 'Heyet Tahrir Şam terör örgütüyle etkin şekilde mücadele edilecek'", *BBC News Türkçe*, 14 Şubat 2019, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47237716> adresinden 27 Mart 2019'da alınmıştır.

⁹⁰⁴ Caner, M. (2019). "Suriye'de Çözüm Yakın Mı?", *Kriter Dergisi*, 33, 70.

büyük bir göç dalgasına neden olacaktır. Terörle mücadele kapsamında İdlib dışındaki tüm çatışmasızlık bölgelerini müttefiklerinin yardımıyla ele geçiren Suriye rejiminin kuzeydoğu Suriye dışında hakimiyet sağlayamadığı tek bölge olan İdlib'e, şehrin kontrolü BM terör örgütleri listesinde yer alan HTŞ tarafından yönetilirken, askeri operasyon gerçekleştirmesi çokta uzak bir ihtimal değildir.

İdlib'e yönelik askeri operasyon Türkiye için çatışmasızlık bölgelerinin kurulması ve Soçi mutabakatının yüklediği sorumluluklar, operasyon gerçekleştirilirse Türkiye sınırına dayanacak göç dalgası ve en önemlisi yaşanacak insani kriz nedeniyle önem arz etmektedir. Ancak ABD'nin Suriye'den çekilme kararı ve bu kararın uygulanması neticesinde, kuzeydoğu Suriye'de henüz YPG ile mücadele sona ermemişken oluşacak güç boşluğunun yaratacağı tehlike Türkiye'nin önceliğini bu bölgeye yoğunlaştırması gereğini doğurmuştur. ABD ve Türkiye arasında Amerikan askerlerinin Suriye'den çekmesinin ardından bir güç boşluğunun ortaya çıkmaması için 32 kilometrelik bir alanda güvenli bölge oluşturulması hakkında görüşme gerçekleştirilmiştir.⁹⁰⁵ Türkiye'nin sınır güvenliği açısından oldukça önemli bir konu olan güvenli bölge planı Soçi Zirvesi'nde de gündeme getirilmiştir. Zirvenin ardından Erdoğan, güvenli bölgenin Türkiye'nin kontrolünde olması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁰⁶ Çekilme kararının ardından 2 aydan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen, çekilmenin ne zaman ve nasıl olacağı konuları belirsizliğinin korumaktadır. Ancak son yapılan açıklamada çekilmenin ardından Suriye'de yarısı Suriye'nin kuzeydoğusunda kurulması planlanan 'güvenli bölge'de yarısı ise Suriye'nin Ürdün sınırı yakınındaki El Tanf üssünde görev yapmak üzere toplamda 400 askerin kalacağı belirtilmiştir. Pentagon Sözcüsü, Güvenli bölgenin NATO müttefiklerinden oluşan çok uluslu gözlem gücü tarafından kontrol edileceğini açıklarken üst düzey bir ABD yetkilisi, ABD ve Avrupa ülkelerinden askeri birliklerin güvenli bölgede DEAŞ ile mücadele eden SDG ile Türkiye arasında çatışma yaşanmamasını sağlamak üzere görev yapacağı bilgisini vermiştir.⁹⁰⁷ Türkiye ise kurulması planlanan güvenli bölgede diğer ülkelerin birliklerinin konuşlandırılmasını reddederek, kendi sınırları üzerinde bulunan bu

⁹⁰⁵ İnternet: "Erdoğan ve Trump "güvenli bölge" planını görüştü", *Deutsche Welle Türkçe*, 14 Ocak 2019, Web: <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ve-trump-g%C3%BCvenli-b%C3%B6lge-plan%C4%B1n%C4%B1-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC/a-47079362> adresinden 27 Mart 2019'da alınmıştır.

⁹⁰⁶ Caner, a.g.m., 2019, 71.

⁹⁰⁷ İnternet: "ABD: Suriye'de kurulacak 'güvenli bölge'yi uluslararası bir güç kontrol edecek". *Gazete Karınca*, 23 Şubat 2019, Web: <http://gazetekarinca.com/2019/02/abd-suriyede-kurulacak-guvenli-bolgeyi-uluslararasi-bir-guc-kontrol-edecek/> adresinden 27 Mart 2019'da alınmıştır.

bölgeyi kontrol etme ve yönetme hakkına sahip tek ülkenin Türkiye olduğunu açıklamıştır.⁹⁰⁸

Mart 2019 sonu itibarıyla ABD ve Türkiye, YPG'nin kontrolü altındaki bölgede kurulması planlanan güvenli bölge ile ilgili istişarelere fikir ayrılıklarının gölgesinde devam etmektedir. Öte yandan YPG'nin omurgasını oluşturduğu SDG, 9 Şubat 2019 tarihinde ABD liderliğindeki koalisyonun desteğiyle DEAŞ'ın elinde kalan son toprak parçası olan Bağuz'a yönelik başlattığı operasyonun 23 Mart 2019 tarihinde neticlendiğini ve bölgede kontrolün sağlandığını duyurmuştur. Yapılan açıklamada örgütün toprak hakimiyetinin yüzde 100 yenilgiye uğratılmasına rağmen terörün henüz yenilgiye uğratılmadığı, DEAŞ'ın ele geçirilen bölgelerde hala mevcudiyetini koruduğu bilgisine de yer verilmiştir.⁹⁰⁹

2011'den beri devam eden Suriye İç Savaşı'nda gelinen noktada tüm dikkatler İdlib'e yönelik gerçekleştirilecek askeri operasyon ihtimali ve sonuçları ile kuzeydoğu Suriye'de güvenli bölge kurulması tartışmaları ve ABD'nin bölgeden çekilmesi neticesinde meydana gelebilecek gelişmelere çevrilmiş durumdadır. Bununla birlikte Suriye krizinin siyasi yollarla çözüme kavuşturulması yönünde harcanan çabalar geri planda kalmış görünmektedir. Örneğin anayasa komitesinin kurulması süreci oldukça ağır ilerlemektedir. Suriye İç Savaşı'nın belki de son aşamasında sahada elde edilecek kazanım siyasi çözüm platformlarında da doğrudan elde edilecek kazanım anlamına gelecektir. Dolayısıyla vekiller aracılığıyla mücadele eden uluslararası aktörlerin Suriye üzerinde kendi çıkarlarını siyasi çözüm sürecinde koruma hedefleri devam ettikçe sahada çatışmaların devam etmesi kaçınılmaz olacaktır.

2.5. Devlet Dışı Silahlı Aktör Olarak DEAŞ ve PYD'nin Suriye İç Savaşı'nda Gerçekleştirdikleri İnsancıl Hukuk İhlalleri ve Uluslararası Sorumluluk

Uluslararası ilişkilerde “devlet” ve bu kavramın ne olduğu ve ne anlama geldiğine dair ortak anlayış çok uzun zamandır bilimsel bir araştırmanın ortaya çıkabileceği bir

⁹⁰⁸ İnternet: Abdulrazzak, S. (2019). “ Turkey Rejects Troops Deployment of Other Countries in the ‘Security Zone’”, *Asharq Al-Awsat*, Web: <https://aawsat.com/english/home/article/1610621/turkey-rejects-troops-deployment-other-countries-security-zone> adresinden 27 Mart 2019'da alınmıştır.

⁹⁰⁹ İnternet: “SDG: Suriye’de IŞİD tamamen yok edildi”. *Deutsche Welle Türkçe*, 23 Mart 2019, Web: <https://www.dw.com/tr/sdg-suriyede-i%C5%9Fid-tamamen-yok-edildi/a-48037063> adresinden 27 Mart 2019'da alınmıştır.

dayanak sağlamıştır. Devlet dışı silahlı aktörler söz konusu olduğunda ise ne oldukları, nasıl etkileşime girdikleri ve zaman içinde nasıl değişebilecekleri hakkında çok daha az kapsamlı bir araştırma mevcuttur.⁹¹⁰ Bu aktörlerle ilgili teorik çalışmanın yapıldığı ilk bölümde de belirtildiği gibi kabul görmüş net bir tanımı yapılamayan devlet dışı silahlı aktörlerin en önemlileri arasında ise başkaldıranlar (rebels), asi-ayaklananlar (insurgents), milis güçler, kabile reisleri, savaş ağaları, terör örgütleri, mafya, paralı askerler, özel askeri şirketler ve çapulcular yer almaktadır.⁹¹¹ Bilimsel araştırmalarda küçük değişikliklerle sayıları artırılıp azaltılabilse de genel anlamda üzerinde mutabık olunan devlet dışı silahlı aktör sınıflandırılmasının bu şekilde olduğu söylenebilir.

Devlet dışı silahlı aktörlerin sınıflandırılmasına yönelik çalışmalar bu aktörlerin ne olduğunu anlamak için ve aralarında ayırım yapabilmeyi sağlayan belirli kriterlerin belirlenebilmesi açısından kritik öneme sahiptir.⁹¹² Ancak devlet dışı silahlı aktörlerin zaman içindeki dönüşümü ve evrimi bu aktörlerin çoklu rolleri ve örtüşen kimlikleri hakkında bazı ipuçları verir.⁹¹³ Aynı zamanda bazı devlet dışı silahlı aktörlerin zaman içinde gerçekleşen örgütsel evrimi ile bu aktörleri tanımlamak ve analiz etmek için kabul edilen kavramsal çerçeve ve sınıflandırma arasında bir uyumsuzlukta söz konusu olabilir.⁹¹⁴ Sonuç olarak devlet dışı silahlı aktörler aynı anda farklı sınıflandırmaların belirleyici özelliklerini taşıyabileceği gibi örneğin bu aktörlerin de facto alternatif yönetim sağlayıcıları olarak üstlendikleri farklı roller devlet ve devlet dışı silahlı aktör arasındaki kavramsal çizgiyi de bulanıklaştırabilir.⁹¹⁵

Yeni bir kavram olmamasına rağmen devlet dışı silahlı aktörler yıllardır devam eden Suriye İç Savaşı'nda değişen doğaları, hibrit askeri stratejileri ve komşu devletler ve devlet otoritesine karşı jeopolitiği değiştirmeleri nedeniyle hem çatışma/güvenlik hem de uluslararası ilişkiler alanlarında önemli bir konu olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.⁹¹⁶ İç savaşın başladığı tarihten itibaren yapılan akademik çalışmalar genel olarak iç savaşta

⁹¹⁰ Aydın, E. (2013). "Assessing Violent Nonstate Actorness in Global Politics: A Framework for Analysis", *Cambridge Review of International Affairs*, 2.

⁹¹¹ Taşdemir, F. (2017). "Devlet Merkezli Uluslararası Hukuk Sistemi ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, No 56, 62.

⁹¹² Aydın, a.g.m., 2013, 4.

⁹¹³ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M. (2017). "Reframing and Reassessing the VNSAs in Syria Conflict: An Introduction", Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal ve A. M. Kurşun (Editörler). *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*. Springer, 5.

⁹¹⁴ Berti, B. (2016). "What's in a name? Re-conceptualizing non-state armed groups in the Middle East", *Palgrave Communications*, 1.

⁹¹⁵ Berti, a.g.m., 2016, 1.

⁹¹⁶ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 2.

faaliyet gösteren devlet dışı silahlı aktörleri ya kronolojik gelişmelere odaklanarak ya da bu aktörleri mevcut literatürde yer alan devlet dışı silahlı aktörlerle ilgili kavramsal çerçeve ve sınıflandırmanın dışına çıkmadan değerlendirmiştir. Ancak Suriye İç Savaşı yeni nesil devlet dışı silahlı aktörlerin çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu aktörler, hibrit karakterleri, jeopolitik, egemenlik ve bölgesel ve büyük güçler ile yerel yönetimlerle etkileşimleri açısından farklı kapsam, strateji ve taktikleriyle daha önceki devlet dışı silahlı aktörlerden ayrışır.⁹¹⁷ Bu nedenle bu aktörler yalnızca güvenlik tehdidi ve devletin güç kullanma tekeline bir meydan okuma olarak değerlendirilmemelidir. Esasında giderek daha güçlü hale gelen devlet dışı silahlı aktörler devletten özerk olan ve genellikle onunla rekabet eden alternatif yönetim sistemlerinin oluşturulmasının arkasında yer almıştır.⁹¹⁸

Suriye İç Savaşı'nda kilit rol oynayan DEAŞ ve PYD/YPG bahsi geçen yeni nesil devlet dışı silahlı aktörleri en iyi şekilde temsil etmektedir. Devlet dışı silahlı aktörlerle ilgili mevcut kavramsal çerçevenin dışına taşan bu aktörler, kendilerini seleflerinden ayıran, jeopolitik hedefleri, toprak kontrolü ve kontrol edilen topraklarda uyguladıkları yönetim şekillerinin yanı sıra güç kullanma yöntemleri bakımından analiz edilecektir. Bu sayede yeni nesil devlet dışı silahlı aktörler DEAŞ ve YPG özelinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. DEAŞ ve YPG'yi diğer devlet dışı silahlı aktörlerden ayıran özellikler ortaya konduktan sonra bu aktörlerin Suriye İç Savaşı'nda gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri incelenecektir.

2.5.1. Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ)

2014 yılı sonunda en geniş sınırlarına ulaşan DEAŞ, Irak'ta nüfusun yaklaşık %19'unu oluşturan 6.3 milyon insanın yaşadığı ve Irak topraklarının %13'üne tekabül eden 58.372 km² lik bir alanı kontrolü altına almıştır. Suriye'de ise yaklaşık 47.497 km² lik bir alanı yani Suriye topraklarının %25'ini kontrolü altına alan DEAŞ, bu topraklar üzerinde yaşayan yaklaşık 3.3 milyon insan üzerinde de hakimiyet sağlamıştır.⁹¹⁹ Gerçekleştirdiği eylemler ve Irak ve Suriye'de ele geçirdiği topraklarla özellikle 2014'de adını sıkça duyurmuş olsa da DEAŞ'ın temelleri 1999 yılında Ebu Musab el-Zerkavi tarafından

⁹¹⁷ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 2.

⁹¹⁸ Berti, a.g.m., 2016, 2.

⁹¹⁹ Dobbins, J., Jones, G., S. (2017). "The End of a Caliphate", *Survival*, 59(3), 57.

Afganistan'da kurulan Tevhid ve Cihat Örgütü olarak ile atılmıştır.⁹²⁰ ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından önce İran ve ardından Irak'a geçen örgüt, ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi üzerine ABD ve koalisyon güçlerine karşı mücadele etmiş, etkinlik kazanmış ve büyümüştür.⁹²¹ 2004 yılına gelindiğinde ise Zerkavi, El Kaide merkezine direkt olarak biatını açıklayarak örgütün adını "Irak El Kaidesi" olarak değiştirmiştir. Bu dönem örgütün gücünün zirvesine ulaştığı ve ABD güçlerine karşı çok güçlü saldırılar gerçekleştirmeye başladığı dönem olmuştur. Ancak 2006 yılında Zerkavi'nin ABD hava saldırısında hayatını kaybetmesi örgüt için önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁹²² Zerkavi'nin ölümünün ardından örgütün başına Ebu Eyyub el-Mısri geçmiştir. 2006 yılının Ekim ayında sözde Irak İslam Devleti'nin kuruluşu ilan edilmiş ve liderliğine Ömer el-Bağdadi, savaş bakanlığına ise el-Mısri getirilmiştir.⁹²³ 2007 yılına gelindiğinde ABD işgal güçleri daha fazla gücü Irak'a getirerek ve Sünni bölgelerde özellikle aşiretler ve bir takım direniş gruplarını ikna ederek Irak'taki direnişi çöktürmeye çalışmıştır. ABD'nin bu politikası direnişe büyük bir darbe vurmuş, Irak İslam Devleti 2007–2009 aralığında sahip olduğu gücü neredeyse tamamen yitirmiştir. Bunda Irak İslam Devleti'nin diğer gruplara yönelik sert tutumu, mutlak biat istemesi ve yerel halka karşı tutumları da sebep olmuştur.⁹²⁴ 2010 yılında Ebu Ömer el-Bağdadi'nin ölümünden sonra Ebu Bekir el-Bağdadi örgüt lideri olmuş ve Irak İslam Devleti'nin kaybedilen popüler desteğinin bir kısmını yeniden inşa edebilmiştir.⁹²⁵ 2011 sonunda ABD'nin Irak'tan tamamen çekilmesi, Sünniler üzerindeki baskının artması sonucu bazı Sünnilerin El Kaide'ye tekrar yaklaşması ve Suriye'de yaşanan olayların iç savaşa doğru evrilmesi nedeniyle oluşan güç boşluğundan faydalanan Irak İslam Devleti'nin hem militan sayısında hem de eylemlerinde artış görülmüştür.⁹²⁶

2011 yılında ABD'nin Irak'tan askerilerini çekmeye başlaması ve Suriye İç Savaşı'nın patlak vermesiyle Ebu Bekir el-Bağdadi örgütün ağırlık merkezini sınır ötesine

⁹²⁰ Erdoğan, Ş., Deligöz, E. (2015). "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), 6.

⁹²¹ Sandıklı, A. (2015). "Terörün Geldiği Yeni Boyut: İŞİD Örneği". *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No. 67, 16.

⁹²² Acun, C. (2014). "Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)". *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Perspektif*, 53, 2.

⁹²³ Sandıklı, a.g.m., 2015, 17-18.

⁹²⁴ Acun, a.g.m., 2014, 2.

⁹²⁵ Friedland, E. (2015). "The Islamic State". *The Clarion Project special report*, 10.

⁹²⁶ Gürler, R. T., Özdemir, Ö. B. (2014). "El Kaide'den Post Kaide'ye Dönüşüm: İŞİD". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 119.

kaydırmıştır.⁹²⁷ 2013 yılında Bağdadi Suriye’de faaliyet gösteren El Kaide bağlantılı El Nusra Cephesi ile birleşme çabasına girmiş ve örgütün adını “Irak ve Şam İslam Devleti” (DEAŞ) olarak değiştirmiştir.⁹²⁸ Ancak Bağdadi’nin bu ilanı El Kaide liderliği tarafından tanınmamış ve sonucunda örgütün El Kaide ile bağlantısı kopmuştur. 29 Haziran 2014’te ise örgüt Bağdadi’nin halifeliğini ve İslam Devleti’nin kurulduğunu ilan etmiştir.⁹²⁹

DEAŞ, BM Güvenlik Konseyi El Kaide Yaptırım Komitesi tarafından hazırlanan El Kaide Yaptırım Listesine 18 Ekim 2004 tarihinde “Irak El Kaidesi” ismiyle eklenmiştir.⁹³⁰ Ekonomi ve Barış Enstitüsü 2016 yılında yayımladığı Küresel Terörizm Endeksi raporunda, ‘DEAŞ, 2015 yılında en ölümcül terörist gruptu ve bir önceki yıla göre %1 artışla 6.114 kişinin ölümünden sorumludur’ ifadeleri kullanılarak DEAŞ bir terör örgütü olarak nitelendirilmiştir.⁹³¹ ABD Dışişleri Bakanlığı DEAŞ’ı 17 Aralık 2004 tarihinde “Irak El Kaidesi” adıyla Yabancı Terör Örgütleri listesine dahil etmiştir.⁹³² Türkiye 10 Ekim 2013 tarihinde 2013/5428 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile DEAŞ’ı terör örgütü olarak kabul etmiştir.⁹³³ Bu örneklerle vurgulanmak istenen nokta birçok uzman, araştırma merkezi ve devlet tarafından DEAŞ’ın sık sık terör örgütü olarak tanımlandığıdır. Ayrıca bu yaklaşım DEAŞ ile ilgili akademik literatürde de oldukça yaygındır.⁹³⁴

Terör örgütleri, silahlı birimler gibi açıkça faaliyet göstermez; genellikle toprak ele geçirmez ve kontrol etmez; kasıtlı olarak düşman askeri güçleriyle çatışmaya girmekten kaçınırlar. Ulusal ya da yerel seviyede bir halk doğrudan kontrol ya da yönetim icra etmezler.⁹³⁵ Bir siyasi mücadele biçimi ve tanımlanması zor bir fenomen olan terörizm ise

⁹²⁷ Dobbins, Jones, a.g.m., 2017, 57.

⁹²⁸ Friedland, a.g.m., 2015, 10.

⁹²⁹ Erdoğan, Deligöz, a.g.m., 2015, 6.

⁹³⁰ UN Security Council, Al-Qaida, Web: https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/al-qaida adresinden 1 Ocak 2019’da alınmıştır.

⁹³¹ Global Terrorism Index 2016. (2016). *Institute For Economics & Peace*, Institute for Economics and Peace, 50.

⁹³² İnternet: Foreign Terrorist Organizations, U.S. Department of State, Web: <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> adresinden 1 Ocak 2019’da alınmıştır.

⁹³³ İnternet: Türkiye’nin Yabancı Terörist Savaşçılarla Mücadelesi, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Web: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa adresinden 1 Ocak 2019’da alınmıştır.

⁹³⁴ Beccaro, A. (2018). “Modern Irregular Warfare: The ISIS Case Study”, *Small War & Insurgencies*, 29(2), 207-208.

⁹³⁵ Taşdemir, F. (2015). “İç Savaş Çerçevesinde Terörizm ve IŞİD Örneği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11 (42), 61.

bu aktörlerin siyasi hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla başvurdukları bir araçtır.⁹³⁶ Bu araca dünya çapındaki bir dizi farklı çatışmada iç savaş öncesinde, sırasında ve sonrasında başvurulmaktadır. Özellikle birçok terör eylemi, iç savaşın vuku bulduğu coğrafi bölgelerde ve devam eden iç savaş olaylarında eş zamanlı olarak gerçekleşebilmektedir.⁹³⁷ Suriye İç Savaşı'nda DEAŞ'ın sık sık terörist taktiklere başvurduğu kabul edilmekle birlikte bu aktörün örgütsel yapısı ve şiddet içeren faaliyetlerinin geneline bakıldığında, kendisini tanımlamak için en sık kullanılan etiket olan “terör örgütü” ile yaygın olarak ilişkilendirilen geleneksel kriterlere tam olarak uymadığı görülmektedir. Bununla birlikte askeri ve siyasi taktiklerin kombinasyonuna, yerel halktan sadakat ve meşruiyet kazanmaya olan ilgisine; belirli bir bölgeyi kontrol altına alma ve yönetme kabiliyetine ve teröre, gerilla savaşına ve diğer asimetrik ve sıra dışı taktiklere eş zamanlı olarak başvurma yeteneğine dayanarak DEAŞ'ın “ayaklanmacı örgüt” etiketine daha uygun olduğu da savunulmaktadır.⁹³⁸ Ancak DEAŞ, terör örgütü ve ayaklanmacı örgüt gibi çoğu devlet dışı silahlı aktörün aksine bir devlet kurmak için ulus ötesi bölgeleri ele geçirmeyi hedeflemiştir. Belirli bir dönemde bu hedef doğrultusunda Ortadoğu'nun içinde ya da dışında yer alan pek çok ulus devletten çok daha geniş sınırlara ulaşmıştır. Bununla birlikte DEAŞ, kayda değer bürokrasi düzeyi ile sivil bir hükümet yönetmiş, göreceli olarak devasa bir ekonomiyi kontrol etmiş, okul müfredatı uygulamış, sınır güvenliğini sağlamış ve bir ordu ve istihbarat servisi oluşturmuştur.⁹³⁹ Gelişiminin her aşamasında (özellikle Irak İslam Devleti, Irak ve Şam İslam Devleti ve İslam Devleti aşamalarında), DEAŞ'ın örgütsel yapısı birçok modern devlette görülen özelliklere sahip olmuştur. Bu noktada DEAŞ'ın bir ayaklanmacı örgüt ya da bir terör örgütünden çok daha fazlası olduğu söylenebilir.⁹⁴⁰

Pek çok akademisyen tarafından Ortadoğu'da bir devlet dışı aktör olarak tanımlanan DEAŞ, terör örgütü ve ayaklanmacı örgüt dışında farklı şekillerde de sınıflandırılmıştır. Bu farklı sınıflandırmalar arasında “radikal İslamcı hareket”, “proto (ilkel) devlet”, “yarı devlet”, “sözde devlet”, “ulus ötesi örgüt”, “ulusal örgüt”, “de facto devlet”, “şiddet içeren

⁹³⁶ Özdamar, Ö. (2008). “Theorizing Terrorist Behavior: Major Approaches and Their Characteristics”, *Defence Against Terrorism Review*, 1(2), 90-91.

⁹³⁷ Taşdemir, a.g.m., 2015, 54.

⁹³⁸ Berti, a.g.m., 2016, 3.

⁹³⁹ Ulutaş, U. (2016). *The State of Savagery: ISIS in Syria*. Ankara: SETA Yayınları, 40.

⁹⁴⁰ Ejlertsen, D. (2018). “Islamic State as Pseudo-state in the Middle East”, *Center for Contemporary Middle East Studies*, 4-5.

devlet dışı aktör” ve “devlet dışı silahlı aktör” yer almaktadır.⁹⁴¹ DEAŞ yönetişime doğrudan katılım yoluyla devlet ve devlet dışı silahlı aktör arasındaki çizgiyi de bulanıklaştırmaktadır.⁹⁴² DEAŞ’ı daha iyi anlamak ve kavramsal bir çerçeveye yerleştirebilmek için bu aktörün selefleriyle kıyaslandığında ayırt edici özelliklerinin neler olduğunun incelenmesi gerekmektedir.

DEAŞ’ı kendisinden öncekilerden ayıran en önemli özelliklerinden biri toprağa bakış açısıdır. Yani diğer devlet dışı silahlı aktörler toprağı mücadele ettikleri güçlerden uzak bir sığınak olarak görme eğiliminde olmalarına rağmen DEAŞ, toprağa bakış açısında bir bölgeyi kontrol ederek ve orada yaşayan nüfusa belirli kurallar koyarak kendi aktörlüğünü inşa etmeye odaklanmıştır.⁹⁴³ DEAŞ’ı diğer devlet dışı silahlı aktörlerden ayıran bu kendisine has jeopolitik vizyonu aynı zamanda DEAŞ’ın kısa, orta ve eğer hayatta kalırsa uzun dönemli büyük stratejisini şekillendirmiştir.⁹⁴⁴ DEAŞ’ın jeopolitik vizyonu 3 halkadan oluşmuştur. Birincisi Irak ve Suriye’yi kapsayan “iç halka”dır ve DEAŞ mücadelesinin merkezini oluşturmuştur. Irak, Suriye ve komşu devletler DEAŞ tarafından kalpgah olarak tanımlanmıştır. Ürdün, Lübnan, İsrail ve Filistin’de bu halkanın bir parçasıdır. İkinci halka doğuda Afganistan ve Pakistan’a kadar uzanan Ortadoğu ve Afrika’nın geri kalanını kapsayan “yakın dış halka”dır. Bu halka DEAŞ’ın kendisine bağlı vilayet ve eyaletler oluşturarak genişlemeye başladığı alanlardır. “uzak dış halka” ise dünyanın geri kalanını özellikle Avrupa, Amerika ve Asya’yı kapsar. DEAŞ bunlardan en fazla büyük ölçüde Müslüman nüfusa sahip olan Avrupa’ya odaklanmıştır. Savunma ve genişleme anlamında iç halka ve yakın dış halkaya odaklanan DEAŞ, terör eylemleri açısından uzak dış halkaya odaklanmıştır.⁹⁴⁵ Bir bütün olarak bakıldığında DEAŞ’ın yayılcı anlayışının hedefinde bulunan 3 coğrafi halkanın karakterlerinde önemli farklılıklar olsa da yayılcı faaliyetlerin örgütün hedefleri açısından stratejik olarak birbirini destekleme için planlandığı söylenebilir. Bu strateji, iç halkada savunma ve

⁹⁴¹ Ejlertsen, a.g.m., 2018, 7.

⁹⁴² Berti, a.g.m., 2016, 5.

⁹⁴³ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 7.

⁹⁴⁴ Yeşiltaş, M., Özdemir, Ö., B., Öncel, R., Düz, S., Öztürk, B. (2016). *Sınırdaki Düşman: Türkiye’nin DAİŞ ile Mücadelesi*, Ankara: SETA Yayınları, 14.

⁹⁴⁵ Gambhir, H. (2015). *ISIS Global Strategy: A Wargame*, Washington, DC: Institute for the Study of War, 9-10.

yayılma; yakın dış halkada vilayet ya da eyaletler kurma ve kaos yaratma; dış çevre halkasında ise saldırma ve kutuplaştırma şeklinde formüle edilmiştir.⁹⁴⁶

Bu devlet benzeri jeopolitik temsil DEAŞ'ın selefi-cihatçı ideolojisinin doğrudan bir ürünüdür.⁹⁴⁷ Genel olarak selefi-cihatçı dünya görüşünün bir parçası olarak bahsedilen inanç sistemi olan DEAŞ ideolojisi, neden savaşılmaması gerektiğinin birincil kaynağıdır. İdeoloji DEAŞ'ın ulaşmak istediği hedeflerinin kaynağıdır. DEAŞ'ın yayılmacı hedefleri bağlamında cihat kavramı özellikle önemlidir. Mücadele etmek, çaba göstermek anlamına gelen cihat aynı zamanda kutsal savaş anlamına da gelmektedir ve bazı İslamcılar için dinin en önemli yükümlülüklerinden biridir. Kur'an cihadın saldırganlığı püskürtmesine, devleti ve dini savunmasına, var olmadığı her alana İslamı yaymasına, haksızlığa ve Müslümanlara yapılan zulme karşı savaşmasına müsaade eder.⁹⁴⁸ DEAŞ'ın bu cihatçı jeopolitik yayılma anlayışı onu sınırlı bir alan içinde kontrol sağlamak yerine etnik, mezhepsel ve dini bölünmeleri tanımayan bir İslam halifeliği kurmak için mümkün olduğunca genişlemeye teşvik etmiştir. Bu noktada DEAŞ dünya çapında Müslümanlığın kabulünü temel alan evrensel bir topluluk anlayışını hedeflemiş ve bu amaçla kontrolü altındaki bölgelere kitlesel bir göç çağrısında bulunmuştur.⁹⁴⁹

Bir bölgenin ele geçirilmesi ve kontrol altına alınması, diğer devlet dışı silahlı aktörlerin aksine DEAŞ'a bir başka alana yayılma fırsatı sağlamıştır: devlet olma. 2014 yılında halifeliğini ilan eden DEAŞ, uygulamada devlet kurumları ve bakanlıklar, mahkemeler, okullar, hastaneler ve diğer sosyal hizmetler hiyerarşisi ile bir devlet geliştirmiştir. DEAŞ kontrolü altındaki bölgelerde Şeriat hükümleri ve vahşi cezalar uygulayarak, kaynakların ve sosyal hizmetlerin dağıtımını koruyup, geliştirirken yolsuzluk ve adam kaçırmaların büyük oranda ortadan kaldırıldığını iddia etmiştir. Bu uygulamalar birçok sivil ölümün sebebini teşkil etmiştir. Ancak yine bu uygulamalar hata yapmaktan alıkoynabilir ve nüfusu DEAŞ'ın koyduğu kurallara uymaya ikna edebilir.⁹⁵⁰ Bununla birlikte DEAŞ yerel nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetini ispatlamak için bir dizi kamu hizmeti projesine girişmiştir. Örneğin yeni yollar döşemiş, telefon ve elektrik

⁹⁴⁶ Yeşiltaş, Özdemir, Öncel, Düz, Öztürk, a.g.e., 2016, 16.

⁹⁴⁷ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 9.

⁹⁴⁸ Hashim, A., S. (2019). "The Islamic State's Way of War in Iraq and Syria From its Origins to the Post Caliphate Era", *Perspectives on Terrorism*, 13(1), 22-23.

⁹⁴⁹ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 9.

⁹⁵⁰ Krause, P. (2018). "A State, an Insurgency, and a Revolution Understanding and Defeating the Three Faces of ISIS", F., Istrabadi, S., Ganguly (Editörler). *The Future of ISIS: Regional and International Implications*. Brookings Institution Press, 231-232.

hatları çekmiş, yolların ve meydanların temizlenmesi ve boyanmasıyla ilgilenmiş, çevre düzenlemesi yapmış ve yeni camiler, marketler ve dükkanlar inşa etmiştir.⁹⁵¹ Özellikle gıda dağıtımına ilişkin olarak, çatışma öncesi Irak ve Suriye rejimlerinin bazı uygulamalarını devam ettiren DEAŞ, kontrolü altındaki nüfusun ekmek ihtiyacını karşılamak için gerektiğinde un ve açılan fırınların maliyetlerini sübvansede etmiştir.⁹⁵² Kontrol ettiği bölgelerde birçok endüstri kuruluşunu yeniden faaliyete geçirme girişiminde bulunan DEAŞ, su arıtma tesisleri, taş ocakları ve süt ve tavuk çiftliklerini yeniden canlandırmıştır. Farklı metal işleme türlerinin yanı sıra cam, tuğla, mermer, ahşap, alçı, buz ve tuz üretimine yeniden başlamıştır. Meyve ve sebze üretiminin yanı sıra ekmek, makarna, patates, yoğurt ve dondurma dahil endüstriyel ölçekte gıda üretimi gerçekleştirmiştir.⁹⁵³

DEAŞ'ın sosyal ve siyasi faaliyetlerinin ve yönetişime katkılarının çoğu zaman bir devletten farklı olmadığı görülmüştür. Örgüt alternatif otorite alanları yaratmaya ve bunu sağlıklı bir şekilde sürdürmeye yatırım yapmıştır. Bu amaç doğrultusunda kontrolü altındaki bölgelerde güç kullanımı üzerinde bir tekel kurmaya ve bölge ve nüfus üzerinde kontrol uygulamasına odaklanan “egemen güç” olmaya odaklanmıştır. DEAŞ'ın yönetim anlayışı, yeni bir sosyal sözleşme oluşturmayı, meşruiyeti ve otoriteyi bulmayı ve yeni bir siyasi düzen yaratmayı hedeflemiştir: buda örgütün bir devlet kurma çabasını temsil etmiştir.⁹⁵⁴

Buna rağmen DEAŞ diğer devlet dışı silahlı aktörlerden farklı şekilde yerleşik bir devlet sistemi sınırlarında faaliyet göstermemiş ve mevcut devlet sistemini kopyalamaya çalışmamıştır.⁹⁵⁵ İsim olarak “devlet” terimini kullanmasına rağmen Weber'in tanımına⁹⁵⁶

⁹⁵¹ Zelin, A. Y. (2016). “The Islamic State’s Territorial Methodology”, *The Washington Institute for Near East Policy*, Research Notes No. 29, 4.

⁹⁵² Krause, a.g.e., 2018, 232.

⁹⁵³ Zelin, a.g.m., 2016, 4-5.

⁹⁵⁴ Berti, a.g.m., 2016, 5.

⁹⁵⁵ Ergun, D. (2017). “External Actors and VNSAs: An Analysis of the United States, Russia, ISIS and PYD/YPG”, Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal ve A. M. Kurşun (Editörler). *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*. Springer, 153.

⁹⁵⁶ Vestfalya Barış Antlaşmasıyla birlikte kurulan modern devlet sisteminde, yeni ve değişik bir ilişki biçimi ortaya çıkmıştır. Her biri kendi toprakları üstünde egemen ve başka bir otoriteden bağımsız çok sayıda devletin bulunduğu bir sistem oluşmuştur. Weber'in tanımıyla modern devlet, ülke içinde, şiddetin meşru kullanımını tekelinde bulduran insan topluluğudur. Tanımda, şiddet tekeli ve ülkesellik ayırt edici olarak ortaya konmaktadır. Bunların dışında sınırların karşılıklı kabulü, egemenliğin tanınması, anayasallık, kişisel olmayan iktidar, bürokrasi, vergilendirme, yurttaşlık ve meşruiyetin halka dayanması da modern devletin özelliklerindedir. Zabunoğlu, H., G. (2018). “Günümüzde Ulus-devlet”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 547.

uygun bir şekilde modern devlet olarak algılanmak istememiştir. DEAŞ'ın devlet terimini kullanımında modern devletten ziyade coğrafi sınırlar tarafında sınırlandırılmayan İslami bir alanı ve halifelik fikrini yansıtan tarihsel bir İslam Devleti tanımı yer almıştır.⁹⁵⁷ Modern devlet yapısının tamamen ortadan kaldırılmasını temsil eden DEAŞ'ı diğer devlet dışı silahlı aktörlerden ayıran bir başka yönü ise uluslararası tanınma aramamış olmasıdır. Kendilerini belirli bir alanda büyük siyasi aktörler olarak öne sürmeyi amaçlayan devlet dışı silahlı aktörler varlıklarını meşrulaştırmanın bir yolu olarak uluslararası tanınma için çaba gösterirken DEAŞ dünya genelinde ilham kaynağı olma ve korku yaratma dışında bir hedef belirlemediği ve herhangi bir resmi uluslararası tanınma aramamıştır.⁹⁵⁸ DEAŞ hem devlet hem de uluslararası siyasi düzen açısından açıkça rekabetçi ve sistem karşıtı bir nitelik sunmuştur.⁹⁵⁹

DEAŞ diğer devlet dışı silahlı aktörlere kıyasla kendi kendisinin finansmanını sağlayabilecek yeterliliğe sahip olmuştur.⁹⁶⁰ En önemli gelir kaynağı toprak işgali vasıtasıyla edinmiş olduğu yasadışı kazanç olmuştur. Örgüt bankaların yağmalanması, yerel halkın koruma ya da hizmet sağlama kisvesi altında çeşitli vergilendirme yöntemleriyle gasp edilmesi, insan ticareti, petrol sahalarının ve rafinelerinin kontrolü, faaliyet gösterdiği bölgelerden yapılan transit geçişlerin vergilendirilmesi ve ekonomik varlıkların (petrol ve fosfat gibi doğal kaynaklar, tarım arazileri ve tarihi ve arkeolojik alanlar) soygunu yoluyla önemli miktarda gelir elde etmiştir. Bunların dışında fidye için adam kaçırmaya, kar amacı gütmeyen kuruluşlar aracılığıyla ya da tarafından yapılan bağışlar ve modern iletişim araçları aracılığıyla kaynak yaratma yoluyla da gelir elde etmiştir.⁹⁶¹

Finansmanını ağırlıklı olarak iç kaynaklardan sağlayan DEAŞ'ın ele geçirdiği toprak ve doğal kaynaklara erişimi arasındaki bağlantı yüksek olmuştur. Bu nedenle örgüt yeni finansman kaynaklarına erişmek için topraklarını genişletmeyi hedeflemiştir. Devlet sponsorlarına ve büyük bağışçılara bağımlı olan diğer devlet dışı silahlı aktörlerin aksine

⁹⁵⁷ Ejlertsen, a.g.m., 2018, 8.

⁹⁵⁸ Ergun, a.g.e., 2017, 153.

⁹⁵⁹ Berti, a.g.m., 2016, 5-6.

⁹⁶⁰ Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E. (2016). "İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 285.

⁹⁶¹ İnternet: The Financial Action Task Force (FATF) (2015). "Financing of the terrorist organisation Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)", *FATF*, Web: www.fatf-gafi.org/topics/methodsandtrends/documents/financing-of-terrorist-organisation-isil.html adresinden 15 Ocak 2019'da alınmıştır.

DEAŞ Irak ve Suriye’de önemli sayıda ve aynı zamanda suç teşkil eden finans kaynağı yaratma girişiminde bulunmuştur.⁹⁶²

DEAŞ kontrol ettiği bölgede yaşayan nüfusu bir arada tutmak ve dünyanın farklı ülkelerinden insanları kurmuş olduğu yapının çatısı altında yaşamaya davet etmek amacıyla hem geleneksel hem de yeni medya araçlarına dayanan etkin bir iletişim stratejisi izlemiştir.⁹⁶³ Devasa bir medya kuruluşu profili çizen DEAŞ farklı medya araçlarını eş zamanlı kullanarak eylem ve mesajını dünyanın herhangi bir noktasındaki hedef kitleye ulaştırmıştır. Örgütün iletişim ve propaganda çalışmalarının yürütüldüğü “Medya Divanı” isimli yönetim kademesi bünyesinde yer alan “El-Hayat Medya Merkezi” örgütün propaganda faaliyetlerini yürüten ve dünya ölçeğinde savaşçı temin etmesini hedefleyen yayınlar yapmıştır.⁹⁶⁴ Bu yayınlar arasında en önemlisi ilk sayısı 2014’te yayınlanan ve iki sene boyunca İngilizce de dahil bir çok dilde 15 sayısı çıkarılmış olan “Dabiq” dergisidir. Bunun dışında Fransızlar için özel hazırlanan “Dar-Al Islam” ve Türkler için özel hazırlanan “Konstantiniyye” dergileri de DEAŞ propagandası amacı güden yayınlardır. En son yayınlanan dergi ise ilk sayısı 7 farklı dilde olmak üzere Eylül 2016’da yayınlanan “Rumiyah” (Roma) dergisidir.⁹⁶⁵

DEAŞ yeni destekçiler kazanmak ve mevcut destekçileri eyleme geçirmek amacıyla sosyal medyayı da etkin bir biçimde kullanmıştır. Örgüt hazırladığı işitsel, görsel ve yazılı materyallerini ve uygulama dosyalarını internette ücretsiz olarak sunulan depolama hizmetlerinden Google Drive, Cloud.mail.ru, Yandex, YouTube, Sendvid.com, Dailymotion.com, Drive.ms ve Bitly.com gibi platformlara yüklemiştir. Daha sonra bu materyaller Facebook, Telegram, WhatsApp, Instagram, Twitter, Google+, Pinterest, Viber ve Tumblr gibi sosyal paylaşım uygulamaları vasıtasıyla dolaşıma sokulmuştur.⁹⁶⁶ Özellikle Twitter ve Facebook, DEAŞ’ın yeni medya içerisinde en çok tercih ettiği sosyal medya araçları olmuştur. Propaganda hesapları zaman zaman kapatılsa da her seferinde

⁹⁶² Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 11-12.

⁹⁶³ Korkmaz, S., C. (2016). **Terörün Propagandası: DAES Terör Örgütü ve Konstantiniyye Dergisi**, Ankara: ORSAM, Rapor No: 204, 7.

⁹⁶⁴ Göksun, Y., Salihi, E. (2018). **DEAŞ’ın Medya Stratejisi**, İstanbul: SETA Yayınları 98, 20.

⁹⁶⁵ Karakaş, C., K. (2017). “DAES Propagandasında Yeni Medya Kullanımı”, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı 28, 42.

⁹⁶⁶ Göksun, Salihi, a.g.e., 2018, 75.

yeni hesaplar açarak bu mecradaki faaliyetlerini sürdüren örgüt, duyuru ve videolarını ilgili sitelerdeki hesaplarından yayınlarak etki alanını genişletmiştir.⁹⁶⁷

DEAŞ'ın sahadaki askeri eylemlerinin yanı sıra söylemleri de oldukça önemli olmuştur. Örgüt kurgulamış olduğu iletişim stratejisiyle oldukça fazla sayıda yabancı savaşçıyı Suriye-Irak hattında kontrol etmiş olduğu topraklara çekebilmiştir.⁹⁶⁸ Aralık 2015'te Soufan Group tarafından hazırlanan "Yabancı Savaşçılar" raporunda, en az 86 ülkeden 27 bin ila 31 bin arasında insanın DEAŞ ve diğer şiddet yanlısı aşırı gruplara katılmak üzere Suriye ve Irak'a gittiği belirtilmiştir.⁹⁶⁹ DEAŞ'ın hedefleri doğrultusunda ölmeye ve öldürmeye hazır binlerce insanı kendi saflarına çekebilme konusundaki başarılı metotları Irak ve Suriye'deki hızlı bölgesel ilerleyişinin arkasındaki en önemli faktörlerden biri olmuştur.⁹⁷⁰

Devlet dışı silahlı aktörlerin yalnızca askeri örgütler olarak yorumlanmasının ötesinde DEAŞ'ın çok katmanlı sosyal ve siyasi faaliyetlerinin önemi mevcut literatür tarafından iyi bir şekilde analiz edilmiş olsa da, örgütün güç kullanımı "terörist" ya da "ayaklanmacı" örgütlerde dahil olmak üzere devlet dışı silahlı aktörlerle ilgili önceden belirlenmiş etiketlere tam olarak uyduğu varsayımı temelinde analiz edilmiştir.⁹⁷¹ Ancak DEAŞ benimsediği hibrit savaş stratejileriyle hibrit tehdide iyi bir örnek teşkil etmiştir.⁹⁷²

Hibrit tehdit, karşılıklı fayda sağlayan etkiler elde etmek için birleştirilmiş düzenli ve düzensiz güçlerin ve/veya suç unsurlarının çeşitli ve dinamik kombinasyonudur.⁹⁷³ Profesyonel askerler, teröristler, gerilla savaşçıları ve suçluların karışımından oluşan hibrit tehditler, terörizm ve kriminal faaliyetlerle birlikte konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan taktiklerin bir kombinasyonunu tutarlı bir şekilde ve aynı anda farklı çatışma biçimlerinde kullanabilir.⁹⁷⁴ Başka bir tanıma göre hibrit tehdit, küresel terörizm, düşük

⁹⁶⁷ Karakaş, a.g.m., 2017, 38.

⁹⁶⁸ Korkmaz, a.g.m., 2016, 23.

⁹⁶⁹ The Soufan Group. (2015). *Foreign fighters: an updated assessment of the flow of foreign fighters into Syria and Iraq*. New York: TSG, 4.

⁹⁷⁰ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 12.

⁹⁷¹ Berti, a.g.m., 2016, 3.

⁹⁷² Bektaş, M.,H., M., Gündoğdu, A., Y. (2019). "İŞİD'in Hibrit Savaş Stratejileri: Hibrit Savaş Konsepti Perspektifinden Analizi", *International Journal of Politics and Security*, 1(1), 31.

⁹⁷³ Headquarters, Department of the Army. (2010). *TC 7-100 Hybrid Threat*. Washington, DC: Headquarters, Department of the Army, v.

⁹⁷⁴ İnternet: Jasper, S., Moreland, S. (2016). "ISIS: An Adaptive Hybrid Threat in Transition", *Small Wars Journal*, Web: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/isis-an-adaptive-hybrid-threat-in-transition> adresinden 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

yoğunluklu asimetrik çatışmalar, göç, deniz haydutluğu, sınır aşan organize suçlar, demografik sorunlar, yolsuzluk, etnik çatışmalar, teknoloji, başarısız devletler gibi birçok tehdidi içerisinde barındıran şemsiye bir kavramdır. Devlet ya da devlet dışı aktörler ve örgütlerden oluşan hibrit tehditler, siyasi hedeflerine ulaşmak ve düşman üzerinde etkili olabilmek için şiddetin bütün boyutlarını kullanmaktadır.⁹⁷⁵

2007 yılında Frank Hoffman tarafında literatüre kazandırılmış olan “hibrit savaş” terimi, 2006 Lübnan savaşında Hizbullah’ın kullandığı taktikleri ifade etmek için kullanılmıştır.⁹⁷⁶ Konsept olarak hibrit savaş en basit ifadeyle konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan savaşın bir kombinasyonu olarak tanımlanmıştır.⁹⁷⁷ Yine geniş bir bakış açısıyla yapılan başka bir tanıma göre hibrit savaş, konvansiyonel, konvansiyonel olmayan ve politik ve ideolojik manipülasyonu da içeren asimetrik araçlardan oluşan bir savaş kombinasyonudur. Bu savaş türü içerisinde özel hareketleri ve konvansiyonel askeri güçleri; istihbarat ajanlarını; siyasi provokatörleri; medya temsilcilerini; ekonomik açıdan göz dağı vermeyi; siber saldırıları; vekalet savaşı yürüten unsurları, yarı askeri unsurları, terörist ve suç örgütlerini barındırır.⁹⁷⁸ Hoffman’a göre hem devlet hem de çeşitli devlet dışı aktörler tarafından yapılabilen hibrit savaş, konvansiyonel kapasite, düzensiz taktik ve oluşumlar, ayırım gözetmeyen şiddet ve baskıyı içeren terör eylemleri ve suç oluşturan düzensizlikler dahil olmak üzere bir dizi farklı savaş biçimini birleştirir.⁹⁷⁹

Hibrit savaşın temel özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir: düzenli ordulardan ve yarı otonom hareket eden hücrelerden oluşan karma askeri yapılanma; her şarta uyum sağlayabilen pragmatik strateji; aşırı şiddet kullanma eğilimi yüksek terör eylemleri; sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanan propaganda ağı ve iletişim stratejisi; finansal kaynak sağlamak için bütün illegal yolları kullanan yasa dışı bir suç ağı ve savaş hukukunun temel prensiplerini göz ardı eden bir uluslararası hukuk yorumu.

⁹⁷⁵ Özer, Y. (2018). “Savaşın Değişen Karakteri: Teori ve Uygulamada Hibrit Savaş”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 40.

⁹⁷⁶ Dumlupınar, N. (2017). “Hibrit Savaş: İran Silahlı Kuvvetleri”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 71-72.

⁹⁷⁷ Bektaş, Gündoğdu, a.g.m., 2019, 27.

⁹⁷⁸ Dumlupınar, a.g.m., 2017, 73.

⁹⁷⁹ İnternet: Hoffman, G., F. (2007). “Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars”, *Potomac Institute for Policy Studies*, Web: 29. http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf adresinden 16 Ocak 2019’da alınmıştır.

DEAŞ'ın hibrit savaşın temel özelliklerinin tamamını gerçekleştirebildiğini söylemek mümkündür.⁹⁸⁰ Daha önce analiz edildiği üzere örgüt, etkili bir iletişim stratejisi ve kendi kendisine yeten bir ekonomiye sahip olmuştur. Uluslararası sisteme ve modern devlet yapısına karşı muhalif duruşu ve dünyanın birçok yerinde gerçekleştirdiği ses getiren terör eylemleri⁹⁸¹ de hibrit savaş özellikleriyle paralel olmuştur. Örgüt sahip olduğu insan gücünü operatif anlamda verimli bir şekilde kullanmıştır. Çatışmalarda piyade şeklinde görev yapan militanlar ve canlı bombalar dışında özel eğitilmiş militanlarda yer almıştır. Daha önce Çeçenistan ve Afganistan gibi bölgelerde savaşarak tecrübe edinmiş militanlarında aralarında bulunduğu ve “Inghemasiyou” olarak adlandırılan bu elit birimler konvansiyonel ve gerilla savaşı arasında etkili hareket kapasitesine sahip olmuştur.⁹⁸² DEAŞ'ın çok katmanlı örgütsel yapısı ve askeri operasyonlarının hibrit karakteri, örgütün şiddet kullanımının “sui generis” olduğunu göstermiştir. Yani DEAŞ benimsediği hibrit savaş ile devlet dışı silahlı aktörlerin yalnızca düzensiz ve asimetrik yollarla şiddete başvurduğu varsayımına meydan okumuştur.⁹⁸³

DEAŞ hibrit savaş stratejileri kapsamında yalnızca askeri kapasitesiyle değil ekonomik, siber, enformasyon ve propaganda savaş kapasiteleriyle mücadele eden hibrit bir tehdit olarak tüm dünyaya kendisini ispatlamıştır.⁹⁸⁴ Aynı zamanda siyasi, sosyal ve yönetim işlevlerini yerine getiren örgüt bunu yaparken geleneksel olarak tanımlanan “devlet dışı silahlı aktör”ün kavramsal sınırlarına meydan okumuştur. DEAŞ'ı kavramsal bir çerçeveye oturturken devlet dışı silahlı aktör terimi tamamen göz ardı edilmemeli, ancak bu yeni nesil devlet dışı silahlı aktörü diğerlerinden ayıran temel özellikleri göz önünde bulundurularak, devlet dışı silahlı aktör için kabul edilen temel varsayımların bazıları sorgulanmalı ve gözden geçirilmelidir.⁹⁸⁵

⁹⁸⁰ İnternet: Yeşiltaş, M. (2016). “İŞİD: Terörün Jeopolitik Yönetimi”, *ORSAM*, Web: <https://www.orsam.org.tr/tr/isid-terorun-jeopolitik-yonetimi/> adresinden 16 Ocak 2019'da alınmıştır.

⁹⁸¹ İŞİD'in gerçekleştirdiği terör eylemlerinden bazıları şunlardır: 13 Kasım 2015 tarihinde gerçekleştirilen Paris saldırısında 137 kişi hayatını kaybetti ve 300'den fazla kişi yaralandı. 22 Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel'de havalimanı ve metro istasyonundaki intihar saldırısında 32 sivil öldü ve 300'de fazla kişi yaralandı. 22 Mayıs 2017'de İngiltere'nin Manchester kentinde, Manchester Arena'da bir konseri hedef alan saldırıda aralarında çocuklarında olduğu 23 kişi hayatını kaybetti. 17 Ağustos 2017'de İspanya'nın Barcelona kentinde bir minibüs kaldırma çıkarak kalabalığın arasına dalması sonucu 13 kişi hayatını kaybetti. İnternet: “Son 13 yılda Avrupa'yı sarsan terör olayları”. *Sputnik*, 18 Ağustos 2017, Web: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201708181029756400-avrupa-teror-saldirlari/> adresinden 17 Ocak 2019'da alınmıştır.

⁹⁸² Bektaş, Gündoğdu, a.g.m., 2019, 35-36.

⁹⁸³ Berti, a.g.m., 2016, 5.

⁹⁸⁴ Bektaş, Gündoğdu, a.g.m., 2019, 50.

⁹⁸⁵ Berti, a.g.m., 2016, 6.

Hakimiyet kurduğu alanlarda yaşayan nüfusu temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakan DEAŞ, kendi koyduğu kuralların ihlal edilmesini önleme ve halka boyun eğdirip korku yaymak için sivil nüfusa yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3 ve Uluslararası Teamül Hukuku ile bağlı bir devlet dışı silahlı aktör olarak DEAŞ uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma bağlamında sivillere ve savaş dışı kalmış kişilere karşı yükümlülüklerini de yerine getirmemiştir.⁹⁸⁶

Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu 8 Mart 2018 tarihinde yayınladığı “Onurumu Kaybettim”: Suriye Arap Cumhuriyeti’nde Cinsel ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet”⁹⁸⁷ adlı raporunda, DEAŞ’ın Suriye İç Savaşı’nda faaliyet gösterdiği süre boyunca çoğu kez insanlığa karşı suç ve savaş suçu işlemiş olduğunu belgelemiştir. Rapora göre, DEAŞ kontrolü altında yaşayan kadın ve erkekleri zina suçu işledikleri gerekçesiyle idam etmiştir. Mesleki faaliyet sürdürdüğü, kendisiyle ilişkisi bulunmayan erkeklerle temas ettiği için birçok kadın taşlanarak infaz edilmiştir. Bu infazlar Rakka ve Deyrizor’da 2013 yılında başlamış ve Ağustos 2017’ye kadar devam etmiştir. Bu infazlar genellikle halka açık alanlarda gerçekleştirilerek infazı yapılan kadının akrabaları dahil tüm halka izletilmiştir. Burada amaç halkta kurallara itaatsizlik etme korkusu uyandırmak olmuştur. Örgüt eşcinsel davranışlarda bulunmakla suçladığı insanları ve cinsel azınlıkları da infaz etmiştir. Yaşlı erkekler tarafından tecavüze uğrayan erkekler dahil “oğlancılık” ile suçlanan insanların infazları kayıt altına alınmış ve nüfusu terörize etmek için kullanılmıştır. Örgüt kontrolü altında yaşayan kadın ve erkeklere katı kıyafet yönetmeliği uygulamış ve özellikle kadınlar bu kurallara uymadığında para cezasına ya da kırbaç cezasına çarptırılmıştır. Örneğin Rakka’da bir öğretmen başörtüsü takmadığı gerekçesiyle öldürülmüştür. 2015 yılında 12 yaşındaki bir kız çocuğu o gün düğünü olan ablasına makyaj yaptığı için sokak ortasında sövülmüştür. Evlenmemiş kadın ve ergenlik çağındaki kızları ideolojisine ve sosyal düzenine bir tehdit olarak gören DEAŞ, Sünni kızlarla ve kadınlarla zorla evlenmiştir. DEAŞ savaşçılarıyla zorla evlenmek zorunda kalanlar arasında dul ve yaşlı kadınlar da olmuş ancak çoğunluğu 12 ila 16 yaş arası kız çocukları oluşturmuştur. Evliliğe rıza göstermeyen ailelerin kızları evlerinden

⁹⁸⁶ UN Human Rights Council. (2014). *Rule of Terror: Living under ISIS in Syria*. The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, 13, para. 74.

⁹⁸⁷ UN Human Rights Council. (8 March 2018). *“I lost my dignity”: Sexual and gender-based violence in the Syrian Arab Republic*, Conference room paper of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, A/HRC/37/CRP.3.

zorla alınmış, rızası olmayan aile bireyleri dövülmüş ya da öldürülmüştür. Yoksul ailelerin kızları para karşılığında alınmıştır. DEAŞ savaşçısı kocası ölen kadınlar başka bir DEAŞ savaşçısıyla evlendirilmiştir. Bu uygulama nedeniyle iki yıl içinde 6 ya da 7 kez evlendirilen kadınlar olmuştur.

İnsanlığa karşı suçlar belirli eylemlerin bir sivil topluma yönelik yaygın ya da sistematik bir saldırının parçası olarak gerçekleştirildiği ve failin saldırı hakkında bilgisi olduğu durumlarda meydana gelir. Cinayet, uluslararası hukukun temel kurallarına aykırı olarak hapsedme ya da fiziksel özgürlükten yoksun bırakma, işkence, tecavüz, cinsel kölelik veya herhangi bir cinsel şiddet türü, kasıtlı olarak büyük ıstıraba neden olan veya vücuda ya da zihinsel ya da fiziksel sağlığa ciddi şekilde zarar veren diğer insanlık dışı eylemler ve zorla evlendirme insanlığa karşı suç teşkil etmektedir. DEAŞ, cinayet, işkence ve diğer kötü muamele biçimlerinden insanlığa karşı suç işlemiştir.⁹⁸⁸

Raporda verilen örnekler doğrultusunda, iç savaş esnasında gerçekleştirilen ve bireysel cezai sorumluluğun doğmasına neden olan cinsel kölelik dahil tüm cinsel şiddet türleri ve tecavüz, yaşama ve insana yönelik şiddet, cinayet, sakatlama, işkence ve kötü muamele, kişisel onura hakaret, aşağılayıcı ve küçük düşürücü muamele savaş suçu teşkil eder.⁹⁸⁹ 2013-2016 yılları arasında DEAŞ, kadınları, erkekleri ve çocukları zina yaptıkları gerekçesiyle infaz etmiştir. Ayrıca eşcinseller dahil olmak üzere cinsel azınlık hedef alınmıştır. DEAŞ bu cinayetleri gerçekleştirerek savaş suçu işlemiştir. Kadın ve kızları hem kamusal hem de özel alanlarda boyun eğdiren düzenlemeler koyan ve sıkı kıyafet yönetmeliği uygulayan DEAŞ kurallara uymayanları cezalandırmıştır. İşkence, zalimce ya da insanlık dışı muamele ve kadının haysiyetine hakaret ederek DEAŞ savaş suçu işlemiştir. 14 yaşın altındaki kız çocuklarının DEAŞ savaşçılarıyla zorla evlendirilmesi cinsel şiddet ve tecavüz anlamına geldiğinden DEAŞ bu uygulamayı gerçekleştirerek savaş

⁹⁸⁸ UN Human Rights Council. (8 March 2018). *“I lost my dignity”*: Sexual and gender-based violence in the Syrian Arab Republic, Conference room paper of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, A/HRC/37/CRP.3, 22-23, para. 109-110.

⁹⁸⁹ UN Human Rights Council. (8 March 2018). *“I lost my dignity”*: Sexual and gender-based violence in the Syrian Arab Republic, Conference room paper of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, A/HRC/37/CRP.3, 22, para. 107-108.

suçu işlemiştir. Zorla evlendirme sivil nüfusa yönelik yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlendiğinde ise insanlığa karşı suç teşkil eder.⁹⁹⁰

2014 yılının ortalarında DEAŞ, Rakka'da 17. Ordu Üssü'nü ve Tabka Hava Üssü'nü kuşatmıştır. Askeri üslerin ele geçirilmesi ve sonrasında DEAŞ Uluslararası İnsancıl Hukuk'u ihlalle ederek, rehin aldığı askerleri kafalarını keserek öldürmüştür. DEAŞ bu cinayetleri işleyerek savaş suçu işlemiştir.⁹⁹¹ 23 Ağustos 2014'te Tabka Hava Üssü'ne gerçekleştirilen son saldırıda, üssün düşeceğini anlayarak kaçmaya çalışan askerler DEAŞ tarafından yakalanarak öldürülmüştür. Ele geçirilen iki asker halka açık bir alanda idam edilmiştir.⁹⁹² Yine 2014 yılının ortalarında Humus'un doğusunda bulunan Şaar gaz sahalarını ele geçiren DEAŞ, yakın çevrede ikamet eden aralarında gaz sahasında görev yapan teknisyen ve diğer personel ve aileleri de dahil olmak üzere yaklaşık 350 kişiyi öldürmüştür.⁹⁹³ Deyrizor iline bağlı Mohassan kenti yakınlarındaki petrol kaynaklarını kontrol etmek için verilen mücadele sırasında Şietat Aşireti mensuplarının çoğu kafaları kesilerek katledilmiş, çatışmalarda yaralanarak hastaneye kaldırılan Şietat aşiretine mensup yaralıları hastanelerden sürüklenerek çıkartılmış ve infaz edilmiştir.⁹⁹⁴ Askeri saldırıların ardından yakalanan askerleri ve sivilleri toplu bir şekilde infaz eden DEAŞ Uluslararası İnsancıl Hukuk'u çok ciddi bir şekilde ihlal etmiş ve gerçekleştirdiği cinayetlerle savaş suçu işlemiştir.⁹⁹⁵

BM İnsan Hakları Konseyi tarafından 15 Haziran 2016 tarihinde yayınlanan "Yok etmeye geldiler": DEAŞ'ın Ezidilere Karşı Suçları"⁹⁹⁶ adlı rapor, hayatta kalanlar, dini liderler, kaçakçılar, aktivistler, avukatlar, sağlık personeli ve gazetecilerle yapılan görüşmelere dayanarak DEAŞ'ın Ezidi nüfusa karşı işlediği ihlallere odaklanmıştır. Rapora göre, DEAŞ Suriye'de esir olarak tuttuğu binlerce Ezidi'ye karşı insanlık suçu, savaş suçu

⁹⁹⁰ UN Human Rights Council. (8 March 2018). *"I lost my dignity": Sexual and gender-based violence in the Syrian Arab Republic*, Conference room paper of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, A/HRC/37/CRP.3, 26-27, para. 128-129-130.

⁹⁹¹ UN Human Rights Council. (2014). *Rule of Terror: Living under ISIS in Syria*. The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, 11, para. 63.

⁹⁹² UN Human Rights Council. (2014). *Rule of Terror: Living under ISIS in Syria*. The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, 11-12, para. 64.

⁹⁹³ UN Human Rights Council. (2014). *Rule of Terror: Living under ISIS in Syria*. The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, 12, para. 67.

⁹⁹⁴ İnternet: Suriye'de İç Savaş: IŞİD en az 700 Şietat'ı Öldürdü. *Aljazeera*, 17 Ağustos 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isis-en-az-700-sietati-oldurdu> adresinden 19 Ocak 2019'da alınmıştır.

⁹⁹⁵ UN Human Rights Council. (2014). *Rule of Terror: Living under ISIS in Syria*. The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic, 13, para. 72.

⁹⁹⁶ UN Human Rights Council. (15 June 2016). *They came to destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis*, A/HRC/32/CRP.2

ve soykırım suçu işlemiştir. DEAŞ'ın kamuoyundaki açıklamaları ve davranışları, dünyadaki Ezidi nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Sincar Ezidilerini yok etme niyetinde olduğunu göstermiştir.⁹⁹⁷ DEAŞ, cinayet, cinsel kölelik, kölelik, ciddi bedensel ve zihinsel zararlara neden olan zorla yerinden etme ve insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve işkence, yavaşça ve sancılı ölüme neden olan eziyet, yetişkinlerin din değiştirmeye zorlanması, Ezidi çocukların doğmasını engelleyici önlemler, Ezidi kadın ve erkeklerin ayrılması, Ezidi çocukların ailelerinden ayrılması ve DEAŞ savaşçılarının himayesine verilmesi ve böylece dini inanç ve uygulamalarından mahrum bırakılması ve Ezidi kimliğinin silinmesi yoluyla Ezidileri yok etmeye çalışmıştır.⁹⁹⁸ Rapor, DEAŞ'ın Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'nin 2. maddesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 6. maddesinde düzenlenen yasaklanmış eylemleri gerçekleştirerek Ezidileri tamamen veya kısmen ortadan kaldırma niyetiyle hareket ettiği ve bu nedenle soykırım suçu işlediği sonucuna varmıştır.⁹⁹⁹

Görüldüğü gibi BM İnsan Hakları Konseyi hazırladığı raporlarda, DEAŞ'ın gerçekleştirdiği eylemlerle savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlediğini ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kuralları ihlal ettiğini tespit etmiştir. Bir devlet dışı silahlı aktör olarak DEAŞ'ın insancıl hukuk kurallarına riayet etmesi gerektiği ve bu kurallarla bağlı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda gerçekleştirdiği savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar neticesinde DEAŞ'ın sorumluluğu doğacak ve failerin işledikleri suçlar nedeniyle cezalandırılması gerekecektir.

Suriye İç Savaşı hala devam etse de DEAŞ iç savaşta mağlup olmuştur. Örgütün toprak hakimiyetini tamamen kaybetmesiyle gün yüzüne çıkan ve tüm dünya için güvenlik tehdidi yaratan yabancı savaşçılar sorunu, bu savaşçıların ve ailelerinin akıbetinin ne olacağı sorusuyla birlikte DEAŞ başta olmak üzere devlet dışı silahlı aktörlerin sorumluluğu konusunu da gündeme getirmiştir.

Devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğu konusu birinci bölümde teorik açıdan incelenmiştir. DEAŞ'ın gerçekleştirdiği insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle tüzel bir

⁹⁹⁷ UN Human Rights Council. (15 June 2016). *They came to destroy”: ISIS Crimes Against the Yazidis*, A/HRC/32/CRP.2, 31, para. 163.

⁹⁹⁸ UN Human Rights Council. (15 June 2016). *They came to destroy”: ISIS Crimes Against the Yazidis*, A/HRC/32/CRP.2, 1.

⁹⁹⁹ UN Human Rights Council. (15 June 2016). *They came to destroy”: ISIS Crimes Against the Yazidis*, A/HRC/32/CRP.2, 31, para. 164-165.

varlık olarak doğrudan sorumlu tutulup tutulamayacağı sorusunun cevabı ise teorik incelemede varılan sonuç ile aynıdır. Devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumluluğu hala üzerinde çalışılan bir konu olsa da uygulama da bir örnek mevcut değildir. Uluslararası hukukta devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumluluğunu düzenleyen bir mekanizma bulunmadığından dolayı DEAŞ'ın ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumlu tutulmasının günümüz uluslararası hukuk sisteminde pek mümkün görünmediği söylenebilir.

Mevcut şartlar altında DEAŞ'ın gerçekleştirdiği insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumlu tutulabilmesi için en uygun model bireysel cezai sorumluluk modelidir. DEAŞ saflarında yer alan bireylerin işledikleri suçlar neticesinde bireysel cezai sorumlulukları gündeme gelecektir. Bu kişiler iç savaş sona erdikten sonra birkaç farklı şekilde yargı önüne çıkarılabilir. İlk olarak insancıl hukuku ihlal eden DEAŞ mensupları UCM önünde yargılanabilir.¹⁰⁰⁰ Suriye Roma Statüsü'nü imzalamış ancak onaylamamıştır. Bu durum UCM'nin Suriye'de işlenen suçlar konusunda yargı yetkisinin önüne geçmektedir.¹⁰⁰¹ Ancak Suriye UCM'ye taraf olmasa da ülkede işlenen suçların soruşturulması ve faillerin yargılanması için Roma Statüsünün 13. maddesine göre uluslararası barış ve güvenliğin tesisi kapsamında BM Güvenlik Konseyi UCM'ye yetki tanıyarak UCM savcılığına başvurabilir.¹⁰⁰² Daha önce BM Güvenlik Konseyi UCM'ye taraf olmayan Sudan ve Libya için UCM'yi yetkilendirmiştir.¹⁰⁰³ Suriye'nin de Roma Statüsü'ne taraf olmasa da UCM'ye havale edilmesi yönünde girişim olmuştur. 2014 tarihli S/2014/348 sayılı taslak karar, Suriye'de insanlığa karşı suç ve savaş suçları işlendiğini tespit etmiş ve bu eylemlerin soruşturulması ve yargılanması için konunun UCM'ye havale edilmesini istemiştir. Ancak karar Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.¹⁰⁰⁴ Suriye'deki insancıl hukuk ihlallerinin soruşturulması ve faillerinin cezalandırılması için benzer bir girişim neticesinde alınacak kararın, BM daimi üyelerinin Suriye İç Savaşı'ndaki farklı çıkarları göz önünde bulundurulursa yeniden veto edilme ihtimali yüksektir.

¹⁰⁰⁰ Taşdemir, Tezcan, a.g.m., 2013, 30.

¹⁰⁰¹ William, P. R., Dickler, L. K., Paterson, C. D. (2018). "The Peace vs. Justice Puzzle and the Syrian Crisis", *ILSA Journal of International & Comparative Law*, 24 (2), 475.

¹⁰⁰² Dalar, M. (2016, 4-7 Mayıs). *Suriye'deki Eylemlerin Uluslararası Ceza Mahkemesinde Yargılanması Sorunu*. Kırıkkale Üniversitesi II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu'nda sunuldu, Kırıkkale.

¹⁰⁰³ Dalar, M. (2017). "Uluslararası Ceza Mahkemesine Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 160.

¹⁰⁰⁴ Dalar, M. (2016, 4-7 Mayıs). *Suriye'deki Eylemlerin Uluslararası Ceza Mahkemesinde Yargılanması Sorunu*. Kırıkkale Üniversitesi II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu'nda sunuldu, Kırıkkale.

Bireysel cezai sorumluluğun gelişiminde çok önemli bir yere sahip olan Yugoslavya ve Ruanda gibi ad hoc nitelikte bir mahkemenin kurulması, sayısız savaş suçu ve insanlığa karşı suç işleyen DEAŞ mensuplarının adaletin önüne çıkarılması için bir başka seçenek olabilir. Fakat Ruanda ve Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi, bu mahkemeler statüsünde kurulacak yeni bir ad hoc mahkeme de BM Güvenlik Konseyi kararıyla kurulacaktır. Bu da yine UCM'nin yetkilendirilmesinde olduğu gibi BM daimi üyeleri arasında bir mutabakatı gerektirmektedir.

İnsancıl hukuku ihlal eden DEAŞ mensupları Esad sonrası dönemde Suriye ulusal mahkemeleri tarafından da yargılanabilir. Ancak uzun yıllardır iç savaşla boğuşan ve siyasi ve kurumsal açıdan zayıf bir ülke olan Suriye'de iç savaşın hemen ardından yapılacak bir yargılama zor görünmekte, daha da önemlisi adil olmayan bir yargılamanın gerçekleştirilmesi riskini taşımaktadır.¹⁰⁰⁵

DEAŞ mensuplarının işledikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle yargılanabilmesi için son seçenek hibrit (karma) nitelikte bir mahkeme oluşturulmasıdır. Örneğin, 14 Ağustos 2000 tarihli BM Güvenlik Konseyi kararı üzerine, Sierra Leone ve BM arasında 16 Ocak 2002'de yapılan bir anlaşma ile kurulan Sierra Leone Özel Mahkemesi hibrit mahkeme kapsamında değerlendirilir.¹⁰⁰⁶ Bu modelde uluslararası yargıçların yanı sıra yerel hakimler de görev yapmakta ve uluslararası ve ulusal davalar görülmektedir.¹⁰⁰⁷ Sierra Leone Özel Mahkemesi, EYUCM ve RUCM gibi ad hoc mahkemelerden farklı olarak BM Şartı VII. Bölüm çerçevesinde kurulmamıştır. BM sistemi dışında kurulduğu için bu mahkeme BM'nin bir alt organı da olmamıştır.¹⁰⁰⁸ Eğer BM daimi üyeleri arasında bir mutabakat sağlanabilirse, iç savaş sonrası DEAŞ mensuplarının işledikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle adil bir şekilde yargılanmasını sağlayacak bir hibrit mahkemenin kurulması gündeme gelebilir. Yargılmalarda daha iyi sonuçlar elde etmek amacıyla yerel yapıdan da yararlanan hibrit nitelikte bir mahkeme, örneğin UCM ile karşılaştırıldığında yargılama sürelerini kısaltma ve daha çok mali verimlilik sağlama gibi avantajlara sahiptir. Suriye İç Savaşı sonrası böyle bir mahkemenin kurulmasının DEAŞ mensuplarının sorumluluklarının tesis edilmesi açısından diğer seçeneklere göre daha makul olduğu

¹⁰⁰⁵ Taşdemir, Tezcan, a.g.m., 2013, 31.

¹⁰⁰⁶ Terzioğlu, S., S. (2018). "Uluslararası Hukuk Açısından Kosova Uzman Daireleri", *Ankara Barosu Dergisi*, 160.

¹⁰⁰⁷ Taşdemir, Tezcan, a.g.m., 2013, 31.

¹⁰⁰⁸ Terzioğlu, a.g.m., 2018, 161.

söylenbilir. Suriye için kurulacak özel bir mahkeme adaletin sağlanmasına daha fazla katkıda bulunabilir.¹⁰⁰⁹

2.5.1.1. Yabancı terörist savaşçılar

Yabancı savaşçılar görünüşü yeni bir mesele olarak değerlendirilmemelidir. Çeşitli nedenlerle ve farklı ideolojik gerekçelerle ülke dışındaki çatışma ortamına katılımlara dair pek çok toplu ya da bireysel örnek gösterilebilir.¹⁰¹⁰ Örneğin 1835–1836 tarihli Meksika Devrimi olarak bilinen Herman Ehrenberg’in Prusya’dan hareket edip 120 savaşçıyla birlikte Meksika’da küçük bir monarşi kurma denemesi yabancı savaşçılarla ilgili ilk örnek kabul edilir. İkinci örnek olarak 1936–1939 yılları arasında yaşanan İspanya İç Savaşı gösterilebilir. İç savaşa dünyanın birçok yerinden enternasyonal gönüllü katılmıştır. Yabancı savaşçıların faaliyet gösterdiği üçüncü büyük tecrübe ise 1947-1949’daki Arap-İsrail Savaşı’dır. Diasporadaki Yahudiler İsrail’e gelerek bu savaşa aktif bir şekilde katılmışlardır.¹⁰¹¹ Bu örnekler dışında yakın tarihte Avrupa’nın pek çok ülkesinden yüzlerce Müslüman Bosna’daki çatışmalara katılmış ya da Afganistan, Irak ve Suriye gibi ülkelerde savaşmıştır.¹⁰¹²

Yabancı savaşçılarla ilgili üzerinde mutabık kalınmış bir tanım bulunmamakla birlikte çeşitli akademik çalışmada bu görünüşü tanımlamaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. En geniş ve en fazla referans alınan tanımlardan biri David Malet’e aittir. Malet’e göre yabancı savaşçılar, iç savaşlar esnasında ayaklanmalara katılan ve çatışan devletlerin vatandaşı olmayan kişilerdir.¹⁰¹³ Hegghammer ise yabancı savaşçıyı ayaklanmacıların arasına katılan ve ayaklanmanın sınırları içinde faaliyet gösteren (1), çatışan devletin vatandaşı olmayan ya da savaşan gruplarla akrabalık bağı olmayan (2), resmi bir askeri kuruma bağlı olmayan (3) ve para karşılığında savaşmayan (4) bir ajan olarak tanımlamıştır. Hegghammer’e göre tanımında yer alan bu dört kriter yabancı

¹⁰⁰⁹ İnternet: Bozbayındır, A., E. (2017). “Suriye’deki Savaş Suçları ve Uluslararası Hukuk”, *Anadolu Ajansı Analiz*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriyedeki-savas-suclari-ve-uluslararası-hukuk/800420> adresinden 23 Haziran 2019’da alınmıştır.

¹⁰¹⁰ Bakker, E., Paulussen, C., Entenmann, E. (2015). “Suriye’deki Yabancı Savaşçılar Üzerine: Siyasi Açmazlar & Hukuki Yansımalar” (Çev. S. Özar ve H., A. Yavuz), *Küresel Bakış*, 5 (17). (Orijinal makalenin yayım tarihi, 2013). 71.

¹⁰¹¹ Demir, H. (2015). “Yabancı Savaşçılar ve Homegrown Teröristler”. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, 1.

¹⁰¹² Baker, Paulussen, Entenmann, a.g.m., 2015, 71-72.

¹⁰¹³ Malet, D. (2013). *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflict*. New York: Oxford University Press, 9.

savaşçıları sınırları aşan diğer şiddet kullanan aktörlerden ayırmaktadır. Dördüncü kriter yabancı savaşçıları paralı askerlerden ayırmaktadır. Üçüncü kriter ise yabancı savaşçıları komutanlarının emriyle herhangi bir bölgeye giden ve genellikle maaş alan askerlerden ayırmaktadır. İkinci kriter ise diasporadaki üyelerden ve sürgündekilerden ayırmaktadır. Son olarak ilk kriter yabancı savaşçıları savaşçı olmayanlara karşı alan dışı şiddet konusunda uzmanlaşmış uluslararası teröristlerden ayırmaktadır.¹⁰¹⁴ Cerwyn Moore ve Paul Tumelty yabancı savaşçıları şu şekilde tanımlar; maddi bir ödülünden çok din, akrabalık ve/veya ideoloji ile motive olan ihtilaflara katılmak için bir çatışma alanına giren, yerli olmayan, bölgesel olmayan savaşçılar.¹⁰¹⁵

Bu tanımlarda göze çarpan önemli bir husus tanımların “yabancı savaşçı” ve “yabancı terörist savaşçı” arasında bir ayırım yapma çabasıdır. Bunun çabanın nedeni tanımların yapıldığı dönemde “yabancı savaşçı” olmanın gayri meşruluğu üzerine bir mutabakatın olmamasıdır. Irak savaşına kadar olan dönemde geleneksel yabancı savaşçıların dahil oldukları savaşların “haklı” olup olmadığı ya da yabancı savaşçıların terörist unsurlar olup olmadıkları sorunsalı ele alınmamıştır. Çünkü iki binli yıllarda yabancıların terörist örgütler tarafından terörist savaşçılar olarak devşirilmelerine kadar bu tür bir durumun varlığı gündeme gelmemiştir.¹⁰¹⁶

1978–1992 yılları arasında gerçekleşen Afganistan savaşı Müslümanların silahlı mücadeledeki en büyük tecrübesi iken aynı zamanda da yabancı savaşçılar için muazzam bir deneyim alanı oluşturmuştur. Hem İslam dünyasında Pan-islamist ümmetçilik fikrinin güç kazandığı hem de Afganistan işgaliyle kesişen bir süreç olan 1980’li yıllar cihat fikrine yeni bir siyasal zemin kazandırmıştır. Günümüzde yabancı savaşçıların dünyanın farklı bölgelerine hareket etmesinde 1980’lerde ortaya çıkan cihatçı fikirlerin önemli bir payı bulunmaktadır.¹⁰¹⁷ Bununla birlikte 2000’li yıllara gelindiğinde 11 Eylül saldırıları sonucunda var olan cihatçı fikirler küresel bir niteliğe evrilmiştir.¹⁰¹⁸ Afganistan’daki El-Kaide ve Taliban saflarındaki yabancı savaşçıların varlığı nedeniyle ABD’ye karşı

¹⁰¹⁴ Hegghammer, T. (Winter 2010/2011). “The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad”. *International Security*, 35 (3), 57-58.

¹⁰¹⁵ Moore, C., Tumelty, P. (2008). “Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A Critical Assessment”. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31 (5), 412.

¹⁰¹⁶ Yalçınkaya, H. (2017). “İŞİD’in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye’nin Tecrübesi (2014–2016)”. *Uluslararası İlişkiler*, 14 (53), 26.

¹⁰¹⁷ Demir, a.g.m., 2015, 2.

¹⁰¹⁸ Şen, Y., F. (2018). “Yabancı Terörist Savaşçıları”, S., Z. Haklı (Editör). *Radikalleşme Şiddet ve Terörizm*. Birinci Baskı. Ankara. Polis Akademisi Yayınları: 63, 189.

gerçekleştirilen 11 Eylül saldırılarının ardından yabancı savaşçılar görüngüsü daha da belirginleşmeye başlamıştır. Ardından yabancı savaşçılar başta El-Kaide olmak üzere dini referanslarla hareket eden uluslararası terörist ağlarla ilişkilendirilmiş ve bunun sonucunda da bu savaşçılar ülkelerine dönmeleri durumunda büyük bir tehdit olarak algılanmıştır.¹⁰¹⁹

2003 yılında ABD'nin Irak işgali esnasında ABD'ye karşı ortaya çıkan isyanı körükleme noktasında El Kaide ile bağlantılı yabancı savaşçılar çok önemli bir rol oynamıştır. İşgal sırasında ABD tarafından Şii nüfusun desteklenmesiyle, Sünni nüfus ABD'ye karşı bir isyan başlatmış ve El Kaide'nin ülkeye girmesine izin vermiştir. ABD'nin işgal sırasında izlediği ayrılıkçı ve mezhepçi politikalar günümüzde küresel anlamda tehdit oluşturan DEAŞ'ın ortaya çıkışında etkili olan en önemli nedenler olmuştur.¹⁰²⁰ Gerek Sovyetler'in Afganistan işgali sonrası gerekse ABD'nin Irak işgali sonrası yabancı savaşçılar çatışma bölgelerinde faaliyet göstermiş olsa da DEAŞ ile gelinen noktada dünyanın her tarafını etkileyebilecek potansiyel tehditler arttığı için yabancı savaşçılara karşı tedbir alınması zorunluluk haline gelmiştir. BM bu konuda 24 Eylül 2014'te kabul ettiği 2178 sayılı karar ile inisiyatif almıştır.¹⁰²¹

BM Güvenlik Konseyi'nin 2178 sayılı kararında yabancı savaşçı terimi yerinde “yabancı terörist savaşçı” (YTS) terimi kullanılmıştır. İlgili kararda yabancı terörist savaşçılar, “*ikamet ettikleri ya da vatandaşı oldukları devletlerden başka devletlere terör eylemleri gerçekleştirmek, bu eylemleri planlamak, hazırlamak ya da katılmak amacıyla seyahat eden veya silahlı çatışmalar ile bağlantılı olarak terör eğitimi veren ya da alan bireyler*” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰²² Bu tanım ile YTS'ler yabancı savaşçılardan ayrılarak gayri meşru hale getirilmiştir. Akademik literatürde yer alan yabancı savaşçı tanımlarından farklı olarak 2178 sayılı karar YTS'leri terör eylemleriyle ilişkilendirerek açıkça YTS'lerin gayri meşruluğunu ilan etmiştir.¹⁰²³

YTS'lerle mücadelede uluslararası iş birliğini vurgulayan ve küresel bağlamda mücadeleyi öngören 2178 sayılı karar YTS'lerle mücadelede atılan ilk somut adım olma

¹⁰¹⁹ Kraehenmann, S. (2014). “Foreign Fighters Under International Law”. *Geneva Academy Academy Briefing No. 7*, 3.

¹⁰²⁰ Şen, a.g.m., 2018, 190.

¹⁰²¹ Yalçinkaya, H. (2015). “Birinci Yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2178 Sayılı Kararı ve Yabancı Terörist Savaşçılar”. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler*, 7 (70), 59.

¹⁰²² UN Security Council. (24 September 2014). **Resolution 2178 (2014)**, S/RES/2178 (2014), para. 8.

¹⁰²³ Yalçinkaya, a.g.m., 2015, 59.

özelliği taşımaktadır.¹⁰²⁴ BM Sözleşmesi'nin VII. Bölümü kapsamında oybirliği ile alınan 2178 sayılı karar BM üyesi ülkeler açısından bağlayıcı niteliktedir.¹⁰²⁵ İlgili karara göre yabancı terörist savaşçılara karşı alınacak tedbirler radikalleşmeden terörizme geçişi engelleme, yabancı savaşçılara karşı tedbirler, silahlı çatışmaları bitirme ve çözme ile topluma geri kazandırma aşamalarını gerektirmektedir.¹⁰²⁶ Özellikle El Kaide ve DEAŞ ile bağlantılı YTS'lerle mücadele açısından devletlere çok önemli yükümlülükler getiren karar, YTS'lerle mücadele konusunda son derece önemli referans belge olmasının yanında bazı eksikliklerde barındırmaktadır. Örneğin 2178 sayılı kararda terörün tanımı ve geri dönen savaşçılarla ilgili bir düzenleme yapılmamıştır.¹⁰²⁷

Yabancı terörist savaşçıların çatışmalar sona erdikten sonra ne yapacakları ve motivasyonları konusunda çok fazla çeşitlilik mevcuttur. Uluslararası Terörle Mücadele Merkezi araştırmacıları tarafından Somali, Afganistan ve Bosna örnekleri incelenerek hazırlanan çalışmada, çatışmalardan sonra YTS'lerin 8 farklı seçeneğinin ya da yolunun olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmaya göre YTS'lerin ilk seçeneği savaşta ölmek ya da geri dönmek istedikleri veya örgütlerini eleştirdikleri için kendi örgütleri tarafından öldürülmektir. İkinci seçenek savaştıkları ülkede kalarak normal bir vatandaş ya da ikamet eden olarak huzur içinde yaşamaktır. Üçüncü seçenek savaştıkları ülkede kalarak terörist faaliyetlerde bulunmaktır. Dördüncü seçenek kendi ülkesine ya da bir başka batı ülkesine dönerek uyum sağlamaktır. Beşinci seçenek kendi ülkesine ya da bir başka batı ülkesine dönerek orada terörist faaliyetlerde bulunmaktır. Altıncı seçenek batılı olmayan bir ülkeye giderek savaşıma ve küresel cihada bağlı kalmaya devam etmektir. Yedinci seçenek batılı olmayan bir ülkeye giderek terörist faaliyetlerde bulunmaktır. YTS'lerin savaş bittikten sonra ne yapacağına dair son seçenek batılı olmayan bir ülkeye giderek barışçıl bir şekilde uyum sağlamaktır.¹⁰²⁸

Çatışmalar sona erdikten sonra çatışma bölgesini terk etme seçeneğine yönelen YTS'ler kendi ülkelerine, bir başka batılı ülkeye ya da batılı olmayan ülkelere yönelik bir tehdit oluşturmakta ve bir korku yaymaktadır. Bu korku deneyim kazanmış YTS'lerin

¹⁰²⁴ Şen, a.g.m., 2018, 199.

¹⁰²⁵ Yalçınkaya, a.g.m., 2015, 59.

¹⁰²⁶ Yalçınkaya, a.g.m., 2017, 28; UN Security Council. (24 September 2014). **Resolution 2178 (2014)**, S/RES/2178 (2014), para. 13.

¹⁰²⁷ Yalçınkaya, a.g.m., 2015, 60.

¹⁰²⁸ Bakker, E., Van Zuijdewijn, J., R. (2014). *Returning Western Foreign Fighters: The Case of Afghanistan, Bosnia and Somalia*. The Hague: ICCT Background Note, 10.

kendi ülkelerine ya da bir başka ülkeye döndüklerinde terör eylemleri planlayıp yürütebilecekleri ya da yeni terör hücreleri kurabilecekleri, yeni YTS'leri saflarına çekebilecekleri ya da terör eylemleri için fon yaratabilecekleri ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Bu tehdit genellikle “geri tepme” (blowback) olarak bilinir.¹⁰²⁹

Batılı devletlerin geri dönen YTS'ler konusunda iki farklı yaklaşımı bulunmaktadır. İlki YTS'leri tamamen yasa dışı olarak tanımlayıp, yasal ve idari yaptırımlar uygulamak, tespit edilen YTS'leri pasaportlarına el koymak hatta bir adım daha öteye giderek vatandaşlıktan çıkarmak, dönenleri yargılamaktır. İkinci yaklaşım ise geri dönen YTS'leri rehabilite ederek topluma kazandırmaktır.¹⁰³⁰ Ancak ikinci yaklaşımda cihatçıların radikalleşmesini tersine çevirmenin oldukça zor olması nedeniyle bir sorun teşkil etmektedir.¹⁰³¹ Geri tepme meselesi büyük bir tehdit olarak algılandığı için devletler genellikle YTS'lerin geri dönüşü ve rehabilite edilerek toplum kazandırılmasına gönülsüz yaklaşmaktadır.

2014 yılında hilafet ilan eden DEAŞ'ın lideri Bağdadi sosyal medya aracılığıyla yayınladığı ramazan mesajında, “İslam toprağı olan bölgelere gelmek Müslümanların görevidir. Suriye Suriyelilerin değildir, Irak Iraklıların değildir, buralar Allah'ın topraklarıdır ve tüm Müslümanların buralara gelerek Allah'ın emrine itaat etmeleri zorunludur. Devlet Müslümanların devletidir, toprak da Müslümanların toprağıdır. Her kim İslam devletine hicret etmeye güç yetiriyorsa, hicret etsin. İslam yurduna hicret etmek vaciptir.” İfadelerini kullanmıştır.¹⁰³² Bu çağrı DEAŞ'a yönelik YTS hareketliliğini artıran bir faktör olmuştur. DEAŞ başarılı propaganda çalışmaları ve evrensel bir retorik benimsemesi sonucunda YTS'leri kendisine çekmeyi başararak küresel ölçekte bir numaralı güvenlik sorunu haline gelmiştir.¹⁰³³

BM Uluslararası Terörle Mücadele Ofisi Başkanı Vladimir Voronkov'un 2017 yılındaki beyanına göre Irak ve Suriye'deki çatışmalara katılmak amacıyla 110 ülkeden 40 bin YTS seyahat etmiştir. Evlerine dönen 33 ülkeden en az 5.600 savaşçının birçoğu kendi ülkelerinde saldırı yapmak için eğitilmiş ve donatılmıştır. Diğerlerinden bir kısmı saflarına

¹⁰²⁹ Kraehenmann, a.g.m., 2014, 3.

¹⁰³⁰ Bingöl, O. (2016). “Suriye İç Savaşı'nda Yabancı Savaşçılar”. *Merkez Strateji Enstitüsü Rapor-13*, 16.

¹⁰³¹ Yalçınkaya, a.g.m., 2017, 36.

¹⁰³² İnternet: “Bağdadi'den ‘hicret’ çağrısı”. *Aljazeera Turk*, 1 Temmuz 2014, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bagdadiden-hicret-cagrisi> adresinden 7 Haziran 2019'da alınmıştır.

¹⁰³³ Şen, a.g.m., 2018, 191.

yeni YTS'ler katmayı amaçlamakta ve bir kısmı da terörist ideolojileri reddederek tehdit oluşturmamaktadır.¹⁰³⁴ Uluslararası Radikalleşme ve Siyasi Şiddet Araştırmaları Merkezi tarafından 2018 yılında yapılan bir çalışmada ise 80 ülkeden en az 41.490 vatandaşın Irak ve Suriye'ye DEAŞ saflarına katılmak için gittiği belirtilmiştir. Bu rakamlar 2016 yılında ayda 50'ye düşmüş olsa da 2014 yılında ayda 2 bine kadar yükselmiştir. Bu YTS'lerin 7.366'sının eve döndüğü tespitinde bulunan çalışmaya göre 2018 yılına kadar DEAŞ ve örgütten ilham alan kişiler en az 29 ülkede 4.300'den fazla saldırı gerçekleştirmiştir. DEAŞ'ı tarihteki diğer örgütlerden ayıran temel özellik saflarında yer alan savaşçıların çeşitliliğidir. Bu durum Suriye'de yenilgiye uğrayan DEAŞ bağlantılı YTS'lerin mevcut ve gelecekteki durumlarıyla alakalı kritik bir mesele olmaya devam etmektedir.¹⁰³⁵

Dünyanın birçok bölgesinden DEAŞ saflarına katılan YTS'lerin Suriye İç Savaşı'nda edindikleri tecrübelerle şiddeti diğer coğrafyalara ve geri döndüklerinde kendi ülkelerine yayma ihtimali küresel anlamda tehdit yaratmaktadır. Geri tepme etkisinin ilk göstergesinin Türkiye'de gerçekleştirilen DEAŞ kaynaklı saldırılar olduğu söylenebilir.¹⁰³⁶ Ayrıca 2016 yılında Berlin, Nice, Brüksel, İstanbul ve Paris'te, 2017 yılında İstanbul, Manchester ve Barselona gibi Avrupa metropollerinde¹⁰³⁷ gerçekleştirilen DEAŞ kaynaklı terör eylemleri de DEAŞ şiddetinin YTS'ler aracılığıyla yayılmaya başladığının göstergesidir.¹⁰³⁸ DEAŞ bağlantılı YTS'lerin şiddeti yayma kapasitesi yalnızca Batılı devletleri tehdit etmemektedir. Örneğin 21 Nisan 2019'da Sri Lanka'da üç kilise ve beş yıldızlı üç oteli hedef alan eş zamanlı bombalı saldırılar YTS tehlikesinin tüm dünyayı tehdit ettiğini göstermektedir. Aralarında çocuklarında bulunduğu 320'den fazla kişinin hayatını kaybetmesine neden olan saldırıları üstlenen DEAŞ yayımladığı açıklamada saldırıları düzenleyenlerin DEAŞ savaşçıları olduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁹

¹⁰³⁴ İnternet: Security Council. (28 November 2017). "Greater Cooperation Needed to Tackle Danger Posed by Returning Foreign Fighters, Head of Counter-Terrorism Office Tells Security Council", SC/13097. Web: <https://www.un.org/press/en/2017/sc13097.doc.htm> adresinden 7 Haziran 2019'da alınmıştır.

¹⁰³⁵ Cook, J., Vale, G. (2018). *From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Woman and Minors of Islamic State*. London: International Centre for the Study of Radicalisation, 7-8.

¹⁰³⁶ Yalçınkaya, a.g.m., 2017, 40.

¹⁰³⁷ İnternet: "Avrupa'daki terör saldırılarının kronolojisi", *Deutsche Welle Türkçe*, 17 Ağustos 2017, Web: <https://www.dw.com/tr/avrupadaki-ter%C3%B6r-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n-kronolojisi/a-38945764> adresinden 7 Haziran 2019'da alınmıştır.

¹⁰³⁸ Yalçınkaya, a.g.m., 2017, 40.

¹⁰³⁹ İnternet: "Sri Lanka saldırılarını IŞİD üstlendi", *Deutsche Welle Türkçe*, 23 Nisan 2019, Web: <https://www.dw.com/tr/sri-lanka-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n-i%C5%9Fid-%C3%BCstlendi/a-48447181> adresinden 7 Haziran 2019'da alınmıştır.

DEAŞ bağlantılı YTS'lerin akıbeti konusu DEAŞ'ın Suriye'de toprak kontrolünü tamamen yitirmesi ve Suriye İç Savaşı'ndaki yenilgisinin ilan edilmesiyle daha da önemli bir mesele haline gelmiştir. Başta Batılı devletler olmak üzere tüm dünyanın gözü Suriye'deki YTS'ler ve onların ailelerine çevrilmiştir. DEAŞ'ın toprak ve güç kayıpları sonrası ya da örgütte aradığını bulamama gibi nedenlerle Suriye'den kaçmaya çalışan pek çok kişi SDG tarafından yakalanmıştır. Bunun dışında DEAŞ'ın kontrol ettiği son toprak parçasının ele geçirilmesinin ardından aralarında kadınların ve çocuklarında bulunduğu binlerce DEAŞ'lı SDG'ye teslim olmuştur.¹⁰⁴⁰ Suriye'de SDG kontrolündeki gözaltı merkezlerinde binlerce DEAŞ'lı tutulmaktadır. SDG kontrolündeki kamplar ve DEAŞ'lı yabancı savaşçılarla ilgili değerlendirmelerde bulunan BM Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu Başkanı Paulo Sergio Pinheiro ve komisyon üyeleri Haseke'deki 10 bin kapasiteli Hol Kampı'nda 73 bin kişinin kaldığını, bunların %92'sinin kadın ve çocuk, %15'inin ise yabancı ülke vatandaşı olduğunu söylemiştir. Kampta 11 bin kişinin yabancı ülke vatandaşı olduğunu belirten Pinheiro, bu kişilerin DEAŞ bağlantılı oldukları için ülkeleri tarafından kabul edilmediklerinin altını çizmiştir.¹⁰⁴¹

Kampa yerleştirilen DEAŞ'lı yabancıların büyük çoğunluğu ülkelerine geri dönmek istese de özellikle Batılı ülkeler güvenlik tehdidi olarak gördükleri bu kişilerin ülkelerine geri dönmesi konusunda isteksiz davranmaktadır.¹⁰⁴² ABD Başkanı Trump'ın Avrupa ülkelerine yakaladıkları DEAŞ mensuplarını teslim alıp yargılamaları için yaptığı çağrıya yanıt olarak aralarında İngiltere, Almanya ve Fransa'nın da yer aldığı Avrupalı devletler DEAŞ mensuplarını geri almayacaklarını belirten açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁴³ Örneğin DEAŞ mensuplarının ülkeye geri alınması konusunun uzunca tartışıldığı İngiltere'de soruna çözüm olarak DEAŞ mensuplarının vatandaşlıktan çıkarılmasında karar kılınmıştır.¹⁰⁴⁴ DEAŞ'lı yabancı terörist savaşçıların ve ailelerinin akıbeti belirsizliğini korumaya devam ederken Irak, DEAŞ karşıtı uluslararası koalisyonunda yer alan ülkelere, kişi başına yıllık 2 milyar dolar ödemeleri durumunda DEAŞ'a katılan Avrupa

¹⁰⁴⁰ Cengiz, M., E. (2019). "İŞİD Mensubu Yabancı Tutuklular Neden Ülkelerine Geri Alınmalı?". *Global Political Trends Center*, Policy Brief No. 63, 4.

¹⁰⁴¹ İnternet: "60 binden fazla DEAŞ militanı Hol Kampı'nda", *Dünya Bülteni*, 10 Mayıs 2019, Web: <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/60-binden-fazla-deas-militani-hol-kampi-nda-h442149.html> adresinden 8 Haziran 2019'da alınmıştır.

¹⁰⁴² Cengiz, a.g.m., 2019, 5.

¹⁰⁴³ İnternet: "Avrupa ülkeleri kendi vatandaşları olan İŞİD mensuplarını ve ailelerini geri almıyor", *MEPA News*, 20 Şubat 2019, Web: <https://www.mepanews.com/avrupa-ulkeleri-kendi-vatandaslari-olan-isid-mensuplarini-ve-ailelerini-geri-almiyor-24404h.htm> adresinden 8 Haziran 2019'da alınmıştır.

¹⁰⁴⁴ Cengiz, a.g.m., 2019, 7.

vatandaşlarını yargılayabileceğini açıklamıştır. Bu noktada Irak tarafından yapılacak olası yargılamalarda verilebilecek cezalar arasında idamın da bulunduğunu belirtmekte fayda var.¹⁰⁴⁵ Aralarında savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlemiş YTS'lerinde olduğu DEAŞ mensuplarının muhakkak yargılanması gerektiği konusunda bir şüphe bulunmamaktadır. Ancak bu yargılamaların Suriye ve Irak gibi siyasi olarak istikrarsız ve kurumsal açıdan zayıf olan ülkelerde yapılabilmesi hem zor görünmekte hem de etik açıdan uygun görünmemektedir.¹⁰⁴⁶ DEAŞ'lı YTS ve ailelerinin geleceği ve yargılanması konusundaki sorunlar, özellikle Avrupa ülkelerinin bu kişileri güvenlik tehdidi olarak algılaması ve öncelikle kendi çıkarlarına odaklanmaları nedeniyle kısa vadede çözüme kavuşturulamayacak gibi görünmektedir.

2.5.2. Demokratik Birlik Partisi (PYD)

PYD 17 Ekim 2003 tarihinde PKK 8. Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda Abdullah Öcalan'ın talimatıyla kurulmuştur.¹⁰⁴⁷ 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı'na kadar, Esad rejiminin Adana Mutabakatı (1998) sonrası baskısı nedeniyle Suriye'de ciddi bir varlık gösterememiştir.¹⁰⁴⁸ İç savaşın başlamasıyla ortaya çıkan güç boşluğunu iyi bir şekilde değerlendiren PYD, Suriye-Türkiye sınırı boyunca, Suriye'nin kuzeyinde Rojava (Batı Kürdistan) olarak adlandırdığı bölgede kendi yönetim projesini hayata geçirebilmek için ustaca hareket etmiştir.¹⁰⁴⁹ Kurulduğu tarih göz önünde bulundurulduğunda PYD Suriye-Kürt siyasetinde nispeten yeni olsa da rakiplerine göre çok daha başarılı olmuştur.¹⁰⁵⁰ Bunun en önemli nedenlerinden biri kurulduğu tarihte PKK'nın kendisine bıraktığı demografik, sosyal ve siyasi olarak hazır bulunan zeminde hareket etmiş olmasıdır. PYD, PKK ismini kullanmadan örgütün kadrolarını, militanlarını, ideolojisini ve hedeflerini benimsemiş ve kullanmıştır. PYD, PKK ile olan yakın ilişkisi sayesinde mevcut

¹⁰⁴⁵ İnternet: "Irak'tan Avrupa'ya: Kişi başı 2 milyon dolardan IŞİD'lileri yargılarız", *Timeturk*, 12 Nisan 2019, Web: <https://www.timeturk.com/irak-tan-avrupa-ya-kisi-basi-2-milyon-dolar-verirseniz-isis-lileri-yargilayabiliriz/haber-1071216> adresinden 8 Haziran 2019'da alınmıştır.

¹⁰⁴⁶ Cengiz, a.g.m., 2019, 11.

¹⁰⁴⁷ İçişleri Bakanlığı, (Mayıs 2017). "PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG" *T.C. İçişleri Bakanlığı*, 2.

¹⁰⁴⁸ Çelebi, A. (2019). *Suriye'de PYD/YPG Yapılanması*, Ankara: ORSAM Rapor No: 6, 4.

¹⁰⁴⁹ Khalaf, R. (2016). *Governing Rojava: Layers of Legitimacy in Syria*, London: Chatham House, 5.

¹⁰⁵⁰ Khalaf, a.g.e., 2016, 5.

konumunu güçlendirmek için gerekli olan eğitim imkanlarını, insan gücünü ve silahları elde etmiştir.¹⁰⁵¹

PYD'nin mevcut konumunu güçlendiren bir başka önemli nokta ise Suriye İç Savaşı'nın başladığı tarihlerde Esad rejimi ile olan ilişkilerindeki pragmatist yaklaşımıdır. Rejim muhalifi Kürtler çatışma ortamında zemin kaybederken, Esad rejimiyle ilişkileri iyi tutan PYD ön plana çıkmaya başlamıştır ve bizzat PYD lideri Salih Müslim'in de ifade ettiği gibi rejimle aralarında *de facto* bir antlaşma olduğu görüntüsü oluşmuştur.¹⁰⁵²

2012 yılının yaz aylarında Esad rejimi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölge olan Kuzey Suriye'den kuvvetlerini çekmiş ve ortaya çıkan otorite boşluğu PYD tarafından doldurulmuştur.¹⁰⁵³ PYD'nin silahlı kanadı Halk Koruma Birlikleri (YPG), çekilmenin başlamasıyla 19 Temmuz 2012'de Ayn el-Arab'ı (Kobani), 20 Temmuz'da ise Amude ve Afrin'i ciddi bir çatışma yaşanmadan ele geçirmiştir. Haseke'nin kuzeyindeki Kamışlı civarında da ilerlemeye devam eden YPG, el-Malikiye'yi ve Batı Haseke'de Ras el-Ayn'ı Esad güçleriyle ufak çaplı çatışmalar dışında ciddi bir mücadele yaşamadan kontrol etmiştir.¹⁰⁵⁴ 7 Ocak 2014'de Suriye'nin Kuzeydoğusunda geçici Kürt Özerk Yönetimi ilan edilerek, anayasa, yeni yönetim modeli ve seçim yasası açıklanmıştır. Cezire, Kobani ve Afrin olmak üzere bölge 3 kantona ayrılmıştır.¹⁰⁵⁵ 17 Mart 2016 tarihinde ise örgüt kontrol ettiği 3 bölgede oylama yaparak ülkenin kuzeyinde federasyon ilan ettiğini duyurmuştur.¹⁰⁵⁶

Federasyon ilanıyla PYD, bölgesel açıdan birincil hedefi olan özerklik ilan ettiği 3 kantonu birleştirmeyi ve özerklik iddiasını güçlendirerek birleşik bir bölgesel yapı yaratmayı amaçlamıştır.¹⁰⁵⁷ PYD'nin toprağı algılayış şekli DEAŞ'ın algılayışından oldukça farklı olmuştur. DEAŞ diğer devlet dışı silahlı aktörlerin aksine ucu açık bir jeopolitik model takip ederken PYD toprağı çok daha farklı bir anlam yüklemiştir. Yeni

¹⁰⁵¹ Soner, B., A., Aslan, Ö., Kıyıcı, H. (2017). *PKK'nın Bölgesel Terör Yapılanması*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları: 27, Rapor No: 9, 18.

¹⁰⁵² Acun, C. (2015). "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı", *SETA Perspektif*, Sayı 107, 4.

¹⁰⁵³ Bingöl, O. (2016). "Suriye'de Kürt Hareketi: PYD/YPG'nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği İle İlişkisi ve Türkiye'ye Etkisi", *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor-014, 8.

¹⁰⁵⁴ Acun, C., Öner, H. (2014). "İŞİD-PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Ayn El-Arab (Kobani)", *SETA Perspektif*, Sayı 77, 3.

¹⁰⁵⁵ Bingöl, a.g.m., 2016, 9.

¹⁰⁵⁶ İnternet: PYD'den Federasyon İlanı. *Al Jazeera*, 17 Mart 2016. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pydden-federasyon-ilani> adresinden 22 Ocak 2019'da alınmıştır.

¹⁰⁵⁷ Ergun, a.g.e., 2017, 155.

nesil devlet dışı silahlı aktörlerin bir özelliği olarak PYD kontrol ettiği bölgeyi (toprağı) devlet benzeri faaliyetlerini prova etme fırsatı olarak algılamıştır.¹⁰⁵⁸

PYD'nin kontrol ettiği kantonlar bir çeşit anayasa niteliğinde olan “Toplumsal Sözleşme” ile yönetilmektedir. Kantonların yönetim şekli ise “Demokratik Özerk Yönetim” olarak adlandırılmakta ve kantonlar Demokratik Toplum Hareketi (TEV-DEM) tarafından yönetilmektedir.¹⁰⁵⁹ Demokratik özerk yönetim sistemi aracılığıyla ademi merkeziyetçi bir anlayışla yönetilen bu kantonlarda PYD daha önce Suriye rejimi tarafından yürütülen güvenlik ve kamu hizmetlerinin sağlanmasından kendi ideolojisine uygun şekilde toplumun yeniden yapılandırılmasına kadar birçok işlevi yerine getirmektedir.¹⁰⁶⁰ Her bir kantonun yönetimi Yasama Konseyi, Yürütme Konseyi ve Adalet Komisyonu olmak üzere üçe ayrılmıştır. Yürütme Konseyi'ne bağlı ve her biri bakanlık gibi işleyen 20 komite¹⁰⁶¹ vasıtasıyla kamu hizmetleri sağlanmaktadır. Güvenlik, eğitim, sağlık, gümrük, temizlik işleri, su, istihdam yaratma, yakıt gibi kamu hizmetleri sunan Demokratik Özerk Yönetim'in en göze çarpan hizmeti ise yerel halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Demokratik Özerk Yönetim şeker gibi marketlerde bulunmayan temel gıda maddeleri ve gaz tüpü gibi önemli kalemlerde yaşanan kıtlığa son verirken aynı zamanda yeni eğitim yapıları inşa etmiştir.¹⁰⁶² DEAŞ gibi PYD'de kontrol ettiği bölgelerde güvenlik ve kamu hizmeti sağlama konusunda büyük çaba sarf etmiştir. Güvenlik sağlama noktasında ise PYD/YPG kendisini yerel halkı DEAŞ tehdidinden koruyan bir koruyucu olarak sunmuştur.¹⁰⁶³ PYD kamu hizmeti ve güvenliği sağlayarak hem yerel halkın kendi yönetimine bağlı kalmasını sağlamış hem de halkı takip etmek için bir sistem kurmuştur.¹⁰⁶⁴ Bu işlevler sayesinde halkın desteğini kazanmayı amaçlayan PYD bu sayede yerel anlamda meşruiyetini artırmayı hedeflemiştir.

Tüm bu hizmetleri yerine getirirken ihtiyaç duyduğu finansal kaynaklara erişim açısından PYD, DEAŞ örneğinden çok daha farklı bir noktadadır. DEAŞ'ın aksine PYD'nin finansal kaynakları belirsizliğini korumakta ve finansal yönetiminin ayrıntılarını

¹⁰⁵⁸ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 10.

¹⁰⁵⁹ Acun, C., Keskin, B., (2016). **PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi: PYD-YPG**, Ankara: SETA Yayınları 61, 16.

¹⁰⁶⁰ Khalaf, a.g.e., 2016, 5.

¹⁰⁶¹ Acun, Keskin, a.g.e., 2016, 119.

¹⁰⁶² Khalaf, a.g.e., 2016, 17.

¹⁰⁶³ Ergun, a.g.e., 2017, 155-156.

¹⁰⁶⁴ Khaddour, K. (2017). **How Regional Security Concerns Uniquely Constrain Governance in Northeastern Syria**, Washington: Carnegie Middle East Center, 12.

özetleyen güvenilir bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte grubun fon yaratma mekanizması temel masrafları tahsil etmek için çalışan ve sistematik bir mekanizmayı yaratmayı başarması bakımından etkilidir.¹⁰⁶⁵ PYD'nin finansal sistemi parti iç tüzüğü'nün 6. maddesinde açıklanmıştır. Tüzüğe göre partinin gelirleri destekçi ve üyelerin yıllık ve aylık aidatlarından ve mevsimlik bağış kampanyaları, gönüllü işler, yayınlar ve yatırım projelerinden elde edilen kazançlardan oluşmaktadır.¹⁰⁶⁶ Ancak tıpkı DEAŞ örneğinde olduğu gibi bölge hakimiyetinin genişletilmesi yeni finans kaynaklarına erişimi sağlamıştır.

PYD Fırat Nehri'nin doğusunda kalan tüm alanı ve buna ek olarak Fırat'ın batısında kalan Tel Rıfat, Menbiç ve Tabka şehirlerini elinde tutmaktadır. Suriye'nin enerji ve su deposu olan Tışrin ve Tabka barajlarını PYD'nin hakimiyetinde olan Menbiç ve Tabka şehirleri içerisinde bulunması ve ülkenin en zengin petrol kuyularına sahip bölge olan Deyrizor'un doğusunun PYD'nin kontrolünde olması, PYD'nin bu bölgelerden ekonomik gelir elde etmesini sağlamıştır.¹⁰⁶⁷ Ülkenin en verimli bölgelerini kontrol eden PYD, verimli tarım arazilerinden de gelir elde etmektedir.¹⁰⁶⁸ Kontrolü altındaki nüfusa kamu hizmetlerinin birçoğunu ücret karşılığı sunan grup için su, elektrik, gıda ve sattığı diğer ürünler önemli gelir kaynaklarıdır. Ayrıca, kontrol ettiği bölgelere giriş çıkış yapan insanlardan, sınır ticaretinden, tarım gelirlerinden, otomobil, arsa, işletme gelirlerin ve inşaat ruhsatı gibi kaynaklardan vergi toplayarak gelir elde etmektedir.¹⁰⁶⁹ PYD'nin PKK ile olan bağı göz önünde bulundurulursa örgütün PKK'nın finansal kaynaklarından ve fonlamasından faydalandığı yorumu yapılabilir.¹⁰⁷⁰ PKK'nın uyuşturucu ve insan kaçakçılığı yaptığı pek çok resmi ve devlet dışı kuruluş tarafından rapor edilmiştir. Örgüt hem Türkiye'den Avrupa'ya giden eroin ticaretinin hem de Avrupa'dan Türkiye'ye sentetik sentetik madde ticaretinin merkezinde yer almaktadır. Yapılan hesaplamalara göre PKK uyuşturucu kaçakçılığında yılda 1,5 milyar dolar gelir elde etmektedir. Ayrıca örgütün Avrupa'ya yönelik uyuşturucu kaçakçılığının %70-80'ini kontrol ettiği bildirilmektedir. İnsan kaçakçılığında ise Türkiye üzerinden Avrupa'ya yönelen kaçakçılık ve göç trafiğinin merkezinde yer alan PKK bu faaliyetten yılda ortalama 300 milyon dolar

¹⁰⁶⁵ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 13.

¹⁰⁶⁶ Acun, Keskin, a.g.e., 2016, 43.

¹⁰⁶⁷ Sarı, B. (2019). "Vekillikten Çatışmaya, Çatışmadan Ortaklığa: PKK-Suriye İlişkilerinin Değişen Karakteristiği", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 121.

¹⁰⁶⁸ Keşverlioğlu, A., Oğuz, A., Akca, E., M., Türkcan, M., L., Aydın, S. (2019). *Legitimising Terror: The PYDYPG, Syrian Kurds and the Myth of Representation*, İstanbul: TRT World Research Centre, 9.

¹⁰⁶⁹ Khalaf, a.g.e., 2016, 17.

¹⁰⁷⁰ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 13.

gelir elde etmektedir.¹⁰⁷¹ Bu yasal olmayan finansal kaynakların aynı zamanda PKK'nın Suriye kolu olan PYD'nin de finansal kaynakları arasında sayılması akla yatkındır. DEAŞ'ın Kobani saldırısının ardından ABD liderliğindeki uluslararası koalisyonun DEAŞ ile savaşıyan PYD'ye hava saldırıları ile verdiği destek sayesinde DEAŞ ilerlemesi durdurulmuş ancak ABD'nin PYD'ye yönelik diplomatik, lojistik ve askeri desteği devam etmiş ve etmektedir. Örgüt ABD'den önemli bir finansal kaynak sayılabilecek yüz milyonlarca dolar para yardımı ve önemli miktarda malzeme desteği almış ve almaya devam etmektedir.¹⁰⁷²

DEAŞ'ın yalnızca devletleri değil aynı zamanda uluslararası sistemin dayandığı tüm değerleri baltalamayı amaçlayan vahşeti ve felaket niteliğinin aksine PYD, mevcut sistemin içinde kendisine bir yer edinmeye ve uluslararası anlamda meşruiyet kazanmaya çalışmaktadır.¹⁰⁷³ Suriye'nin kuzeyinde kurmuş olduğu yarı devlet benzeri idari yapının yanı sıra PYD'yi uluslararası alanda asıl görünür kılan, Suriye İç Savaşı'nda yükselen DEAŞ tehdidi olmuştur. Yalnızca bölgesel anlamda değil küresel anlamda da gerçekleştirdiği terör eylemleriyle gündeme damgasını vuran DEAŞ'ın 2014 yılında Kobani'ye yönelik saldırısı PYD'nin uluslararası alanda tanınırlığıyla alakalı bir dönüm noktası olmuştur.

PYD/YPG'nin DEAŞ ile karşı karşıya gelişi ve mücadelesi ele geçirdiği bölgeler üzerindeki kontrolünün ve idari yapısının meşruiyetini sorgulayan uluslararası alandaki iddiaları çürütme ve oluşturduğu demokratik özerk yönetim sistemini sağlama alma eylemi olarak yorumlanabilir.¹⁰⁷⁴ Örgütün bir devlet dışı silahlı aktör olarak etkinliği, DEAŞ'a karşı mücadeleye öncelik vermeye istekli oluşu ve uluslararası aktörlerle iş birliğine açık oluşu PYD'yi sayısız dış aktör için çekici bir ortak haline getirmiştir. Şüphesiz bu ortaklardan en önemlisi ABD olmuştur.¹⁰⁷⁵ ABD DEAŞ'a karşı mücadeleyi öne sürerek PYD/YPG'yi askeri, ekonomik ve diplomatik olarak doğrudan ve dolaylı bir şekilde desteklemiştir. PYD/YPG ise ABD'nin DEAŞ'a karşı mücadelesinde bir nevi kara

¹⁰⁷¹ Sarı, B., Tinas, M. (2018). *İnsanlığa ve Demokrasiye Terör Tehdidi: PKK Örneği*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları 57, Rapor No: 16, 26-27.

¹⁰⁷² Sarı, a.g.m., 2019, 126.

¹⁰⁷³ Ergun, a.g.e., 2017, 157.

¹⁰⁷⁴ Ögür, B., Baykal, Z. (2018). "Understanding 'Foreign Policy' of the PYD/YPG as a Non-State Actor in Syria and Beyond", M. Yeşiltaş, T. Kardaş (Editörler). *Non-State Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy*. Palgrave Macmillan, 49-50.

¹⁰⁷⁵ Ergun, a.g.e., 2017, 157.

kuvvetleri haline gelmiştir.¹⁰⁷⁶ ABD'nin özellikle NATO müttefiki Türkiye'nin tüm itirazlarına rağmen PYD/YPG'ye verdiği ve vermeye devam ettiği bu açık destek eski nesil devlet dışı silahlı aktörlerden farklı olarak bir devlet dışı silahlı aktörün nasıl uluslararası anlamda güvenilir bir ortak olarak kabul edilebileceğinin kanıtlanması açısından önem arz etmektedir.¹⁰⁷⁷

İçeride güvenlik ve kamu hizmeti sağlama yeteneğini meşruiyet kaynağı olarak kullanan PYD uluslararası alanda ise kendisini DEAŞ ile mücadelede güvenilir bir ortak olarak sunarak meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Örgüt aynı zamanda uluslararası alanda yürüttüğü kapsamlı diplomasi ve olumlu imaj yaratma çalışmalarını da meşruiyet kaynağı olarak kullanmıştır.¹⁰⁷⁸ PYD'nin Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile sürdürdüğü ilişki örgüte Brüksel, Stockholm, Paris ve Berlin dahil olmak üzere birçok Avrupa başkentinde temsilcilik ofisi açma fırsatı sunmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu temsilcilikle ev sahibi ülkeler tarafından resmi bir siyasi tanınmaya sahip değiller ve yasal varlıkları hükümet dışı örgüt olarak tescillenerek sınırlandırılmıştır. Yinede bu temsilcilikler doğrudan PYD temsilcileri tarafından yönetilmektedir.¹⁰⁷⁹ PYD ayrıca 2016 yılında Rusya'da da temsilcilik açmıştır.¹⁰⁸⁰ PYD'nin yürüttüğü kapsamlı diplomasi sonucu elde ettiği başarıya verilebilecek başka bir örnekte 2015 yılında Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande'ın PYD'nin kadınlardan oluşan silahlı kanadı YPJ militanlarından iki kadın savaşçıyı başkanlık sarayı olan Elysee Sarayı'na davet etmesidir.¹⁰⁸¹

DEAŞ ile kıyaslandığında PYD'nin iletişim kanalları resmi veya kurumsal görünmemektedir. Sosyal medya kullanımını açısından değerlendirildiğinde PYD'nin küresel bir öğreti ve kapsamlı bir propaganda stratejisinin eksikliği sosyal iletişim alanında etkili olmasını engellediği söylenebilir. İşin aslı örgüt zaten batı medyasında bir sempati yarattığı için buna çok fazla ihtiyaç duymamaktadır.¹⁰⁸² Örgüt demokratik özerk yönetim

¹⁰⁷⁶ Soner, Aslan, Kıyıcı, a.g.e., 2017, 31.

¹⁰⁷⁷ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 17.

¹⁰⁷⁸ Ergun, a.g.e., 2017, 156.

¹⁰⁷⁹ Rashid, B., M. (2018). *The Autonomous Administration in Northern Syria: Questions of Legitimacy and Identity* (Çev. O. Hitto). İstanbul: Omran for Strategic Studies. (Eserin orijinali 2018'de yayımlandı), 4.

¹⁰⁸⁰ İnternet: Suriyeli Kürtler Rusya'da Temsilcilik Açtı. *BBC News Türkçe*, 11 Şubat 2016. Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160211_syria_kurds adresinden 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

¹⁰⁸¹ İnternet: Bradley, M., Parkinson, J. (July, 2015). "America's Marxist Allies Against ISIS". *Wall Street Journal*, Web: <https://www.wsj.com/articles/americas-marxist-allies-against-isis-1437747949> adresinden 25 Ocak 2019'da alınmıştır.

¹⁰⁸² Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 15.

sisteminin kadın hakları, demokrasi, çoğulculuk, çeşitlilik, ekonomik adalet ve hatta çevresel sürdürülebilirliğe bağlı bir devrim olduğunu iddia etmektedir. Bu değer sistemi küresel çapta sol görüşlü insanları ve feministleri cezp etmektedir. Örneğin demokratik özerk yönetim kadınlar için daha fazla alan ve haklar sağlayacak kurumlar ve politikalar yaratmıştır.¹⁰⁸³ Örgütün farklı hedef kitlelerine ulaşmayı amaçlayan söylemi örgüte bir meşruiyet kazandırmaktadır.¹⁰⁸⁴

PYD/YPG, DEAŞ örneğinde olduğu gibi hibrit savaş stratejisi takip ederek geleneksel devlet dışı silahlı aktör tanımının ötesine geçer. Askeri açıdan değerlendirildiğinde, PYD/YPG bugüne kadar konvansiyonel ve gerilla taktiklerini bir arada kullanabilen iyi organize olmuş bir yerel kara kuvveti olarak faaliyet göstermiştir. Örgüt Eylül 2014-Mart 2015 arası tarihlerde Kobani savunması ve 2014 yılının Ağustos ayından DEAŞ tarafından işgal edilen Irak'ın Sincar bölgesinde zulme uğrayan Ezidilerin kurtarılması dahil birçok operasyonda önemli rol oynamıştır. PYD/YPG ayrıca uluslararası koalisyonun DEAŞ'ın kalesi konumundaki Rakka'ya yönelik operasyonunda da kara kuvvetleri olarak görev yapmıştır.¹⁰⁸⁵

13 Temmuz 2014'de PYD tarafından atanan Cezire Kantonu Yasama Meclisi "öz savunma görevi" başlığı taşıyan zorunlu askerlik yasası çıkarmıştır. Yasaya göre öz savunma görevi tüm nüfusun sosyal ve ahlaki görevidir. Bu nedenle bölgede ikamet eden her bir ailenin bu görevi yerine getirmek için bir aile üyesini verme sorumluluğu vardır. Yasa hükümlerinin 18 ila 30 yaş arasındaki tüm erkekler için geçerli olduğu düzenlenmiştir. Ayrıca yasada erkeklerde zorunluluk olsa da kadınlar için böyle bir zorunluluk olmadığı ve kadınların öz savunma görevini yerine getirmek için gönüllü olabilecekleri belirtilmiştir.¹⁰⁸⁶ Bu yasanın kabulü PYD/YPG'nin kendi savunmasını güçlendirmek amacıyla kendi kontrolü altında ulus devlet benzeri düzenli bir ordu kurmaya çalıştığının göstergesidir.¹⁰⁸⁷ YPG sözcüsü Redur Xelil, YPJ'ye bağlı 24 bin kadın savaşçı dahil olmak üzere toplamda 60 bin savaşçıya sahip olduklarını

¹⁰⁸³ Khalaf, a.g.e., 2016, 22.

¹⁰⁸⁴ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 15.

¹⁰⁸⁵ Kayhan Pusane, Ö. (2017). "How to Profile PYD/YPG as an Actor in the Syrian Civil War: Policy Implications for the Region and Beyond", Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal ve A. M. Kurşun (Editörler). *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*. Springer, 76.

¹⁰⁸⁶ KurdWatch. (2015). *Forcible Recruitments and the Deployment of Child Soldiers by the Democratic Union Party in Syria*. Berlin: KurdWatch Report 10, 3-4.

¹⁰⁸⁷ Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M., a.g.e., 2017, 14.

açıklamıştır.¹⁰⁸⁸ Ayrıca YPG bünyesinde özel kuvvetler birimi, terörle mücadele birimi ve istihbarat birimi faaliyet göstermektedir.¹⁰⁸⁹ PYD/YPG, Ekim 2015’de ABD’nin askeri desteğini alarak sahada DEAŞ ile mücadele etmek için kurulmuş olan Suriye Demokratik Güçleri’nin (SDG) içinde karar mekanizmasını elinde tutan güçtür. ABD ve diğer uluslararası koalisyon devletleri tarafından desteklenen SDG Suriye topraklarının dörtte birini kontrol etmektedir.¹⁰⁹⁰

PYD/YPG’nin DEAŞ ile mücadelede oynadığı kilit rol, Suriye’nin kuzeyinde yarattığı yarı devlet benzeri idari yapı ve örgütün uluslararası olarak tanınmasının kapsamı, PYD/YPG’nin diğer devlet dışı silahlı aktör örneklerinden farklı olarak gelişmiş yeni nesil bir devlet dışı silahlı aktör olarak var olduğunu göstermektedir.¹⁰⁹¹ Tüm meşruiyeti kazanma çabalarına rağmen PYD/YPG Suriye’nin kuzeyinde etkinlik kazandığı 2012 yılından beri kontrol ettiği bölgelerde ve bölgesel hedefleri doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetler esnasında önemli ölçüde insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştirmiş ve insanlığa karşı suç teşkil eden eylemlerde bulunmuştur.

PYD/YPG’nin saflarında çocuk asker barındırdığı örgüt ile ilgili en fazla gündeme gelen konulardan biridir. Çocukların korunmasıyla ilgili uluslararası hukukun ilke ve prensipleri ilk olarak 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Ek protokolleri ile 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin bazı hükümleri ile düzenlenmiştir. Çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmasının uluslararası ceza ve insancıl hukuk açılarından yargılanmasının yolunu açan ise 1998 Roma Statüsüdür.¹⁰⁹² Statünün savaş suçlarını düzenleyen 8. maddesinin 2. fıkrasının d bendinin vii. hükmü, 15 yaşından küçük çocukların, ulusal silahlı kuvvetlere çağırılmasını, askere alınmasını veya çatışmalarda aktif olarak kullanılmasını uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kuralların ve teamüllerin ciddi ihlalleri olarak düzenlemiştir.¹⁰⁹³

¹⁰⁸⁸ İnternet: Perry, T. (March, 2017). “Exclusive: Syrian Kurdish YPG Aims to Expand Force to Over 100.000”. *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-ypg-exclusive/exclusive-syrian-kurdish-ypg-aims-to-expand-force-to-over-100000-idUSKBN16R1QS> adresinden 26 Ocak 2019’da alınmıştır.

¹⁰⁸⁹ Kayhan Pause, a.g.e., 2017, 76.

¹⁰⁹⁰ Çelebi, a.g.e., 2019, 22-23.

¹⁰⁹¹ Kayhan Pause, a.g.e., 2017, 77.

¹⁰⁹² Özçelik, S. (2016). “Uluslararası Ceza Mahkemesi, Savaş Suçları ve Çocuk Askerler: Lubanga Davası ve PKK Üzerine Bir Araştırma”. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 18 (3), 100.

¹⁰⁹³ Roma Statüsü, 8 (2) (d) (vii)

İnsan Hakları İzleme Örgütü 2014 yılında ilk defa YPG ve PYD'nin polis gücü olarak faaliyet gösteren Asayiş biriminin Kobani, Cezire ve Afrin kantonlarında erkek ve kız çocuklarını kontrol noktalarına ve üslere yerleştirerek kullandığını raporlamıştır. Raporda, YPG genel komutanlığının Aralık 2013'te 18 yaşın altındaki çocukların YPG'ye katılmasını yasaklayan bir emir çıkarmasına ve YPG sözcüsünün Redur Xelil'in yapılan bu düzenlemenin ihlal edilmediğini bildirmesine rağmen, 2014 yılında Cezire'ye yapılan ziyarette hem YPG'ye hem de Asayiş'e çocuk katılımının devam ettiğinin altı çizilmiştir. Araştırmacılar bir yıl önce YPG'ye katıldığını söyleyen 16 yaşındaki bir erkek çocuk, Aralık 2013'te YPG'ye katılan bir erkek çocuk annesi ve Ocak 2014'te YPG'ye katılan bir erkek çocuğun kardeşi ile görüşme gerçekleştirmiştir. Kamışlı'da bir kadın 13 yaşındaki oğlunun PYD gençlik merkezinde vakit geçirdikten sonra bilgisi olmadan Aralık 2013'te YPG'ye katıldığını söylemiştir. Yine raporda yer alan bilgilere göre Malikiye'de Asayiş kontrol noktalarını koruyan her biri 17 yaşında olan iki kız iki yıldan uzun süredir Asayiş birimi ile çalıştığını belirtmiştir.¹⁰⁹⁴ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün YPG'nin çocuk savaşçı kullandığını tespit eden raporundaki bilgiler, BM Güvenlik Konseyi'nin 30 Ekim 2018 tarihli "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Silahlı Çatışma ve Çocuklar"¹⁰⁹⁵ adlı raporuyla da teyit edilmiştir. Rapor 16 Kasım 2013- 30 Haziran 2018 tarihleri arasında Suriye'deki çatışmalarda tüm taraflarca işlenen çocuklara yönelik ağır ihlallere yer verilmiştir. Rapora göre, raporlama dönemi boyunca 3377 çocuk çatışmanın taraflarınca kullanılmış ve askere alınmış ve bu çocukların 2753'ünün çatışmalarda görevlendirilmiştir. Ayrıca 1026 çocuk silahlı aktör ya da silahlı kuvvet ile ilişkilendirildiğinde henüz 15 yaşından küçüktü. Bu vakaların 415'i SDG, YPG, Asayiş birimi ve Kadın Koruma Birlikleri'ne atfedilmiştir.¹⁰⁹⁶ Ayrıca rapora göre YPG'nin çocuk asker kullanımı 2017 yılı boyunca ve 2018'in ilk çeyreğinde kesin bir şekilde artmıştır.¹⁰⁹⁷ PYD/YPG Suriye İç Savaşı boyunca çocukları askere alarak ve iç savaşta aktif olarak kullanarak açıkça "savaş suçu" işlemiş ve işlemeye devam etmektedir.

Uluslararası İnsancıl Hukuk, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda kendilerinin güvenliği veya zorunlu askeri nedenler dışında sivillerin yerinden edilmesini

¹⁰⁹⁴ Human Rights Watch. (2014). *Maybe We Live and Maybe We Die: Recruitment and Use of Children by Armed Groups in Syria*. United State of America: Human Rights Watch, 27-28.

¹⁰⁹⁵ UN Security Council. (30 October 2018). "*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*", S/2018/969

¹⁰⁹⁶ UN Security Council. (30 October 2018). "*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*", S/2018/969, 4, para. 14-15.

¹⁰⁹⁷ UN Security Council. (30 October 2018). "*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*", S/2018/969, 5, para. 18.

yasaklamaktadır.¹⁰⁹⁸ Roma Statüsü'nün 8. maddesinin 2. fıkrasının d bendinin viii. hükmünde, çatışmadan kaynaklanan nedenlerden dolayı, sivillerin güvenliği veya askeri nedenler gerektirmedikçe sivillerin yer değiştirmesi talimatı verilmesi açıkça savaş suçu olarak düzenlenmiştir.¹⁰⁹⁹

Uluslararası Af Örgütü 2015 yılında yayımladığı raporunda, Demokratik Özerk Yönetim'in sivillerin zorla yerinden edilmesinin keyfi olmadığını, askeri gerekçelerle veya yerel halkın güvenliği ya da korunması için gerekli olduğunu iddia etse de, böyle bir gerekçenin bulunmadığı durumların belgelendiğinin altını çizmiştir.¹¹⁰⁰ BM İnsan Hakları Konseyi Suriye Arap Cumhuriyeti Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu tarafından yayınlanan 10 Mart 2017 tarihli raporda¹¹⁰¹ da YPG tarafından sivillerin zorla yerinden edildiği teyit edilmiştir. Rapor, YPG'nin domine ettiği SDG'nin Tışrin Barajı ve Menbiç'i DEAŞ'ın elinden almak için gerçekleştirdiği operasyonların, bölge sakinlerine köylerini terk etme emri verdiği için kitlesel yer değiştirme dalgası olarak nitelendirildiğini belirtmiştir. Tışrin Baraj'ı bölgesinden en az 3 bin kişi yerinden edilirken binlerce kişi de Menbiç'ten uzaklaştırılmıştır.¹¹⁰² Raporda verilen bir başka örneğe göre, SDG 6 Kasım 2016'da Rakka'nın bir köyünü DEAŞ'ın elinden almak için başlatmış ve yerel halka bölgeyi terk etmeleri emri vermiştir. Ayrıca ayrılmamaları durumunda cezalandırılacaklarını söyleyerek tehdit etmiştir. Raporda köyden ayrılan ailelerin zor şartlar altında yaşamlarını sürdürdüklerinin altı çizilmiştir.¹¹⁰³ SDG/YPG tarafından göçe zorlanan sivil halkın evlerinde bıraktığı kişisel eşyalarının yağmalanması korkusu olduğu da raporda belirtilmiştir. Bir tanık SDG güçleri tarafından köyü yakınlarındaki birkaç evin nasıl yakıldığını ve yakacak olarak kullanılması için zeytin ağaçlarının nasıl kesildiğini aktarmıştır. Köyüne gizlice giren başka tanıklarda SDG'nin mülklerini yağmaladığını

¹⁰⁹⁸ Amnesty International. (2015). *We Had Nowhere Else to Go: Forced Displacement and Demolitions in Northern Syria*. London: Amnesty International, 31.

¹⁰⁹⁹ Roma Statüsü, 8 (2) (d) (viii)

¹¹⁰⁰ Amnesty International. (2015). *We Had Nowhere Else to Go: Forced Displacement and Demolitions in Northern Syria*. London: Amnesty International, 32.

¹¹⁰¹ UN Human Rights Council. (10 March 2017). "*Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic, 21 July 2016- 28 February 2017: Conference room paper of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*", A/HRC/34/CRP.3

¹¹⁰² UN Human Rights Council. (10 March 2017). "*Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic, 21 July 2016- 28 February 2017: Conference room paper of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*", A/HRC/34/CRP.3, 19, para. 87.

¹¹⁰³ UN Human Rights Council. (10 March 2017). "*Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic, 21 July 2016- 28 February 2017: Conference room paper of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*", A/HRC/34/CRP.3, 20, para. 92.

aktarmıştır.¹¹⁰⁴ PYD/YPG ele geçirdiği bölgelerde sivil halkı zorla yerinden ederek ve Roma Statüsü'nün 8. maddesinin 2. fıkrasının d bendinin v. hükmüne göre saldırı sonucu ele geçirmiş olsa da, bir kenti ya da yeri talan ederek¹¹⁰⁵ insancıl hukuku ihlal etmiş ve savaş suçu işlemiştir.

Roma Statüsü'nün 7. maddesi insanlığa karşı suçları düzenlemektedir. Statü'ye göre herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli insanlığa karşı suç teşkil etmektedir.¹¹⁰⁶

BM İnsan Hakları Konseyi'nin Mart 2017 tarihli raporunda verilen sayısız örneğin de göstermiş olduğu gibi, PYD/YPG ele geçirdiği bölgelerde yaşayan sivilleri zorla yerinden ederek ve zor şartlarda yaşamaya mahkum ederek insanlığa karşı suç işlemiştir. Yine statünün 7. maddesinin 1. fıkrasının a bendinde öldürme eyleminin; e bendinde, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahkum bırakma eyleminin, insanlığa karşı suç teşkil ettiği düzenlenmiştir.¹¹⁰⁷ Ekim 2018 tarihli BM Güvenlik Konseyi raporunda, 293 çocuğun diğer silahlı gruplar ve silahlı kuvvetlerle ilişkisi olduğu gerekçesi ile özgürlüğünden yoksun bırakıldığı tespit edilmiştir. Bu vakaların 94'ü SDG çatısı altında faaliyet gösteren Kürt gruplara atfedilmiştir.¹¹⁰⁸ Yine çatışmalarda karşı taraf ile bağlantısı olduğu iddia edilen çocuklar kontrol noktalarında ve ev baskınlarında tutuklanmış ya da askeri operasyonlar sırasında yakalanmıştır. Örneğin, Haziran 2018'e kadar DEAŞ ile bağlantısı olduğu gerekçesi ile 80 erkek çocuk PYD/YPG tarafından alıkonulmuştur.¹¹⁰⁹ SDG/YPG'nin 2017 yılının ikinci yarısında DEAŞ'ın elinde tuttuğu bölgelere askeri ilerlemeleri bağlamında, Suriye'nin kuzeydoğusunda Kürt aktörler tarafından 116 yabancı kökenli çocuk DEAŞ savaşçılarıyla aile bağları olduğu şüphesi ile özgürlüğünden yoksun bırakılmıştır. Haziran 2018'e gelindiğinde YPG/PYD kontrol ettiği alanlarda en az 1175 çocuk ve 435 kadını

¹¹⁰⁴ UN Human Rights Council. (10 March 2017). “*Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic, 21 July 2016- 28 February 2017: Conference room paper of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*”, A/HRC/34/CRP.3, 20, para. 89.

¹¹⁰⁵ Roma Statüsü, 8 (2) (d) (v).

¹¹⁰⁶ Roma Statüsü, 7 (1) (d).

¹¹⁰⁷ Roma Statüsü, 7 (1) (e).

¹¹⁰⁸ UN Security Council. (30 October 2018). “*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*”, S/2018/969, 6, 22.

¹¹⁰⁹ UN Security Council. (30 October 2018). “*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*”, S/2018/969, 7, para. 23.

özgürlüğünden yoksun bırakmıştır.¹¹¹⁰ Raporda, raporlama dönemi boyunca 3891 çocuğun öldürüldüğü ve 3448 çocuğun sakat bırakıldığı tespit edilmiştir. Bunların 43'ü YPG/YPJ'ye atfedilmiştir.¹¹¹¹ Ayrıca 693 çocuk kaçırma vakasının 30'u YPG/YPJ'ye atfedilmiştir.¹¹¹² Bu eylemleri gerçekleştirerek insanlığa karşı suç işleyen YPG ayrıca uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma esnasında çocuk ölümlerine sebebiyet vererek savaş suçu işlemiştir.

Uluslararası İnsan Hakları İzleme Örgütü, Uluslararası Af Örgütü ve BM İnsan Hakları Konseyi tarafından hazırlanan raporlar da, PYD/YPG'nin iç savaş boyunca savaş suçu ve insanlığa karşı suç teşkil edecek eylemler gerçekleştirerek insancıl hukuku ihlal ettiği tespit edilmiştir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallara riayet etmekte yükümlü olan PYD/YPG'nin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu gündeme gelecektir.

PYD/YPG mensupları tarafından gerçekleştirilen insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle PYD/YPG'nin doğrudan sorumlu tutulması birçok açıdan avantaj sağlayabilir. Örneğin PYD/YPG'nin doğrudan sorumluluğu söz konusu olursa, örgütün mal varlıklarına el konulabilir. Mensuplarını suç işlemeye teşvik eden ya da işledikleri suçları görmezden gelen PYD/YPG'nin doğrudan sorumluluğu söz konusu olursa, örgüt insancıl hukuk ihlallerinin önüne geçilmesinde etkin bir şekilde faaliyet gösterebilir. PYD/YPG ya da DEAŞ'ın doğrudan sorumluluğunun tesis edilmesi uluslararası hukukun daha iyi uygulanmasını sağlayabilir. Günümüz uluslararası hukuk sisteminde devlet dışı silahlı aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumluluğunu düzenleyen bir mekanizma bulunmamaktadır. Ancak bu modelin avantajları ve PYD/YPG ve DEAŞ'ın yıllarca gerçekleştirdiği insancıl hukuk ihlalleri göz önüne alındığında, iç savaş sonrası adaletin sağlanması açısından, bu aktörlerin doğrudan sorumluluğunu tesis edecek bir mekanizmanın oluşturulması çalışmalarına devam edilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Tıpkı DEAŞ mensuplarının olduğu gibi PYD/YPG mensuplarının da gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle bireysel cezai sorumluluğu gündeme

---

¹¹¹⁰ UN Security Council. (30 October 2018). “*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*”, S/2018/969, 7, para. 24.

¹¹¹¹ UN Security Council. (30 October 2018). “*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*”, S/2018/969, 7, para. 25.

¹¹¹² UN Security Council. (30 October 2018). “*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*”, S/2018/969, 11, 42.

gelecektir. Örgüt her ne kadar uluslararası alanda meşruiyet sağlamayı amaçlasa da, saflarında yer alan bireyler tarafından çok sayıda insancıl hukuk ihlali gerçekleştirilmiştir. Bu ihlallerin failleri DEAŞ örneğinde incelendiği üzere dört farklı şekilde adalet önüne çıkarılabilir. PYD/YPG mensuplarının insancıl hukuk ihlallerinin soruşturulması ve cezalandırılması için UCM'nin BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmesi seçeneğinin, PYD/YPG'nin ABD'nin kara kuvvetleri olarak faaliyet gösterdiği gerçeği ve ABD'nin BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olduğu göz önünde bulundurulursa, en iyi seçenek olmadığı söylenebilir. Ad hoc nitelikte bir mahkemenin kurulması seçeneği de, UCM'nin yetkilendirilmesi seçeneğinde olduğu gibi bazı siyasi engelleri barındırmaktadır. İç Savaşın sona ermesiyle birlikte insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştiren PYD/YPG mensuplarının ulusal mahkemelerde yargılanması seçeneği ise, Saddam Hüseyin'in Irak Yüksek Ceza Mahkemesi önünde yargılanması ve idama mahkum edilmesi olayında olduğu gibi adil olmayan bir yargılamanın gerçekleşmesi riskini taşımaktadır.¹¹¹³ Hem hükümet hem de devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlallerinin soruşturulması ve faillerin cezalandırılarak adaletin sağlanması için en uygun seçeneğin Sierra Leone'de olduğu gibi Suriye için özel bir mahkemenin kurulması olduğu söylenebilir. Yerel hakimler ve uluslararası savcıların görev yapacağı Suriye için kurulacak hibrit bir mahkeme, yerel dengeleri ve hassasiyetleri de göz önünde bulunduracaktır. Savaş suçu ve insanlığa karşı suç mağdurlarının adaletin yerine getirildiği konusunda şüphe duymaması, yargılamaların daha kısa sürede ve daha az maliyetlerle gerçekleştirilmesi ve faillerin cezalandırılması kadar önemlidir.

---

¹¹¹³ Taşdemir, Tezcan, a.g.m., 2013, 31.

SONUÇ

Uluslararası hukuktan doğan hak ve yükümlülüklerin doğrudan muhatabı devletlerdir. Ancak günümüzde devlet dışı aktörler sahip oldukları ekonomik, mali ve kurumsal güçleri sayesinde çok önemli bir konuma yer almaktadır. Bu aktörlerin hak ve yükümlülüklerin muhatabı olup olmayacağı konusunda yaşanan belirsizlik ise yasal sorumluluğunun doğup doğamayacağı konusunda da bir belirsizliğe sebep olmaktadır. Bu sorunun temeli uluslararası hukuk sisteminin büyük ölçüde devlet merkezli olmasıdır.

Devlet dışı aktörler başlığı altında yer alan devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası alanda hak ve yükümlülüklerin muhatabı olup olmadığı ve bunun sonucunda da sorumluluğunun doğup doğmayacağı konusundaki belirsizlik özellikle insancıl hukuk açısından çok ciddi sorunları ortaya çıkarmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın yapısında meydana gelen değişiklikler ile devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan müdahil olduğu uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların sayısının ciddi oranda artması uluslararası hukukta ve özellikle insancıl hukukta devlet dışı silahlı aktörler sorununu çok daha önemli bir hale getirmiştir. Savaşın değişen yapısı, aynı zamanda uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların da Uluslararası İnsancıl Hukuk'un kapsamına dahil edilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların uluslararası bir belgede yer alan ilk hukuksal düzenlemesi 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nde ortak hüküm olan 3. maddedir. İkinci önemli düzenleme 1954 tarihli "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair La Haya Sözleşmesi"dir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların düzenlendiği üçüncü önemli belge ise 8 Haziran 1977 tarihli "Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına Dair 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol II"dir.

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen bu kuralların devlet dışı silahlı aktörler üzerinde bağlayıcı olduğu ve devlet dışı silahlı aktörlerin bu kurallara uymak zorunda olduğu konusunda bir şüphe bulunmamaktadır. Ancak bu kuralları düzenleyen antlaşmalara yalnızca devletler taraf olabilmektedir. Devlet dışı silahlı aktörlerin tarafı olmadıkları antlaşma hükümleriyle nasıl bağlı olacağı konusu belirsizdir. Bu belirsizlik beraberinde ciddi sorunları da getirmektedir. Devlet dışı silahlı aktörler uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların bir tarafıdır ve bu çatışmalar esnasında

en az devletler kadar insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştirmektedir. Vahim sonuçlar doğuran bu ihlallerin önüne geçebilmek, devlet dışı silahlı aktörleri antlaşma hükümlerini uygulamakla mükellef kılmak için bu aktörlerin ilgili antlaşmalarla bağlı oluşunun yasal dayanağı belirlenmelidir.

Devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallarla bağlı oluşunun yasal dayanağını açıklamayı hedefleyen 5 temel teori bulunmaktadır. Bunlar; genel ilkelerin bağlayıcı niteliği teorisi, uluslararası teamül hukukunun bağlayıcı niteliği teorisi, üçüncü taraflar üzerinde antlaşmaların bağlayıcı niteliği teorisi, de facto hükümet fonksiyonlarının yerine getirilmesi sayesinde antlaşmaların bağlayıcı niteliği teorisi ve yasama yetkisi ilkesi sayesinde antlaşmaların bağlayıcı niteliği teorisidir. Bu teorilerin devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallarla bağlı oluşunu yasal bir zemine oturtabildiği söylenemez. Teorilerin her biri ya uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallar ya da devlet dışı silahlı aktörler açısından sınırlıdır. Yasama yetkisi ilkesi sayesinde antlaşmaların bağlayıcı niteliği teorisi diğerleri arasında en fazla destek gören ve diğerlerine oranla daha başarılı olan teori olsa da, yine de tam manasıyla konuya açıklık getirmede yetersizdir. Yine de bu teoriler konuyla alakalı ilerleyen dönemde yapılacak çalışmalar için temel teşkil etmesi bakımından önemlidir. Devlet dışı silahlı aktörlerin uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen kurallarla nasıl bağlı olduğu, bu aktörlere uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluk yüklenebilmesi bakımından açıklığa kavuşturulması gereken önemli bir konudur.

Uluslararası hukukun devlet merkezli yapısının bir sonucu olarak uluslararası hukukun bir aktörü olarak kabul edilmeyen devlet dışı silahlı aktörlerin, gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusu devletlerin sorumluluğu konusu gibi detaylı bir şekilde düzenlenmemiştir. Uygulamada bu aktörler insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle ya bireysel cezai sorumluluk mekanizmasının işletilmesi vasıtasıyla sorumlu tutulabilir ya da gerçekleştirdikleri ihlallerin devletlere atfedilmesi vasıtasıyla devletin sorumluluğu doğabilir. Bununla birlikte son dönemde devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlallerinin doğrudan bu aktörlere atfedilmesini sağlayacak bir sorumluluk rejiminin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Günümüzde devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan

sorumluluğunu düzenleyen herhangi bir mekanizma ve bu konuyla ilgili uygulamada herhangi bir örnek bulunmamaktadır. Yani uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğunu düzenleyen devletlere has bir sorumluluk rejimi mevcutken aynı durum devlet dışı silahlı aktörler için geçerli değildir. Bu durum ise insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştiren devlet dışı silahlı aktörlerin bu ihlaller neticesinde yargılanması konusunda bir zafiyeti ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde yaşanan silahlı çatışmaların süresi ve şiddeti göz önüne alındığında uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara taraf teşkil eden devlet dışı silahlı aktörlerin doğrudan sorumluluğu konusu daha da önemli bir hal almaktadır. Ancak uluslararası hukukun devlet merkezli yapısı göz önüne alındığında bu konu ile ilgili yasal bir düzenlemenin yapılması kısa vadede pek mümkün görünmemektedir.

Devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle devletlerin sorumluluğu bağlamında 2001 tarihli “Uluslararası Nitelikteki Kusurlu Fiillere İlişkin Devlet Sorumluluğu” metninin 8. maddesine göre devletin talimatı, yönlendirmesi ya da kontrolü altında işlenen eylemler devlete izafe edilebilir. Buna ek olarak önemli yargı kararları etkin denetim, bütünsel denetim ve onaylama ölçütü gibi ölçütler belirleyerek hangi şartlar altında devlet dışı silahlı aktörlerin eylemlerinin devlete atfedileceğini düzenlemiştir. Ancak bu ölçütleri referans alarak bir devlet dışı silahlı aktörün gerçekleştirdiği insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle bir devleti sorumlu tutmak, pek mümkün görünmemektedir. Bu ölçütler tarafından belirlenen son derece katı kıstasların yerine getirilmesi, bunun tespit edilmesi ve uluslararası hukukun hem düzenleyici hem uygulayıcı aktörü olan devletlerin sorumluluğunun gündeme gelmesi ancak bu kıstasların yeniden düzenlenmesiyle mümkün olabilir. Bu düzenleme ise Suriye örneğinde olduğu gibi vekiller aracılığıyla yürütülen büyük güçlerin çıkar mücadelelerini sürdürdüğü çatışmalar devam ettiği sürece gerçekleştirilemez. Devletler açıkça bu düzenlemeye rıza göstermez.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra savaş suçu işleyen bireylerin yargılanması ile ilgili önemli adımlar atılmıştır. Ancak bireysel cezai sorumluluğun uygulanabilmesi açısından asıl önemli rolü II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri ile soğuk savaş sonrası kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri oynamıştır. *Ad hoc* nitelikteki bu mahkemeler bireysel cezai sorumluluğun uygulanması açısından çok önemli yargı kararlarına imza atmışlardır. 1998 yılında kabul edilen Roma Statüsü’nde bireysel cezai sorumluluk ilkesi *ad hoc*

nitelikteki mahkeme statülerinde olduğundan daha detaylı bir şekilde düzenlemiştir. Statüye göre savaş suçu, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve saldırı suçları ilk daimi nitelikteki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisine girmektedir. Böylece uluslararası ya da uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda savaş suçu işleyen bireylerin cezai sorumluluğunun doğacağı daimi nitelikteki bir mahkeme statüsü ile teyit edilmiştir. Görüldüğü üzere hem *ad hoc* nitelikte hem de daimi nitelikte mahkemelerin statülerinde bireysel cezai sorumluluk ilkesi yer almaktadır. Yine de mahkeme statüleri dışında bireysel cezai sorumluluk ilkesini düzenleyen bir antlaşma mevcut değildir. Bununla birlikte günümüzde bireysel cezai sorumluluk modeli uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumlu tutulabilmesini –bu aktörlerin saflarında yer alan bireyler bağlamında- sağlayan işletilebilir en etkin modeldir.

Suriye İç Savaşı devlet dışı silahlı aktörlerin önemini bir kez daha kanıtlamıştır. Suriye'de halkı ayaklanmaya sürükleyen sosyoekonomik, siyasi ve toplumsal problemler tarihsel süreç içinde otokratik rejimler tarafından gerçekleştirilen uygulamalarla olgunlaşmıştır. Ortadoğu coğrafyasında otokratik rejimler karşısında dengeleri değiştiren Arap Baharı'nın etkisiyle 2011 yılının mart ayında Suriye'de başlayan barışçıl gösteriler kısa zamanda iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş Suriye halkına çok ciddi zararlar vermiştir. Yüz binlerce insan iç savaş nedeniyle hayatını kaybederken milyonlarca insan ülkesini terk etmek zorunda kalmış ya da ülke içinde yerinden edilmiştir. Bu vahim sonuçların en önemli nedenlerinden biri iç savaşta çok sayıda devlet dışı silahlı aktörün faaliyet göstermesi ve bu aktörlerin insancıl hukuk ihlallerinin önüne geçilememesidir.

Suriye İç Savaşı'nda faaliyet gösteren DEAŞ ve PYD, kendisinden önce gelen etnik milliyetçi ya da radikal devlet dışı silahlı aktörlerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Bu aktörler toprağa bakış açıları, hakimiyet kurdukları bölgelerde yürüttükleri sosyal ve siyasi faaliyetler, kullandıkları askeri strateji ve taktikler ve bölgesel ve uluslararası alanda diğer aktörlerle kurdukları bağlantılarla devlet dışı silahlı aktör tanımının sınırlarını aşmıştır. Bu yeni nesil devlet dışı silahlı aktörler devlet ile devlet dışı silahlı aktör arasındaki çizgiyi bulanıklaştırarak, devletlerle rekabet halinde olan alternatif yönetim sistemleri oluşturmuştur. Bu aktörleri kendilerini seleflerinden ayıran temel özellikleri analiz ederek kavramsal bir çerçeveye oturtmak, temsil ettikleri yeni nesil devlet dışı silahlı aktörleri anlamamızı sağlayacaktır.

2014 yılında sözde İslam Devleti'ni ilan eden DEAŞ gücünün zirvesine ulaşmıştır. Bir terör örgütü ya da ayaklanmacı örgütten çok daha fazlası olan DEAŞ Ortadoğu'nun içinde ya da dışında yer alan pek çok ulus devletten çok daha geniş sınırlara ulaşmıştır. Herhangi bir jeopolitik sınırlandırma tanımayan DEAŞ dünyanın dört bir yanına yayılmak amacıyla cihat ilan etmiş ve dünyanın dört bir yanından Müslümanları da kendi kontrolü altındaki topraklara davet etmiştir. Farklı medya araçlarını eş zamanlı olarak kullanan DEAŞ, etkin iletişim stratejisiyle dünyanın herhangi bir yerindeki hedef kitlesine ulaşmış ve çok sayıda yabancı terörist savaşçıyı saflarına katmıştır. Avrupa ülkelerinin de aralarında bulunduğu dünya genelinde birçok ülkeden DEAŞ saflarında savaşmak için gelen YTS'ler küresel anlamda ciddi bir tehdit yaratmaktadır. Bu savaşçılar çatışmalarda edindikleri tecrübelerle ve cihatçı ideolojileriyle ülkelere ya da başka bir ülkeye DEAŞ terörünü yayma kapasitesine sahiptir. Bu durum özellikle 2014 yılından itibaren dünyanın önemli metropollerinde gerçekleştirilen ve binlerce kişinin hayatını kaybetmesine sebep olan DEAŞ bağlantılı terör saldırılarıyla çoğu kez teyit edilmiştir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi 24 Eylül 2014 yılında 2178 sayılı kararı alarak YTS'lerle mücadele konusunda ilk somut adımı atmıştır. YTS'lerle mücadele ederken küresel anlamda işbirliğinin önemine vurgu yapan karar devletlere önemli yükümlülükler getirmiştir. Ancak ilgili kararda geri dönen YTS'lerle ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. DEAŞ bağlantılı YTS'lerin geri döndüklerinde kendi ülkelerinde terör eylemleri gerçekleştirme ihtimali, DEAŞ'ın Suriye'de toprak kontrolünü kaybetmesinden sonra SDG tarafından yakalanan ya da SDG'ye teslim olan DEAŞ mensuplarının akıbetinin belirsiz olmasının da en temel sebebidir. Avrupa ülkeleri de dahil birçok ülke vatandaşı YTS'ler ve aileleri SDG kontrolündeki kamplarda yaşamaktadır. Özellikle Avrupa ülkeleri DEAŞ mensubu vatandaşlarını güvenlik sorunu olarak görmekte ve ülkelere almak istememektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu DEAŞ'lılar arasında insanlığa karşı suçlara ve savaş suçlarına karışmış YTS'ler de mevcuttur. Karıştıkları bu suçlar nedeniyle bireysel cezai sorumlulukları doğan bu YTS'lerin yargılanması gerekmektedir. DEAŞ'lıların yargılanmasıyla alakalı son çıkış Irak'tan gelmiştir. Ancak yargılama sürecini bir nevi ticari faaliyet olarak gören ve gelir kaynağına çeviren Irak'ın DEAŞ mensuplarını yargılaması, yargılamaların ne derecede adil ve etik olacağı gibi soruları gündeme getirmektedir. Bu konunun uluslararası gündemi uzunca bir süre meşgul edeceğini öngörmek zor değildir. Ancak hem bölgesel istikrarın sağlanması hem de adaletin yerine getirildiğinden emin olmak açısından YTS'lerin vatandaşı oldukları ülkelere geri alınması ve yargılanması uygun görünmektedir.

DEAŞ'ın kontrol ettiği alanlarda sosyal ve siyasi faaliyetleri ve yönetişime katkıları çoğu zaman bir devletten farklı olmamıştır. Ancak bunu gerçekleştirirken hakimiyeti altındaki halka uymak zorunda oldukları ve halkı temel hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakan kurallar koymuş ve bu kurallara uymayanları çok şiddetli bir şekilde cezalandırmıştır. Hakimiyeti boyunca sivillere yönelik gerçekleştirdiği sistematik ve yaygın saldırılarla DEAŞ defalarca insanlığa karşı suç işlemiştir. Bunun yanında uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma esnasında sivillere ve savaş dışı kalmış kişilere karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen DEAŞ ciddi boyutlarda savaş suçu işlemiştir. DEAŞ'ın Ezidi nüfusa yönelik soykırım suçu işlediği de BM İnsan Hakları Konseyi tarafından raporlanmıştır.

2003 yılında PKK'nın Suriye kolu olarak kurulan PYD, Suriye İç Savaşı başladıktan sonra ortaya çıkan güç boşluğunu çok iyi değerlendirmiştir. Kontrol ettiği bölgelerde 2016 yılında federasyon ilan eden PYD, devlet benzeri faaliyetler gerçekleştirmiştir. PYD özerklik iddiasını güçlendirmek amacıyla hem yerel düzeyde hem de uluslararası düzeyde meşruiyet kazanmak için çaba göstermiştir. Özellikle DEAŞ ile mücadelesini hem içeride hem dışarıda meşruiyet aracı olarak kullanan PYD, bir devlet dışı silahlı aktör olarak nasıl uluslararası alanda güvenilir bir ortak olunabileceğini göstermiştir. Tüm meşruiyet kazanma çabalarına rağmen PYD/YPG Suriye'nin kuzeyinde etkinlik kazandığı 2012 yılından beri kontrol ettiği bölgelerde ve bölgesel hedefleri doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetler esnasında önemli ölçüde insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştirmiş ve insanlığa karşı suç teşkil eden eylemlerde bulunmuştur.

İç savaş sona erdiğinde hem DEAŞ hem de PYD'nin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumlulukları gündeme gelecektir. Devlet dışı silahlı aktörlerin gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle doğrudan sorumlu tutulmasını sağlayabilecek işletilebilir bir mekanizma ve uygulamada bir örnek bulunmamaktadır. Bu aktörlerin insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumlu tutulabilmesi, mensuplarının işledikleri suçlar nedeniyle cezalandırılmasını öngören bireysel cezai sorumluluk modeliyle mümkün olabilir. DEAŞ ve PYD mensupları dört farklı şekilde adalet önüne çıkarılabilir. Öncelikle Suriye UCM'ye taraf olmasa da, BM Güvenlik Konseyi Roma Statüsü 13. maddesi uyarınca, barış ve güvenliğin sağlanması kapsamında UCM'yi iç savaşta işlenen insancıl hukuk ihlallerini soruşturması ve cezalandırması için yetkili kılabilir. Bireysel cezai sorumluluğun gelişiminde kilit bir öneme sahip olan ve BM

Güvenlik Konseyi kararıyla kurulan Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi Suriye için de ad hoc nitelikte bir mahkemenin kurulması, uluslararası suçları işleyen DEAŞ ve PYD mensubu faillerin yargılanması için ikinci seçenek olabilir. Bu iki seçenekte BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında bir mutabakat gereklidir. Daimi üyeler arasında Suriye İç Savaşı konusundaki fikir ayrılıkları ve çıkar çatışmaları göz önünde bulundurulursa ilk iki seçeneğin uygulamaya geçirilebilmesinin önünde siyasi engellerin olduğu söylenebilir. İç savaş sona erdikten sonra insancıl hukuku ihlal eden DEAŞ ve PYD mensuplarının Suriye ulusal mahkemeleri tarafından yargılanması üçüncü seçenek olabilir. Ancak Suriye ulusal mahkemelerinin adil yargılamalar yapıp yapamayacağı konusunda da şüpheler ortaya çıkabilir. Son seçenek Sierra Leone örneğinde olduğu gibi hem ulusal hakimlerin hem de uluslararası yargıçların görev yapacağı Suriye için özel bir mahkemenin kurulması olabilir. Hibrit (karma) mahkeme olarak nitelendirilen bu mahkeme BM ve Sierra Leone arasında yapılan bir anlaşmayla kurulmuştur. Aynı şekilde Suriye İç Savaşı sona erdikten sonra özellikle DEAŞ ve PYD olmak üzere iç savaşta savaş suçu ve insanlığa karşı suç işleyen faillerin yargılanması için hibrit bir mahkeme kurulabilir.

Çalışmada DEAŞ'ın en güçlü olduğu 2014–2016 yılları arasındaki faaliyetlerine odaklanılmıştır. DEAŞ saha da yenilmiş olsa da kurmuş olduğu yönetim sistemi, askeri kapasitesi, propaganda araçları ve kendi kendine yeten ekonomisiyle gelişmiş bir yeni nesil silahlı aktör olarak kendisinden sonrası için önemli bir örnektir. Benzer şekilde PYD'nin terör örgütüyle olan bağına rağmen tüm dünyaya kendisini demokrasi ve özgürlük savunucusu olarak pazarlama şekli ders niteliğindedir. Bu devlet merkezli uluslararası hukuk sistemine baş kaldıran iki devlet dışı silahlı aktörün gerçekleştirdikleri insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle sorumluluğu konusu ise yetersizliğini korumaktadır. Mevcut şartlar altında en uygun sorumluluk modeli bireysel cezai sorumluluk modelidir. Ancak devlet dışı silahlı aktörleri merkezine alan yeni ve çok daha etkin bir sorumluluk modeline ihtiyaç vardır. Bu sorumluluk modeli devlet dışı silahlı aktörleri insancıl hukuk kurallarına riayet etmeye yönlendirmeli ve gerçekleştirdikleri ihlaller nedeniyle devlet dışı silahlı aktörlerin cezalandırılacağı konusunda ne devlet dışı silahlı aktörler nezdinde ne de uluslararası hukuk sistemi nezdinde bir şüphe bırakmamalıdır.

KAYNAKLAR

- 1954 tarihli Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlıkların Korunması için Lahey Sözleşmesi, m.19, <http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Lahey-Sozlesmesi-UNESCO%2C-1954.pdf> adresinden 20 Temmuz 2016'da alınmıştır.
- Abu-İsmail, K., Abdel-Gadir A. ve El- Laithy H. (2011). "Poverty and Inequality in Syria (1997-2007)", *United Nations Development Programme Arab Development Challenges Report*.
- Acar, H. (2013). "Suriye Halkının Beşar Esad'a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmecî Bakış", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(37), 117–144.
- Acer, Y. (2005). "Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu Kavramının Temel Unsurları: Tanım Çalışmaları ve Yansımalar", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 1(3).
- Acun, C. (2014). "Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)". *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Perspektif*, 53.
- Acun, C. (2015). "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı", *SETA Perspektif*, Sayı 107.
- Acun, C., Keskin, B. (2017). *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG* (2. baskı). Ankara: SETA Yayınları.
- Acun, C., Keskin, B., (2016). *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi: PYD-YPG*, Ankara: SETA Yayınları 61.
- Acun, C., Keskin, B., Salaymeh, B. (2017). *El-Kaide'den HTŞ'ye: Nusra Cephesi*, Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Rapor.
- Acun, C., Öner, H. (2014). "İŞİD-PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Ayn El-Arab (Kobani)", *SETA Perspektif*, Sayı 77.
- Acun, C., Özçelik, N. (2018). *Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekatı*, İstanbul: SETA Yayınları 105.
- Acun, C., Salaymeh, B. (2018). "Suriye Krizinde Yeni Safha: İdlib", *SETA Analiz*.
- Afzal, M., QadirMushtaq, A. (2017). "Arab Spring: Its Causes and Consequences", *Journal of the Punjab University Historical Society*, 30(1), 1–10.
- Akıl, A. (2003). "Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi". *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (3–4).
- Aksar, Y. (2005). "Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 1(43), 456.
- Aksar, Y. (2007). *Evrensel Yargı Kuruluşları*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Albayrak, G. (2016). "Devlet dışı Silahlı Aktörlerin İnsancıl Hukuk Sorumluluğu ve Suriye Krizi", F. Taşdemir (editör). *Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Algan, B., Tiryaki, R. (2002). “Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği”. *Avrasya Dosyası*, 8(1), 92–127.
- Altunışık, Benli, M. (2011), “Arap Ayaklanmaları: Dönüşümü Etkileyen Faktörler”, *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 93–102.
- Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://burakgemalmaz.files.wordpress.com/2015/05/02.pdf> adresinden 13 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.
- Amnesty International. (2015). *We Had Nowhere Else to Go: Forced Displacement and Demolitions in Northern Syria*. London: Amnesty International.
- Aras, B., Toktaş, Ş. (2008). *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*. (1. Baskı). Ankara: SETA Yayınları.
- Arı, T. (2008). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*. (4. Baskı). Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık.
- Armed Groups”. *International Review of the Red Cross*, 93 (882), 443–461.
- Aslan, M. Y. (2007). “Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 73, 239–255.
- Aslan, M. Y. (2008). “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 79, 235–274.
- Ataman, M. (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, *SETA*, Rapor No 6.
- Atlıoğlu, Y. (2006). *Beşşar Esad’ın Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> adresinden 15 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.
- Aydın, D. (2002). “Uluslararası Ceza Hukukunun Gelişimi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(4), 131–167.
- Aydınlı, E. (2013). “Assessing Violent Nonstate Actorness in Global Politics: A Framework for Analysis”, *Cambridge Review of International Affairs*.
- Ayhan, V. (2011). *Suriye’de İktidar Mücadelesi, Uluslararası Toplumun Tepkisi ve Türkiye’nin Konumu*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Rapor no. 42.
- Azarkan, E. (2003). “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(3), 275–297.

- Azarkan, E. (2003). *Nürnberg'den La Haye'ye Uluslararası Ceza Mahkemeleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Azmeh, S. (2014). "The Uprising of the Marginalised: A Socio-economics Perspective of the Syrian Uprising", *LSE Middle East Centre Paper Series*.
- Bağlıoğlu, A. (2013). "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", *E- Malakat Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 495–523.
- Baharççek, A. (2011). "Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı", *Birey ve Toplum*, 1(1), 19–30.
- Bakker, E., Paulussen, C., Entenmann, E. (2015). "Suriye'deki Yabancı Savaşçılar Üzerine: Siyasi Açmazlar & Hukuki Yansımalar" (Çev. S. Özar ve H., A. Yavuz), *Küresel Bakış*, 5 (17). (Orijinal makalenin yayım tarihi, 2013).
- Bakker, E., Van Zuijdewijn, J., R. (2014). *Returning Western Foreign Fighters: The Case of Afghanistan, Bosnia and Somalia*. The Hague: ICCT Background Note
- Bangerter, O. (2011). "Reasons why armed groups choose to respect international humanitarian law or not". *International Review of The Red Cross*, 93 (882), 353–384.
- Başer, M. (2014). *İnsancıl Hukuk; Yeni Savaşlar, Yapısal Sorunlar ve Korunamayan İnsan Hakları*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Başeren, S. H. (2001). "İnsan Hakları ve Terörizm". *İnsan Hakları ve Güvenlik*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No 1, 195–224.
- Bayıllıoğlu, U. (2013). "Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi Açısından Saldırı Suçuna İlişkin Kampala Düzenlemeleri", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9(33), 59–87.
- Beccaro, A. (2018). "Modern Irregular Warfare: The ISIS Case Study", *Small War & Insurgencies*, 29(2), 207–228.
- Bektaş, M.,H., M., Gündoğdu, A., Y. (2019). "İŞİD'in Hibrit Savaş Stratejileri: Hibrit Savaş Konsepti Perspektifinden Analizi", *International Journal of Politics and Security*, 1(1), 25–56.
- Bellal, A. (2015). "Establishing the Direct Responsibility of Non State Armed Groups for Violations of International Norms: Issues of Attribution", N., Gal-Or, C., Ryngaert, M., Noortman (Editörler). *Responsibilities of the Non State Actor in Armed Conflict and the Market Place*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff.
- Berti, B. (2016). "What's in a name? Re-conceptualizing non-state armed groups in the Middle East", *Palgrave Communications*.
- Beşiri, A. (2013). "Soykırım ve Soykırımı İlişkin Uluslararası Mekanizmalar", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 108, 179-210.

- Beyazıt, Ö. (2011). “La Haye Uluslararası Ceza Mahkemesine Giden Süreçte Uluslararası Ceza Yargılaması”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1(2), 309–338.
- Bilkova, V. (2015). “Establishing Direct Responsibility of Armed Opposition Groups for Violations of International Humanitarian Law”, N., Gal-Or, C., Ryngaert, M., Noortman (Editörler). *Responsibilities of the Non State Actor in Armed Conflict and the Market Place*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff.
- Bingöl, O. (2016). “Suriye İç Savaşı’nda Yabancı Savaşçılar”. *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor-13.
- Bingöl, O. (2016). “Suriye’de Kürt Hareketi: PYD/YPG’nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği İle İlişkisi ve Türkiye’ye Etkisi”, *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor-014.
- Bingöl, O., Varlık, A.B., (2014). “Suriye İç Savaşı’nda Askeri Durum”, *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor No:006.
- Brown, D. (2003). "Use of Force against Terrorism after September 11th: State Responsibility, Self- Defense and Other Responses". *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 11 (1), 1–54.
- Buçukçu, Ö. (2012). “Genel Bilgiler”. A. Birol (Editör). *Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*. Ankara: SDE Analiz
- Caner, M. (2019). “Suriye’de Çözüm Yakın Mı?”, *Kriter Dergisi*, 33, 69–71.
- Cengiz, M., E. (2019). “İŞİD Mensubu Yabancı Tutuklular Neden Ülkelerine Geri Alınmalı?”. *Global Political Trends Center*, Policy Brief No. 63.
- Choudhury, M., Arimatsu, L. (2014). “The Legal Classification of the Armed Conflicts in Syria, Yemen and Libya”, *Chatham House: Royal Institute of International Affairs*.
- Cirlig, C., C. (2015). The International Coalition to Counter ISIS/DA’ESH (The ‘Islamic State’), *European Parliamentary Research Service*.
- Clapham, A. (2009). “Non State Actors”. <https://www.researchgate.net/publication/228227478> adresinden 20 Mart 2017’de alınmıştır.
- Colombo, S. (2011). “Syria and Lebanon: Diverging paths of State Unsustainability”, *MEDPRO Technical Report No. 6*.
- Conduit, Dara. (2016). “The Patterns of Syrian Uprising: Comparing Hama in 1980–1982 and Homs in 2011”, *British Journal of Middle Eastern Studies*.
- Cook, J., Vale, G. (2018). *From Daesh to ‘Diaspora’: Tracing the Woman and Minors of Islamic State*. London: International Centre for the Study of Radicalisation.
- Cullen, A. (2004). “The Parameters of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law”. *University of Miami International and Comparative Law Review*, 12, 189–229.

- Cullen, A. (2005). “The Developments Affecting the Scope of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law”. *Military Law Review*, 183, 66–109.
- Cullen, A. (2011). “War Crimes”, W. A. Schabas, N. Bernaz (editörler). *Routledge Handbook of International Criminal Law*. New York: Routledge.
- Çakar, Seymen, A. (2012). “İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 103, 169–198.
- Çelebi, A. (2019). *Suriye’de PYD/YPG Yapılanması*, Ankara: ORSAM Rapor No: 6.
- Dağ, A., E. (2013). *Suriye Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü*. (2. Baskı). İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi.
- Dalar, M. (2016, 4–7 Mayıs). *Suriye’deki Eylemlerin Uluslararası Ceza Mahkemesinde Yargılanması Sorunu*. Kırıkkale Üniversitesi II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu’nda sunuldu, Kırıkkale.
- Dalar, M. (2017). “Uluslararası Ceza Mahkemesine Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 153-165.
- Damgaard, C. (2008). *Individual Criminal Responsibility for Core International Crimes*, Copenhagen: Springer –Verlag Berlin Heidelberg, Copenhagen.
- DCAF&Geneva Call. (2015). “Armed Non State Actors: Current Trends & Future Challenges”, *DCAF Horizon Working Paper*, No 5.
- Değirmenci, O. (2007). “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 70, 50–111.
- Değirmenci, O. (2013). “Çeşitli Görünümleriyle Uluslararası Suç Kavramı: Dar ve Geniş Anlamda Uluslararası Suçlar”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71 (1), 229–266.
- Demir, H. (2015). “Yabancı Savaşçılar ve Homegrown Teröristler”. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*.
- Dersan, Orhan, D. (2013). “Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1–2), 17–29.
- Dobbins, J., Jones, G., S. (2017). “The End of a Caliphate”, *Survival*, 59(3), 55–72.
- Dumlupınar, N. (2017). “Hibrit Savaş: İran Silahlı Kuvvetleri”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 68–105.
- Duran, B., Ulutaş, U. (2017), “Türkiye’nin DEAŞ’la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı”, B. Duran, K. İnat ve M. Caner (Editörler). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*. SETA Yayınları. İstanbul.

- Dülger, K. (2015). *Devletin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu*. İstanbul: BETA Yayıncılık.
- Ejlertsen, D. (2018). “Islamic State as Pseudo-state in the Middle East”, *Center for Contemporary Middle East Studies*.
- Erdoğan, Ş., Deligöz, E. (2015). “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), 5–37.
- Ergun, D. (2017). “External Actors and VNSAs: An Analysis of the United States, Russia, ISIS and PYD/YPG”, Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal ve A. M. Kurşun (Editörler). *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*. Springer.
- Erkiner, H., H. (2007). “Devletin Haksız Fiilinden Dolayı Uluslararası Sorumluluğunda Uluslararası Hukuk Komisyonunun Tespit Ettiği İsnat Kuralları”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 13, (3–4), 145–180.
- Ertem, M. (2015). “İnsancıl Hukukta Martens kaydı”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 211–285.
- Fildiş, Tekdal, A. (2012). “Roots of Alawite- Sunni Rivalry in Syria”, *Middle East Policy*, 19(2), 148–156.
- Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949, Vol. IIB.
- Friedland, E. (2015). “The Islamic State”. *The Clarion Project special Report*.
- Gambhir, H. (2015). *ISIS Global Strategy: A Wargame*, Washington, DC: Institute for the Study of War.
- Glaser, P. M. (2005). “Humanitarian Engagement with Non State Armed Actors: The Parameters of Negotiated Access”. *Humanitarian Practice Network*, Network Paper Number 51.
- Global Terrorism Index 2016. (2016). *Institute For Economics & Peace*, Institute for Economics and Peace.
- Goulden, R. (2011). “Housing, Inequality, and Economic Change in Syria”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 38(2), 187–202.
- Göçer, İ., Çınar, S. (2015), “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-68.
- Göksun, Y., Salihi, E. (2018). *DEAŞ’ın Medya Stratejisi*, İstanbul: SETA Yayınları 98.
- Göktepeoğlu, E. (2014). “Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 5, 19, 797–840.
- Gravingholt, J., Hofmann, C., Klingebiel, S. (2007). “Development Cooperation and Non State Armed Groups”. *Studies/ German Development Institute*, 29.

- Greppi, E. (1999). "The evolution of individual criminal responsibility under international law". *IRRC*, 81 (835), 531–553.
- Güçtürk Y. (2014). "İnsanlığın Kaybı; Suriye'deki Savaşın İnsan Hakları Boyutu", *SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*.
- Gün, M., S., Koçak, K., A. (2012). "Arap Halk Ayaklanmaları ve Yeni Düzen İnşası", *Yasama Dergisi*, 22, 7–21.
- Gürler, R. T., Özdemir, Ö. B. (2014). "El Kaide'den Post Kaide'ye Dönüşüm: IŞİD". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 113–155.
- Harvard Divinity School (2016, Şubat 26), "Syria Country Profile", *Harvard Divinity School*.
- Hashim, A., S. (2019). "The Islamic State's Way of War in Iraq and Syria From its Origins to the Post Caliphate Era", *Perspectives on Terrorism*, 13(1), 23–32.
- Headquarters, Department of the Army. (2010). *TC 7–100 Hybrid Threat*. Washington, DC: Headquarters, Department of the Army.
- Heffes, E. (2013). "The Responsibility of Armed Opposition Groups for Violations of International Humanitarian Law: Challenging the State-Centric System of International Law", *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 4, 81–107.
- Hegghammer, T. (Winter 2010/2011). "The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad". *International Security*, 35 (3), 53–94.
- Henckaerts, J-M. (2005). "Study on customary international humanitarian law: A contribution to the understanding and respect for the rule of law in armed conflict". *International Review of the Red Cross*, 87 (857), 175–212.
- Henckaerts, J-M., Doswald-Beck, L. (2005). *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf Adet) Hukuku Cilt: 1 Kurallar*. Uluslararası Kızılhaç Komitesi, (Çev. E. Öktem, D. Özbek, M. Batur Yamaner v.d.). Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No 66. (Eserin orijinali 2005'te yayımlandı).
- Hinnebusch, R. (2008), "Modern Syrian Politics", *History Compass*, 6(1), 263–285.
- Hinnebusch, R. (2012). "Syria: From 'Authoritarian Upgrading' to Revolution", *International Affairs*, 88 (1), 95–113.
- Hitti, P., K. (1959). *Syria: A Short History*, New York; The Macmillan Company.
- Holliday, J. (2012). "Syria's Maturing Insurgency", *Middle East Security Report 5, Institute for the Study of War*.
- Holmqvist, C. (2005). "Engaging Armed Non State Actors in Post-Conflict Settings", A. Bryden, H. Hanggi (Editors.), *Security Governance in Post-Conflict Peacebuilding*. Lit Verlag: Munster.

- Hourani, A. (2013). *Arap Halkları Tarihi* (Çev. Y. Alogan). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1991’de yayımlandı).
- Human Rights Watch. (2011). *Under Orders: War Crimes in Kosovo*, HRW.
- Human Rights Watch. (2011). *We’ve Never Seen Such Horror: Crimes against Humanity by Syrian Security Forces*, Human Rights Watch.
- Human Rights Watch. (2014). *Maybe We Live and Maybe We Die: Recruitment and Use of Children by Armed Groups in Syria*. United State of America: Human Rights Watch.
- Humud, C., E., Nikitin, M., B., D., Blanchard, C., M. (2018). “Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response”, *Congressional Research Service*.
- ICC (International Criminal Court). (14 December 2017). *Activation of the jurisdiction of the Court over the crime of aggression Resolution*, ICC 13th plenary meeting, ICC-ASP/16/Res.5.
- ICG (International Crisis Group). (2004). *Syria Under Bashar (II): Domestic Policy Challenges*. International Crisis Group Middle East Report No. 24.
- ICJ (International Court of Justice) (1949). *Advisory Opinions and Orders, Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, ICJ Reports of Judgments.
- ICJ (International Court of Justice). (11 April 1949). *Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*. Advisory Opinion, ICJ.
- ICJ (International Court of Justice). (1949). *The Corfu Channel Case*, ICJ Reports.
- ICJ (International Court of Justice). (1969). *North Sea Continental Shelf Cases*, ICJ Reports.
- ICJ (International Court of Justice). (1985). *The Case Concerning the Continental Shelf, (Libyan Arab Jamahiria v. Malta)*, ICJ Reports.
- ICJ (International Court of Justice). (1986). *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua*, ICJ Report of Judgments, Advisory Opinions and Orders.
- ICJ (International Court of Justice). (1986). *Military and Paramilitary Activities and against Nicaragua: Nicaragua v. U.S.A.*, ICJ Report of Judgments, Advisory Opinions and Orders.
- ICJ (International Court of Justice). (9 Temmuz 2004). *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, para. 106, <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf> adresinden 10 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.
- ICRC (International Committee of the Red Cross), *Annual Report*, ICRC, 2012.

- ICRC (International Committee of the Red Cross). (1987). *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva: ICRC.
- ICRC (International Committee of the Red Cross). (2011). *Violence and The Use of Force*, Geneva: ICRC.
- ICRC (International Committee of the Red Cross). *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri* (Çev. E. Öktem, M. Batur Yamaner, B. Kurtdarcan, M., C. Uzun). İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42.
- ICTR (International Criminal Tribunal for Rwanda). (2 September 1998). *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Judgement, ICTR-96-4-T.
- ICTR (International Criminal Tribunal for Rwanda). (8 November 1994). *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*, ICTR.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). (1999). *The Prosecutor v. Dusko Tadic Case*, IT-94-1-A.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). (10 July 2008). *Prosecutor v. Ljube Boskoski and Johan Tarculovski*, Judgement, IT-04-82- T.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). (2 October 1995). *Prosecutor v Dusyko Tadic (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction)*, IT-94-1-AR72.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). (2 October 1995). *Prosecutor v. Tadic, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction*, IT-94-1.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). (25 May 1993). *Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, ICTY.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). (3 April 2008). *Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj, Judgement*, IT-04-84-T.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). (30 June 2006). *Prosecutor v. Naser Oric*, Judgement, IT-03-68-T.
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia). (30 November 2005). *Prosecutor v. Fatmir Limaj, Haradib Bala and Isak Musliu*, Judgement, IT-03-66-T.
- International Commission of Inquiry on Darfur. (2005). *Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General*, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004.
- International Council on Human Rights Policy. (2000). *Ends & Means: Human Rights Approaches to Armed Groups*, Versoix: ICHRP.

International Military Tribunal at Nuremberg. *Charter Of The International Military Tribunal*, mad.6 (c), Yale Law School, The Avalon Project, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> adresinden 17 Ocak 2018'de alınmıştır.

IRRC (International Review of the Red Cross). (1963). *Humanitarian Aid to the Victims of Internal Conflicts: Meeting of a Commission of Experts in Geneva*. Geneva: IRRC, III (23), 79–91.

İçişleri Bakanlığı, (Mayıs 2017). “PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG” *T.C. İçişleri Bakanlığı*.

İnce, E. (2017 Yaz). “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”, *Tarih ve Günce: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Dergisi*, 1(1), 261–280.

İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (18 Aralık 2018). “İran İslam Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanları Tarafından Yapılan Suriye Konulu Ortak Açıklama, 18 Aralık 2018, Cenevre”, Web: <http://www.mfa.gov.tr/iran-russia-turkey-disisleri-bakanlari-suriye-konulu-ortak-aciklama-cenevre.tr.mfa> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

İnternet: “ Fırat Kalkanı bitti”. *Al Jazeera Turk*, 30 Mart 2017. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/firat-kalkani-bitti> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

İnternet: “ No Breakthroughs At Second Round Of Syrian Peace Talks In Astana”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 17 February 2017, Web: <https://www.rferl.org/a/no-breakthroughs-second-round-syrian-peace-talks-astana/28314754.html> adresinden 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

İnternet: “‘Friends’ of Syria Recognise SNC”, *Al Jazeera*, 1 Nisan 2012, Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/04/20124113351659274.html> adresinden 20 Kasım 2018'de alınmıştır.

İnternet: “2011’den 2018’e Özgür Suriye Ordusu’nun dönüşümü”. *BBC News Türkçe*, 30 Ocak 2018, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> adresinden 24 Mart 2019'da alınmıştır.

İnternet: “28 Eylül 2016 tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı Basın Açıklaması”, Web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-eylul-2016-tarihli-toplanti> adresinden 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

İnternet: “29 Mart 2017 tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı Basın Açıklaması”, Web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplanti> adresinden 24 Aralık 2018'de alınmıştır.

İnternet: “30 Kasım 2016 tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı Basın Açıklaması”, Web: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplanti> adresinden 18 Aralık 2018'de alınmıştır.

İnternet: “5 soruda Suriye’deki çatışmasızlık bölgeleri”, *BBC News Türkçe*, 8 Ağustos 2017, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40860776#anchor3> adresinden 20 Aralık 2018'de alınmıştır.

İnternet: “60 binden fazla DEAŞ militanı Hol Kampı’nda”, *Dünya Bülteni*, 10 Mayıs 2019, Web: <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/60-binden-fazla-deas-militani-hol-kampi-nda-h442149.html> adresinden 8 Haziran 2019’da alınmıştır.

İnternet: “ABD Suriye’nin kuzeyinde gözlem noktaları kurdu”, *Sputnik*, 12 Aralık 2018, Web: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201812121036588048-abd-suriye-sinirina-gozlem-noktalari-kurdu/> adresinden 26 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “ABD, İngiltere ve Fransa Suriye’yi vurdu”. *Sputnik*, 14 Nisan 2018, Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201804141033029431-trump-suriye-muhtemel-saldiri-konusunda-aciklama-yapmasi-bekleniyor/> adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “ABD, Suriye’de bir hava üssünü Tomahawk füzeleriyle vurdu”. *BBC News Türkçe*, 7 Nisan 2017, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39523896> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “ABD: Suriye’de kurulacak ‘güvenli bölge’yi uluslararası bir güç kontrol edecek”. *Gazete Karınca*, 23 Şubat 2019, Web: <http://gazetekarınca.com/2019/02/abd-suriyede-kurulacak-guvenli-bolgeyi-uluslararası-bir-guc-kontrol-edecek/> adresinden 27 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Afrin’e ‘Zeytin Dalı Harekatı’ başladı”. *Deutsche Welle Türkçe*, 20 Ocak 2018, Web: <https://www.dw.com/tr/afrine-zeytin-dal%C4%B1-harekat%C4%B1-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-42236447> adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Avrupa ülkeleri kendi vatandaşları olan IŞİD mensuplarını ve ailelerini geri almıyor”, *MEPA News*, 20 Şubat 2019, Web: <https://www.mepanews.com/avrupa-ulkeleri-kendi-vatandaslari-olan-isis-mensuplarini-ve-ailelerini-geri-almiyor-24404h.htm> adresinden 8 Haziran 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Avrupa’daki terör saldırılarının kronolojisi”, *Deutsche Welle Türkçe*, 17 Ağustos 2017, Web: <https://www.dw.com/tr/avrupadaki-ter%C3%B6r-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n-kronolojisi/a-38945764> adresinden 7 Haziran 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Bağdadi’den ‘hicret’ çağrısı”. *Aljazeera Turk*, 1 Temmuz 2014, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bagdadiden-hicret-cagrisi> adresinden 7 Haziran 2019’da alınmıştır.

İnternet: “BMGK’da 4’üncü İdlib tasarısı”. *Al Jazeera Turk*, 12 Nisan 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bmgkda-4uncu-idlib-tasarisi> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Central Intelligence Agency”, 29 Ağustos 2018, Web: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> adresinden 25 Ağustos 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Doğu Guta tümüyle Esad rejiminin kontrolüne geçti”. *Anadolu Ajansı*, 12 Nisan 2018, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-guta-tumuyle-esed-rejiminin-kontrolune-gecti/1115624> adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Doğu Guta’da kimyasal silah saldırısı: 78 sivil öldü”. *Anadolu Ajansı*, 7 Nisan 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-gutada-kimyasal-silah-saldirisi-78-sivil-oldu/1111572> adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “DSG: Türkiye Fırat’ın doğusunu vurmaya bırakana dek IŞİD’e karşı operasyonları durdurduk”, *Sputnik*, 1 Kasım 2018, Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201811011035943460-dsg-turkiye-firat-in-dogusunu-vurmaya-kesene-dek-isis-e-karsi-operasyonlari-durdurduk/> adresinden 26 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “El Nusra Cephesi, El-Kaide’den Ayrıldığını Duyurdu”. *BBC News Türkçe*, 28 Temmuz 2016, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36913356> adresinden 15 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Erdoğan ve Trump “güvenli bölge” planını görüştü”, *Deutsche Welle Türkçe*, 14 Ocak 2019, Web: <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ve-trump-g%C3%BCvenli-b%C3%B6lge-plan%C4%B1n%C4%B1-g%C3%B6r%C5%9Ft%C3%BC/a-47079362> adresinden 27 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Erdoğan: IŞİD’e neden DEAŞ diyorum”, *En Son Haber*, 31 Ekim 2014, Web: <https://www.ensonhaber.com/erdogan-isis-neden-daesh-diyorum-2014-10-31.html> adresinden 21 Haziran 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Excerpts From Assad’s Speech”, *Al Jazeera*, 6 January 2013, Web: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/01/201316171342582116.html> adresinden 25 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Interview With Syrian President Bashar al-Assad”, *Wall Street Journal*, 2011, Web: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894> adresinden 25 Ağustos 2018’de alınmıştır.

İnternet: “İrak’tan Avrupa’ya: Kişi başı 2 milyon dolardan IŞİD’lileri yargılarız”, *Timeturk*, 12 Nisan 2019, Web: <https://www.timeturk.com/irak-tan-avrupa-ya-kisi-basi-2-milyon-dolar-verirseniz-isis-lileri-yargilayabiliriz/haber-1071216> adresinden 8 Haziran 2019’da alınmıştır.

İnternet: “İdlib mutabakatı zaptının 10 maddesi”, *Sputnik*, 19 Eylül 2018, Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809191035276132-idlib-mutabakat-zaptinin-on-maddesi/> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “İdlib’de zehirli gaz saldırısı”. *Al Jazeera Turk*, 5 Nisan 2017, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/idlibde-zehirli-gaz-saldirisi> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “İstanbul’da dördü Suriye zirvesi düzenlendi: Yıl sonuna kadar anayasa komisyonu kurulması hedefleniyor”, *BBC News Türkçe*, 27 Ekim 2018, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46004555> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Joint Statement of The United State and The Russian Federation, as Co-Chairs of The ISSG, on Cessation of Hostilities in Syria, February 22, 2016”. *U.S. Embassy in Syria*, 22 February 2016, Web: <https://sy.usembassy.gov/joint-statement-united-states-russian-federation-co-chairs-issg-cessation-hostilities-syria-february-22-2016/> adresinden 13 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Kurd Militia Says ISIS Is Expelled From Kobani”. *The New York Times*, 26 Ocak 2015, <https://www.nytimes.com/2015/01/27/world/middleeast/kurds-isis-syria-kobani.html> adresinden 7 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Marrakech: Opposition Coalition Recognized as legitimate representative of Syrians”, *The North Africa Post*, 13 Aralık 2012, Web: <http://northafricapost.com/1781-marrakech-opposition-coalition-recognized-as-legitimate-representative-of-syrians.html> adresinden 20 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Memorandum on Syria de-escalation zones signed in Astana”, *Kazinform*, 4 May 2017, Web: https://www.inform.kz/en/memorandum-on-syria-de-escalation-zones-signed-in-astana_a3023596 adresinden 20 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Menbiç IŞİD’den tamamen alındı”. *Hürriyet*, 13 Ağustos 2016, Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/menbic-isidden-tamamen-alindi-40191704> adresinden 17 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Muhalliflerden Esed’e Ret”, *Al Jazeera Turk*, 7 Ocak 2013, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/muhalliflerden-esede-ret> adresinden 26 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Note to Correspondents: Transcript of press stakeout by United Nations Special Envoy for Syria, Mr. Staffan de Mistura”, 22 April 2016, Web: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2016-04-22/note-correspondents-transcript-press-stakeout-united> adresinden 5 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: “OPCW Director-General Shares Incontrovertible Laboratory Results Concluding Exposure to Sarin”. *OPCW*, 19 April 2017, Web: <https://www.opcw.org/media-centre/news/2017/04/opcw-director-general-shares-incontrovertible-laboratory-results> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Paris’te IŞİD Konferansı”. *Al Jazeera Turk*, 15 Eylül 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pariste-isisid-konferansi> adresinden 7 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Peşmerge Türkiye’den Kobani’ye Geçti”. *BBC News Türkçe*, 1 Kasım 2014, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141031_kobani_pesmerge adresinden 7 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “PYD’den federasyon ilanı”. *Al Jazeera Turk*, 17 Mart 2016, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pydden-federasyon-ilani> adresinden 17 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Raqqa: IS ‘capital’ falls to US-backed Syrian Forces”. *BBC News*, 17 October 2017, Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41646802> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Russia Joins War in Syria: Five Key Points”. *BBC News*, 1 October 2015, Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34416519> adresinden 9 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Russia’s Lavrov Says Moscow to Continue Military Support of Syria: Reports”. *Reuters*, 13 September 2015, Web: <https://www.reuters.com/article/us-russia-syria-lavrov/russias-lavrov-says-moscow-to-continue-military-support-of-syria-reports-idUSKCN0RD0DV20150913> adresinden 9 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Rusya, Türkiye ve İran’dan ortak Astan bildirisi”, *Sputnik*, 24 Ocak 2017, Web: <https://tr.sputniknews.com/asya/201701241026911257-suriye-astana-gorusmeleri-ortak-bildiri/> adresinden 20 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Rusya’dan kimyasal silah tasarısına veto”. *Al Jazeera Turk*, 13 Nisan 2017, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusyadan-kimyasal-silah-tasarisina-veto> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “SDG, IŞİD operasyonlarını hızlandırıyor”. *Gazete Duvar*, 11 Kasım 2018, Web: <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/11/11/sdg-isid-operasyonlarini-hizlandiriyor/> adresinden 26 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “SDG: Suriye’de IŞİD tamamen yok edildi”. *Deutsche Welle Türkçe*, 23 Mart 2019, Web: <https://www.dw.com/tr/sdg-suriyede-i%C5%9Fid-tamamen-yok-edildi/a-48037063> adresinden 27 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Soçi’de Suriye zirvesi – Rusya, Türkiye ve İran’dan ortak mesaj: ‘Heyet Tahrir Şam terör örgütüyle etkin şekilde mücadele edilecek’”, *BBC News Türkçe*, 14 Şubat 2019, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47237716> adresinden 27 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Son 13 yılda Avrupa’yı sarsan terör olayları”. *Sputnik*, 18 Ağustos 2017, Web: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201708181029756400-avrupa-terror-saldirlari/> adresinden 17 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Sri Lanka saldırılarını IŞİD üstlendi”, *Deutsche Welle Türkçe*, 23 Nisan 2019, Web: <https://www.dw.com/tr/sri-lanka-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1-i%C5%9Fid-%C3%BCstlendi/a-48447181> adresinden 7 Haziran 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Suriye Demokratik Güçleri Menbiç’e ilerlemeye başladı”. *BBC News Türkçe*, 1 Haziran 2016, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160601_menbic_harekat_sdf adresinden 17 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Suriye konulu Cenevre 6 görüşmeleri sona erdi”. *Anadolu Ajansı*, 20 Mayıs 2017, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-6-gorusmeleri-sona-erdi/822072> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

- İnternet: “Suriye Siyasi Muhalefeti ve 2. Riyad Toplantısı Tartışmaları”. *Suriye Gündemi*, 1 Kasım 2017, Web: <http://www.suriyegundemi.com/2017/11/01/suriye-siyasi-muhalefeti-ve-2-riyad-toplantisi-tartismalari/> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye Ülke Özeti”, *Human Rights Watch*, Ocak 2017, Web: <https://www.hrw.org/tr/world-report/2017/country-chapters/298673> adresinden 5 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye’de ateşkes anlaşması”. *Al Jazeera Turk*, 29 Aralık 2016, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-ateskes-anlasmasi> adresinden 16 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye’de ateşkes: Çatışmalar sona erdi mi? Hangi gruplar ateşkes kapsamında”. *BBC News Türkçe*, 30 Aralık 2016, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38461239> adresinden 16 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye’de çatışmasızlık bölgeleri mutabakatının içeriğinde neler var?”, *BBC News Türkçe*, 6 Mayıs 2017, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39830098> adresinden 20 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye’de Klor Gazı Kullanıldı”. *BBC News Türkçe*, 7 Ocak 2015, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150107_suriye_klor_gazi adresinden 9 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: “Suriye’de muhalif gruplar tek çatı altında birleşti”, *Dünya Bülteni*, 1 Ağustos 2018, Web: <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/suriye-de-muhalif-gruplar-tek-cati-altinda-birlesti-h426604.html> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.
- İnternet: “Suriye’deki cihatçıların yeni çatı örgütü: Hurras el Din”, *BBC News Türkçe*, 7 Mart 2018, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43320530> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.
- İnternet: “Suriyeli Kürtler Özerklik İlan Etti”, *Al Jazeera Turk*, 7 Ocak 2014, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti>, Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018.
- İnternet: “Suriyeli Muhalifler: Halep Kuşatması Kırıldı”. *Al Jazeera Turk*, 6 Ağustos 2016, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-muhalifler-halep-kusatmasi-kirildi> adresinden 15 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: “Syria Crisis: Al-Nusra Pledges Allegiance to Al-Qaeda”, *BBC News*, 10 Nisan 2013, Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22095099> adresinden 29 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İnternet: “Syria: Ban Disappointed that President’s Speech ‘does not contribute’ to ending suffering”, *UN News*, 7 January 2013, Web: <https://news.un.org/en/story/2013/01/429442-syria-ban-disappointed-presidents-speech-does-not-contribute-ending-suffering> adresinden 25 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Syria’s al-Nusra Front ‘part of al-Qaeda’ ”, *BBC News*, 10 Nisan 2013, Web: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22078022> adresinden 29 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: “The World Bank In Syrian Arab Republic”, 11 October 2018, Web: <https://www.worldbank.org/en/country/syria/overview> adresinden 7 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Timeline: The Battle for Aleppo”. *Reuters*, 14 December 2016, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-aleppo-timeline/timeline-the-battle-for-aleppo-idUSKBN1430PJ> adresinden 14 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “TSK’dan İdlib açıklaması: Keşif faaliyetlerine başlandı”. *Deutsche Welle Türkçe*, 9 Ekim 2017, Web: <https://www.dw.com/tr/tskdan-idlib-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1-ke%C5%9Fif-faaliyetlerine-ba%C5%9Fland%C4%B1/a-40871352> adresinden 23 Aralık 2018’de alınmıştır

İnternet: “Türkiye IŞİD’e Karşı Arap-ABD Bildirisine İmza Atmadı”. *BBC News Türkçe*, 11 Eylül 2014, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140911_arapulkeleri_abd adresinden 7 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: “Türkiye ve ABD Menbiç konusunda anlaşdı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 6 Haziran 2018, Web: <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ve-abd-menbi%C3%A7-konusunda-anla%C5%9Ft%C4%B1/a-44072374> adresinden 26 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “Türkiye: Menbiç’te ABD ile ortak devriyeye başlandı”, *Deutsche Welle Türkçe*, 1 Kasım 2018, Web: <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-menbi%C3%A7te-abd-ile-ortak-devriyeye-ba%C5%9Fland%C4%B1/a-46119769> adresinden 26 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “U.S. Drops Weapons and Ammunition to Help Kurdish Fighters in Kobani”. *The Guardian*, 20 Ekim 2014, Web: <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/20/turkey-iraqi-kurds-kobani-isis-fighters-us-air-drops-arms> adresinden 7 Aralık 2018’den alınmıştır.

İnternet: “Ulusal Özgürleştirme Cephesi”. *Suriye Gündemi*, 31 Mayıs 2018, Web: <http://www.suriyegundemi.com/2018/05/31/ulusal-ozgurlestirme-cephesi/> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: “UN officials alarmed by effect of systematic violence on civilians in Syria”, *Reliefweb*, 19 January 2013, Web: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/un-officials-alarmed-effect-systematic-violence-civilians-syria> adresinden 26 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: Abdulrazzak, S. (2019). “ Turkey Rejects Troops Deployment of Other Countries in the ‘Security Zone’”, *Asharq Al-Awsat*, Web: <https://aawsat.com/english/home/article/1610621/turkey-rejects-troops-deployment-other-countries-security-zone> adresinden 27 Mart 2019’da alınmıştır.

- İnternet: Acun, C., Köse, T. (2016), “ 5 Soru: Türkiye-İran-Rusya Anlaşması”, *SETA*, Web: <https://www.setav.org/5-soru-turkiye-rusya-iran-anlasmasi/> adresinden 11 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Acun, C., Salaymeh, B. (2017). “ 5 Soru: Heyet-ü Tahrir Eş-Şam”, *SETA*, Web: <https://www.setav.org/5-soru-heyet-u-tahrir-es-sam/> adresinden 20 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Acun, C., Salaymeh, B., Keskin, B., (2016), “5 Soruda Fırat Kalkanı Operasyonu”, *SETA*, Web: <https://www.setav.org/5-soru-firat-kalkani-operasyonu/> adresinden 18 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Ali, I., Stewart, P. (2018). “Trump starts withdrawal of U.S. forces from Syria, claims victory”, *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-syria/trump-starts-withdrawal-of-u-s-forces-from-syria-claims-victory-idUSKBN1O11JC> adresinden 26 Mart 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Altuğ, B. (2017). “Cenevre 8 görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı”, *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cenevre-8-gorushmeleri-basarisizlikla-sonuclandi/1005340> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Altuğ, B. (31 Mart 2017). “ Suriye konulu Cenevre 5 görüşmeleri sona erdi”. *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-5-gorushmeleri-sona-erdi-/785384> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Barnard, A. (2016). “Battle Over Aleppo Is Over, Russia Says, As Evacuation Deal Reached”, *The New York Times*, Web: <https://www.nytimes.com/2016/12/13/world/middleeast/syria-aleppo-civilians.html> adresinde 15 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Barnard, A., Mourtada, H. (30 April 2013). “Leader of Hezbollah Warns It Is Ready to Come to Syria’s Aid”, *The New York Times*, Web: <https://www.nytimes.com/2013/05/01/world/middleeast/nasrallah-warns-that-hezbollah-is-ready-to-come-to-syrias-aid.html> adresinden 1 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Bassam, L., Al-Khalidi, S. (2018). “South Syrian rebels agree surrender deal, Assad takes crossing”, *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria/south-syrian-rebels-agree-surrender-deal-assad-takes-crossing-idUSKBN1JW108> adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Bonfatti, A. (2017). “The Socio-economic roots of Syria’s Uprising”, Web: <https://www.aljumhuriya.net/en/content/socio-economic-roots-syria%E2%80%99s-uprising> adresinden 25 Ağustos 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Bozbayındır, A., E. (2017). “Suriye’deki Savaş Suçları ve Uluslararası Hukuk”, *Anadolu Ajansı Analiz*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriyedeki-savas-suclari-ve-uluslararasi-hukuk/800420> adresinden 23 Haziran 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Bradley, M., Parkinson, J. (July, 2015). “America’s Marxist Allies Against ISIS”. *Wall Street Journal*, Web: <https://www.wsj.com/articles/americas-marxist-allies-against-isis-1437747949> adresinden 25 Ocak 2019’da alınmıştır.

- İnternet: Coşkun, O., Perry T. (2018). “U.S.-led coalition helps to build new Syrian force, angering Turkey”, *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-sdf/u-s-led-coalition-helps-to-build-new-syrian-force-angering-turkey-idUSKBN1F30OA> adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Daher, J. (2017). “Assad Regime Still Reliant on Fractions of the Sunni Bourgeoisie”, Web: <http://syriauntold.com/2017/12/assad-regime-still-reliant-on-fractions-of-the-sunni-bourgeoisie/> adresinden 26 Ağustos 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Daher, J. (2018). “Syria: The Social Origins of the Uprising”, Web: <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article5614> adresinden 1 Eylül 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Derman, G., S. (2017). “Soçi’deki Suriye Zirvesi’nin Sonuçları”, *ANKASAM*, Web: <https://ankasam.org/socideki-suriye-zirvesinin-sonuclari/> adresinden 24 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Durgun, H. (2017). “Suriyeli muhalif Eliko: Cenevre-7 görüşmelerinde siyasi geçişi müzakere ediyoruz”, *Sputnik*, Web: <https://tr.sputniknews.com/columnists/201707141029282755-suriyeli-muhalik-eliko-cenevre-siyasi-gecis-muzakere/> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Foreign Terrorist Organizations, *U.S. Department of State*, Web: <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> adresinden 1 Ocak 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Freedom House, (2012). “Freedom in the World 2012: Syria”, Web: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/syria-0> adresinden 25 Eylül 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Mikro Veri Seti (Panel), *Türkiye İstatistik Kurumu*, 2015, Web: http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_2015/turkce/metaveri/tanim/gelir-daggiliimii-essitsizlik-oelccuetleri/index.html adresinden 21 Haziran 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Hamsici, M. (2017). “Suriye düğümü İdlib’de mi çözülecek?”, *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40722375> adresinden 21 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Haşıl, H. (2018). “Türkiye’den Fırat’ın Doğusuna Operasyon ve Esed Rejiminin Tutumu”, *ORSAM*, Web: <https://orsam.org.tr/tr/turkiyeden-firatin-dogusuna-operasyon-ve-esed-rejiminin-tutumu/>, adresinden 26 Mart 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Hoffman, G., F. (2007). “Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars”, *Potomac Institute for Policy Studies*, Web: 29. http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf adresinden 16 Ocak 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Holmes, O. (2014). “Al Qaeda Breaks Link With Syrian Militant Group ISIL”, *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-qaeda/al-qaeda-breaks->

link-with-syrian-militant-group-isil-idUSBREA120NS20140203 adresinden 5 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Hudson, J. (2016), “Syrian Opposition Suspends Peace Talks Amid Anti-Assad Offensive”, *Foreign Policy*, Web: <https://foreignpolicy.com/2016/04/18/syrian-opposition-suspends-peace-talks-amid-anti-assad-offensive/> adresinden 13 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Human Rights Watch, (16 July 2010). “A Wasted Decade: Human Rights in Syria during Bashar al-Asad’s First Ten Years in Power”, <https://www.hrw.org/report/2010/07/16/wasted-decade/human-rights-syria-during-bashar-al-asads-first-ten-years-power> adresinden 25 Eylül 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Jasper, S., Moreland, S. (2016). “ISIS: An Adaptive Hybrid Threat in Transition”, *Small Wars Journal*, Web: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/isis-an-adaptive-hybrid-threat-in-transition> adresinden 16 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: Kasapoğlu, Ç. (4 Eylül 2018), “İdlib’e olası hareket hakkında merak edilenler”, *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45392559> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: Küçükkeleş, M. (2013). “Arap Birliği’nin Doha Toplantısı ve Yansımaları”, *SETA*, Web: <https://www.setav.org/arap-birliginin-doha-toplantisi-ve-yansimalari/> adresinden 27 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: Lund, A. (2016). “The Road to Geneva: The Who, When and How of Syria’s Peace Talks”, *Carnegie Middle East Center*, Web: <https://carnegie-mec.org/diwan/62631> adresinden 13 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Moskova Bildirisi’nin maddeleri için bkz. “Rusya, Türkiye ve İran’ın Ortak Suriye Bildirisinin Tam Metni Yayınlandı”. *Sputnik News*, 21 Aralık 2016, Web: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612211026428478-rusya-turkiye-iran-suriye-ortak-bildiri/> adresinden 15 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Nakhoul, S. (26 September 2013). Special Report: Hezbollah Gambles All in Syria, *Reuters Special Report*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-syria-hezbollah-special-report/special-report-hezbollah-gambles-all-in-syria-idUSBRE98P0AI20130926> adresinden 1 Aralık 2018’den alınmıştır.

İnternet: Nebhay, S. (2017). “Exclusive: Situation in Syria constitutes international armed conflict – Red Cross”, *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-redcross-idUSKBN17924T> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Orhan, O. (2016). “Rakka Operasyonu: Aktörler ve Hedefler”, *ORSAM*, Web: <http://orsam.org.tr/tr/rakka-operasyonu-aktorler-ve-hedefler/> adresinden 18 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Özkızılcık, Ö., Acun, C. (2019). “İdlib’de HTŞ Senaryoları”, *Kriter Dergi*, 3 (32), Web: <https://kriterdergi.com/dis-politika/idlibde-hts-senaryolari> adresinden 27 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: Perry T. (8 September 2016), “ Syrian Kurds, allies to approve federal plan despite Turkey”, *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-kurds/syrian-kurds-allies-to-approve-federal-plan-despite-turkey-idUSKCN11E1I4> adresinden 18 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Perry, T. (March, 2017). “Exclusive: Syrian Kurdish YPG Aims to Expand Force to Over 100.000”. *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-ypg-exclusive/exclusive-syrian-kurdish-ypg-aims-to-expand-force-to-over-100000-idUSKBN16R1QS> adresinden 26 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: PYD’den Federasyon İlanı. *Al Jazeera*, 17 Mart 2016. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pydden-federasyon-ilani> adresinden 22 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: Said, R. (6 November 2016). “U.S.-Backed Syrian alliance declares attack on Islamic State in Raqqa”, *Reuters*, Web: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-raqqa-idUSKBN1310GX> adresinden 18 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Salaymeh, B. (2017). “2. Riyad Konferansı ve Muhalefetin Şekillendirilmesi”, *Suriye Gündemi*, Web: <http://www.suriyegundemi.com/2017/12/04/2-riyad-konferansi-ve-muhalefetin-sekillendirilmesi/> adresinden 26 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Sayın, A. (2017). “Astana Sürecinde Bir Dönüm Noktası Olarak “Moskova Bildirgesi” Ve Suriye’de Kalıcı Bir Anlaşma için Öneriler”, *ANKASAM*, Web: <https://ankasam.org/astana-surecinde-bir-donum-noktasi-olarak-moskova-bildirgesi-ve-suriyede-kalici-bir-anlasma-icin-oneriler/> adresinden 15 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Secretary General. (17 August 2012). “Secretary-General Announces Appointment of Lakhdar Brahimi as Joint Arab League-United Nations Special Representative for Syria”, *SG/SM/14471*, Web: <https://www.un.org/press/en/2012/sgsm14471.doc.htm> adresinden 14 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: Secretary-General. (10 July 2014). “Secretary-General Appoints Staffan de Mistura Special Envoy for Syria, Ramzy Ezzeldin Ramzy Deputy Special Envoy for Syria”, *SG/A/1480*. <https://www.un.org/press/en/2014/sga1480.doc.htm> adresinden 4 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Secretary-General. (23 February 2012). “Kofi Annan Appointed Joint Special Envoy of United Nations, League of Arab States on Syrian Crisis”, *SG/SM/14124*. Web: <https://www.un.org/press/en/2012/sgsm14124.doc.htm> adresinden 13 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: Security Council. (18 December 2015). “ Security Council Unanimously Adopts Resolution 2254 (2015), Endorsing Road Map for Peace Process in Syria, Setting Timetable for Talks”, *SC/12171*. Web: <https://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm> adresinden 11 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Security Council. (20 November 2015). “Security Council ‘Unequivocally’ Condemns ISIL Terrorist Attacks, Unanimously Adopting Text that Determines Extremist Group Poses ‘Unprecedented’ Threat”, SC/12132. Web: <https://www.un.org/press/en/2015/sc12132.doc.htm> adresinden 10 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Security Council. (22 May 2014). “Referral of Syria to International Criminal Court Fails as Negative Votes Prevent Security Council from Adopting Draft Resolution”, SC/11407. Web: <https://www.un.org/press/en/2014/sc11407.doc.htm> adresinden 4 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Security Council. (26 February 2016). “Security Council Endorses Syria Cessation of Hostilities Accord, Unanimously Adopting Resolution 2268 (2016)”, SC/12261. Web: <https://www.un.org/press/en/2016/sc12261.doc.htm> adresinden 13 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Security Council. (28 November 2017). “Greater Cooperation Needed to Tackle Danger Posed by Returning Foreign Fighters, Head of Counter-Terrorism Office Tells Security Council”, SC/13097. Web: <https://www.un.org/press/en/2017/sc13097.doc.htm> adresinden 7 Haziran 2019’da alınmıştır.

İnternet: Security Council. (31 December 2016). “Security Council Supports Russian Federation-Turkey Efforts to End Violence in Syria, Jump-Start Political Process, Adopting Resolution 2336 (2016)”, SC/12663. Web: <https://www.un.org/press/en/2016/sc12663.doc.htm> adresinden 16 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Security Council. (4 February 2012). “Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation, China Veto Text Supporting Arab League’s Proposed Peace Plan”, SC/10536., Web: <https://www.un.org/press/en/2012/sc10536.doc.htm> adresinden 13 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: Security Council. (6 March 2015). “Adopting Resolution 2209 (2015), Security Council Condemns Use of Chlorine Gas as Weapon in Syria”, SC/11810. Web: <https://www.un.org/press/en/2015/sc11810.doc.htm> adresinden 9 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Security Council. (7 August 2015). “ Security Council Unanimously Adopts Resolution 2235 (2015), Establishing Mechanism to Identify Perpetrators Using Chemical Weapons in Syria”, SC/12001. Web: <https://www.un.org/press/en/2015/sc12001.doc.htm> adresinden 9 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Specia, M. (13 April 2018). “How Syria’s Death Toll Is Lost in the Fog of War”, *New York Times*, Web: <https://www.nytimes.com/2018/04/13/world/middleeast/syria-death-toll.html> adresinden 5 Kasım 2018’de alınmıştır.

İnternet: Suriye’de İç Savaş: IŞİD en az 700 Şietat’ı Öldürdü. *Aljazeera*, 17 Ağustos 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isid-en-az-700-sietati-oldurdu> adresinden 19 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: Suriyeli Kürtler Rusya’da Temsilcilik Açtı. *BBC News Türkçe*, 11 Şubat 2016. Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160211_syria_kurds adresinden 25 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (11 Eylül 2018). “No:240, 11 Eylül 2018, Cenevre Görüşmeleri Hk.”. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-240_-cenevre-gorusmeleri-hk-11-9-18.tr.mfa adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (15 Eylül 2017). “14–15 Eylül 2017 Tarihinde Gerçekleştirilen Altıncı Astana Toplantısı’nda İdlib Çatışmasızlık Bölgesinin İlanı Hk.”. No:288, Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-14-15-eylul-2017-tarihlerinde-gerceklestirilen-altinci-astana-toplantisinde-idlib-catismasizlik-bolgesinin-ilani-hk.tr.mfa adresinden 23 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (22 Aralık 2017). “Astana’da Düzenlenen Suriye Konulu Uluslararası Toplantı Hakkında Türkiye, Rusya ve İran Tarafından Yapılan Ortak Açıklama, 21–22 Aralık 2017”, Web: <http://www.mfa.gov.tr/astanada-duzenlenen-suriye-konulu-uluslararasi-toplanti-hk-ortak-aciklama.tr.mfa> adresinden 24 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: T.C. Dışişleri Bakanlığı. (30 Ocak 2018). “No: 30, 30 Ocak 2018, Soçi’deki Suriye Ulusal Diyalog Kongresi’nin Sonuçları Hk.”. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-30_-socideki-suriye-ulusal-diyalog-kongresinin-sonuclari-hk.tr.mfa adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: Taştekin, F. (2018). “İdlib’deki silahlı gruplar kimler? Aralarından ‘ılımlıları’ ayırmak mümkün mü?”, *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: The Financial Action Task Force (FATF) (2015). “Financing of the terrorist organisation Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)”, *FATF*, Web: www.fatf-gafi.org/topics/methodsandtrends/documents/financing-of-terrorist-organisation-isil.html adresinden 15 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: Türkiye’nin Yabancı Terörist Savaşçılarla Mücadelesi, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, Web: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa adresinden 1 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: Ulutaş, U. (2017). “İdlib’in Geleceği ve Nusra Sorunu”, *SETA*, Web: <https://www.setav.org/idlibin-gelecegi-ve-nusra-sorunu/> adresinden 21 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: United Nations Secretary-General. (26 January 2018). “Note to Correspondents: Statement of Special Envoy for Syria Staffan de Mistura at the conclusion of the special round 9 meeting of the UN-convened intra-Syrian talks in Vienna”, Web: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2018-01-26/note->

correspondents-statement-special-envoy-syria-staffan adresinden 24 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: Yeşiltaş, M. (2016). “İŞİD: Terörün Jeopolitik Yönetimi”, *ORSAM*, Web: <https://www.orsam.org.tr/tr/isid-terorun-jeopolitik-yonetimi/> adresinden 16 Ocak 2019’da alınmıştır.

İnternet: Yiğit, G. (2017). “ Suriye konulu Cenevre 4 görüşmeleri sona erdi”. *Fortune*, Web: <http://www.fortuneturkey.com/suriye-konulu-cenevre-4-gorusmeleri-sona-erdi-43491> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

Jennings, P. (2014). “A Holding Strategy: The Campaign Against ISIL”., P. Dias, T. Feakin, K. Gleiman, P. Jennings, D. Nichola, S. Roworth, B. Schreer, M. Thomson (Editors.), *Strike From The Air: The First 100 Days of The Campaign Against ISIL*. Australia. Australian Strategic Policy Institute.

Jinks, D. (2003). “State Responsibility for the Acts of Private Armed Groups”. *Chicago Journal of International Law*, 4.

Karakaş, C., K. (2017). “DAEŞ Propagandasında Yeni Medya Kullanımı”, *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı 28.

Karakehya, H. (2008). “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57 (2), 133–163.

Kayhan Pusane, Ö. (2017). “How to Profile PYD/YPG as an Actor in the Syrian Civil War: Policy Implications for the Region and Beyond”., Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal ve A. M. Kurşun (Editörler). *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*. Springer.

Kerman, İ., Efeğil, E. (2017). “ Terör Örgütü PKK/PYD’nin Suriye’de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi”, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*.

Keskin, Ş. (2016). “Beşinci Yılında Arap Baharı: Tunus, Libya, Mısır ve Suriye”, *Yeni Türkiye*.

Keşverlioğlu, A., Oğuz, A., Akca, E., M., Türkcan, M., L., Aydın, S. (2019). *Legitimising Terror: The PYDYPG, Syrian Kurds and the Myth of Representation*, İstanbul: TRT World Research Centre.

Khaddour, K. (2017). *How Regional Security Concerns Uniquely Constrain Governance in Northeastern Syria*, Washington: Carnegie Middle East Center.

Khalaf, R. (2016). *Governing Rojava: Layers of Legitimacy in Syria*, London: Chatham House.

Khoury, P., S. (1987). *Syria and The French Mandate The Politics of Arab Nationalism (1920–1945)*. New Jersey: Princeton University Press.

Kıran, A. (2014). “Arap Baharı, Suriye ve Demokratik Dönüşüm Beklentileri”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 97–115.

- Kilo, M. (2011). “ Syria... The Road to Where?”, *Contemporary Arab Affairs*, 4 (4), 431–444.
- Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>, erişim tarihi, (9 Temmuz 2016).
- Kleffner, J. K. (2011). “The Applicability of International Humanitarian Law to Organized Armed Groups”. *International Review of the Red Cross*, 93 (882), 443–461.
- Kocaoğlu, S., S. (2010). “Suçların Suçu: Soykırım”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 90, 139–163.
- Korkmaz, S., C. (2016). **Terörün Propagandası: DAES Terör Örgütü ve Konstantiniye Dergisi**, Ankara: ORSAM, Rapo No: 204.
- Kraehenmann, S. (2014). “Foreign Fighters Under International Law”. *Geneva Academy Academy Briefing No. 7*.
- Krause, P. (2018). “A State, an Insurgency, and a Revolution Understanding and Defeating the Three Faces of ISIS”, F., Istrabadi., S., Ganguly (Editörler). *The Future of ISIS: Regional and International Implications*. Brookings Institution Press.
- KurdWatch. (2015). *Forcible Recruitments and the Deployment of Child Soldiers by the Democratic Union Party in Syria*. Berlin: KurdWatch Report 10.
- Küçükkeleş, M. (2012). “Arap Birliği’nin Suriye Politikası”, *SETA Analiz*, Sayı 51.
- L.M. Willis. (1978). “Legislative Jurisdiction”. *Columbia Law Review*, 78(8), 1587–1608.
- Landis, J., Pace, J. (2006-2007). “The Syrian Opposition”, *The Washington Quarterly*, 30(1), 45–68.
- Leverett, F. (2005). *Inheriting Syria: Bashar’s Trial by Fire*. Washington D.C; Brooking Institution Press.
- Lister, C. (2016). “The Free Syrian Army: A Decentralized Insurgent Brand”, *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World*, Analysis Paper No. 26.
- Lister, C., R. (2015). *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, Islamic State and the Evolution of an Insurgency*, New York: Oxford University Press.
- Malet, D. (2013). *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflict*. New York: Oxford University Press.
- Matar, L. (2016). *The Political Economy of Investment in Syria*. Palgrave Macmillian.
- McCormack, T. (2016). “ Chemical Weapons and Other Atrocities: Contrasting Responses to the Syrian Crisis”, *International Law Studies U.S. Naval War College*, Sayı 92, 512–544.

- Meron, T. (2000). "Humanization of Humanitarian Law". *The American Journal of International Law*, 94 (2), 239–2787.
- Miş, N. (2012). "Allah, Suriye, Beşar"dan "Allah, Suriye, Hürriyet"e: Suriye'nin Zorlu Arap Baharı". K. İnat, M. Ataman, F. Aydın, B. Yıldırım. (Editörler). *Ortadoğu Yıllığı 2011*. İstanbul: Açılım Kitap, 259–300.
- Miş, N. (2014). "Suriye 2012". K. İnat, M. Ataman. (Editörler). *Ortadoğu Yıllığı 2012*. Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap.
- Miş, N., Özdemir, Ö., B. (2015). "Suriye 2013". K. İnat, M. Ataman. (Editörler). *Ortadoğu Yıllığı 2013*, Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap.
- Miş, N., Özdemir, Ö., B. (2015a). "Suriye 2014". K. İnat, M. Ataman. (Editörler). *Ortadoğu Yıllığı 2014*. Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap.
- Moffett, L. (2015). "Beyond Attribution: Responsibility of Armed Non State Actors for Reparations in Northern Ireland, Colombia and Uganda", N., Gal-Or, C., Ryngaert, M., Noortman (Eds.). *Responsibilities of the Non State Actor in Armed Conflict and the Market Place*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff.
- Moir, L. (2004). *The Law of Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moore, C., Tumelty, P. (2008). "Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A Critical Assessment". *Studies in Conflict & Terrorism*, 31 (5), 412–433.
- Murray, D. (2015). "How International Humanitarian Law Treaties Bind Non State Armed Groups". *Journal of Conflict & Security Law*, 20 (1), 101–131.
- Nichola, D. (2014). "According to The Data: The First 100 Days", P. Dias, T. Feakin, K. Gleiman, P. Jennings, D. Nichola, S. Roworth, B. Schreer, M. Thomson (Eds.), *Strike From The Air: The First 100 Days of The Campaign Against ISIL*. Australia. Australian Strategic Policy Institute.
- Odman, T. (1998). "Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 40 (1–4), 131–151.
- Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development on International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (1974–1977) CDDH/III/SR.32, Vol. XIV.
- Oktav, Ö. Z., Parlar Dal, E., Kurşun, A. M. (2017). "Reframing and Reassessing the VNSAs in Syria Conflict: An Introduction", Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal ve A. M. Kurşun (Editörler). *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*. Springer.
- Okur, M., A. (2009). "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilig*, 48, 137–156.
- OPCW Executive Council Decision. (27 September 2013). *Destruction of Syrian Chemical Weapons*, EC-M–33/DEC.1.

- Orhan, O. (2019). “2018 Yılında Suriye ve 2019 Yılından Beklentiler”, *Ortadoğu Analiz*, 10(85), 10–13.
- Öğür, B., Baykal, Z. (2018). “Understanding ‘Foreign Policy’ of the PYD/YPG as a Non-State Actor in Syria and Beyond”, M. Yeşiltaş, T. Kardaş (Editörler). *Non-State Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy*. Palgrave Macmillan.
- Özçelik, S. (2016). “Uluslararası Ceza Mahkemesi, Savaş Suçları ve Çocuk Askerler: Lubanga Davası ve PKK Üzerine Bir Araştırma”. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 18 (3), 97–113.
- Özdamar, Ö. (2008). “Theorizing Terrorist Behavior: Major Approaches and Their Characteristics”, *Defence Against Terrorism Review*, 1(2), 89–101.
- Özdemir, Ç. (2016). “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?”, *Bilgi*, 18 (2), 81–102.
- Özdemir, Ö., B. (2016). “Suriye 2015”, K. İnat, M. Ataman. (Editörler). *Ortadoğu Yıllığı 2015*. Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap.
- Özer, Y. (2018). “Savaşın Değişen Karakteri: Teori ve Uygulamada Hibrit Savaş”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 29–56.
- Özkan, A. (2005). “Silahlı Çatışmalar Hukukunun uygulanmasında Ad Hoc Mahkemelerin Rolü”. *BİLGESAM*, Web: <http://www.bilgesam.org/incele/1802/-silahli-catismalar-hukukunun-uygulanmasinda-ad-hoc-mahkemelerin-rolu/#.VvvQ7NKLTIU> adresinden 3 Şubat 2018’de alınmıştır.
- Özkan, A. (2016). “21. Yüzyılda Evrensel Bir Yargı Kuruluşu Olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi: Usul Kuralları, Yargılamalar ve Uluslararası Suçlar”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 175–195.
- Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943–1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Panjabi, R.K. (2017). “The Syrian Crisis: Violations of Basic Human Rights and Particularly Children’s Rights”, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 46(1), 1–95.
- Pazarcı, H. (2015). *Uluslararası Hukuk*. (14. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- PCIJ. (1928). *Advisory Opinion Jurisdiction of the Courts of Danzig (Pecuniary Claims of Danzig Railway Officials Who Have Passed into the Polish Service against the Polish Railways Administration) Rep Series B No 15*, PCIJ Advisory Opinion Jurisdiction of the Courts of Danzig.
- Phillips, C. (2016). *The Battle For Syria: International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press.

- Pictet, J., v.d. (eds). (1960). *The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary, III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War*, Geneva: ICRC.
- Policzer, P. (3–5 March 2005). *Neither Terrorists nor Freedom Fighters*. Presented at the International Studies Association Conference, Honolulu, Hawaii.
- Priya, L. (2017). “Astana Talks: A Prelude to Peace in Syria”, *Institute for Defence Studies and Analyses*.
- Qasim, S., O. (2014). *Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı, KKTC.
- Rashid, B., M. (2018). *The Autonomous Administration in Northern Syria: Questions of Legitimacy and Identity* (Çev. O. Hitto). İstanbul: Omran for Strategic Studies. (Eserin orijinali 2018’de yayımlandı).
- Rocha, D. Q, Julio, S., I, Machry, P., G. (2016). “The Peace Talks on The Syria Conflict: Main Developments and Differences Between The Vienna (2015) and Geneva III (2016) Meetings”, *Boletim de Conjuntura Nerint*, 1 (1), 82–95.
- Rodenhauser, T. (2015:2). “International Legal Obligations of Armed Opposition Groups in Syria”. *International Review of Law*.
- Rubin, B. (2007). *The Truth About Syria*, New York: Palgrave Macmillan.
- Sak, Y. (2010). “Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuk Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği’nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (Özel Sayı).
- Sak, Y. (2015) “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, 11 (44), 121–153.
- Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih 1918–1994*. (17. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, A. (2015). “Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği”. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No. 67.
- Sarı, B. (2019). “Vekillikten Çatışmaya, Çatışmadan Ortaklığa: PKK-Suriye İlişkilerinin Değişen Karakteristiği”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 107–132.
- Sarı, B., Tinas, M. (2018). *İnsanlığa ve Demokrasiye Terör Tehdidi: PKK Örneği*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları 57, Rapor No: 16.
- Sarı, Ö. (2015). “Suriye’de Arap Baharı Kısa mı Dönüyor?”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 1–17.
- Sassoli, M. (2002), “State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law”, *International Review of the Red Cross*, 84 (846), 401–434.

- Sassoli, M. (2010). “ Taking Armed Groups Seriously: Ways to Improve Their Compliance with International Humanitarian Law”. *International Humanitarian Legal Studies*, 1 (1).
- Schneckener, U. (2007). “Armed Non-State Actors and the Monopoly of Force”, A. Bailes, U. Schneckener, H. Wulf (Editors.), *Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Force (DCAF), No 24.
- Sevr Antlaşması, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf.
- Sima, B., Alston, P. (1988). “The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles”. *Australian Year Book of International Law*, 12, 82–108.
- Sivakumaran, S. (2006). “Binding Armed Opposition Groups”. *International and Comparative Law Quarterly*, 55(2), 369–394.
- Soliman, N. (2019). “İdlib’de Değişen Dengeler ve Türkiye’nin Seçenekleri”, *ORSAM Bakış*, No:84.
- Solis, G.,D, (2010), *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, Cambridge University Press.
- Soner, B., A., Aslan, Ö., Kıyıcı, H. (2017). *PKK’nun Bölgesel Terör Yapılanması*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları: 27, Rapor No: 9.
- Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi.
- Special Court for Sierra Leone. (31 May 2004). *Prosecutor v Sam Hinga Norman, Appaels Chamber*, Case No. SCSL–2004–14-AR72(E) Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction (Child Recruitment).
- Spitz, R. (2014). *State-civil society relations in Syria: EU good governance assistance in an authoritarian state*. Unpublished Doctoral Thesis, Political Science, Faculty of Social and Behavioral Sciences, Leiden University.
- Süer, B. (2012). “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi”, *Akademik Ortadoğu*, 6 (2), 1–20.
- Syria Human Rights Committee. (June 2004). “*Annual Report on Human Rights Situation in Syria 2004: Covering the Period From July 2003 to June 2004*”, Syria Human Rights Committee (SHRC).
- Syrian Constitution (1973).
- Şahin, M., Uysal, Şahin, Ö. (2014). “Arap Baharı’nın Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 23, 171–187.
- Şahin, Yılmaz, T. (2011). *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, (3. Baskı). Ankara: Barış Kitap.

- Şen, A. (2015). “Suriye Askeri Muhalefeti”. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No. 202.
- Şen, Y. (2013), “Suriye’de Arap Baharı”, *Yasama Dergisi*, 23, 55–79.
- Şen, Y., F. (2018). “Yabancı Terörist Savaşçılar”, S., Z. Haklı (Editör). *Radikalleşme Şiddet ve Terörizm*. Birinci Baskı. Ankara. Polis Akademisi Yayınları: 63, 189–211.
- Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E. (2016). “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 227–292.
- Taki, M. (2012). “Country Case Study: Syria”, *BBC Media Action*.
- Talmon, S. (2009). “The Various Control Tests in the Law of State Responsibility and the Responsibility of Outside Powers for Acts of Secessionist”. *University of Oxford Legal Research Paper Series*, 16.
- Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Taşdemir, F. (2009). *Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Taşdemir, F. (2015). “İç Savaş Çerçevesinde Terörizm ve İŞİD Örneği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11 (42), 41–67.
- Taşdemir, F. (2017). “Devlet Merkezli Uluslararası Hukuk Sistemi ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, No 56, 59–85.
- Taşdemir, F., Tezcan, E. (2013). “Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşı’nın Analizi”. *Ankara Strateji Enstitüsü*, Rapor No 13–01.
- Terzioğlu, S., S. (2018). “Uluslararası Hukuk Açısından Kosova Uzman Daireleri”, *Ankara Barosu Dergisi*, 11 (2), 149–189.
- The Soufan Group. (2015). *Foreign fighters: an updated assessment of the flow of foreign fighters into Syria and Iraq*. New York: TSG.
- Topal, A., H. (2008). “27 Aralık 2008–18 Ocak 2009 Gazze Saldırısı ve Uluslararası Ceza Hukuku”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1–2), 1091–1112.
- Tütüncü, A. (2012). *İnsancıl Hukuka Giriş*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Madde 8 (2)(f).
- Ulutaş, U. (2011). “The Syrian Opposition in the Making: Capabilities and Limits”, *Insight Turkey*, 13(3), 87–105.
- Ulutaş, U. (2016). *The State of Savagery: ISIS in Syria*. Ankara: SETA Yayınları.
- Ulutaş, U., Acun, C., Yeşiltaş, M. (2017). “Halep Sonrası Suriye”, *SETA*, 185.

- Ulutaş, U., Bölme, S., M. (2012). *Suriye’de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya*, Ankara: SETA Kim Kimdir Sayı 3.
- Ulutaş, U., Bölme, S., M., Çopur, H. (2011). *Suriye’de Kim Kimdir?: Rejim ve Muhalefet*, SETA, 1.
- UN General Assembly International Law Commission. (1950). *Principles of International law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II.
- UN General Assembly International Law Commission. (1954). *Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind*, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II.
- UN General Assembly International Law Commission. (1996). *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind*, Yearbook of the International Law Commission with commentaries, Vol. II.
- UN General Assembly International Law Commission. (2001). Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts.
- UN General Assembly International Law Commission. (2008). *ILC Commentary to the Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts 2001*, A/56/10,53rd session 2001.
- UN General Assembly. (24 October 1970). *UN General Assembly Resolution No. 2625*, Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm> adresinden 28 Kasım 2016 tarihinde alınmıştır.
- UN General Security Council. (6 July 2012). *Identical letters dated 5 July 2012 from the Secretary-General addressed to the President of the General Assembly and the President of the Security Council*, A/66/865- S/2012/522, Annex.
- UN Human Rights Council. (1 June 2011). *Report of the International Commission of Inquiry to Investigate all Alleged Violations of International Human Rights Law in the Libyan Arab Jamahiriya*, A/HRC/17/44.
- UN Human Rights Council. (10 March 2017). “*Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic, 21 July 2016- 28 February 2017: Conference room paper of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*”, A/HRC/34/CRP.3.
- UN Human Rights Council. (12 February 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/25/65.
- UN Human Rights Council. (13 August 2014). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/27/60, Annex II.

- UN Human Rights Council. (15 June 2016). *They came to destroy”: ISIS Crimes Against the Yazidis*, A/HRC/32/CRP.2.
- UN Human Rights Council. (15 September 2011). *Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Situation of Human Rights in the Syrian Arab Republic*, A/HRC/18/53.
- UN Human Rights Council. (16 August 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50.
- UN Human Rights Council. (16 August 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/24/46.
- UN Human Rights Council. (18 July 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/23/58.
- UN Human Rights Council. (18 October 2011). *Report of The Human Rights Council on its seventeenth special session*, A/HRC/S-17/2.
- UN Human Rights Council. (2014). *Rule of Terror: Living under ISIS in Syria*. The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic.
- UN Human Rights Council. (21 April 2011). *The current human rights situation in the Syrian Arab Republic in the context of recent events*, A/HRC/RES/S-16/1.
- UN Human Rights Council. (22 February 2012). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/19/69.
- UN Human Rights Council. (23 November 2011). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/S-17/2/Add.1.
- UN Human Rights Council. (25 September 2009). *Human Rights in Paletsine and Other Occupied Arab Territories Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict*, A/HRC/12/48.
- UN Human Rights Council. (5 February 2013). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/22/59.
- UN Human Rights Council. (5 February 2015). *Report of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic*, A/HRC/28/69.
- UN Human Rights Council. (8 March 2018). *“I lost my dignity”: Sexual and gender-based violence in the Syrian Arab Republic*, Conference room paper of The Independent International Commission of Inquiry on The Syrian Arab Republic
- UN Security Council, Al-Qaida, Web: https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/al-qaida adresinden 1 Ocak 2019’da alınmıştır.
- UN Security Council. (14 April 2012). *Adopted by the Security Council at its 6751st meeting, on 14 April 2012*, S/RES/2042 (2012), Annex, 4.

- UN Security Council. (16 September 2013). *Report of the United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic on the alleged use of chemical weapons in the Ghouta area of Damascus on 21 August 2013*, A/67/997-S/2013/553.
- UN Security Council. (2 February 2012). *Bahrain, Colombia, Egypt, France, Germany, Jordan, Kuwait, Libya, Morocco, Oman, Portugal, Qatar, Saudi Arabia, Togo, Tunisia, Turkey, United Arab Emirates, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America: draft resolution*, S/2012/77.
- UN Security Council. (20 July 2012). *Adopted by the Security Council at its 6812th meeting, on 20 July 2012*, S/RES/2059 (2012).
- UN Security Council. (20 November 2015). *Resolution 2249 (2015)*, S/RES/2249 (2015)
- UN Security Council. (22 May 2014). *Draft Resolution*, S/2014/348.
- UN Security Council. (24 September 2014). *Resolution 2178 (2014)*, S/RES/2178 (2014).
- UN Security Council. (26 October 2017). *S/2017/904*.
- UN Security Council. (27 September 2013). *Resolution 2118 (2013)*, (S/RES/2118 (2013).
- UN Security Council. (3 August 2011). *Statement by the President of the Security Council*, S/PRST/2011/16.
- UN Security Council. (30 October 2018). “*Children and Armed Conflict in the Syrian Arab Republic*”, S/2018/969.
- UN Security Council. (6 March 2015). *Resolution 2209 (2015)*, S/RES/2209 (2015).
- UN Security Council. (7 August 2015). *Resolution 2235 (2015)*, S/RES/2235 (2015).
- UNHCR. (20 September 2018). *Update of UNHCR’s Operations in the Middle East and North Africa*.
- Uzun, E. (2003). “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin tarihsel gelişimi ve Roma Statüsü”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Uzunlar, İ. (2005). *Uluslararası Andlaşmaların Ulusal Mevzuatımızdaki Yeri ve Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Tesciline İlişkin Lahey Anlaşması*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Türk Patent Enstitüsü Endüstriyel Tasarımlar Dairesi Bakanlığı, Ankara.
- Van Dam, N. (2000). *Suriye’de İktidar Mücadeleleri: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum* (Çev. S. İdiz, A. Falay Çalkıvık). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1996’da yayımlandı).
- Varlık, A., B. (2018). “Astana-Soçi Görüşmeleri, Çatışmasızlık Bölgeleri ve İdlib’de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları”, *Merkez Strateji Enstitüsü*.

- Vasquez, J. (2016). "The Survival of Authoritarianism and the Syrian Identity Crisis: Explaining the Resilience of Assad's Ruling Bargain", **PPPA Paper Prize**, Paper 7.
- Verhoeven, S., I. (2015). "International Responsibility of Armed Opposition Groups", N., Gal-Or, C., Ryngaert, M., Noortman (Editörler). *Responsibilities of the Non State Actor in Armed Conflict and the Market Place*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff.
- Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi,
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf adresinden 15 Temmuz 2016 tarihinde alınmıştır.
- William, P. R., Dicker, L. K., Paterson, C. D. (2018). "The Peace vs. Justice Puzzle and the Syrian Crisis", *ILSA Journal of International & Comparative Law*, 24 (2), 417–476.
- Yalçınkaya, H. (2015). "Birinci Yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2178 Sayılı Kararı ve Yabancı Terörist Savaşçılar". *ORSAM Bölgesel Gelişmeler*, 7 (70), 59–61.
- Yalçınkaya, H. (2017). "İŞİD'in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye'nin Tecrübesi (2014–2016)", *Uluslararası İlişkiler*, 14 (53), 23–43.
- Yasin-Kassab, R., Al-Shami, L. (2016). *Burning Country: Syrians in Revolution and War*, London: Pluto Press.
- Yeşil, F. (2015). *Uluslararası Hukukta Silahlı Çatışmalar ve Devlet Dışı Aktörler*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, TBMM, Ankara.
- Yeşiltaş, M., Özdemir, Ö., B., Öncel, R., Düz, S., Öztürk, B. (2016). *Sınırdaki Düşman: Türkiye'nin DAİŞ ile Mücadelesi*, Ankara: SETA Yayınları.
- Yeşiltaş, M., Seren, M., Özçelik, N. (2017). "Fırat Kalkanı Harekatı: Harekatın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler", *SETA*.
- Yılmaz, M., E. (2011). "Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatısı", *Ortadoğu Analiz*, 3 (30), 15–23.
- Zabunoğlu, H., G. (2018). "Günümüzde Ulus-devlet", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 535–560.
- Zarai, H. M., Safari, A. (2015). "The Status of Non State Actors under the International Rule of Law : A Search for Global Justice", C. Sampford, S. Zifcak, D. Aydın Okur (Editörler). *Rethinking International Law and Justice*. Law, Ethics and Governance Series, Ashgate.
- Zegveld, L. (2002). *The Accountable of Armed Opposition Groups in International Laws*, New York: Cambridge University Press.
- Zelin, A. Y. (2016). "The Islamic State's Territorial Methodology", *The Washington Institute for Near East Policy*, Research Notes No. 29.
- Ziadeh, R. (2011). "Countries at the Crossroads 2011: Syria", *Freedom House*.

Ziadeh, R. (2011). *Power and Policy in Syria: The Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Middle East*. London: I. B. Tauris & Co Ltd.

Zisser, E. (2005). "Bashar al-Asad: In or Out of the New World Order?", *The Washington Quarterly*, 28 (3), 115–131.

Zisser, E. (2007). *Commanding Syria: Bashar al-Asad and the First Years in Power*. London; I.B. Tauris.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ÖZAY Nihan
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 13/09/1991, Bursa
Medeni hali : Bekar
Telefon : +90 546 296 14 04
e-posta : nhnozay@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul / Program	Mezuniyet yılı
Yüksek Lisans	Gazi Üni. Orta. ve Af. Çalış.	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üni. Uluslararası İlişkiler	2014
Lise	Ertuğrul Gazi Anadolu Lisesi	2009

Yabancı Dili : İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR.

Faint, illegible text or handwriting, possibly a signature or title, located below the circular stamp.

